

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BINALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2022 [XV]2

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Graduate School of Social Sciences**

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2022 [XV]2

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XV – Sayı/Issue (2) –Aralık/December 2022

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Prof. Dr./Prof. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assoc. Prof. Dr./Doç.Dr. Recep GÜLMEZ
Editör/Editor-In-Chief

Assoc. Prof. Dr./Doç.Dr. Recep GÜLMEZ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

DERGİNİN TARANDIĞI DİZİNLER

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

INDEXED IN

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management System. The journal is biannually published. The publications can be cited according to academic ethic rules.

ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title and for all citations.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its content.

.İletişim Bilgileri/Contact Details

ebyu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Eğitim Fakültesi Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İsmail ALTUN

(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Glenn W. MUSCHERT

(Khalifa University, UAE)

Prof. Dr. Müjdat AVCI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Alina SAMAY

(Turan University, Kazakhstan)

Prof. Dr./Prof. Dr. Hüsnü AYDENİZ

(Atatürk Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Mukaddes YEŞİLKAYA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr./Prof. Dr. Yahya YEŞİLYURT

(Kastamonu Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr./Doç. Dr. Semanur SOYYİĞİT

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Funda NALDAN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ

(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./ Dr. Ryan GUNDERSON

(Miami University, USA)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ŞAHİN

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Sevgi CENGİZ

(Kafkas Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr./Doç.Dr. Ahmet ŞEN

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

LANGUAGE EDITOR/DİL EDITÖRÜ

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBAY

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Yüksek Lisans Öğrencileri/Master Students

Sevnur KARAKAYA

Burak TAŞ

2022 (XV)2

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ahmet SARI
Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA
Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY
Prof. Dr. Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK
Prof. Dr. Halil KARA
Prof. Dr. Harun IŞIK
Prof. Dr. Hüseyin SARIKAYA
Prof. Dr. Metin ÜNVER
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT
Doç. Dr. Nazgül ISABAEVA
Doç. Dr. Semih ZEKA
Doç. Dr. Süleyman LOKMACI
Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Dr. Öğr. Üyesi Celal ŞENOL
Dr. Öğr. Üyesi Ceren SELVİ
Dr. Öğr. Üyesi Ensar MACİT
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKSAKAL
Dr. Öğr. Üyesi Metin TÜRKMEN
Dr. Öğr. Üyesi Sait YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Yücel DİNÇ
Öğr. Gör. Dr. Sibel YILDIRIM
Öğr. Gör. Ferdi DAŞDEMİR

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler "Office Word" programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
 2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 20 sayfayı geçmemelidir.
 3. Sayfa düzeni; Normal olup Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
 4. Makalenin ilk sayfasında;
 - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak için Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın (Bold) formatta; İngilizce başlık 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı.
 - Yazarın ad ve soyadı tamamı büyük, Times New Roman, 11 punto olarak makale başlığının altında ortalı bir şekilde belirtilmelidir.
 - Yazarın unvanı, çalıştığı kurum bilgisi, e-posta adresi ORCID numarası 10 punto, Times New Roman olacak şekilde yazar adının altına, şablonda gösterildiği şekilde yazılmalıdır.
 - Türkçe ve İngilizce atıf/citation bilgisi Times New Roman, 10 punto yazılmalıdır.
 5. Makalenin ikinci sayfasında;
 - Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın formatta; İngilizce başlık, 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı. Makale başlığının altına Times New Roman, 11 Punto ve tamamı büyük olacak şekilde yazar ismi yazılmalıdır.
 - 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 4 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Türkçe özet "Öz" ve İngilizce özet "Abstract" 10 punto Times New Roman, tek satır aralığı olacak şekilde yazılmalı.
- ÖNEMLİ UYARI:** Makalemizde kör hakemlik sistemi uygulandığından dergimize gönderilen metnin ilk halinde yazar kimliğini belirtecek herhangi bir ifadenin yer almaması gerekmektedir. Yazarın kişisel bilgileri hakem sürecinin ardından metne eklenecektir.
6. Makale Metni;
 - 11 punto ve "Times New Roman" karakteri ile tek satır aralığı alt ve üstten 6nk kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
 - Paragraflarda başlangıç girintisi olmamalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
 - 40 kelimedenden fazla olan alıntılar ortalanmalı ve 10 punto olarak italik yazılmalıdır
 7. Başlıklar;
 - Makalede ana başlıklar 11 punto ve tamamı büyük; Alt başlıklar 11 punto kalın (bold) ve sola yaslı, olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır.
 8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler;
 - Metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.
- Örnek: Tablo 3: Gruplararası Etkileşim

9. Extended Summary (Genişletilmiş Özet);

-Türkçe makalelere "İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Summary)" eklenecektir. "Extended Summary" Times New Roman 11 punto, tek satır aralıklı olacak şekilde metnin sonunda Sonnotlardan önce yazılmalıdır.

10. EÜSBED Yazım Kuralları olarak DİPNOT ve METİN İÇİ olmak üzere iki tür yazım kuralı kabul edilmekte tercihen APA 6 yazım kuralları istenmektedir. Metin içi ve Dipnot usullerine ilişkin gerekli bilgi ve örnekler "Atıf Kuralları" başlığı altında verilmiştir.

11. Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır.

ATIF KURALLARI

EÜSBED Yazım Kuralı APA 6 yazım kuralları istenmektedir.

- Atıflar metin içerisinde APA 6.ya uygun olarak yapılmalıdır. Dipnot yerine sonnotlar tercih edilmeli. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez ve Akar, 2016:22).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Akar vd., 2014:35).

Birden fazla kaynağa atıf: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Kaynağın tamamı için atıf: (Inal, 1995)

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TÜİK, 2012:45).

- Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Yerli, 2012)

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Rekabet Kurumu, 2008).

- Bir yazarın aynı yıl içinde yayımlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

KAYNAKÇA YAZIM ÖRNEĞİ

Kitap

TURAN, E. (2008). Siyaset Bilimine Giriş, YKY, İstanbul.

INAL, D. ve TIKEN, N. (2008). Dil Politikası, Ütopya Yayıncılık, Ankara.

REIS, Y., EREN, O. ve GUNDUZ, İ. (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat, Hacettepe Yayınları, Ankara.

Ceviri Kitaplar

DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Editörlü Kitaplar

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma'", (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

Dergiler

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi EÜSBEDi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

Gazeteler

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

Tezler

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnternet Bazlı Kaynaklar

1. Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internetten indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse, ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;
ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, (10.05.2005).
2. Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;
REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17.03.2010).

SUBMISSION GUIDELINES

1. Articles should be prepared in A4 sizes in "Office Word".

2. The length of the articles is in journal format and should not exceed 20 pages.

3. Page layout; Normal should be Left: 2.5 cm, Right: 2.5 cm, Top: 2.5 cm and Bottom: 2.5 cm.

4. On the first page of the article;

- Turkish Title should be written in All Large, Medium and Bold format for 12-point TIMES NEW ROMAN; English title 12 Point Initials should be Capitalized and Centered.

-The author's first and last name should all be indicated in large, Times New Roman, 11 point under the article title.

-The title of the author, the information of the institution in which he works, the e-mail address orcid number 10 point should be written under the author's name, as shown in the template, as shown in the template.

-Turkish and English citation information Times New Roman, 10 points should be written.

5. On the second page of the article;

-Turkish Title, 12 point TIMES NEW ROMAN in All Large, Medium and Bold format; English title should be written with 12 Point Initials Large and Centered. Under the article title should be written times new novel, 11 point and the author's name, all of which are large.

- Turkish and English abstracts that will not exceed 150 words and Turkish and English keywords should be present, at least 3 - maximum 4. Turkish abstract "Abstract" and English abstract "Abstract" 10 point Times New Roman should be written as a single linespacing.

IMPORTANT WARNING: Since the blind refereeing system is applied in our article, the first version of the text sent to our journal should not contain any statements that will indicate my author ID. The author's personal information will be added to the text after the referee process.

6. Article Text;

- Single line spacing with 11 points and the character "Times New Roman" should be written using 6nk from the bottom and top. In writing, a character must be paused after commas and dots.

-Paragraphs should not have an initial indent, and 6nk spaces should be left before and after the paragraph. Additional blank lines should not be left between paragraphs.

Excerpts with more than 40 words should be centered and written italics in 10 points

7. The titles are;

-The main titles in the article are 11 point and all large; Subheadings should be numbered as 11 points thick (bold) and left-leaning, denoted as 1st, 1.1st, 1.1.1st, 1.1.2., 1.1.2.1. All letters of the main headings should be capitalized, and only the initials of the subheadings should be capitalized. Titles should be partitioned up to 4 levels. 1 line of space should be left before the headings, and no spaces should be left after the title.

8. All tables, figures, and charts in the article;

-It should be shown in the center of the page, numbered sequentially in the appropriate places of the text. Each table, shape, or chart must be given a title. The title should be located at the top of the table, shape, or chart, centered on the page, with only the initials of the words capitalized, and 10 points. The text in the table, shape, and chart must be in the range of 10 points. Tables, figures or charts must be readable easily and comply with the page structure given above (not exceeding page margins).

Example: Table 3: Intergroup Interaction

9. Extended Summary

- "Extended Summary" will be added to Turkish articles. "Extended Summary" Times New Roman 11 point should be written before endnotes at the end of the text with a single linespacing.

10. As EUSBED Spelling Rules, two types of spelling rules, DIPNOT and TEXT, are accepted and preferably APA 6 spelling rules are requested. The necessary information and examples regarding the text and footnote procedures are given under the heading "Citation Rules".

11. Any resource used in the article should be included in the bibliography section. References used in quality (thesis, book, article, report, etc.) it should be sorted alphabetically according to the author's surname without discrimination. The works of the same author should be placed in the bibliography starting from the "most recent dated". Bibliography indentation (Hanging – 1 cm).

12. EUSBED Writing Rule APA 6 format rules are requested.

Citations should be made in accordance with APA 6 in the text. Endnotes should be preferred instead of footnotes. Citations in the text should be made in the form of the surname of the author(s), the year of the source and the page number. If the author name does not exist, the institution name should be used instead of the author. The example is:

Citation in single-author publications: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

Citation in two-author publications: (Gulmez and Akar, 2016:22).

Citation in publications with three or more authors: (Akar et al., 2014:35).

Reference to multiple sources: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Citation for the entire resource: (Inal, 1995)

Citation for sources without author names: (TÜİK, 2012:45).

If the citation is taken from a website and the author of the citation is specific, it should be referred to in a similar way to in periodicals. If no date has been given for the resource downloaded from the Internet, the date of access to the relevant file should be used as the year of the resource. If the author of the citation is not known, the institution of the website and the year of access should be written in parentary brackets. The example is:

Citation with author's name and publication year: (Yerli, 2012)

Author name and unspecified citation: (Rekabet Kurumu, 2008).

If more than one work of an author published in the same year is cited, the works should be shown by giving letters a, b, c, next to the year. The example is:

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Kemal TAŞCI

İLK İSLAM FETİHLERİNDEN OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNE MUŞ'UN TARİHİ COĞRAFYASI - Historical Geography of Mush from the First Islamic Conquests to Ottoman-Safavid Relations.....96-118

Özgür Aydın BEKAR-Erdal AKPINAR

9 HAZİRAN 2022 ERZİNCAN SELİ - 9 June 2022 Erzincan Flood. 119-136

Mikail PUŞKİN - Davut DAĞABAKAN

ADAPTATION, INTEGRATION AND SUSTAINABILITY OF INTERNATIONAL STUDENTS AT AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN UNIVERSITY - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ndeki Uluslararası Öğrencilerin Adaptasyonu, Entegrasyonu ve Sürdürülebilirliği 137-147

Mehmet ÖZÜTÜRKER

POSTMODERNİZMİN YAŞLI YAŞAMINA ETKİSİ VE YAŞLI SORUNLARI - The Effect of Postmodernism on Old Life And The Problems of The Elderly..... 148-167

İbrahim AKSAKAL

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EVLİLİKLE İLGİLİ BEKLENTİ VE TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: (ERZİNCAN ÖRNEĞİ) - University Students' Expectations About Marriage And Determination Of Attractions: (The Case Of Erzincan) 168-184

Mehmet Akif TAŞ - Muhammet Enes YANIK

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHS) METODU İLE BEHZAT DERESİ (TOKAT) HAVZASI TAŞKIN RİSK ANALİZİ - Flood Risk Analysis of Behzat River (Tokat) Basin With Analytic Hierarchy Process (AHP) Method 185-199

İbrahim COŞKUN

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR FRANSIZ MİSYONER OKULUNUN KURULUŞ SÜRECİ: SAINT-BENOIT (1360-1804) - The Establishment of a French Missionary School in the Ottoman Empire: Saint-Benoit (1360-1804)..... 200-214

Feyzanur KİRAZ

YEKTA KOPAN'IN BANA KUŞLAR SÖYLEDİ ÖYKÜ KİTABINDA MODERNİZME YÖNELİK ELEŞTİREL SÖYLEM ve İRONİ - Critical Discourse and Irony About Modernism in Yekta Kopan's Story Book Bana Kuşlar Söyledi 237-251

Mustafa YALÇINKAYA - İlhan Selçuk KASIRGA

**TÂHİR EL-CEZÂİRÎ'NİN İTİKADÎ ESERLERDEKİ TELİF METODU - The Copyright
Method in Tahir al-Jazairi's Works of Faith..... 252-263**

B- DERLEME MAKALELER / REVIEW ARTICLES

Serdar YURTSEVER

**MİSÂK-I MİLLÎ ÇERÇEVESİNDE ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI -
Turkish Foreign Policy in the Period of Atatürk within the Framework of the National Pact
..... 215-236**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**İLK İSLAM FETİHLERİNDEN OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNE MUŞ'UN
TARİHİ COĞRAFYASI**

Historical Geography of Mush from the First Islamic Conquests to Ottoman-Safavid
Relations

KEMAL TAŞCI

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tarih Bölümü

Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University Department of History

e-posta /e-mail ktasci@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-3600-1705

Atf/©: Taşcı, Kemal (2022). İlk İslam Fetihlerinden Osmanlı-Safevi İlişkilerine Muş'un Tarihi Coğrafyası,
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 15, Sayı 2, ss.96-118

Citation/©: Taşcı, Kemal (2022). Historical Geography of Mush from the First Islamic Conquests to Ottoman-
Safavid Relations, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp.96-118

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma - Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *19.03.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *30.12.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *96-118*
Doi : *10.46790.erzisosbil.1221442*

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

İLK İSLAM FETİHLERİNDEN OSMANLI-SAFEVİ İLİŞKİLERİNE MUŞ'UN TARİHİ COĞRAFYASI

Historical Geography of Mush from the First Islamic Conquests to Ottoman-Safevi Relations

KEMAL TAŞCI

Öz:

Muş sahip olduğu coğrafi özellikleri nedeniyle ortaçağ boyunca doğu-batı ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Ortaçağ döneminde sağlam ve büyük bir kalesinin olmamasına rağmen ilk İslam fetihlerinden itibaren doğu Anadolu'da Müslüman-Hıristiyan mücadelesine sahne olmuştur. Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya gelişleri ile beraber Selçuklu-Bizans mücadelesinin merkezinde yer alan Muş, özellikle Moğolların Yakın Doğu hâkimiyetleri esnasında önce Türk-Moğol daha sonra ise Moğol kabilelerinin birbirleri ile girdikleri hâkimiyet yarışı için vazgeçilmez bir yaylak olarak kabul edilmekteydi. İlhanlı devletinin yıkılmasından sonra Moğol kabileleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Türkmen boylarının mücadele alanı haline gelen Muş, Timurlular döneminde de doğu Anadolu hâkimiyetleri için vazgeçilmez bir alan oldu. Daha sonra Akkoyunlu-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Osmanlı, Akkoyunlu-Safevi ve Safevi-Osmanlı mücadele sahası haline gelen muş, kış aylarında Musul'a giden Moğol ve Türkmen boylarının yaz aylarının geçirdikleri bir yaylak olma özelliğini hiç yitirmedi. Bu yazıda İslam öncesi dönemden 1555 Amasya Antlaşmasına kadar geçen sürede Mûş ve çevresinin tarihi coğrafya özellikleri ve siyasi hâkimiyet meseleleri ele alınmıştır

Anahtar Kelimeler: Muş, Selçuklular, Moğollar, Türkmenler, Timurlular, Safeviler

Abstract:

Due to its geographical features, Mush played an important role in east-west relations throughout the Middle Ages. Although it did not have a strong and large castle in the medieval period, it has been the scene of Muslim-Christian struggle in eastern Anatolia since the first Islamic conquests. Mush, which was at the center of the Seljukid-Byzantine struggle with the arrival of the Seljukid Turks in Anatolia, was considered an indispensable highland for the dominance race of the Turkish-Mongolian and then Mongolian tribes with each other, especially during the Mongolian domination of the Near East. After the collapse of the Ilkhanid state, Mush became the battleground of Mongolian tribes and Akkoyunlu-Karakoyunlu Turkmen tribes, and an indispensable area for the domination of eastern Anatolia during the Timurids period. Mush, which later became the battlefield of Akkoyunlu-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Ottoman, Akkoyunlu-Safavid and Safavid-Ottoman, has never lost its feature of being a highland where Mongolian and Turkmen tribes who went to Mosul in winter spent the summer months. In this article, from the pre-Islamic period to the Amasya Treaty of 1555, the historical geographical features and political dominance issues of Mush and its surroundings are discussed.

Keywords: Mush, Seljukids, Mongols, Turkomans, Timurids, Safavids

1. MÜŞ'UN TARİHİ COĞRAFYASI

Ağrı-Eleşkirt Yöresinin sularını toplayan Murat Irmağı, Kılıç ve Kandil dağları arasında açmış olduğu 30 km. uzunluğundaki Hamur Boğazı'nın içinden geçip Şerafettin ve Otluk Dağlarının fişleri arasında yer alan Akpınar Boğazı'ndan geçerek Mûş Ovası'na ulaşması ile iki boğazın ortasında kalan platolardan oluşan geniş alan Murat Boyu (Arsanis, Ersena, Aradzani Nehri) Çukurları olarak adlandırılmaktadır (Lynch, 1901, s. 160-173; Le Strange, 2015, s. 159-160; Eryılmaz, 2013, s. 261-266). Bu yöre kuzeyde Çakmak Dağları ve Aladağlar, kuzeybatıda Bingöl Dağları ve Akdağ, kuzey doğuda Aladağların güney uzantısı olan Hüdavendigâr Dağı, güneyde ise Süphan, Bilican, Otluk (Çotela) ve Şerafettin Dağları ile kuşatılmıştır. Osmanlılar döneminde arpa ve çavdar yetiştirilen Mûş Ovası'nda yaklaşık 200 köy mevcuttur (Hewsen, 2016, s. 46-47).

Çevresi adı geçen dağlarla kaplı olan Mûş ve yöresi bu nedenle tarih boyunca birçok devlet ve millet tarafından hâkimiyet ve denetim altına alınmak istenmiştir. Bahusus XI. asrın ilk yarısında başlayan Birinci Oğuz/Türkmen Muhacereti ile birlikte obaları ve küçükbaş hayvan sürüleri ile birlikte Anadolu'ya göç eden Türkmenler (Müslüman Oğuzlar) için Mûş (Hıristiyan kaynaklarında Taron/Turuberan) ve çevresi hayatlarını devam ettirebilmek için son derece elverişli bir coğrafi yapıya sahip olduğu için Anadolu'da ilk olarak Türkleştirilen bölgelerden biri olmuştur (Hewsen, 2016, s. 45-46). Daha sonra ise XIII. yüzyılın ilk yarısında vuku bulan Moğol istilası nedeniyle İç Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türk kavimleri ve akabinde onları takip eden Moğol boyları için de vazgeçilmez bir saha olan Mûş ve çevresi Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen Devletleri içinde siyasî ve askerî mücadeleye geçecek bir alan olarak kabul görmüştür. Özellikle Akkoyunlu (Bayındırıyye) Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu Türkmenlerinin koruyucusu olan Türkmen Safevî Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki en önemli siyasî ve askerî mücadele sahalarından biri olan Mûş ve çevresi Osmanlı hâkimiyeti döneminde de Safevîler, Avşarlar ve Kaçarlar'a bağlı Anadolu Türkmenlerinin uğrak yerlerinden biri olmuştur. Mûş ve çevresi özellikle Doğu Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti döneminden itibaren kış aylarını Musul ve çevresinde geçiren konar-göçer Türkmenler için yaz aylarında vazgeçilmez bir uğrak noktası yani yaylak olmuştur. Bu açıdan daha ziyade yüksek irtifası nedeniyle tarıma elverişli sahaları Anadolu'nun diğer kesimlerine nazaran çok olmayan Mûş ve çevresi, küçükbaş hayvancılık yapan Türkmenler için daha fazla öneme sahip olmuştur (Yakut Hamevi, 1397/1977, s. 223; Şeref Hân, 2013, s. 388-389; Lynch, 1901, s. 160-163; Sinclair, 1987, s. 291-296; Hewsen, 2001, s. 45-63).

Nusaybinli İslâm coğrafyacısı Ebû'l-Kâsım İbn Havkal (367/977), *Kitâbu Sûretü'l-Arz* adlı eserinde Mûş'un adını zikretmeden bölgenin dış Ermeniyeye/İrmîniyye'de olduğunu

“Ermeniyenin sınırları bellidir. Doğusu Berdea'ya, batısı el-Cezire'ye, güneyi Azerbaycan'a, kuzeyi Kâlikalâ (Erzurum) tarafında Rum ülkesine uzanır. Kâlikalâ (Erzurum) Rum ülkesinin ortasında, Azerbaycan, Cibal, Rey ötesindeki yerlerin büyük bir İslâm cephesiydi. İç Ermeniyedir. Yukarıda Ermeniyeyi iç, dış olmak üzere ikiye ayırdık. Debil, Neşvâ, Kâlikalâ, kuzeylerindeki yerler İç Ermeniyeden, Bergeri, Ahlat, Erciş, Vastan, Zevezan, bu yerler arasındaki ovalar, kaleler, nahiyeler, âmillikler Dış Ermeniyedir.”

şeklinde kaydetmektedir (İbn Havkal, 2014, 267)

560/1165 tarihinde Endülsüs'te yaşamış Sicilyalı coğrafyacı Şerif Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İdris es-Sebtî es-Sıkkîlî el-İdrîsî, Mûş'u beşinci iklimin beşinci cüzü içinde değerlendirmektedir. İdrîsî, *Nüzhetü'l-Müştak fi İhtiraki'l-Âfak* adlı eserinde Ermeniyeye şehirlerinin birbirlerine uzaklıklarını dile getirirken,

“Yol Maldani'den Tiflis'e gider. Tiflis Ermeniyedir. Maldani'den Harput'a 2 günlük yoldur. Harput küçük bir şehir olup medenidir. Buradan Çemsuka (Çemişkezek) Kalesi'ne 2 günlük mesafededir. Çemişkezek'ten Mazkit 2 gün, Palu 2 gündür. Palu'dan Cenciku Kalesi 3 günlük, sonra Muş 3 günlük yoldur. Muş büyük bir dağın başında olup buradan Tiflis'e 3 günlük yol vardır. Tiflis Ermeniyede büyük, değerli bir merkezdir.” (İdrîsî, 2021, 173) *“Harlasa'dan Antakya'ya İrine'ye giden yol: Harlasa'dan İrine'ye 3 gün, Muş'a 2 gün, Nitani'ye 2 gün, Siyah Kilise'ye 2 gün, Tarsus'a 1 gün, Adana'ya 1 gün, Misis'e 1 gün tutar. Malatya'dan Meyyafarikin'e giden yol: Meyyafarikin Ermeniyedeki küçük*

şehirlere'dir. Malatya'dan Muş Dağı'ndan Yani Kalesi'ne 2 konak, buradan Şehit Kalesi'ne 1 konak, buradan Rummane'ye 30 mildir." (İdrîsî, 2021, 174) "Amid'den kuzeyindeki Subabe nehri ve Amid'den Nedarem Kalesi 1 konaktır. Buradan Şat sonra Damiye köyü 1 konaktır. Ardından gelen Urcune'ye 1 konaktır. Urcune harap bir kaledir. Buradan, yukarıda bahsedilen Ardış şehrine, sonra Gabgani köyüne 1 konak yol vardır. Gabgani mamur, büyük bir köy olup buradan Satit'e 1 konak, Damiye köyüne 1 konak, Muş şehrine 1 konak mesafe vardır. Buradan Bita 1 konak, Kalşana 1 konak, güzel bir köy olan Gitna 1 konaktır."

şeklinde Muş'un çevresindeki şehirlere ve dağlara yönü ile uzaklıklarını açıkça bildirmektedir (İdrîsî, 2021, 174).

Ortaçağ İslâm dünyasının en meşhur coğrafyacılarından biri olan Yâkût Hamevî, eş-Şeyhu'l-İmâm Şehâbeddîn Ebû Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eserinde Muş hakkında tafsilatlı bilgi vermeden "Ben bunu minin zammesi ile yazıldığını gördüm. Arapça'da bu durumda onun bir aslı yoktur. O iki yerdedir. Biri 'Acemcedir ve Ermeniyeye'de Halat (Ahlât) nahiyesinin bir beldesidir. Diğeri Ebû Cebele'nin şiiirinde Tay beldesinde bir dağdır." şeklinde özet bir muhtasar olarak kayıtlıdır (Yâkût el-Hamevî, 1397/1977, s. 223). Eserini Yâkût Hamevî'nin eserini özetleyerek kaleme alan Safiyyeddîn Abdülmü'min b. Abdülhakk el-Bağdâdî (739/1338) ise *Merâsidü'l-İttulâ' Alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bikâ'* adlı eserinde Muş hakkında "Mûş: Ermeniyeye'de Ahlât dolaylarında bir beldedir. Kendine nispet edilen büyük bir ovası (sahrâ) vardır." Bilgilerini vermektedir. Yâkût Hamevî'nin eserinde yer alan bilgilere ayrıca büyük bir ovasının/sahasının olduğunu da eklemiştir (Bağdâdî, 2020, s. 321).

Muş, Ortaçağ döneminden itibaren İslâm kaynakları tarafından genel olarak sahra olarak nitelendirilmiştir. XIV. yüzyıl İslâm coğrafyacısı Ebû'l-Fidâ, İmâdeddîn İsmâil b. Feridûn Alî b. Cemâleddîn Mahmûd b. Muhammed b. İmâdeddîn (732/1332), *Kitâbu Takvîmü'l-Buldân* adlı eserinde Muş Ovası hakkında

"Muş, Ermeniyeye'de beşinci iklimde olup Atval'e göre 640 30' boylamda, 390 30' enlemedir. Muş halkından birinin anlattığına göre Muş, suru olmayan, bir vadinin ağzında ve dağın eteğinde küçük bir beldedir. Muş Ovası denen, iki büyük mesafe tutan büyük bir ovası vardır. Bu ovada çayırklar, meralar bulunur. Muş, Meyyâfârikîn (Silvan)'den 2 konak kadar, Ahlat'tan 3 konak kadar uzaklıktadır."

şeklinde bilgi vererek şehrin bir ovaya sahip olduğunu belirtmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Muş Ovası Ortaçağda büyük bir kale ve şehre sahip olmaktan daha ziyade tarıma elverişsiz olduğu ve barındırdığı çayırklar ile hayvancılığa müsait olduğu için çevresindeki diğer şehir ve bölgelere nazaran daha küçük bir yerleşime sahiptir (Ebû'l-Fida, 2017, s. 313-314; Baykara, 2015, s. 67; Gül, 2010, s. 69-70).

Moğolların XIII. yüzyıldaki Doğu Anadolu hâkimiyeti esnasında Ermeniler, Muş ve çevresine de hâkim olan Türk ve Moğol idarelerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürdüler (Turan, 2004, s. 250). 1271-1274 yılları arasında Moğol hâkimiyet coğrafyasına seyahat eden Marco Polo, hem Muş bölgesinde yaşayan insanlar ve üretilen ürünler hakkında hem de Muş ve çevresinin Musul'a ve Moğollara bağlı olduğunu

"Bu krallığın dağlarında Kürt denen insanlar yaşar. Bunlar Nasturi ve Yakubi Hıristiyandır. İçlerinden bazıları Sarrazendir ve Muhammed'e taparlar; cesur ve iyi okçudurlar, ama çok kötü insanlardır, tacirleri rahatlıkla soyarlar. Çok büyük miktarda pamuk yetiştirilen ve başka şeylerin yanı sıra büyük bokeran imalatı da yapılan Muş ve Mardin denen başka bir vilayet de buradadır. Tacirler ve zanaatkârlar burada kalabalıktır ve Tatarların kralına tâbidirler."

şeklinde kaydetmektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere İtalyan seyyâh Muş ve çevresinde yaşayan insanların din ve millet farkı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığı için muhtemelen başka kişilerden duyduğu bilgileri karma karışık bir şekilde dile getirmektedir (Marco Polo, 2019, s. 71, 75; Turan, 2004, s. 137).

İlhânî devlet adamlarından Müstevfî (Maliye Bakanı) Hamdullâh Kâzvinî (740/1340) tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'l-Kulub* adlı esere göre Muş Ermeniyeye bölgesinde değil Diyâr-ı Bekr ve Diyâr-

1 Rebia bölgesi içindedir. Müstevfî, Mûş'a dair "Muş: Eski zamanlarda büyük bir şehre sahip olan Muş, şimdilerde (1340) bir harabe durumundadır. Fırat ve Dicle nehirlerine kadar uzanan ve en muhteşem otlara sahip bir ovaya (sahra) sahiptir. Geliri 69.500 dinardır." şeklinde bilgi vermektedir (Müstevfî, 1919, s. 105; Şeref Hân, 2013, s. 390; Darkot, 1997, s. 746). Ayrıca bölgenin idarî merkezinin Musul olması, bölgeye hâkim olan Moğol boylarının kış aylarını Musul'da yaz aylarını ise Mûş ve çevresine geçirmeleri ile izah edilebilir (Le Strange, 1903, s. 55; Baykara, 2015, s. 71).

1474-1478 yılları arasında Osmanlılara karşı Akkoyunular ile ittifak kurmak için görevlendirilen Venedik elçisi Jasaphat Barbaro'ya göre Osmanlı-Venedik savaşlarının yaşandığı bir dönemde Akkoyunulara ait olan Mûş'a gelmiştir. Mûş ve çevresinde Karakoyunlu ve Akkoyunluların olduğu ve bu bölgeye bu dönemde Türkmeniyeye (Turcomania, Türkmen Ülkesi) denildiğini

"Buradan, Türkmen ülkesi (Turcomania) topraklarına girilir. Buraya Ermenistan denilirdi ama şimdi orada doğan kişilere Karakoyunlu (caracoilu) -yani siyah renkli koyunu olanlar- denilmektedir. Aynı şekilde İran ve Çağatay şehirlerine Akkoyunlu (Accoilu) -beyaz koyunlular manasına gelir- denilir. Bunlar bu zamanda onların boylarının isimleridir. (Nitekim biz de Guelfi, Ghibbellini, Zamberlani ve Mastrucciери gibi isimlerle sülalelere sahibiz). Halkın büyük bölümü bayrak altında göğüslerine vururlar. Ondan sonra Muş adlı küçük ve sağlam bir kaleye varırız. Dağların arasında bir tepenin üstünde yer alır. Onun altında yer alan şehrin etrafı 3 mil olup, halkı kalabalıktır. Bu şehirden üç menzil mesafesinde oldukça iyi tahkim edilmiş bir kalenin bulunduğu bir mahalde Ahlat yer alır." şeklinde verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır (Barbaro, 2005, s. 103; Turan, 2004, s. 145; Tuncel, 2006, s. 369).

Osmanlı coğrafyacısı Sipâhîzâde Mehmed (1589), *Ezvâhu'l-Mesâlik ila Ma'rifeti'l-Büldân vel-Memâlik* adlı eserinde Mûş hakkında "Mûş: zamm-ı mîm ve sukûn-ı vâv ve şîn-ı mu'ceme ile, iklim-i hâmisden, İrmîniyye'den Meyyâfârîkîn'e iki merhale ve Hîlât'ı üç merhale yerde bir vâdînin ağzında bir medîne-i sağıredür ve bunun iki günlük mikdârı ağaçlı ve otlu bir 'azîm sahrâsı vardır. Mûş ovası dinilmek ile meşhurdur. Tûli (meridyen) altmış dört derece otuz dakika, 'arzı (paralel) otuz dokuz derece iki dakikadır." bilgisini vererek şehrin ve coğrafi mevkii hakkında paralel ve meridyen bilgileri hakkında da izahta bulunmuştur (Sipâhîzâde Mehmed, 2019, s. 466-467).

Dünya tarihinin en teferruatlı seyahatnamesini kaleme olan Osmanlı müellifi Mehmed Zillîoğlu Evliya Çelebi (1095/1684?), XVII. yüzyıl Doğu Anadolu siyasi, iktisadi, içtimaî ve dinî tarihine dair önemli bilgiler verirken bizzat gelip gördüğü Mûş Ovası hakkında önemli detaylar vermektedir. Öncelikle Mûş'un Safevî tehlikesine karşı "Mûş Eyâlet-i Vân Sedd-i İmân" olarak tavsif edilmekte ve Mûş şehrinin Osmanlı-Safevî mücadelesi nedeniyle harap olduğu (Evliya Çelebi, 2011, VI, 43) ve "hâss-ı mîrlivâ-i Mûş" adı altında gelirlerinin yıllık 410.000 akçe ile (Evliya Çelebi, 2011, I, 89) Van eyaletine bağlı olduğu üzerinde durulmuştur (Evliya Çelebi, 2011, I, 86; VI, 125). Sultan IV. Murad, Revan seferi sonrasında yardımları ve sefer dönüşünde Bitlis'te misafir ettiği için Mûş haracını "hatt-ı şerîf" ile Bitlis Hânı'na vermiştir (Evliya Çelebi, 2011, IV, 67). Bitmek tükenmek bilmeyen otlaklarını Murat Suyu'na borçlu olduğu üzerinde durulan Mûş Ovası'nın asıl gelir kaynağının hayvancılık olduğu ve avlanmaya çok uygun bir bölge olduğu hakkında sitayişle bahsedilen bölgele "Mûş Ovası Cücügü" adlı çok süratli bir av köpeği/tazısı hakkında da bilgi verilmektedir (Evliya Çelebi, 2011, IV, 170).

Mûş'u bizzat gören Evliya Çelebi, Bingöl yaylasından gelen Murat Nehri ve kolları, Mûş Sahası'nda eski bir bina olan Çanlı Kilise (Deyr-i Çanlı) yakınında ve eski Mûş şehrinin yanından genişliği, 3 menzil, arzı 2 konak olan Mûş'tan geçip (Evliya Çelebi, 2011, III, 88-89, 133, 138, 139, 140, 141, 143) ilerleyen bölgenin otlaklarının hayvanların yemesiyle bitmeyeceğini bildirilmektedir. Evliya Çelebi, özellikle Mûş Sahrası'nın ve dağlarının bir büyük kitap cildinde ancak anlatılabileceği ve şehrin Ermeniyeye bölgesinde yer aldığını ve adının mûş/fareden geldiği üzerinde durmaktadır (Evliya Çelebi, 2011, I, 238; III, 141).

Trabzon Erdoğan mahallesinde doğup büyüyen Osmanlı müellifi Mehmed Âşıkî (1013?/1605?), Mûş hakkında *Menâzirü'l-Avâlim* adlı eserinde,

"Muş: Zamm-ı mîm ve sukûn-ı vâv ve âhir-i şînn-ı müecceme iledür. Onsekizinci ilkîm-i örfî olan Ermîniyye ve Errân ve Âzerbeycân'da Ermîniyye'dendür. Ol bilâd ehlinün bazından menkûldür: Muş bilâ-sûr bir belde-i sağıredür ve bir vâdînin ağzında bir cebelün

veylindedür ve Muş'un sahrâ-i Muş dimekle marûf sahrâ-i azîmesi vardur ki iki günlük yoldur ve bu sahrâda merâî ve çimen-i zâr vardur ve Meyyâfârikîn ile Muş beyni iki merhaleye karîbdür ve Ahlât ile Muş beyni üç merhaleye karîbdür."

Mûş kelimesinin yazılışı ve okunuşu ile bilgi verdikten sonra şehrin nerede bulunduğu, kalesinin olmadığı, uzunluğu 2 günlük mesafe olan küçük bir belde olduğu yanı sıra Ahlât ve Meyyâfârikîn/Silvan'a yakın olduğunu aktarmaktadır (Mehmed Âşıkî, 2007, 905).

Mûş ve çevresi hakkında en ayrıntılı bilgilerden biri de Bitlis beylerinden olan Şeref Hân Şeref b. Şemseddîn Bitlîsî (1012/1604'nin *Şerefnâme* adlı eserinde yer almaktadır. Eserini yazdığı dönemde ataları ve kendi tarafından da idare edilen Mûş hakkında çok önemli bilgiler veren Şeref Hân'a göre Mûş Kalesi, Kanunî Sultan Süleyman devrinde şehrin bir fersah (5-6 km) güneyinde bulunan bir tepede iken sökülerek şehrin batısındaki bir tepe üzerinde olan eski kalenin bir kısmını yenileyip içine 50 muhafızlık bir birlik, top ve erzak koyarak Kızılbâş Safevîler'e karşı tedbir alınmıştır. Mûş kelimesinin Ermenîce "*duman*" anlamına geldiğini söyleyen Şeref Hân, yoğun dumanın etkisi ile meyve ağaçlarının az olduğu kanaatinde. Şehrin çevresinde üzüm bağları, çok miktarda tahıl ve darının yetiştiği Mûş'ta ayrıca geniş düzlüğe ve güzel otlaklara sahip olduğunu, çok miktarda manda, sığır ve koyun yetiştirildiği, öküz ve mandaların kotanlar ile çift sürüldüğünü de ekler. Müellif, ayrıca Türklerin buraya Mûş Sahrası/Ovası denildiğini, 10-12 fersah (65-70 km) uzunluğa ve 4-5 fersah genişliğe (25 km) sahip, reyhanlar ve çiçekler ile kaplı ve çevresindeki karlı dağlar nedeniyle her zaman çok su kaynaklarına sahip olduğunu da eklemektedir. Dağlarında eşi benzeri olmayan beyaz doğan kuşu avlandığını ve Mûş Ovası'nın kuş ve balık yönünden zengin olup adeta bir kuş cenneti hükmünde olduğunu kaydetmektedir (Şeref Hân, 2013, s. 388-389; Çağlayan – Çağlayan, 2019, s. 164-165; Alican, 2020, s. 1918).

Şeref Hân, Mûş ile ilgili olarak ayrıca yaklaşık her biri 100 evden oluşan Ermenî evlerinin ovada yan yana dizili iken Türklerin yani Müslümanların evlerinin ovayı çevreleyen dağların eteklerinde bulunduğunu bildirmektedir. İlhânlılar döneminde dîvânî vergisi 69,500 altın olan Mûş'un Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise cizye ve haraç olarak vakıflara aktarılan emlak hariç, 4.000 Gayr-i Müslimlerden eski cizye kurallarına göre kişi başı 70 akçeden yıllık olarak 1.533.324 Osmanlı akçesi vergi alındığını ve 12 Osmanlı akçesi 1 miskal saf gümüşe denk geldiğini de kaydetmektedir (Şeref Hân, 2013, s. 388-389).

XVII. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Kâtip Çelebi, Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdullah (1067/1657), *Kitâb-ı Cihânnümâ* adlı eserinde 1657 tarihinde Van Eyaleti'ne bağlı olan Mûş hakkında

"Muş: Takvim'deki ifadeye göre bir dağın dibinde düz bir yerde ve bir vâdi ağzında küçük bir beldedir. Mûş Ovası oldukça geniştir. Mir Şeref Muş için şöyle der: "Muş Bitlis'in bir nahiyesidir. Eski zamanlarda inşa edilmiş bir şehirdir. Hâlen şehrin harabe hisarının ve binalarının kalıntıları bulunmaktadır. Dedem Şeref Han zamanında şehrin 1 fersah güney tarafında bir dağ başında hisar inşa olunmuştu. Sonra Sultan Süleyman Han şehrin batı tarafında kalan ve yüksek bir tepe üzerinde bulunan eski kalenin yarısını imar etti. Hâlen 50 kadar nefer muhafaza eder". Ermeniler Muş'a "Demeye" derler. Meyve ağaçları azdır ama bağlık bir yerdir. Mahsulü boldur. Ahalisinin hayvanları sayısızdır. Özellikle koyun ve su sığırı çok olur. Zira geniş otlakları vardır. Ovasının tahminen 8 fersah boyu ve 3 fersah genişliği olup gayet düzdür. Etrafı ormanlık dağlar, yeşil yaylaklardır. Benzersiz suları vardır. Fırat Suyu bu ovanın kuzey tarafından gelip üçte birini geçerek güney tarafına akar. Karasu doğu tarafından gelip ortasından akarak Fırat'a karışır. Güz mevsiminde dağlarında emsalsiz doğanlar avlanır. Kuş ve balık cinsinden av hayvanları bu ovada mevcuttur. Köylerinde hep Ermeniler bulunmaktadır. Hukuk-ı divâniyesi, Hamdullah'ın sözüne göre, Cengiziyeye sultanları zamanında 69.000 dinardı. Osmanlı sultanları zamanında ise Defter-i Hâkânî kayıtlarına göre 15.000 dinar kadardır. 4000 nefer zimmi tahrir olunmuştur." şeklinde bilgi vermektedir (Kâtip Çelebi, 2013, s. 648; Darkot, 1997, s. 746; Kayaoğlu, 2020, s. 45-46; Özkan, 2019, s. 210).

Murat Suyu hakkında ise, "*İkinci Murat Suyu: Bingöl yaylağından çıkar ve güneye doğru giderek bir yarığa geçer. Mûş Ovası'nda karasu ile birleştikten sonra Genç, Çapakçur ve Palu'yu geçip Revşan'da Fırat Nehri ile birleşir.*" şeklindeki ifadeleri ile Mûş Ovası'na hayat veren bu nehir hakkında kısaca bilgi vermektedir (Kâtip Çelebi, 2013, s. 660-661). Ayrıca Murat Suyu'nun ismi ile ilgili olarak 1648

yılında sultan IV. Murad'ın Bağdad seferi esnasında Ersenas Nehri'ni geçişi ile adının Murad Suyu olarak değiştiği rivayet edilmektedir. Ancak 1600 yılında da bu isimle anılması bu bilginin doğru olmadığını ispat etmektedir (Çolak, 2015, s. 45, 65, 108; Le Strange, 2015, s. 159-160).

2. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE MÛŞ

Mûş/Taron bölgesinin tarihi, höyüklerden elde edilen arkeolojik kalıntılara göre M.Ö. 6.000-5.000 yıllarına kadar eskiye tarihlendirilebilmektedir. Özellikle Mûş bölgesi ile ilgili ilk siyasi hâkimiyet meselesi bölgeyi Urme, Ulme, Ulmeri veya Kulmeri şeklinde isimlendiren Urartular döneminde ortaya çıkmıştır. Ayrıca bölgedeki höyüklerden özellikle Tepebağı Höyüğü ve Kepenek Kalesi'nden elde edilen Kalkolitik, Demir ve Tunç çağlarına ait seramikler Mûş ve çevresindeki yerleşim tarihini, tarih öncesi dönemlere götürebilme olanağı sağlamaktadır (Hewsen, 2016, s. 47; Biber, 2018, s. 23-32; Eser, 2013, s. 44; Eser, 2014, s. 212; Tiryaki, 2019, s. 77 vd.; Alican, 2020, s. 1918).

Başkenti Tuşpa/Van olan Urartuların batıya doğru yayılma alanları hedefleri çerçevesinde Mûş ve çevresi Urartuların yıkılmasından sonra Medler, Ahamenidler, Makedonyalı Büyük İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan Selevkoslar ve Partların hâkimiyetine girmiştir. Mûş, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Roma-Part ve daha sonra Roma-Sâsânî mücadelesine sahne olmuştur (Hewsen, 2016, s. 47-54; Tuncel, 2006, s. 369; Alican, 2020, s. 1918).

M.S. IV. yüzyıldan itibaren Balkan ve Batı Anadolu menşeli olan Ermenîlerin Roma İmparatorluğu tarafından Doğu Anadolu'daki bazı bölgelere yerleştirilmesinden Mûş (Taron/Daron) bölgesi de nasibini almıştır. Ermenî kökenli olmadıklarına dair tahmin ve çıkarımlar yapılmasına rağmen Ortaçağ Bizans, İslâm ve Türk kaynaklarında Ermenî oldukları ittifakla sabit olan Mamikonyanlar ailesinin elinde bulunan ve bu ailenin merkezi olan Mûş ve çevresi, Selçuklu/Türkmen fethi öncesi hep bu kimliği ile tanınmıştır. Özellikle Hz. Ömer döneminden itibaren başlayan, Sâcoğulları ile devam eden ve Selçukluların/Türkmenlerin Anadolu'yu fethine kadar süren İslâm-Bizans mücadelesinde daima Ermenî Mamikonyanlar Hanedanı'nın elinde bulunan Mûş/Taron bölgesi diğer Ermenî ailelerinden Bakratunilerin de hâkimiyet sahası içine girmiştir. Mûş isminin Süryanice, "suyu bol" anlamına gelmesi nedeniyle Mûş'a verildiği ve ayrıca Mûş Kalesi'nin güneyinde bulunan Kızıl Ziyaret Dağı'ndaki Muşet Kalesi'nin de isminin Mamikonyan ailesi İşhanı/Naharar (Derebeyi) Muşeg Mamikonyan'dan geldiği rivayet edilmektedir (Darkot, 1997, s. 745; Tuncel, 2006, s. 369; Grousset, 2005, s. 30; Garsoian, 2016, s. 65-74; Hewsen, 2016, s. 54; Eser, 2013, s. 51-53; Eser, 2014, s. 30; Alican, 2020, s. 1918).

3. TÜRK HÂKİMİYETİ ÖNCESİ MÛŞ

İslâm, Bizans, Ermenî ve Süryanî kaynaklarına göre şehir ve gelişiminden hiç bahsedilmeyen Mûş/Taron bölgesinin İslâm-Bizans siyasi ve askerî rekabeti içinde sıkışan Ermenî Mamikonyanlar ailesine ait olduğu bilgisi kesinlik kazanmıştır. Hz. Ömer döneminden itibaren İslâm-Hıristiyan mücadele sahasına dahil olan Mûş ve çevresi, özellikle Emevîler ve Abbâsîler döneminde zaman zaman Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve askerî gücüne bağlı olarak İslâm Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Mamikonyanlar ailesinin hem Bizans İmparatorluğu hem de kendilerinden daha güçlü olan Ani merkezli Bakratuniler ve Van Gölü Havzası'nın güney ve doğu bölgelerini teşkil eden Vaspuragan (Van Gölü Havzası'nın güneyi ve doğusu) bölgesine hâkim olan Ardzuruniler gibi Ermenî derebey ailelerine karşı İslâm Devleti'nin siyasi hâkimiyeti altına girmeyi tercih ettikleri için diğerlerine nazaran İslâm Devleti ve Bizans İmparatorluğu tarafından daha az cezalandırılmıştır (Darkot, 1997, s. 745-746; Tuncel, 2006, s. 369).

Abbâsîlerin Samerrâ dönemi ya da Türk nüfuzu dönemi olarak isimlendirildiği bir zamanda merkezi otoritenin zayıflaması ile beraber sınır bölgelerindeki kontrolün azalması sonucu Mûş bölgesindeki Mamikonyanlar da İslâm Devleti'nden bağımsız fakat Bizans İmparatorluğu ve Ani merkezli Bakratunilere bağlı olarak Mûş ve çevresindeki hâkimiyetini devam ettirmiştir. Abbâsîlerin Azerbaycân, Doğu Anadolu ve Gürcistan valileri olan ve daha sonra yarı bağımsız hareket eden Türk kökenli Sâcoğulları döneminde (890-928) Ermenî siyasi tarihinin seyri değişmiş ve bu aile sayesinde İslâm hâkimiyeti doğu Anadolu ve Azerbaycân'da sağlamlaşırken Bakratuniler ve Ardzuruniler cezalandırılırken Mûş bölgesine hâkim olan Mamikonyanlar, İslâm Devleti'ne tâbi oldukları için Mûş ve çevresini idare etmeye devam etmişlerdir. Van Gölü Havzası'nın güney batısına hâkim olan Reştunikler ve kuzey batısına hâkim olan Mamikonyanlıları baskı altına alarak bu havzanın güney doğusunu teşkil eden Vaspuragan'a hâkim olan Ardzurunileri de kendilerine tâbi kılmak isteyen

Bakratuniler, Azerbaycân ve Ermeniye valisi Sâcoğlu Muhammed el-Afşîn döneminde Mamikonyanlılar ve Ardzurunilere verilen destek sonrasında Ermenî derebeylerinin birbirleriyle mücadele içine girmeleri üzerine Abbâsîlerin el-Cezîre (Kuzey Mezopotamya: Diyâr-ı Bekr, Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rebia) valisi olan Şeybânîlerden Ahmed devreye girerek 897 yılında Mûş ve çevresine hâkim oldu. Bu durum üzerine Ani'den Mûş'a giden Bagratuni derebeyi Simbad, el-Cezîre valisi Ahmed'e yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Mûş ve çevresi hem Ermenî ailelerinin hem de İslâm-Hıristiyan mücadelesinin önemli bir meselesi hâline geldi (Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Grousset, 2005, s. 405-407; Dédéyan, 2015, s. 244; Hewsens, 2001, s. 81, 110; Hewsens, 2016, s. 54-55; San, 1982, s. 116).

Sâcoğullarından Muhammed el-Afşîn ve kardeşi Ebû'l-Kâsım Yûsuf tarafından Ani'deki Bagratuni Derebeyliği'ni baskı altına almak için sürekli olarak desteklenen Mamikonyanlıların Mûş hâkimiyeti de bu sayede devam etti. Ancak 954 yılında Halep ve Musul emîri Seyfûddeve Hamdânî'nin Çerkez asıllı kölesi Necâ, Mûş ile beraber Ahlât ve Malazgirt'i ele geçirerek burada Bizans İmparatorluğu ve Hamdânîlerden bağımsız bir emîrlik kurdu (Sümer, 1998, s. 49; San, 1982, s. 1117). Mûş ve çevresi 966 yılında İmparator Nikephoros Phokas tarafından Bizans sınırlarına katıldı (Vryonnis, 2016, s. 99; San, 1982, s. 117). Müslümanlar tarafından geri alınan Mûş ve çevresi 973 yılında ise Bizans imparatoru Çimiskes tarafından yağmalandı (Urfalı Mateos, 2000, s. 21-22).

978 yılına gelindiğinde ise Selçuklu fethi arifesinde Mûş ve çevresinden hem Bizans İmparatorluğu'ndaki iç meseleler hem de Abbâsî Halifeliği'nin Deylemlî Büveyhîler tarafından baskı altına alınmasından dolayı el-Cezîre, Azerbaycân ve Doğu Anadolu bölgelerindeki mahallî emîrler sorumluluk sahalarının sınırlarını genişletmeye başladılar. Bazı emîrler ise ortaya çıkan bu otorite boşluğundan yararlanarak bazı bölgeleri ele geçirdiler. Bu emîrlerden biri olan Bâd b. Dûstek, Ercîş, Ahlât ve Malazgirt'i ele geçirerek Mamikonyanların hâkimiyetindeki Mûş bölgesini yağmalattı (Urfalı Mateos, 2000, s. 31; İbnü'l-Esîr, 2008, VII, s. 366-367; Honigmann, 1970, s. 150; Yinanç, 1997, 610; Büchner - Darkot, 1997, s. 241; Tuncel, 2006, s. 369; Tufantoz, 2005, s. 61; Tufantoz, 2004, s. 230; Tufantoz, 2007, s. 3-4; Perk, 1943, s. 175; Konyar, 1936, s. 166; Güldoğan, 2011, s. 33; San, 1982, s. 117). Bu hadise ile Mûş bölgesi Meyyâfârîkîn merkezli Mervânî Emîrliği'nin Ermenîleri kontrol altına almak için sürekli olarak sefer düzenlediği bir bölge hâline geldi.

X. yüzyılın en önemli meselelerinden biri olan Oğuzların Mâverâü'n-Nehr'e inişleri yaklaşık 100 yıl sonra Anadolu tarihini de derinden etkileyecek bir siyasî ve askerî ortam oluşturmuştur. Özellikle Sâmânîler Devleti'nin 999 yılında yıkılmasından sonra Mâverâü'n-Nehr ve Horâsân bölgelerine göç etmeye başlayan Oğuzların bu ilk göç dalgası Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslâmlaşmasını sağladığı gibi Mûş ve çevresinin tarihine de derinden etki edecek bazı gelişmelerin başlamasına da sebep olmuştur. Selçuklu Türkmenleri Horâsân'a göç ettikten sonra Gaznelilere karşı 1036 yılında Nesâ ve 1038 yılında Serahs/Tellhâb savaşlarını kazanarak bir Türkmen Devleti kurdular. 1040 yılında ise kurmuş oldukları bu devleti Dandanakan Savaşı'nda baş düşmanları olan Gaznelilerin tehdidinden kurtardılar. Selçuklu Türkmenleri bu tarihten sonra Anadolu'ya doğru göç ederek önce Azerbaycân bölgesinde yerleşmeye ve yurt tutmaya başladılar. Aslında bu tarihten önce Türkmenlerin bir kısmı Anadolu'nun doğusundaki bölgelere girerek Diyâr-ı Bekr bölgesini geçip Musul ve civarına kadar ilerlemişlerdi. Selçuklu Türklerinden Çağrı Bey'in 1018 yılında Van Gölü'nün güney sahilinde bulunan Gevaş (Vestan)'a kadar ilerleyip Ardzurunileri yenerek tekrar Mâverâü'n-Nehr'e dönmesi, Selçukluların ilk Anadolu seferini teşkil etmektedir. 1028 yılından itibaren Anadolu sınırlarında Hıristiyanlara karşı mücadele veren Türkmenler, Horasan'da Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Anadolu içlerine sefer düzenlemeye başladılar. Bu seferler esnasında özellikle sürüleri ile birlikte Selçuklu Devleti tarafından Anadolu'ya yönlendirilen Türkmenlerin sürüleri için muhteşem bir ortama sahip olan Mûş ve çevresi Anadolu'nun ilk Türkleşen bölgelerinden biri olmuştur (Taşcı, 2021, s. 57-65).

4. SELÇUKLULAR ZAMANINDA MÛŞ

Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu fetihlerini engellemek için harekete geçen Bizans İmparatorluğu Van Gölü Havzası ve Ani çevresindeki Ermenî derebeylerini Anadolu içlerine sürgün ederek Doğu Anadolu'da Van, Ercîş, Malazgirt, Erzurum ve Ani gibi garnizon şehirler oluşturdu. Böylelikle Selçuklu fethini engellemek isteyen Bizans İmparatorluğu'nun bu teşebbüsü özellikle Türkistan bölgesinden

Anadolu'ya akın akın gelen Oğuzların savaşçılıkları sayesinde başarısızlığa uğramış oldu (Taşcı, 2016, 537-550). Özellikle Ahlât ve çevresine yerleşen Türkmenlerin yoğunluğu Bizans İmparatorluğu'nun aldığı askerî tedbirleri boşa çıkardı. Ahlât'ı askerî üs hâline getiren Türkmenlerin ilk hedefi Mûş/Taron bölgesi oldu. Türkmenler kaleleri ele geçiremeseler de koyun sürülerini otlatacak bütün dağlık alanlara ve ovalara yayılmaya başladılar. Ancak Bizans garnizonlarının varlığı Türkmenlerin Anadolu içlerine girmelerine engel olduğu için Mûş ve çevresi Türkmenlerin yoğun akınlarına maruz kaldı. 1042 yılında Türkmenler karşısında başarı elde eden Ermeniler ve Rumlar, Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin sayısının artışı ve bu Türkmenlerin her zaman savaşa hazır olmalarından dolayı gün geçtikçe zayıflamaya başladılar. Özellikle 1043 yılında İmparator Mihail'in Yunanistan bölgesindeki isyanları bastırmak için Mûş ve Vaspuragan bölgesinden topladığı Ermenileri kullanması ve Doğu Anadolu'daki şehirlerin doğrudan Bizans hâkimiyetine geçmesi Türkmenlerin Anadolu fethini kolaylaştırdı. Özellikle 1048 yılındaki Pasinler Savaşı Türkmenlerin Anadolu içlerine yaptıkları seferler esnasında Mûş ve çevresinin askerî üs olarak kullanılmasına sebep oldu (Mateos, 2000, s. 67-68; Cönce, 2004, s. 130; Tuncel, 2006, s. 369; San, 1982, s. 118).

Bu dönemde Mûş ve çevresine de doğrudan hâkim olduğunu gördüğümüz Bizans İmparatorluğu'nun Türkmen ilerleyişine karşı Mûş ve çevresinde aldığı tedbirlere rağmen Azerbaycân Selçuklu meliki Alp Sungur Yâkûti'nin başında bulunduğu bir Türkmen birliği Doğu Anadolu Bölgesi'ne akınlarda bulundu. Bu birlik ilk olarak Bizans İmparatorluğu'nun Vaspuragan valisi Aaron Vestes'in oğlu Mûş/Taron valisi Theodoros ile savaşarak onu öldürdü ve Mûş bölgesini yağmaladı. Ocak-Şubat 1056 tarihinde Türkmenlerin ana hedefi hâline gelen ve Türkmenlerin askerî üssü olan Ahlât'tan harekâta devam eden Türkmenler, Ahlât-Erzurum arasındaki Mûş/Taron bölgesini tamamen yağmaladılar (Aristakes, 1985, s. 109-110; Honigmann, 1970, s. 180; Kırzioğlu, 1982, s. 28; Köymen, 1998, s. 252; Grousset, 2005, s. 587; Konukçu, 1992, s. 12; Cahen, 1987, s. 1390; Ersan, 2007, s. 25; Tuncel, 2006, s. 369; Yaşa, 1992, s. 21; San, 1982, s. 118; Advoyan, 2016, s. 89; Thomson, 2016, s. 113).

1057 yılında Malazgirt ve Mûş bölgesini ele geçiren bir Türkmen birliğinin yanı sıra diğer bir Türkmen birliği ise Erzincan, Kemah ve Harput bölgelerini yağmaladıktan sonra Çoruh ve Kelkit vadileri boyunca ilerleyerek Şarkî Karahisar (Şebinkarahisar/Köğonya)'ı ele geçirdi. Yaklaşık 3.000 kişilik bir kuvvetin başında bulunan Emîr Dînâr, bu birlikten ayrılarak Fırat Irmağı yönünde hareketle Malatya'ya ulaştı. Bu şehirde bulunan Bizans garnizonu yok edildikten sonra şehir ele geçirildi. Burada 10 gün ganimet topladıktan sonra Hanzit'e çekilen Türkmenler, başka bir Bizans garnizonunun kendilerini takip etmesi üzerine buradan ayrılarak Sason bölgesini geçip Mûş'a ulaşmak üzere harekete geçtiler. Ermenî Mamikonyan ailesine mensup derebeyi Thornig'in saldırısına maruz kalan Selçuklular, Ermeniler tarafından yenilgiye uğratıldılar ve kurtulabilenler Azerbaycân'a çekildiler (Attaleiates, Tarih, s. 87; Urfalı Mateos, 2000, s. 107-108; Yinanç, 2013, s. 47; Turan, 2005, s. 151; Grousset, 2005, s. 591-592; Köymen, 1998, s. 253; Sevim, 1993, s. 56; Sevim, 2002, s. 8; Ersan, 2007, s. 26, 72; Cahen, 1987, s. 1390; Cönce, 2004, s. 135; Tuncel, 2006, s. 369; Advoyan, 2016, s. 89).

Sultan Tuğrul Bey'in 1054 yılındaki Malazgirt kuşatması esnasında da Türkmenlerin hedefi hâline gelen Mûş ve çevresi özellikle 1063 yılında Sultan Alp Arslan'ın Anadolu Türkmenlerini düzene sokmak için görevlendirdiği Bekçioğlu Afşîn Bey'in Anadolu seferleri esnasında Mamikonyanlar ailesine mensup Ermenî Derebeyi Thornig tarafından Bizans İmparatorluğu'na bağlı olarak yönetildiği için Türkmenlerin uğrak yeri hâline geldi. Şehri ve ovayı savunacak müstahkem bir kaleden mahrum olan Mûş, bu dönemde dağlık olması ve savunma imkânı olması nedeniyle Sason'da ikamet eden Thornig Mamikonyan'ın hâkimiyet sahası içinde idi. Bahusus Afşîn Bey'in Ahlât merkezinden Anadolu içlerine yönettiği seferleri durdurmak isteyen İmparator Romanos IV. Diogenes'in Malazgirt-Ahlât arasındaki Zehve/Rahve bölgesinde 26 Ağustos 1071 tarihinde Selçuklu Sultanı Alp Arslan tarafından komuta edilen Türkmenlere yenilmesi, Anadolu'nun kapılarını Türk iskanına açmanın yanı sıra Mûş ve çevresinin de Türkmenler tarafından yurt tutulmasına neden oldu (Urfalı Mateos, 2000, s. 147-150; Yinanç, 2013, s. 97-98; 105; Turan, 2011, 98; Sevim, 1993, s. 102; Sevim, 2002, s. 14; Ersan, 2007, s. 38, 105; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 45; San, 1982, s. 118-126; Hewsen, 2016, s. 55; Advoyan, 2016, s. 89).

1083 yılında Sultan Melikşâh ve veziri Nizâmülmülk İrân sahasındaki Türkmenlere yer açmak için Diyâr-ı Bekr Bölgesi'nin idaresini elinde bulunduran Mevrânî Emîrliği'ni yıkıp bölgeyi doğrudan Selçuklu hâkimiyetine almak için başında Mervânîlerin eski veziri Fahruddevle b. Cüheyr'in bulunduğu

bir orduyu görevlendirdi. Kendine ait bir askerî birliği bulunmayan Fâhruddevle, yanında Türkmen beylerinden Artuk Bey ve Çubuk Bey olduğu halde Diyâr-ı Bekr Bölgesi'ni ele geçirmek için harekete geçtiği esnada Mûş ve Malazgirt'te faaliyet gösteren fakat kaleye hâkim olamadığını anladığımız Emîr Sanduk/Sunduk, Fâhruddevle'ye yardım ile görevlendirilmiştir. 1085 yılında Fâhruddevle'nin Diyâr-ı Bekr ile Mûş'u da Selçuklu hâkimiyetine aldığı rivayet edilmekte ise de bu esnada Mûş'un Bizans İmparatorluğu'na tâbi olan Sason Ermenî derebeyi Thornig Mamikonyan'a ait olması bu durumu ortadan kaldırmakta ise de bu tarihte Mûş ve çevresinde Türkmenlerin yoğun olarak faaliyet gösterdiklerini de ortaya koymaktadır (Yinanç, 2013, s. 107, 114; San, 1982, s. 37, 130).

Malazgirt Savaşı ve Diyâr-ı Bekr Bölgesi'nin ilhakından sonra Doğu Anadolu bölgesine yoğun olarak gelen Türkmenler, bu bölgelerdeki bazı şehirleri ele geçirerek Türkleşmesine ve İslâmlaşmasına sebep oldular. Ancak Selçuklu Devleti'nin 1092-1105 yılları arasındaki Fetret Devri'nde merkez İsfahân'dan uzakta olmaları bu bölgeleri ele geçiren Türkmen beylerinin yarı bağımsız bir şekilde hareket etmelerine ve hâkimiyet sahalarında Türkmen beylikleri teşkil etmelerine neden oldu. Bu dönemde Ahlât, Malazgirt, Erciş, Bargiri/Muradiye, Van, Sökmenâbâd, Mûş ve Eleşgirt'te Sökmenliler; Erzurum, İspir, Bayburt, Pasinler, Tercan ve Oltu bölgesinde Saltuklular; Erzincan, Kemah, Divriği ve Şarkî Karahisar/Şebinkarahisar bölgesinde Mengücekliler; Vestan/Gevaş, Bitlîs ve Erzen bölgesinde Dilmâçlılar; Mardin, Hısn-ı Keyfâ /Hasankeyf bölgesinde Artuklular; Harput/Hısn-ı Ziyâd bölgesinde Çubuklular; Âmid (Diyarbakır) yörelerinde Yinâllılar; Siirt, Tanza ve Bahmud'da Kızıl Arslanlılar; Hani'de Şârûh (Şâhrûh) Bey; Orta Anadolu'da ise Dânişmendliler beylikleri tesis edildi. Böylece merkez Ahlât'a yakınlığı dolayısıyla Mûş ve çevresi de Sökmenliler/Ahlâtşâhlar Beyliği tarafından fethedilerek Türkleştirilmiş ve İslâmlaştırılmıştır (Darkot, 1997, s. 746; Sümer, 1999, s. 158-160; Yinanç, 1997, s. 613; Çevik, 2004, s. 137-140; Peacock, 2006, s. 127-146; Tuncel, 2006, s. 369; San, 1982, s. 130).

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu kapılarının Türklere açılması ve 1075 yılında Bizans İmparatorluğu'nun yanı başındaki İznik'te Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması, Bizans İmparatorluğu'nu Katolik dünyasının dinî otoritesi olan Papalıktan yardım istemeye sevk etti. Bu nedenle 1098 yılında başlayan Haçlı Seferleri başarıya ulaşarak Urfa Haçlı Kontluğu, Maraş Senyörlüğü, Antakya Prinkepsliği ve son olarak Kudüs Haçlı Krallığı gibi devletlerin teşkil edilmesi ile sonuçlandı. Bizans İmparatorluğu'nun Selçuklu Türkmenleri karşısında zayıflaması üzerine Haçlılara tâbi olmayı tercih eden Ermenîlerin 1109 yılında Mûş/Taron bölgesine hâkim oldukları görülmektedir. Beyliklerin tesis edildiği diğer şehirlere nazaran Mûş ve çevresinde Ermenîlerin hâkim olması bu bölgenin diğer bölgelere nazaran yerleşim olanaklarının kısıtlı olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. 1109 yılında Mûş hâkimi Tacat'ın Urfa Haçlı kontluğuna tâbi olması bölgenin henüz tam olarak Türk hâkimiyetine alınmadığı, daha doğrusu Mûş Kalesi'nin ve ovasının Türk hâkimiyetine girmediği gerçeğini ortaya koymaktadır (Ersan, 2007, s. 61; Tuncel, 2006, s. 369; San, 1982, s. 130-131).

1101 yılında Ahlât merkezli Sökmenliler/Ahlâtşâhlar Beyliği'ni kuran Sökmen el-Kutbî'nin Mûş bölgesine hâkim olduğuna ve Mûş bölgesindeki Erzas Kalesi'nin bu tarihten itibaren Sökmenliler tarafından hapisane olarak kullanıldığına şahit olmaktayız. Haçlılara karşı savaşa görevlendirilen Türkmen beylerinden Sökmen el-Kutbî ve Artuklu Necmeddîn İlgâzî arasındaki bir mesele yüzünden İlgâzî'nin yeğeni Belek b. Behrâm'ı tutuklayarak Mûş bölgesindeki Erzas Kalesi'ne hapsedmesi bu tarihten itibaren Mûş ve çevresinin Ermenî Mamikonyanlardan fethedildiğini ve Sökmenli Beyliği'ne bağlandığını ortaya koymaktadır. Bu tarihten itibaren Mûş ve çevresi koyun sürüleri nedeniyle yaylak-kışlak ya da konar-göçer yaşam tarzına sahip olan Türkmenlerin yurdu hâline geldi ve bölgedeki Bizans İmparatorluğu ya da Ermenî Mamikonyan ailesi hâkimiyeti sona erdi (Urfalı Mateos, 2000, s. 241; Turan, 2004, s. 164; Turan, 2011, s. 108, 179, Sümer, 1998, s. 21, 69, 73; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 51; Yaşa, 1992, s. 26; San, 1982, s. 39-40, 131; Hewsen, 2016, s. 57).

1110 yılından itibaren Sökmenli Beyliği'ne bağlı olan Mûş ve çevresi Türkmenlerin yurdu hâline gelmeye başladı. Kalenin Türkmenler tarafından ele geçirilmesi Türkmenlerin Mûş Ovası ve çevresini yurt tutmaları için uygun siyasî ve askerî ortamı hazırladığını ispat etmektedir. Ayrıca Mûş'un 1157 yılında Artuklu-Sökmenli mücadelesi esnasında (Turan, 2004, s. 111, 179) ve 1161 yılında Sökmenlilere bağlı olduğu da bilinmektedir (Papaz Grigor, 2000, s. 329; Turan, 2004, s. 29).

Ortaçağ yerleşim meselelerinin başında yer alan müstahkem kalelerin etrafında şekillenen şehirlerin iskân meselesi kale merkezli bir şehirleşme tarzında gerçekleşmekteydi. Ancak şehirle pek işi olmayan ve koyun sürülerini otlatmak için arazilere ihtiyacı olan Türkmenlerin de bu faaliyetleri için etraftaki müstahkem kalelerin fethi konar-göçer ya da yaylak-kışlak hayatı için vazgeçilmez bir unsur olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Eyyübîlerin Urfa ve Harran valiliğine atanan el-Melikü'l-Muzaffer Takiyyeddîn Ömer, 1191 yılında önce Sökmenlilere ait olan Hani'yi ele geçirdi daha sonra ise Ahlâtşâhı Seyfeddîn Bekfîmûr'u yenerek kuzeye ilerleyip Sökmenlilere ait olan Mûş ve çevresini yağmaladı. Bu tarihten itibaren 1207 yılındaki yıkılışına kadar Sökmenli Beyliği ile Eyyübîler arasındaki siyasi ve askerî mücadeleye sahne olan Mûş ve Malazgirt doğal olarak insanî unsurdan mahrum kalmaya başladı (İbnü'l-Esir, 2008, 564; Yinanç, 2013, s. 348; Vardan, 1937, s. 216; Turan, 2004, s. 34, 119, 121; Sümer, 1998, s. 35, 37, 78; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Büchner - Darkot, 1997, 241; Özaydın, 1988, s. 200; Tekin, 2000, s. 72; San, 1982, s. 134).

Eyyübîler tarafından tehdit edilen Mûş bölgesinin 589/1193 tarihinde Sökmenlilere bağlı olduğunun en önemli delili, Ahlâtşâhı Seyfeddîn Bekfîmûr'un öldürülmesi sonucunda II. Sökmen'in kızı olan eşi Ayna Hâtûn ve oğlu Muhammed'in Emîr Bedreddîn Aksungur Hezâr Dînârî tarafından Mûş bölgesinde hapsedilerek kullanılan Erzas Kalesi'ne hapsedilmeleridir. Zira bu kadar önemli kişilerin hapsedildiği bir kale ve çevresinin tamamen Sökmenli hâkimiyetinde olması gerekir (Ömerî, 2014, s. 322, İbnü'l-Esir, 2008, s. 593; Yinanç, 2013, s. 361-362; Turan, 2004, s. 121; Sümer, 1998, s. 80; Streck - Yinanç, 1997, s. 322; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 67).

604/1207 yılında Ahlât ve çevresini ele geçirerek Sökmenliler/Ahlâtşâhlar Beyliği'ni tarihe mal eden Eyyübî el-Melikü'l-Evhad, Van'da bir araya gelerek Sökmenli Beyliği'ni yeniden hâkim kılmak isteyen askerleri yendikten ve isyan eden Ahlât halkını cezalandırdıktan sonra yine Sökmenlilere ait olan Mûş ve çevresine de hâkim oldu. Bu tarihten itibaren Mûş ve çevresinde Eyyübî hâkimiyeti başlamış oldu (Ömerî, 2014, s. 338-339, Ebû'l-Ferec – İbnü'l-İbri, 1999, s. 489-490, Yinanç, 2014, s. 11; Turan, 2004, s. 124; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 72-73; Kaya, 2007, s. 31-32, 82-83; San, 1982, s. 42, 135). 1210 yılında el-Melikü'l-Evhad ölünce hâkim olduğu sahalar içinde yer alan Mûş ve çevresi el-Melikü'l-Evhad'ın yerine el-Melikü'l-Âdil tarafından diğer oğlu el-Melikü'l-Eşref'e verildi (Yinanç, 2014, s. 17; Tuncel, 2006, s. 369; San, 1982, s. 135).

Eyyübî hâkimiyetinin başlangıcından itibaren Saltukluların ve Gürcülerin hedefi hâline gelen Mûş, 1225 yılından itibaren Mâverâü'n-Nehr ve Horasan'dan Moğolların önünden çekilerek Azerbaycân'a gelen Ânüşteginli Hârezmşâh Kıpçakların hedefi hâline gelmeye başladı. Özellikle el-Melikü'l-Eşref ile askeri bir rekabete giren Hârezmşâh Celâleddîn Mengübertî, bulduğu her fırsatta Mûş ve çevresini yağmaladı. Ahlât'ı zayıflatmak ve düşürmek için 1228 yılında Mûş Ovasındaki köyleri yağmalatan Sultan Celâleddîn Mengübertî, (Yinanç, 2014, s. 79-80; Turan, 1988, s. 95; Turan, 2011, s. 386; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Kaya, 2007, s. 197), Ahlât'ın ilhakından sonra yaklaşık 6.000 kişilik Eyyübî birliğini Mûş Ovası'nda yenerek Eyyübîlerin Mûş hâkimiyetini sonlandırmıştır (Cüveynî, 2013, s. 376; Yinanç, 2014, s. 87; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Öngül, 2017, s. 185).

Mûş, Moğollar ile Doğu Anadolu toprakları arasında bir set görevi yapan Hârezmşâhlıların yıkılması üzerine hem Hârezmşâhlı Kıpçaklar hem de onları takiple Anadolu'ya giren Moğol akıncılarının yağmalarına uğradı. 1230 yılında Celâleddîn Mengübertî'yi takip eden Moğollar Erciş, Malazgirt, Ahlât, Mûş, Bitlîs ve Meyyâfârikîn'i yağmaladılar (Turan, 2004, s. 143). Mûş, özellikle Azerbaycân'ın Moğollar tarafından ele geçirilmesi üzerine 1231 yılından sonra Moğolların önünden kaçan Türkmen boylarının uğrak yeri olmaya başladı. Kayılar başta olmak üzere Moğolların önünden Anadolu'ya çekilen Türkmenler, öncelikle Mûş, Malazgirt ve Ahlât bölgelerini yurt tutmaya başladılar (Turan, 2004, s. 143, 147).

1233 yılında Tatvan'ı merkez yapan Hârezmşâhlı Kıpçakların akınlarına maruz kalan Mûş ve çevresi Eyyübîlerin Moğollar karşısında tedbir almamaları nedeniyle Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddîn I. Keykubâd'ın doğu siyaseti kapsamında Kemâleddîn Kâmyâr tarafından Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına dahil edildi (Yinanç, 2014, s. 104; San, 1982, s. 138). Mûş ve çevresinde devam eden Türkiye Selçuklu hâkimiyeti 1243 yılında Selçukluların Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesi üzerine Anadolu'ya gelen Moğol boylarının yurdu hâline gelmeye başlamasıyla son buldu (Sinclair, 2016, s. 160).

5. MOĞOLLAR ZAMANINDA MÛŞ

Moğolların Anadolu hâkimiyeti devam ederken özellikle İrân sahasındaki bazı Moğol boylarının Anadolu'ya yönlendirilmesi ile merkezde Ahlât olmak üzere Mûş ve çevresi de bu Moğol boylarının faaliyet sahası hâline geldi. Moğollar, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu doğrudan hâkimiyetleri altına almayıp özellikle 1277 yılına kadar Türkiye Selçuklu Devleti eliyle idare ettiler. Ancak İrân sahasından Anadolu'ya yönlendirilen Moğol boyları için Anadolu'da Ahlât ve Diyâr-ı Bekr eyaletleri olmak üzere iki bölgeyi doğrudan hâkimiyetleri altına aldılar. Bu nedenle bölgedeki Eyyûbî hâkimiyetini sonlandırmak için 1269 yılında harekete geçen Hülâgû Hân'ın Meyyâfârikîn kuşatması sonrası Cüzcânî'nin kaydına göre “*Sahra-yi Muş denilen otlak kara su ve koyu çamur bulunan mevzi*” İlhânlı/Moğol hâkimiyetine alınmıştır (Cüzcânî, 2016, s. 170; Yinanç, 2014, s. 244).

İlhânlı hâkimiyeti döneminde Doğu Anadolu'daki Moğol boylarından Uyrâtlar, Celâyirli, Sulduzlar/Çobanlılar ve Sutâyılılar/Togâyılılar tarafından yurt tutulan Mûş, bu boyların kış aylarını Musul ve civarında geçirmeleri ve yaz aylarında ise Mûş'a gelmeleri ve burayı yaylak olarak kullanmaları nedeniyle Musul'a bağlanmıştır. Konar-göçer hayat tarzı süren bu Moğol boylarının Musul-Mûş arasındaki senelik yolculukları daha sonra Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Osmanlılar dönemindeki Türkmen boyları tarafından devam ettirilmiş ve Mûş daima Türkmen/Yörük obalarının yaylağı olmuştur (Sümer, 1999, s. 168; Gül, 2010, s. 65, 67, 217).

İlhânlılar sadece Moğol boylarını değil aynı zamanda kendi devletlerini de Doğu Anadolu'dan uzak tutmamışlar ve kış aylarını Tebrîz ya da Sultâniyye şehirlerinde geçirirken yaylak olarak Van Gölü Havzası'nın kuzeydoğusunda yer alan Aladağ yaylağını kullanmışlardır. Bu nedenle Erciş, Âdilcevâz, Ahlât, Malazgirt ve Mûş yaz aylarında yoğun bir İlhânlı/Moğol baskısına maruz kalmıştır. 1277 yılında Türkiye Selçuklularının muktedir devlet adamı Pervâne Muineddîn Süleymân'ın Aladağ Yaylağı'nda yargılanıp suçlu bulunarak idam edilmesi üzerine Doğu Anadolu şehirlerinde asayişsizliğin artması üzerine Mûş ve çevresinin Moğol-Türkmen mücadelesine sahne olmuştur (Gül, 2010, s. 119; Manoukian, 2016, s. 150).

1290 tarihinde bölgedeki asayişsizlik ve muhtemelen Türkmen ve Moğol boylarının bu yıl bölgeye gelmemesi üzerine ortamı boş bularak Mûş'u ele geçiren Ermenî liderinin bölgedeki Müslümanları öldürmesi sebebiyle Meyyâfârikîn emîri İl Almış'ın bölgedeki Ermenîleri cezalandırması nedeniyle Ermenîlerin İl Almış'ı İlhânlı hükümdarına şikâyet etmesi üzerine onun idam edilmesi sağlanmıştır. Bu cümleden olarak İlhânlı idaresinin devletin genelinde olduğu gibi Doğu Anadolu'da da Gayr-i Müslimlere olan müsamahası ortaya çıkmaktadır. Ermenîler bu sebeple de Mûş ve çevresindeki Müslümanları öldürerek şehre hâkim olmuş olabilirler (Ebû'l-Ferec, 1999, s. 629; Turan, 2004, s. 206, 252).

1340 yılında Celâyirli-Çobanlı/Sulduzlu mücadelesinden Mûş ve çevresine hâkim olan Sutâyılı Moğollarının Celâyirli Büyük Şeyh Hasan ile ittifak hâlinde olmasından dolayı Sutâyılıların yaylağı olan Mûş Çobanlı Küçük Şeyh Hasan tarafından yağmalanmıştır. Moğol boyları arasında mücadeleye sahne olması hasebiyle Mûş ve çevresi yeniden tahrip edilmiş ve nüfus olarak fakirleşmesine sebep olmuştur (Gül, 2010, s. 131-132, 164; Yaşa, 1992, s. 35). Ayrıca 1342 yılında Çobanlı Şeyh Hasan, Sutâyılı Hacı Togây ile yeğeni İbrahimşâh'ın barışmasını bahane ederek tekrar Mûş-Bulanık arasındaki Sutâyılı yurdunu yağmalaması bölgenin istikrarsızlaşması nedeniyle Mûş ve çevresinin ıssızlaşmasına sebep oldu (Gül, 2010, s. 166, 213; San, 1982, s. 142).

1349 yılında ise Mûş beyinin Akkoyunlular ile müttefik olması nedeniyle Erzen, Bitlîs, Mûş ve Ahlât Akkoyunlular ile düşmanlıkları eskiye dayanan aynı zamanda Moğol istilasî döneminde Moğol boyları ile beraber Anadolu'ya gelen Karakoyunlulardan Bayram Hoca tarafından tahrip edilmiş ve bu sayede Akkoyunlular ile ittifak yapan herkesin aynı şekilde cezalandırılacağı ortaya konuldu (Turan, 2004, s. 213).

6. KARAKOYUNLULAR VE AKKOYUNLULAR ZAMANINDA MÛŞ

1351 yılında Sutâyılı/Togâyılı İbrahimşâh'ın ölümünden sonra oğlu Pîr Muhammed'i Mardin'de öldüren ve Türkmenlerin Doğu Anadolu'ya hâkim olmasını sağlayarak Moğol dönemini bitiren Türkmen Hüseyin Bey, Musul'dan yaylak için Mûş'a geldi. Burada Mûş emîri Şemseddîn Bey'in de ona muhalefet etmesi ile Hasankeyf Eyyûbî emîri Melik Âdil ile savaşmak için uygun ortam oluşmuştur.

Hüseyin Bey'in ordusunda Karakoyunlu Bayram Hoca bulunurken Mûş emîri Şemseddîn Bey ise Melik Âdil'in yanında olduğu halde yapılan savaşta Hüseyin Bey ve Bayram Hoca yenildiler. Böylece Mûş ve çevresindeki Karakoyunlu baskısı geçici bile olsa sonlandı ve Hüseyin Bey'in gelişi esnasında Mûş tekrar yağma ve talana tâbi tutuldu (Sümer, 1984, s. 38-39; Sinclair, 2016, s. 162; San, 1982, s. 142).

1366 yılında Karakoyunlu Bayram Hoca'nı Mûş ve çevresinden vazgeçmemesi üzerine Celâyirli sultânı Şeyh Üveys Mûş'a gelerek buraya hâkim olan Bayram Hoca'yı mağlup etti ve Mûş Ovası'na hâkim oldu. Doğu Anadolu'daki Türkmenlerin yoğunluğu nedeniyle Mûş'un hâkimiyetini ele geçiren Karakoyunlular böylece Mûş hâkimiyetini Azerbaycân ve Irak coğrafyalarına hâkim olan Celâyirli'lere kaptırılmış oldular. Böylece Mûş ve çevresi Türkmen-Moğol çatışmasına sahne olmuş ve daha önce görülmemiş bir yağmaya maruz kalmıştır (Şeref Hân, 2011, s. 62; Turan, 2004, s. 134, 214; Sümer, 1984, s. 41-42; Gül, 2010, s. 143; Tekin, 2000, s. 111; San, 1982, s. 140).

1387 yılında Türkmen-Moğol çekişmesi ve ayrıca Akkoyunlu-Karakoyunlu Türkmenlerinin birbirleri ile mücadele sahnesi hâline gelerek hem siyasî, askerî, insanî ve iktisadî olarak zarar gören Mûş ve çevresi Çağataylı Moğollarının adına dünya hâkimiyetine kalkışan Emîr Tîmûr'un Karakoyunlu Kara Mehmed Bey'i takiple Adilcevâz, Ahlât ve Mûş'a gelmiş ve bu bölgeyi yağmalamıştır. Ancak Kara Mehmed Bey'in Mûş emîri Pîr Hasan'ı yakalayamayan Emîr Tîmûr, Mûş ve çevresini yağmalayarak Ahlât ve Eleşkirt üzerinden İlhânluların yazlık ordugâhı/başkenti olan Aladağ'a gelmiştir (Yezdî, 2013, s. 158-159; Şeref Hân, 2011, s. 72; Sümer, 1984, s. 50-51; Sümer, 1998, s. 60; Darkot, 1997, s. 746; Alan, 2007, s. 40; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 111).

1394 yılında Karakoyunluların, Tîmûrluların Doğu Anadolu'daki müttefikleri olan Akkoyunluları baskı altına almaları üzerine Emîr Tîmûr tekrar Mûş'a gelmiştir. Emîr Tîmûr bu yılda Karakoyunlu Kara Yûsuf Bey'i takiple Mûş Ovası'na gelmiş ve çevreyi yağmalamıştır. Düşmanı olan Memlûklü hükümdarı Sultân Berkûk'a tâbi olan Artukluların elindeki Mardin'e giderek çevreyi yağmalattırılmış ve Aladağ'a giderken Karakoyunlulara ait olan beldelere saldırıp yağmalamıştır. Ayrıca Emîr Tîmûr, Mûş'a geldiğinde Bitlîs, Erciş ve Ahlât emîrleri huzuruna gelerek ona tâbi olmuşlar ve böylece bu bölgede Karakoyunlu Türkmenlerini ve onlara tâbi olan emîrleri hâkimiyet altına almıştır (Yezdî, 2013, s. 240; Şeref Hân, 2013, s. 406; Evliya Çelebi, 2011, IV, 105; Turan, 2004, s. 215; Sümer, 1984, s. 57; Yücel, 1991, s. 162; Darkot, 1997, s. 746; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 111; San, 1982, s. 143; Maranci, 2016, s. 126).

XV. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Doğu Anadolu hakkında bilgi veren batılı seyahatnâmelerinde Mûş, Ahlât, Bayburt, Erzurum ve Kars yöreleri bölgede yaşayan yoğun Türkmen nüfusundan dolayı Turcomania (Türkmeniyeye, Türkmen Ülkesi/Yurdu) olarak isimlendirilmiştir (Baykara, 2015, s. 29).

1409 yılında Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in Mardin kuşatması esnasında kuşatılanların Mûş'ta bulunan Karakoyunlu Kara Yûsuf Bey'i yardıma çağırması vesilesiyle Mûş'un Karakoyunlu Kara Yûsuf Bey'in elinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle umumiyetle yaz aylarında yapılan savaşlar nedeniyle Mûş, yaylak olarak kullanıldığı için bütün bu askerî faaliyetlerden çokça etkilenmiş ve tarih kaynaklarına konu olmuştur (Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 77-78, 133; Şeref Hân, 2013, s. 410; Turan, 2004, s. 217; Sümer, 1984, s. 79; Aka, 2000, s. 46; San, 1982, s. 145).

1412 yılı yaz aylarında ise Mûş'a gelen Karakoyunlu Kara Yûsuf Bey, burada oğlu Pîr Budak'ı evlendirmiştir. Toy esnasında 1.000 koyun ve 100 kısrak kesilerek davete icabet edenlere dağıtılmıştır. Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Mûş'un Karakoyunlu Türkmenleri için vazgeçilmez bir yaylak olduğu ve bu dönemde Müslüman Türkmenlerin yenmesi helal olan çift toynaklı hayvanlar dışında tek toynaklı bir hayvan olan at etini de yedikleri anlaşılmaktadır (Sümer, 1984, s. 89-90; San, 1982, s. 145; Macit, 2020, 44-45).

1419 yılında Azerbaycân bölgesini Karakoyunlulardan temizlemek isteyen Tîmûrlü hükümdarı Emîr Tîmûr'un oğlu Mîrzâ Şâhrûh'un Doğu Anadolu'ya girdiği esnada Mûş Sahrası'nın Karakoyunlu Mîrzâ İsfend Bey'e ait olduğu görülmektedir (Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 130; İsfehânî-i Kâzvîni, 2000, s. 461; Şeref Hân, 2013, s. 411; Sümer, 1984, s. 120; Aka, 1994, s. 122; Aka, 2000, s. 63; Aka, 2001, s. 17; San, 1982, s. 46-47, 145; Macit, 2020, 45).

1420 yılında ise Mîrzâ Şâhrûh, Karakoyunluların Tebrîz valisi olan ve Tîmûrlü baskısı nedeniyle Diyâr-ı Bekr'deki Karakoyunlu Mîrzâ İskender'e sığınmak için kaçan İsfahân Bey'i takiple Mûş Sahrası'na gelmiştir. Bu gelişle beraber Karakoyunluların yaylağı olan Mûş'u yağmalayan Mîrzâ Şâhrûh'a topraklarını Tîmûrlü saldırılarından korumak isteyen Bitlîs emîri Şemseddîn'in tâbi olduğu görülmektedir (Tihârî, 2001, s. 61; Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 138; İsfahânî-i Kâzvîni, 2000, s. 475; Şeref Hân, 2013, s. 411-413; Tekin, 2000, s. 112; San, 1982, s. 145; Macit, 2020, 45).

1421 yılında Karakoyunlu Mîrzâ Cihânşâh'ın Erciş'e geldiğinde çevredeki Akkoyunlu beyleri ve diğer emîrler ile Mûş Sahrası'nı elinde bulunduran Emîr Abdurrahmân, gelerek itaatini arz etmiştir. Bu bilgiden Mûş ve çevresindeki Karakoyunlu hâkimiyetinin devam ettiği anlaşılmaktadır (Şeref Hân, 2013, s. 412-413; Sümer, 1984, s. 120; Sümer, 1998, s. 60; Aka, 1994, s. 122; San, 1982, s. 145; Macit, 2020, 45).

1422 yılında ise Karakoyunlu hükümdarı Kara Yûsuf Bey, Mûş, Bitlîs, Ahlât ve Hınıs'ı tarihçi Şeref Hân'ın atası Şerefeddîn Bey'e vermiş ve onu kızı ile evlendirerek yönetim hakkını meşru bir zemine oturtmuştur (Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 146; Şeref Hân, 2013, s. 412; Sümer, 1984, s. 125; Tekin, 2000, s. 111-112; San, 1982, s. 145). Ancak daha sonra Karakoyunlu Mîrzâ İskender, Mûş ve Bitlîs'Teki 21 kalenin sahibi olan Şemseddîn Bey'i tutuklamış ve Bitlîs Kalesi kuşatması esnasında müdafilerin kapıları açmamaları ve direnmesi nedeniyle onu herkesin gözü önünde öldürmüştür (Tihârî, 2001, s. 69-70; Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 146; Şeref Hân, 2013, s. 414; Tekin, 2000, s. 112). Ayrıca Mîrzâ Cihânşâh tarafından Karakoyunlu iç mücadele sahası olan Mûş'tan zahire de toplatılmıştır (Tihârî, 2001, s. 129; Macit, 2020, 45-46).

1457 yılında ise Akkoyunlular tarafından ele geçirilen ya da Akkoyunlulara tâbi olan kişiler tarafından idare edildiğini anladığımız Mûş, Karakoyunlu hükümdarı Mîrzâ Cihânşâh tarafından kendine itaat edilmediği gerekçesi ile Ahlât ve Bitlîs ile birlikte Emîr Alî Şeker eliyle yağmalanmıştır (Tihârî, 2001, s. 160; Sümer, 1998, s. 61; San, 1982, s. 146).

1467 tarihinde Karakoyunlu hükümdarı Mîrzâ Cihânşâh'ın Doğu Anadolu'daki Karakoyunlu beylerini ve Karakoyunlu hâkimiyetini tanıyan emîrleri baskı altına alan Akkoyunluları bastırmak ve Akkoyunlu Türkmenlerinin merkezi olan Diyâr-ı Bekr'e gelmek için başkent Tebrîz'den yola çıkmış fakat kış mevsiminin şiddetli geçmesi nedeniyle Mûş'a gelmek zorunda kalmıştır. Kışı geçirmek için ordusunu terhis ederek Mûş'tan Çapakçur/Bingöl'e geçen Mîrzâ Cihânşâh burada avlanırken hiç beklemediği bir anda Akkoyunlu Uzun Hasan Bey tarafından baskına uğratılmış ve bu baskın sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bingöl'den Mûş'a gelen Uzun Hasan Bey, Mûş'ta sultanlığını ilan etmiş ve Karakoyunlu Devleti'ni yıkmak için faaliyetlere başlamıştır (Tihârî, 2001, s. 252-262; Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 439; *Kızılbaşlar Tarihi*, 2015, s. 32, 58-59; Şeref Hân, 2011, s. 110; Şeref Hân, 2013, s. 420; Hinz, 1992, s. 42-44; Woods, 1993, s. 173-174; Aka, 2000, s. 90; Aka, 2001, s. 70-71; Tuncel, 2006, s. 369; Erdem – Paydaş, 2021, s. 108, 114, 128; Tekin, 2000, s. 112, 114; Sinclair, 2016, s. 163-164; San, 1982, s. 146-147).

1469 tarihinde Akkoyunlu Hasan Padişâh, Tebrîz'deki Karakoyunlu hükümdarı Hasan Alî üzerine yürüdüğü esnada önce hâkimiyet altına almasına rağmen Karakoyunlular tarafına geçen Mûş ve Bitlîs beyinin yeniden hâkimiyet altına alınması ve Mûş'u ele geçirmesi için emîrlerinden Piltenoğu Halîl Bey'i görevlendirmiştir (Tihârî, 2001, s. 329; Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 450; Woods, 1993, s. 174; Tekin, 2000, s. 114; San, 1982, s. 148). Bu bilgiden anlaşılacağı üzere Mûş ve çevresi Karakoyunlu Türkmenleri için vazgeçilmez önemli bir mevki olmuştur (Sümer, 1984, s. 19; Darkot, 1997, s. 746; San, 1982, s. 145-146).

1478 tarihinde Akkoyunlu Ya'kûb Bey'in devlet merkezi olan Tebrîz'e gidip yönetimi ele geçirmeden önce Diyâr-ı Bekr'den yaylak için Mûş'a gelmesi, Mûş ve çevresinin Akkoyunlular döneminde de Karakoyunlular döneminde olduğu gibi etkili bir şekilde yaylak olarak kullanıldığını göstermektedir (Hasan-ı Rûmlû, 2006, s. 547; Woods, 1993, s. 232-236; Erdem – Paydaş, 2021, s. 151-152).

1497 yılında Mûş'un Bitlîs Emîrliği'ne bağlı olduğu Şeref Hânlar ailesi içinde çıkan anlaşmazlık esnasında Hınıs ile beraber Emîr Şeref'e' ait olduğu anlaşılmaktadır (Şeref Hân, 2013, s. 431-435).

1508 yılında Bitlîs ve dolayısıyla Mûş'un 1502 yılında Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak Azerbaycân ve Doğu Anadolu'daki Akkoyunlu topraklarına hâkim olan Safevilere bağlı olduğu görülmektedir.

Özellikle Şâh İsmail'in Anadolu siyasetinde önemli yeri olan Ahlât ve Bitlîs'in yanı sıra Safevî Devleti'nin temel dayanağı olan Türkmenler için vazgeçilmez bir yaylak olması nedeniyle Bitlîs emîrinin Safevî hâkimiyetini tanıdığı anlaşılmaktadır (Şeref Hân, 2013, s. 439)

1509 yılı sonrasında Tebrîz merkezli Azerbaycân'ı ele geçiren Şiî Safevîlerin Sünnî Akkoyunluları/Bayındırlıları Azerbaycân'da barındırmadıkları ve katliama tâbi tuttıkları için Osmanlılara sığınan Türkmenlerin bir kısmı Mûş, Erzurum, Bingöl, Urfa ve Beriyye kışlak ve yaylaklarına yerleştirilip Boz Ulus adı altında defterlere tâbi tutulmuşlardır (Gündüz, 2007, s. 31).

7. AMASYA ANTLAŞMASI'NA KADAR OSMANLI-SAFEVÎ İLİŞKİLERİNDE MÛŞ

1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra Mûş, Yavuz Sultân Selîm tarafından nahiye olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Pazûkî aşiretinden Çolâk Hâlid Bey'in elinde bulunan ve Bitlîs Emîrliği'ne bağı olan Mûş, Çaldırân Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne tâbi olmaması ve daha önce Safevî Devleti hükümdarı Şâh İsmail'e itaat etmiş olması nedeniyle Çolâk Hâlid Bey'in öldürülmesi ile elinden alınmıştır (Şeref Hân, 2013, s. 446; Kırzioğlu, 1998, s. 121; Aydın, 1998, s. 251; Darkot, 1997, s. 746; Kılıç, 1999, s. 158; Tuncel, 2006, s. 369; San, 1982, s. 48; Manoukian, 2016, s. 150; Sinclair, 2016, s. 166; Alanoglu, 2019, s. 147; Gencer, 2019, s. 13-15; Alican, 2020, s. 1919). Mûş, daha sonra Bitlîs emîri Şeref Hân'ın oğlu Ahmed Bey'e 200.000 akçe ile tevcih edilmiştir (Kütükoğlu, 1993, s. 69).

1514 yılında İdrîs-i Bitlîsî'nin Mûş ve dolaylarındaki şehirlerin idarecilerinin Osmanlı hâkimiyetine girmesindeki rolü hakkında Nejat Göyünç,

“Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinde en mühim rolü, ünlü İdris-i Bitlisi oynamıştır. Yavuz'un İran seferi sırasında yanında, orduda bulunuyordu. Sultan Selim, onu, Çaldıran zaferinden sonra, halkı Safevî hâkimiyetine karşı ayaklandırıp, Osmanlı'ya katılmalarını sağlaması için Doğu Anadolu'ya göndermişti. İdris-i Bitlisi, derhal harekete geçerek Urmiye civarındaki yerli hâkimleri ve Kürd aşiretlerini Osmanlı Devleti lehine kazanmayı başarmıştır. Ayrıca yine onun gayreti ile Diyarbekir bölgesindeki Safevîler'i ortadan kaldırmak için, Hısn-ı Keyfâ hâkimi Melik Halil Eyyubi, Bitlis hâkimi Emir Şerafeddin, Hizan hâkimi Emir Dâvud, Sason hâkimi Ali Bey, Namran hâkimi Abdal Bey ve Kürd emirlerinden toplam yirmi beş kişi, Osmanlı hâkimiyetine girmeyi kabul etmişler ve Muş sahrasında toplanarak harekete geçmişlerdir”

şeklinde bilgi vererek Sünnî bir âlim olan bu kişinin bölge beylerini Osmanlı hâkimiyetini tanımaya teşvik ettiğini ve bu işi kan dökülmeden başardığını ortaya koymuştur (Şeref Hân, 2013, s. 445-446; Göyünç, 1991, s. 16-17; Ünal, 1989, s. 24; Ali Emiri, 2008, s. 86, 190; Tekin, 2000, s. 125). 1514 yılında başlayan Osmanlılara bağlılığın Yavuz Sultân Selîm'in vefat tarihi olan 1520 yılında devam ettiği anlaşılmaktadır (Kılıç, 1999, s. 158).

Osmanlı hâkimiyeti esnasında kış mevsiminde Musul'da kışlayan ve yaz aylarında ise Mûş bölgesinde yaylayan Boz Ulus aşireti ve aşiretlerin bölgeden geçişi esnasında Boz Ulus Yörüklerinden alınan vergiler hakkında Tufan Gündüz,

“Akkoyunlu Devleti'nin çöküşünü müteakip Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında rekabet sahası durumuna gelmesi sebebiyle, Diyarbekir ile Erzurum arasında yaylak-kışlak hayatı sürdüren Bozulus aşiretleri mahallî idarecilerin insafına terkedilmişti. Aşiretler yaylağa çıkarken veya kışlağa dönerken her vesile ile mahallî idarecilere vergi ödemek mecburiyetinde bırakılmışlardı. “Selamlık” adı ile; Muş Eminleri yedi evden bir kuzu, her hânedan bir adet yapağı, bir baş peynir; almakta idi. Yaylaların bulunduğu bölgelerde de yine sancak beylerinin keyfi uygulamalarına göre; yaylak resmi adıyla üçyüz koyundan bir koyun, geçit resmi adıyla yapağı, peynir veya kuzu, “Resm-i Gude” adıyla yapağı ve peynir alınıyordu. Aşiretler, yaylak dönüşünde eğer Palu'dan geçiyorlarsa bu defa Palu Beyi “Yaylağa çıkarken başka topraklardan gittiniz.” diyerek, her sürüden bir koyun ve bir kuzu, her hânedan bir koyun yapağısı ve bir baş peynir almakta idi? Bu halin Osmanlıların bölgede hakimiyet kurmasına ve Doğu Anadolu'ya yeni bir vergi nizamı getirmesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra, aşiretler

tahrيره tâbi tutularak yeni bir idarî statü kazandırılmış, böylece bütün keyfi uygulamalar kaldırılmıştır.”

şeklindeki bilgileri vererek Yörük aşiretlerinin Muş ve bölge şehirleri için çok önemli olduğunu ortaya koymuştur (Gündüz, 2007, s. 64).

1531-1532 yılında Safevîlerin Anadolu siyaseti gereği Doğu Anadolu'daki Türkmenleri kendi tarafına çekmeye çalışan Safevîlerin teşebbüsleri sonucunda Bitlis emîri Şerefeddîn Bey'in Safevîlere meyletmesi üzerine Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan karara göre Ocaklık konumunda olan Bitlis Beyliği kaldırılarak Muş ve çevresinin de dahil olduğu Bitlis Beylerbeyliği teşkil edilmiş ve daha önce Safevî devlet adamı olmasına rağmen sonradan Osmanlı Devleti'ne sığınan Tekelû Ulâmâ Pâşâ buraya beylerbeyi tayin edilmiştir. Ancak Fil Ya'kûb Pâşâ ve Ulâmâ Pâşâ'nın Bitlis kuşatması Şâh Tahmasb'ın ona yardıma gelişi üzerine kaldırılmış ve Şâh Tahmasb Şeref Bey'i Beylerbeyi olarak atamış ve ona “*eyaletpenâh*” olarak hitap etmiş yani “*Hân*” unvanı verip Kürdistan Beylerbeyliği'ne tayin etmiştir. Muş'un da için bulunduğu bölge bu suretle Safevîlere bağlanmıştır (Celâlzâde Mustafa, 2011, s. 195-201; Matrakçı Nasûh, 2014, s. 270-274; Şeref Hân, 2011, s. 167-168; Şeref Hân, 2013, s. 407, 448-460; Kırzioğlu, 1998, s. 129-130; Emecen, 2022, 215-221; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 119-120; Sinclair, 2016, s. 166).

1534 yılında Muş ve çevresi Kanunî Sultân Süleymân'ın Irak Seferi esnasında daha önce hareket ederek sultân için sefer yolu açan serasker ve Vezîr-i Azam Pargalı İbrahim Pâşâ tarafından tekrar Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır (Matrikçı Nasûh, 2014, s. 270-276; Şeref Hân, 2011, s. 168-169; Şeref Hân, 2013, s. 467; Kırzioğlu, 1998, s. 136-137, 143; Tekin, 2000, s. 120; Pamuk, 2006, s. 54-55; Sinclair, 2016, s. 166). Irak Seferi esnasında Osmanlı hâkimiyetine alınan Muş'ta 1536 tarihinde 6.134 Müslümân, 2.281 Ermenî olmak üzere toplam 8.415 hane nüfus mevcuttu (Halaçoğlu, 1990, s. 218-220; Ersan, 2007, s. 263).

1541 yılında Muş ve çevresinin içerisinde Türkmen boyları ve Kürt aşiretlerinin de bulunduğu Boz Ulus Yörüklerinin yaylağı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı hâkimiyeti ile birlik Muş ve çevresine yerleştirilen ve defterlere Boz Ulus adı ile kaydedilen bu Yörükler, Moğol hâkimiyetinden beri devam ettiği üzere kış mevsimini Musul, yaz aylarını ise Muş ve Erzurum bölgesinde geçirip geliş-gidiş güzergâhı üzerindeki emîr ve beylere vergi ödemekle bölge iktisadına katkı sağlamaktaydılar (Sümer, 1949, s. 39; Ünal, 1999, s. 74).

1548 yılında Kanunî Sultân Süleymân'ın Irak Seferi için Van'da bulunduğu esnada Safevîlerin savaş meydanına çıkmayarak Osmanlı ordusunun gerisindeki Muş ve çevresini yağmalayıp meskûn yerleri harabeye çevirmeleri, mal ve davarları yağmalamaları üzerine sultanın Muş'a gelmek zorunda kalması ve orduda baş gösteren at sıkıntısı nedeniyle Diyâr-ı Bekr'e gitmesi üzerine Şâh Tahmasb, tekrar gelerek Erzurum ve Muş bölgesini yağmalamıştır. Şâh Tahmasb, Ahlât'ta bulunduğu esnada Osmanlı öncü birliklerinin geldiğini öğrenerek geri çekilip Erzincan gelmiş ve dolayısıyla sefer esnasında Safevîlerin bütün Doğu Anadolu'da olduğu gibi Muş ve çevresini talan edip yağmalamak suretiyle Osmanlılar ile aralarında adeta bir ara bölge oluşturmaya çalışmışlardır (İskender Bey Münşî, 2019a, s. 82-83; Şeref Hân, 2011, s. 178; Şeref Hân, 2013, s. 388, 470-471; Kırzioğlu, 1998, s. 190-193; Kılıç, 1999, s. 158; Tuncel, 2006, s. 369; Aydın, 1998, s. 104-108; Emecen, 2022, 498; Tekin, 2000, s. 122-123; Sinclair, 2016, s. 166).

1552 yılında Anadolu seferine çıkan Şâh Tahmasb'ın ordusunun bir kısmını Van Kalesi'ni kuşatmaya gönderip kendisi de Ahlât'ı kuşatma altına aldıktan sonra ordusundan Kacarlı, Ziyâdlı ve Rûmlû Erdem kolunu Bitlis Sancağı ve Muş Kalesi'ni ele geçirmek için görevlendirmiştir. Bu birlik Muş ve çevresini yağmalayarak geri dönmüştür. Şâh Tahmasb ise Tebrîz'e dönerken yol üstündeki Ercîş, Adilcevâz ve Bargiri/Murâdiye'yi yağmalamış ve bu sayede bölgenin ıssızlaşmasına neden olmuştur (İskender Bey Münşî, 2019a, s. 86-87; Şeref Hân, 2013, s. 471-472; Kırzioğlu, 1998, s. 215; Sümer, 2018, s. 67; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 123; Sinclair, 2016, s. 166).

1555 yılında Osmanlılar ile Safevîler arasında sürüp giden uzun savaşlardan sonra imzalanan Amasya Antlaşması ile Osmanlı sınırları içerisindeki bölgelere Nâhiye-i Muş, Nâhiye-i Uçkan ve bazen Bitlis'e bağlı olan Nâhiye-i Umûr Bey'den oluşan Muş da sancak konumunda Bitlis Vilâyeti'ne dahil edilmiştir

(İskender Bey Münşî, 2019a, s. 90; Kırzıoğlu, 1998, s. 246; Aydın, 1998, s. 77, 81; Baykara, 2015, s. 187; Tuncel, 2006, s. 369; Tekin, 2000, s. 125; Sinclair, 2016, s. 166; Alican, 2020, s. 19).

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının en yüksek platolarında bulunan Mûş ve çevresinin tarihî coğrafyası Anadolu tarihinin anlaşılmasının da anahtarı hükmündedir. Özellikle sahip olduğu dağlar ve bu dağlardan akan nehirler sayesinde hayvancılığa elverişli bir sahra olması İslâm öncesi dönemlerden itibaren Mûş'un siyasî bir merkez hâline gelmesine neden olmuştur. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen Türkmenlerin uğrak yeri hâline gelen Mûş ve çevresi özellikle Ahlât'ın askerî üs olarak kullanılması ile beraber Türkmen boyları tarafından yurt tutulmuştur. Sahip olduğu otlaklar nedeniyle Farsça ve Türkçe kaynaklarda “*sahra*” olarak nitelendirilen Mûş ve çevresi küçük baş hayvancılıkla geçinen Türkmen ve daha sonra ise Moğol boyları için vazgeçilmez bir yaylak olmuştur. Anadolu'ya doğudan giren bütün Türkmen ve Moğol boylarının kesinlikle uğradıkları ve zaman geçirdikleri Mûş Sahrası, Doğu Anadolu'daki İlhânlı/Moğol hâkimiyeti döneminde Moğol ve Türkmen boylarının kış aylarını Musul ve çevresinde geçirirken yaz aylarını Mûş ve Erzurum yaylaklarında geçirmeleri nedeniyle otlak sıkıntısı meselelerine ve dolayısıyla siyasî mücadele sahası olmuştur. Moğol hâkimiyetinden sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlu mücadele sahası hâline gelen Mûş, daha sonra Tîmûrlü-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Osmanlı, Akkoyunlu-Safevî ve son olarak Osmanlı-Safevî mücadelesine sahne olmuştur. Sahip olduğu otlaklar ve sular nedeniyle tercih meselesi olan Mûş hâkimiyeti Ortaçağ boyunca bu nedenle doğu-batı ilişkilerinde merkezi bir konum işgal etmiştir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADVOYAN, L. (2016), "Feodal Tarihler: Daronlu Mamigonyanlara ve Pakradunilere Saygı Duruşu", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 75-94
- AKA, İ. (1994), *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AKA, İ. (2000), *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AKA, İ. (2001), *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ALAN, H. (2007), *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- ALİCAN, M. (2020), "Muş Tarihi: Kentsel Gelişim Merkezli Bir Yaklaşım", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/6, 1917-1929
- ARİSTAKES L. (1985), *History*, çev. Robert Gregory Bedrosian, New York
- ÂŞIKÎ MEHMED (2007), *Menâzirü'l-Avâlim*, II - Metin, nşr. Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AYDIN, D. (1998), *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Gelişme Devri (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- BAĞDÂDÎ, (2020), *Merâsidü'l-İttilâ' Alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bikâ': Yâkût el-Hamavi'nin Mu'cemü'l-Büldân Adlı Eserinin Muhtasarı*, III [ع - ف], trc. Halil İbrahim Gökbörü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- BARBARO, J. (2005), *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. - not. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- BAYKARA, T. (2015), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, I - Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- BİBER, H. (2018). Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, 2009-2014, Hiperlink Yayınları, İstanbul
- BÜCHNER, V. F. - Darkot, B. (1997), "Malazgirt", *İA*, VII, Eskişehir, s. 239-241
- CAHEN, C. (1987), "Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", çev. Yaşar Yücel - Bahaeddin Yediyıldız, *Bulleten*, LI/201, Ankara, 1375-1431
- CÖHCE, S. (2004), "Selçuklu Hakimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresindeki Türkmen Faaliyetleri", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, (Diyarbakır 20-22 Mayıs 2004), ed. Kenan Ziya Taş - Ahmet Kankal, Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır, s. 125-136
- CÜVEYNÎ, A. A. (2013), *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013
- CÜZCANÎ, M. O. (2016), *Tabakat-ı Nasiri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, ed. - çev. - not. Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- ÇAĞLAYAN, Y. – Çağlayan, E. (2019) "Şeref Han Bitlisi'nin "Şerefname" Adlı Eserinde Muş'un Tarihi", *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, (Muş, 10-12 Mayıs 2018), ed. Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, s. 161-172
- ÇEVİK, A. (2004), "Selçuklu Fıtuhatı Ardından Diyarbakır ve Yöresinde Kurulan Türkmen Beylikleri", *I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, (Diyarbakır, 20-22 Mayıs 2004), ed. Kenan Ziya Taş - Ahmet Kankal, Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır, s. 137-152
- DARKOT, B. (1997), "Muş", *İA*, VIII, Eskişehir, 744-747
- DÉDÉYAN, G. (2015), *Ermeni Halkının Tarihi*, çev. Şule Çiltaş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- EBÛ'L-FEREC – İBNÜ'L-İBRÎ, (1999), *Tarih*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- EBÛ'L-FÎDÂ, (2017), *Kitâbu Takvîmü'l-Buldân: Ebû'l-Fidâ Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- EMECEN, F. M. (2022), *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ERDEM, İ. - PAYDAŞ, K. (2021), *Ak-Koyunlu Devleti (Siyasi Tarih ve Yönetim Anlayışı)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul
- ERSAN, M. (2007), *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ESER, M. (2013), "İlk Dönem İslam Tarihinde Mûş ve çevresi", *İSTEM*, 11/22, 43-67
- ESER, M. (2014), "Muş İsminin Menşei Üzerine Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 18/58, 211-228
- EVLİYA ÇELEBİ, (2011), *Seyâhatnâme*, I-X, nşr. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, Ankara
- GARSOİAN, N. G. (2016), "Erken Dönem Ermeni Hıristiyanlığının Merkezi Olarak Daron", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 65-74
- GÖYÜNÇ, N. (1991), *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- GROUSSET, R. (2005), *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul
- GÜL, M. (2010), *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu (Tarihî Arka Plan ve XIII-XIV. Yüzyıl Moğol Hâkimiyeti)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- GÜLDOĞAN, V. (2011), *Diyarbakır Tarihi*, Kripto Kitaplar, Ankara
- GÜNDÜZ, T. (2007), *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (Bozulus Türkmenleri 1540-1640)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- HALAÇOĞLU, Y. (1990), "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı", *Uluslararası Yakın Tarihimizde Van Sempozyumu*, (Van, 2-5 Nisan 1990), Ankara, 217-222
- HASAN-I RÜMLÛ (2006), *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- HEWSEN, R. H. (2001), *Armenia: A Historical Atlas*, The University of Chicago Press, Chicago – London
- HEWSEN, R. H. (2016), "Pağış/Bitlis ve Daron/Muş'un Tarihi Coğrafyası", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 45-63
- HİNZ, W. (1992), *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- HONİGMANN, E. (1970), *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- İBN HAVKAL, (2014), *Kitâbu Sûretü'l-Arz: 10 Asırda İslâm Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- İBNÜ'L-ESİR (2008), *el-Kâmil fi't-Târih*, I-X, çev. Ahmet Ağrakça - Abdülkerim Özaydın, Nikmet Neşriyat, İstanbul
- İDRÎSÎ, (2021), *Nüzhetu'l-Müştak fi İhtiraki'l-Âfak: Kadim Dünya Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul

- İSFEHÂNÎ-İ KÂZVÎNÎ, M. Y. V. (2000), *Hold-i Berin (Tarih-i Timuriyan ve Türkmanan)*, ed. Mîr Haşim Muhaddis, Mirâs-ı Mektûb, Tehrân
- İSKENDER BEY MÜNŞÎ (2019a), *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, I/1-2-3, çev. Ali Genceli, ed. İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- İSKENDER BEY MÜNŞÎ (2019b), *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, II/4-5-6, çev. Ali Genceli, ed. İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- KÂTİP ÇELEBÎ (2013), *Cihannüma*, II, ed. Said Öztürk vd., Mahya Yayıncılık, İstanbul
- KAYA, Ö. (2007), *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- KAYAOĞLU, İ. (2020), *Tarihi Kent Bitlis*, Kilit Yayınları, Ankara
- KILIÇ, O. (1999); "Muş Sancağı Dirlikleri (1604-1605)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1, Elazığ, s. 155-178
- KIRZIOĞLU, M. F. (1982), *Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018 - 1236)*, San Matbaası, Ankara
- KIRZIOĞLU, M. F. (1998), *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Kızılbaşlar Tarihi (2015) -Tarih-i Kızılbaşan-*, çev. - not. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- KONUKÇU, E. (1992), *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara
- KONYAR, B. (1936), *Diyarbakir Tarihi*, I, Ulus Basımevi, Ankara
- KÖYMEN, M. A. (1998), *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- LE STRANGE, G. (1903), *Mesopotamia and Persia Under the Mongols in the Fourteenth Centruy A.D.: From the Nuzhat-al-Kulub of Hamd-Allah Mustawfi*, The Royal Asiatic Society, London
- LE STRANGE, G. (2015), *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya): İslâm Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, çev. Adanan Eskinurt - Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- MACÎT, E. (2020), "Timurlu-Karakoyunlu Mücadelelerinde Muş", *II. Muş Sempozyumu Tarih-Siyaset-Ekonomi-Kültür-Edebiyat*, (Muş, 22-23 Ekim 2020), Muş Alparslan Üniversitesi Yayını, 41-47
- MANOUKIAN, N. (2016), "Yaşamsal Bilgi Kaynakları Olarak Duruperan'ın Ermeni Kolofonları", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 149-156
- MARANCİ, C. (2016), "Pağış/Bitlis ve Daron/Muş'un Sanat ve Mimarisi", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 123-147
- MARCO POLO (2019), *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı*, not. Stéphane Yerasimos, çev. Işık Ergüden - Z. Zühre İlkelen, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- MATRAKÇI NASÛH (2014), *Beyân-ı Menâzîl-i Sefer-i Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, ed. - not. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- MÛSTEVFÎ-İ KÂZVÎNÎ, H. (1919), *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*, çev. Guy le Strange, E. J. Brill - Luzac -Co., Leiden – London
- ÖMERÎ, Ş. (2014), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul
- ÖNGÛL, A. (2017), *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul
- ÖZAYDIN, A. (1988), "Ahlatşahlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul, s. 194-209

- PAMUK, B. (2006), *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- PAPAZ GRİGOR (2000), *Zeyl (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, not. çev. Mükrimin Halil Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- PEACOCK, A. C. S. (2006), “Georgia and the Anatolian Turks in the 12th and 13th Centuries”, *Anatolian Studies, Journal of the British Institute at Ankara*, 56, Ankara, s. 127-146
- PERK, K. (1943), *Cenup Doğu Anadolunun Eski Zamanları*, İnkılâp Kitabevi, Marifet Basımevi, İstanbul
- SAN, M. S. (1982), *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, ed. Gürsan Öner, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
- SEVİM, A. (1993), *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- SEVİM, A. (2002), *Genel Çizgileriyle Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- SİNCLAİR, T. A. (1987), *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, I, The Pindar Press, London.
- SİNCLAİR, T. A. (2016), “Karakoyunlular Döneminde Ermeniler ve Bitlis'in Kürt Emirleri”, *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 157-176
- SİPÂHİZÂDE MEHMED, (2019), *Evezâhu'l-Mesâlik ila Ma'rifeti'l-Büldân vel-Memâlik*, ed. İlhami Danış, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Ankara
- STRECK, K. M. - Yinanç, M. H. (1997), “Ermeniye”, *İA*, IV, Eskişehir, s. 317-326
- SÜMER, F. (1949), “Bozulus Hakkında”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII/1, Ankara, s. 29-60
- SÜMER, F. (1984), *Kara Koyunlular Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- SÜMER, F. (1998), *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- SÜMER, F. (1999), *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul
- SÜMER, F. (2018), *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ŞEREF HÂN, (2011), *Şerefname*, II - Osmanlı-İran Tarihi, çev. Osman Arslanoğlu, Nûbihar, İstanbul
- ŞEREF HÂN, (2013), *Şerefname*, I, çev. Abdullah Yegin, Nûbihar, İstanbul
- TAŞCI, K. (2016), “Selçuklular Zamanında Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına Karşı Bizans Devletinin Aldığı Askerî ve Siyasî Tedbirler (1018-1071)”, *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, (Antalya, 1-4 Aralık 2016), IV - Tarih, nşr. Sinan Demirtürk, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara, s. 537-553
- TAŞCI, K. (2021), “Birinci Oğuz Muhacereti Esnasında Anadolu Türkmenlerinin Merkezi Olan Ahlat ve Malazgirt Savaşı'na Neden Olan Türkmen Akınları”, *Düşünce Dünyasında Türkiiz*, 12/59, Ağustos, s. 55-117
- TEKİN, R. (2000), *Ahlat Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul
- THOMSON, R. W. (2016), “Bitlis ve Ermeni Tarihleri”, *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 109-122
- TİHRÂNÎ, (2001), *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

- TİRYAKİ, S. (2019), "Eskiçağ'da Muş", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 75-114
- TUFANTOZ, A. (2004), "Mervâniler", *DİA*, 29, Ankara, s. 230-232
- TUFANTOZ, A. (2005), *Ortaçağ'da Diyarbakir (Mervanoğulları / 990-1085)*, Aça Yayınları, Ankara
- TUFANTOZ, A. (2007), "Mervanoğulları-Ermeni Münasebetleri", *Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bildirileri*, I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 3-9
- TUNCEL, M. (2006), "Muş", *DİA*, 31, İstanbul, s. 368-371
- TURAN, O. (2004), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi: Saltuklular, Mengüçükler, Sökmenliler, Dilmaç Oğulları ve Artukluların Siyasi Tarih ve Medeniyetleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- TURAN, O. (1988), *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- TURAN, O. (2005), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- TURAN, O. (2011), *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- URFALI MATEOS (2000), *Vekayi-Nâme (952-1136)*, çev. Hrant D. Andreasyan, not. çev. Mükrimin Halil Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ÜNAL, M. A. (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (14518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ÜNAL, M. A. (1999), *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- VARDAN V. (1937), "Türk Fıtuhatı Tarihi (889-1269)", çev. Hrant D. Andreasyan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 154-255
- VRYONNİS, S. Jr. (2016), "Bizans Egenenliğindeki Daron'da Ermeniler ve Yunanalar", *Tarihi Kentler ve Ermeniler Bitlis ve Muş*, ed. Richard G. Hovannisian, çev. Zülal Kılıç, Aras Yayıncılık, İstanbul, s. 95-107
- WOODS, J. E. (1993), *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk, 15. Yüzyıl Türk - İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul
- YÂKÛT EL-HAMEVÎ (1397/1977), *Mu'cemu'l-Buldân*, V, Daru Sadr, Beyrut
- YAŞA, R. (1992), *Bitlis'te Türk İskânı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, Ankara
- YEZDÎ, Ş. A. (2013), *Emir Timur (Zafernâme)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013
- YİNANÇ, M. H. (1997), "Diyarbakir", *İA*, III, Eskişehir, 605-626
- YİNANÇ, M. H. (2013), *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, I, ed. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- YİNANÇ, M. H. (2014), *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, II, ed. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- YÜCEL, Y. (1991), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II - Eretna Devleti - Kadı Burhaneddin ve Devleti - Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

EXTENDED SUMMARY

Due to its geographical features, Mush played an important role in east-west relations throughout the Middle Ages. Although it did not have a strong and large castle in the medieval period, it has been the scene of Muslim-Christian struggle in eastern Anatolia since the first Islamic conquests. Mush, which was at the center of the Seljukid-Byzantine struggle with the arrival of the Seljukid Turks in Anatolia, was considered an indispensable highland for the dominance race of the Turkish-Mongolian and then Mongolian tribes with each other, especially during the Mongolian domination of the Near East. After the collapse of the Ilkhanid state, Mush became the battleground of Mongolian tribes and Akkoyunlu-Karakoyunlu Turkmen tribes, and an indispensable area for the domination of eastern Anatolia during the Timurids period. Mush, which later became the battlefield of Akkoyunlu-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Ottoman, Akkoyunlu-Safavid and Safavid-Ottoman, has never lost its feature of being a highland where Mongolian and Turkmen tribes who went to Mosul in winter spent the summer months. In this article, from the pre-Islamic period to the Amasya Treaty of 1555, the historical geographical features and political dominance issues of Mush and its surroundings are discussed. The historical geography of Muş and its surroundings, located on the highest plateaus of the Anatolian geography, is also the key to understanding the history of Anatolia. The fact that it is a suitable field for animal husbandry, especially thanks to the mountains it has and the rivers flowing from these mountains, has caused Muş to become a political center since pre-Islamic times. Mus and its surroundings, which have become a frequent destination for Turkmen who came to Anatolia since the 11th century, have become a frequent destination for Turkmen tribes, especially with Ahlat being used as a military base. Due to the pastures it has, Mus and its surroundings, which are described as the Sahara in Persian and Turkish sources, have become an indispensable highland for Turkmen and later Mongolian tribes who make a living with small cattle breeding. The mus field, where all Turkmen and Mongolian tribes entering Anatolia from the east definitely stopped by and spent time, during the Ilkhanid/Mongol domination in Eastern Anatolia, the Mongol and Turkmen tribes spent the winter months in and around Mosul, while the summer months were spent in the Muş and Erzurum highlands, thus causing problems with the lack of grazing land and thus political problems. The field of struggle has come to pass. Muş, which became the battlefield of Akkoyunlu and Karakoyunlu after the Mongol domination, later witnessed the Timurid-Karakoyunlu, Akkoyunlu-Ottoman, Akkoyunlu-Safavid and finally Ottoman-Safavid struggles. The domination of Muş, which was a matter of preference due to its pastures and waters, occupied a central position in east-west relations throughout the Middle Ages.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

9 HAZİRAN 2022 ERZİNCAN SELİ

9 June 2022 Erzincan Flood

ÖZGÜR AYDIN BEKAR

Arş. Gör. Dr, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Res.Asst.PhD Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography

abekar@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-8686-7398

ERDAL AKPINAR

Prof. Dr,Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Prof. Dr Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography

eakpinar@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-5281-9785

Açıklamalı [SK1]:

Açıklamalı [AK2R1]:

Atf/©: Bekar, Özgür Aydın & Akpınar, Erdal (2022). 9 Haziran 2022 Erzincan Seli, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, 119-136

Citation/©: Bekar,Özgür Aydın & Akpınar, Erdal (2022). 9 June 2022 Erzincan Flood,, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, 119-136.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma- Research
Geliş Tarihi-Received Date : 18.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 30.12.2022
Sayfa Numarası-Page Numbers: 119-136
Doi : 10.46790/erzisosbil.1206196

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

9 HAZİRAN 2022 ERZİNCAN SELİ

9 June 2022 Erzincan Flood

ÖZGÜR AYDIN BEKAR, ERDAL AKPINAR

Öz:

Erzincan'da 9 Haziran 2022 günü ikinci sularında başlayan doluyla karışık şiddetli sağanak yağmur sele zemin hazırlamıştır. Tespitlerimize göre yağmur suları Esence Dağları'nın güney yamaçlarındaki gevşek malzemeyi yerinden oynatmış, kabaran sular yer yer iri kayaları da önüne katarak sele dönüşmüştür. Esasen sel, Serçe Boğazı mevkiindeki periyodik akarsuların taşkın yataklarını aşarak ovaya yönelmelerinden kaynaklanmıştır. Genel olarak çamur akıntısı şeklinde gerçekleşen sel, özellikle Erzincan şehir merkezinde hayatı olumsuz yönde etkilemiş; başta ana arterler olmak üzere ulaşımı aksatmış, caddeler ve kaldırımlar çamur ve balçıkla kaplanmış, bazı konutları su basmıştır. Erzincan şehri ve çevresindeki bazı yerleşmelerde yollar, meskenler ve tarım arazileri sular altında kalmış, hayatın akışı olumsuz etkilenmiştir. Bu çalışmada 9 Haziran 2022 tarihli Erzincan seline dair saha gözlemlerimize dayalı olarak elde ettiğimiz bulgular tartışılmış, analiz edilmiş ve bundan sonra yörede bu tür afetler yaşanmaması için alınması gereken önlemler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sel, Afet, Erzincan, Esence Dağları.

Abstract:

Heavy downpour mixed with hail that started in the afternoon of 9 June 2022 in Erzincan, and the waters set in motion by the rapid melting of the hail covering the slopes prepared the ground for the flood. According to our findings, the rainwater dislodged the loose material on the southern slopes of the Esence Mountains, and the surging waters turned into a flood by taking large rocks in front of it in places. The flood was caused by the periodic rivers in the Serçe Boğazı area overflowing their floodplains and heading towards the plain. The flood, which generally occurred in the form of mud flow, adversely affected life especially in Erzincan city centre, disrupted transportation, especially the main arteries, covered the streets and pavements with mud and slime, and flooded some houses. In some settlements in and around the central district of Erzincan, roads, houses and agricultural lands were flooded and the flow of life was adversely affected. In this study, the findings we have obtained based on our field observations of the Erzincan flood on 9 June 2022 are discussed and analysed, and the measures to be taken to prevent such disasters in the region are emphasized.

Keywords: Flood, Disaster, Erzincan, Esence Mountains.

1. GİRİŞ

Afet, toplumun tamamında ya da bir kısmında fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik ya da insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanır (Doğanay, 2017). Doğal afetler yeryüzünde mal ve can kayıplarına neden olan, insan etkisinin dışında gerçekleşen (Atalay, 2004) hayatın akışını yönde etkileyen önemli doğa olaylarıdır. Toplumun sosyokültürel ve sosyoekonomik faaliyetlerini sekteye uğratan, yerel imkânlar ile baş edilemeyen sıra dışı olaylardır. Dolayısıyla tanımdan da anlaşılacağı üzere doğa olayları insanı etkilediği takdirde afet olarak nitelendirilir (Özey, 2011). Doğal afetlerin büyük bir bölümü, meteorolojik kökenlidir. Atmosferik olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili doğal afetlerin tamamı meteorolojik afet olarak nitelendirilir. Aşırı yağışlar, fırtınalar ve don olayları doğrudan; çığ, sel, orman yangını, kuraklık, çölleşme, deniz ve göl seviyelerindeki değişimler ise dolaylı olarak meteorolojik koşullara bağlıdır.

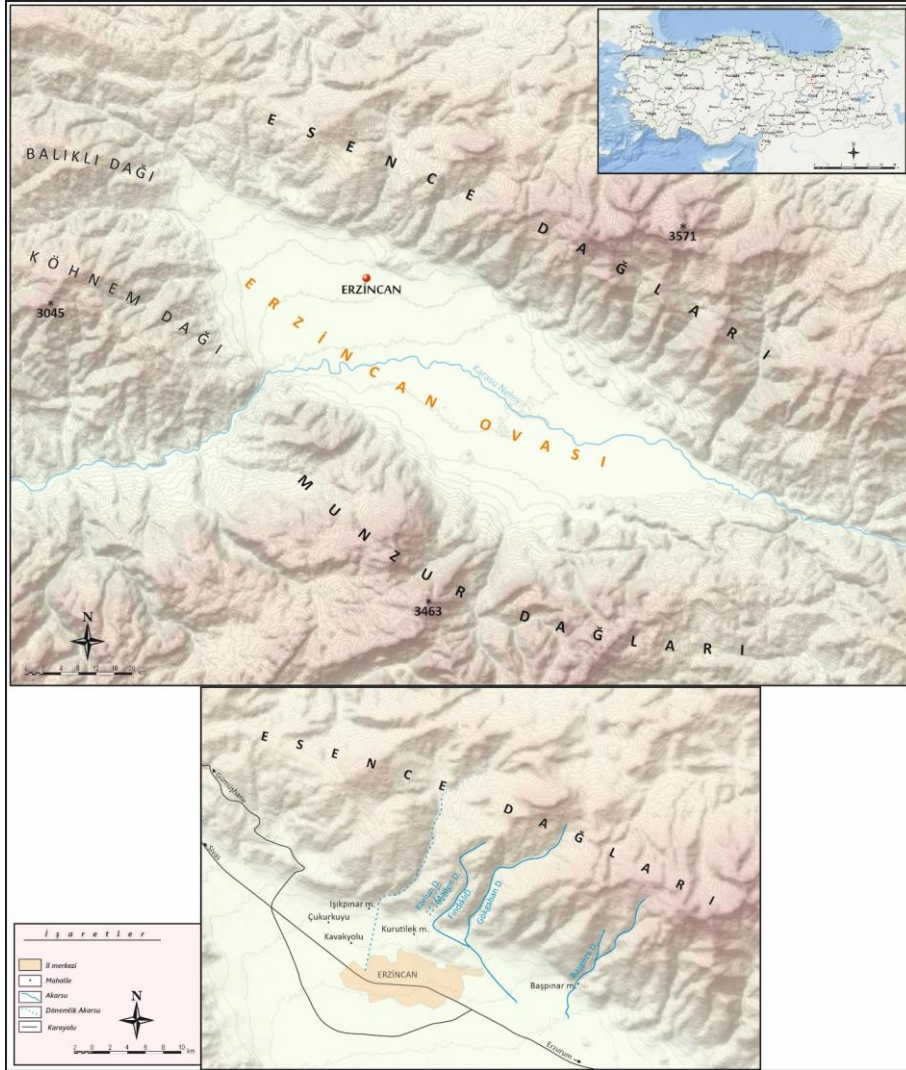
Günümüzde tüm dünyadaki doğal ve beşeri sistemler üzerinde önemli problemlere yol açmış yakın gelecekte de daha ağır sonuçlarla karşı karşıya kalınacağı düşünülen küresel iklim değişikliği, dünyanın oluşumundan beri yaşanan bir süreçtir. Ancak son yüzyıllarda yanlış arazi kullanımı, kentleşme ve hava kirliliği gibi çeşitli beşeri faaliyetlerin artmasıyla dünyanın temel sorunlarından biri haline gelmiştir (Koca, 2022, 192-193). Son yıllarda tüm dünyada artan şiddette ve sıklıkta meteorolojik afetler yaşanmaktadır. Kuşkusuz bu artışta beşeri ve ekonomik faaliyetlerin doğa üzerinde giderek artan baskısının rolü büyüktür. Nitekim iklim değişikliği nedeniyle meteorolojik afetlerin sıklığının ve şiddetinin daha da artması beklenmektedir (Türkeş, vd, 2000, 10-11) (Öztürk, 2002, 58). Hatta bazı araştırmalara göre bu durum beklentiyi aşmış, gerçeğe dönüşmüştür (Tourani, Çağlayan, Işık, & Saber, 2022, 104). Bilimsel bir rapora göre 200 yıl önce yılda ortalama 200 doğal afet yaşanırken, günümüzde bu sayı 800'e ulaşmıştır (MGM, 2017, 2).

Meteorolojik afetlerin sebep olduğu hasarların payı tüm doğal afetler içerisinde %40 civarındadır (Ologunorisa ve Abawua, 2005; Munich Re, 2016). Sel ve taşkınlar dünya genelinde yaşanan kayıplar bakımından meteorolojik afetler içerisinde ilk sırayı, tüm afetler içerisinde ise ikinci sırayı alır. Benzer bir durum, Türkiye için de geçerlidir. Nitekim çeşitli kaynaklara göre Türkiye'de yıl bazında ortalama 200 civarında sel ve taşkın yaşanmakta ve bunların sonucunda onlarca can ve yaklaşık 100 milyon dolarlık mal kaybı meydana gelmektedir (TUJJB, 2003).

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz Havzası'ndaki sel ve taşkınların başlıca nedenleri; jeolojik ve jeomorfolojik yapı (düşük geçirgenlikteki litolojik yapılar ve / veya yüksek eğimler), akarsu ağı özellikleri (kısa süreli akış konsantrasyonu) ve sağanak yağışlardır (Diakakis ve diğ., 2012). Akarsu ağı ile birlikte havzanın şekli, yağmur sularının yüzeysel akışa geçerek afet boyutunda sel ve taşkınlar yol açmasında oldukça etkilidir. Akarsularda yan kolların sayıca çok olması sel ve taşkınların oluşumuna yol açan bir diğer faktördür (Atalay, 1986). Diğer yandan maksimum yağışlar ile sel ve taşkın arasında paralellik bulunmakla birlikte, asıl önemli olan yağışın şiddetidir (Sunkar ve Denzidurduran, 2015).

Erzincan Ovası Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Doğuda Sansa Boğazından Erzincan ovasına giren Karasu (Fırat), ovayı katettikten sonra batıda Munzur Dağları sahasında Kemah Boğazı'na gömülür. Ovanın kuzeyinde ve güneyinde yükseklikleri 3500 metreyi bulan Esence ve Munzur sıradağları uzanır (Şekil 1,2). Erzincan şehri, aynı isimli ovanın kuzey kesimindeki hafif eğimli sahada bulunmaktadır (Foto 1).

Şekil.1. İnceleme Alanının Lokasyon Haritası

Ovayı kuzeyden ve güneyden çevreleyen dağlık kütlelerin litolojik, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Ovayı güneyden çevreleyen Munzur Dağları Toritler orojenik kuşağına, kuzeyden çevreleyen Esence Dağları ise Anatolit kuşağına dâhil edilir. Bu sıradağların ovaya bakan yamaçları çeşitli etkenlere bağlı olarak heyelan, sel ve taşkın riski taşımaktadır. Kuzeydeki Esence Dağları ağırlıklı olarak serpantinlerden oluşmuştur (Akkan, 1964, s.14). Serpantinlerin bünyesinde kil oranı oldukça yüksektir. Killi araziler eğim ve yağışın da etkisiyle potansiyel sel ve heyelan riski taşıyan alanlardır. Diğer yandan sahada bitki örtüsünün cılız oluşu, heyelan ve taşkın riskimi daha da artırmaktadır. Bilhassa sağanak yağışlarda ve dağlarda kar erimelerinin hızlandığı ilkbahar ve yaz mevsimi başlarında toprağın suya doymasıyla birlikte daha fazla sel olaylarına rastlanmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmaya sel felaketinin yaşandığı 9 Haziran 2002 günü arazi gözlemleriyle başlanılmıştır. Sel olayı sona erdikten sonra 10 Haziran günü şehir ile birlikte afetten etkilenen diğer yerleşmeler ve selin kaynağı olan sahada arazi gözlemleri yapılmıştır. Saha gözlemleri sırasında afetten etkilenen yöre halkı ile mülakatlar yapılmış, elde edilen bilgilerin yardımıyla afetin boyutları değerlendirilmiştir.

Literatür taraması ve ilgili materyalin derlenmesi kapsamında Harita Genel Müdürlüğü'ne ait Türkiye Topoğrafya Haritaları serisinin ilgili paftalarından yararlanılmıştır. Sahanın sayısal yükseklik modelleri çıkarılmış, eğim ve akım yönü gibi özellikler incelenmiş, analiz edilmiştir. İstatistiksel veriler boyutunda Erzincan Meteoroloji İl Müdürlüğü'nden alınan rasat verileri kullanılmış, afetten etkilenen alanlar fotoğraflanmış, afetin boyutlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için afet sahası drone ile görüntülenmiş ve kaydedilmiştir. Çalışmada vaka araştırması yöntemi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Erzincan Ovası ve çevresinde meteorolojik kökenli afetlerin sıklığının son yıllarda giderek arttığı görülmektedir. Özellikle son iki yılda mal kaybı yaşanan dört adet sel ve taşkın olayı kaydedilmiştir. Bunlardan en önemlisi 9 Haziran 2022 tarihinde yaşanan Pazartesi günü 17:00 sularında yaşanan seldir. Sel öncesinde başlayan sağanak yağış, yaklaşık bir saat kadar sürmüştür. Bu süre zarfında şehir merkezinde 10,3 kg/m², Üzümlü ilçesinde ise 13,6 kg/m² kadar yağış düşmüştür. Türkiye'de günlük yağışların şiddeti 5 ila 20 mm arasında değişmektedir (Erlat, 1997, s.161). Bu veriler yalnızca yerleşme merkezlerine aittir. Saha gözlemlerimize göre, yağış bırakan hava kütleleri söz konusu alanda yoğunlaşmış ve ilgili akarsuların vadilerine kanalizasyon olmuş ve yükselime zorlanmıştır. Söz konusu koşullar altında yükselime zorlanan hava kütlelerinin nem tutma kapasiteleri azaldığından, Esence Dağları'nın ovaya bakan yamaçlarına çok daha fazla yağış bırakmıştır. Yağmurun dolu ile karışık yağması ve yamaçları örten dolunun daha sonra hızla erimesi sel potansiyelini artırmıştır. Tespitlerimize göre sağanak yağış, Esence Dağları'nın güney yamaçlarındaki gevşek malzemeyi harekete geçirmiş, yer yer iri kayaları da önüne katarak sürüklemiştir (Foto 2).

Foto 2. Yamaçlarda Şiddetli Sağanak Yağış Tarafından Süpürülen Materyalden Bir Görünüm

Erzincan Meteoroloji İstasyonu'nun 51 yıllık yağış verisi ortalamasına göre belirli saatlere göre yağışlar ekseriyetle öğleden sonraki saatlerde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda yağışın gün içerisindeki düşüş saatleri ile sel afetinin oluş saatleri uyumludur (Tablo 1). 9 Haziran günü gerçekleşen yağış miktarı ile meteoroloji istasyonuna ait verilerin ortalaması da birbirlerine yakındır. Ancak burada asıl önemli olan husus, o gün afetin başladığı saate kadar hiç yağış olmaması, yani kuru toprağa ani ve sağanak bir şekilde düşmesidir.

Tablo 1. Erzincan'da Ortalama Yağış Miktarının Belirli Saatlere Göre Dağılımı (1960-2015)

Aylar (mm)	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
07:00 Yağ. Ort.	10,8	13,7	16,5	22,7	17,8	7,9	2,6	1,7	5,2	18,2	16,4	11,4
14:00 Yağ. Ort.	7,3	7,3	10,4	10,4	10,2	5	0,8	0,9	3,1	8,5	9,7	7,8
21:00 Yağ. Ort.	7,8	6	11,4	15,5	22,1	13,4	5,4	3,7	4,7	13,1	9,7	7,3
Toplam Yağ. Ort.	28,5	30,2	41,8	53,7	54,1	29,7	11,2	6,7	14,2	43,8	38,0	27,7

Kaynak: MGM verilerinden derlenmiştir.

Erzincan'da on beş dakika standart zamanda gözlenen en yüksek yağış değerleri incelendiğinde 2011 yılında 14,1 mm ve 2020 yılında 10,2 mm'lik yağış düştüğü görülmüştür. Aynı şekilde bir saatlik en yüksek yağış değeri 2011 yılında 34,4 mm olarak ölçülmüştür. Son yıllarda bir saatte düşen yağış miktarında dikkate değer artışlar yaşanmaktadır (Tablo 2). Son büyük selin olduğu gün 1 saatte gerçekleşen yağış miktarı 10,3 mm'dir.

Tablo 2. Erzincan'da Son Yıllarda Kısa Periyotlarda Düşen Yağış Ortalama Miktarları (1960-2015)

Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
15 dk da Düşen En Yüksek Yağış (mm)	6,6	14,1	8,3	3,1	5,4	6,3	5	3,2	5,4	5	10,2
1 Saatte Düşen En Yüksek Yağış (mm)	10,8	34,4	13,2	8,6	7,8	6,5	7,8	8,8	7,8	9,6	10,2

Kaynak: MGM verilerinden derlenmiştir.

Yağışların yüzeysel akışa geçmesini etkileyen en önemli faktörlerden biri de toprağın infiltrasyon kapasitesidir. Sıcak dönemde zeminin kuruması, çatlaması ve oluşan boşluklara havanın dolması, toprağın infiltrasyon kapasitesini artırır. Ayrıca toprağın önceki nem durumu, bitki örtüsü özellikleri de infiltrasyon kapasitesini belirlemektedir (Atalay, 2018). Erzincan Ovası'nın kuzeyinden çevreleyen Esence Dağları'nın killi bünyesi infiltrasyon kapasitesi bakımından oldukça zayıftır. Bunun yanında vadilerin ovaya açıldığı kesimdeki birikinti koni ve yelpazelerinden oluşan kolüvyal depolar çoğunlukla irili ufaklı kum ve çakıllardan oluşan gözenekliliği yüksek döküntü örtüsünden ibarettir. Bu durum infiltrasyon kapasitesini yükseltmekte, ani ve aşırı yağışlarda toprağın maksimum su tutma kapasitesine daha çabuk ulaşmasını sağlamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak şiddetli sağanak yağışlardan sonra maksimum su tutma kapasitesine ulaşıldığında yağış suları yüzeysel akışa geçmekte, yelpaze üzerinde sel ve taşkınlara yol açmaktadır.

Esasında sağanak yağışlar sel ve taşkınların tek nedeni değildir. Yanlış arazi kullanımı, akarsular üzerine kurulan bent, baraj ve göletler de bu tür afetleri besleyebilmektedir. Nitekim akarsuların havzalarının her geçen gün daha fazla tahrip edilmesi, yoğun arazi kullanımı ve akarsu yataklarına yapılan yanlış müdahaleler normal miktarda yağın yağışların bile taşkınlara yol açmasına sebep olmaktadır (Turoğlu, 2010). Diğer bir deyişle doğal bir olay olan sel ve taşkınların, can ve mal kayıpları oluşturarak afete dönüşmesinde beşeri faaliyetler etkili olmaktadır (Özmen, 2015, 26).

Ülkemizde çeşitli sektörlerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlenerek yoğunlaştığı ülkemizde ve Erzincan yöresinde nüfus artışı sağlıksız kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum sele duyarlı alanlarda ve özellikle akarsu havzalarında jeomorfolojik ve hidrolojik dengeyi bozmakta, can ve mal kaybına neden olan sel ve taşkınların sayısının artmasına sebep olmaktadır (Şahin ve Sipahioğlu 2002). Araştırmamıza konu olan Erzincan Seli, genel itibarıyla yaz mevsiminde kuruyan Maden, Han ve Korlun dereleri gibi Serçe Boğazı civarındaki periyodik akarsuların dere yataklarını aşarak ovaya yönelmelerinden kaynaklanmıştır (Foto 3). Eski bir köy yerleşmesi olan Kurutilek mahallesine doğru birkaç koldan inen sel suları birikinti yelpazesini metrelerce yararak muazzam bir çamur akıntısına dönüşmüştür. Ardından güneye doğru ana akşa kanalizasyon olmuştur (Foto 4-6). Şehirde günlük beşeri hareketliliğin en yoğun olduğu kuzey-güney eksenli Ordu Caddesi ve Kırklar Caddesi ile doğu-batı eksenli Milli Egemenlik Bulvarı ve Tekin Civaş Bulvarı arasında kalan kesimleri basmıştır. Selden Erzincan şehri yanında mücavir yerleşim birimleri de yoğun bir şekilde etkilenmiştir.

Foto 3. Kaynağını Şehir Merkezinin Kuzeyindeki Esence Dağları'ndan Alan Dönemlik Akarsular

Afet başladıktan sonra Kurutilek mahallesinin hemen kuzeyinde birikinti konisi üzerine belediyeye ait iş makineleriyle set çekilmesi şehir merkezine yönelen selin hızını düşürmüş, yönünü değiştirmiş ve felaketin daha da büyümesini kısmen de olsa engellemiştir (Foto 5). İzlenimlerimize göre, yörede, DSİ bu tür afetleri önlemek amacıyla pek çok dere üzerinde tersip bentleri inşa etmiş, tedbirler almıştır. Ancak görüldüğü kadarıyla olağanüstü durumlarda bu önlemler sorunu engellemeye yetmemiştir. Nitekim yer yer çamur akıntısı şeklinde gerçekleşen sel, özellikle şehir merkezinde hayati olumsuz yönde etkilemiş, caddeler ve kaldırımlar çamur ve balçıkla kaplanmış, başta şehrin en sık kullanılan ana arterleri olmak üzere ulaşımı aksatmış, bazı konutları su basmıştır. İlçe merkezini teşkil eden mahallelerden özellikle Cumhuriyet, Atatürk, Barbaros ve İnönü mahalleleri ile, önceden köy yerleşmesiyle idari değişiklikle mahalleye dönüştürülüp merkez ilçeye bağlanan Başpınar, Demirkent, Işıkpınar ve Kurutilek'te yollar, meskenler ve tarım arazilerinin bazı kesimleri sel suları altında kalmış, bu durum hayatın akışını olumsuz etkilemiştir (Foto 7). Ayrıca Halitpaşa, Çarşı ve Gülabibey mahallerinin bazı kesimleri de çamur akıntısından etkilenmişlerdir.

Foto 4. Yaşanan Sel Sonrası Şehrin En Kalabalık Ana Arteri Olan Ordu Caddesinden Bir Görünüm

Foto 5. Kurutilek Mahallesi'nin Hemen Kuzeyinde Selin Yıktağı Taşkın Setti

Foto/Şekil 6. Selin Kaynağı Durumundaki Korlun ve Maden Dereleri

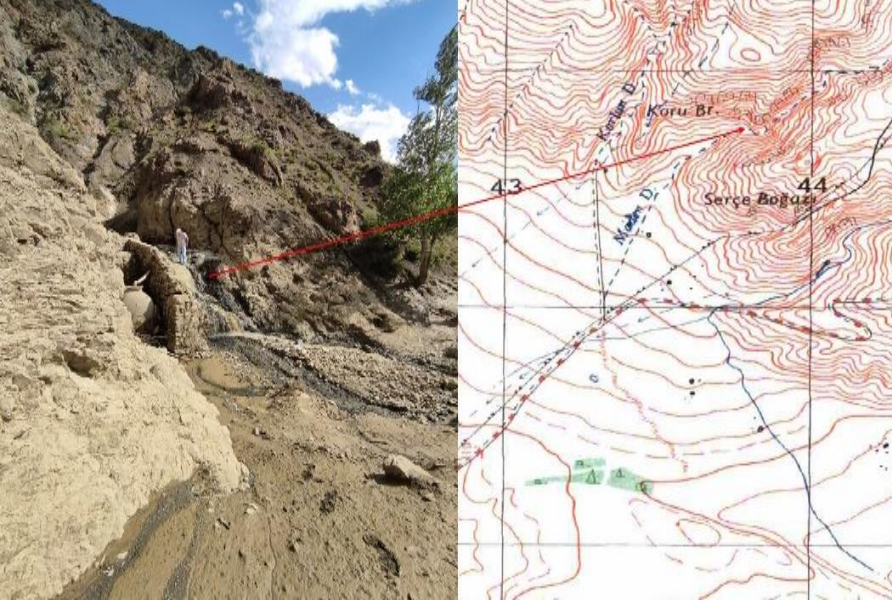

Foto 7. a) Maden Deresinin Ovaya Açıldığı Kesim. b,c,d) Maden Deresi'nin Birikinti Konisi İçerisinde Açtığı Yarıлма. e) Maden Deresi Yatağı. f) Derenin Toprak Seddi Yararak Kurutilek Mahallesiine Yönelişi. g,h) Selin Kurutilek Mahallesinden Şehir Merkezine Yönelişi.

Foto 8. a,b) Selin Erzincan Belediyesi Ekipleri Tarafından Kanalize Edildiği Han Deresi Vadisi. c,d,e,f,g,h) Başpınar Mahallesi'nde Taşkından Etkilenen Enerji Hatları, Tarım Arazileri ve Aletleri ile Telef Olan Arı Kovanları.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Erzincan ovası ve çevresi sık sık meteorolojik afetlerin yaşandığı yörelerden biridir. Yalnızca son iki yılda bu çalışmaya konu olan 9 Haziran 2022 tarihli Erzincan Seli'nin dışında dört ayrı sel olayı daha yaşanmıştır. Bunlardan ikisi Erzincan-Sivas Karayolu Sakaltutan mevkiinde 12 Ağustos 2021 ve 19 Ağustos 2022 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Sağanak yağışlar sonucunda yamaçlardan koparılan materyal küçük bir yatağa kanalizasyon, karayolunu tahrip etmek suretiyle yolu bir süre trafiğe kapatmıştır. Diğer 3 Temmuz 2020 tarihinde, Esence Dağları'ndan doğan ve yamaç aşağı ovaya yönelen Günebakan Deresi'nin neden olduğu seldir. Üçüncüsü ise 14 Temmuz 2020 tarihinde Munzur Dağları'nın eteğinde yer alan Yaylabaşı Mahallesi'nde (eski bir belde yerleşmesi) yaşanmıştır.

Tespitlerimize göre Türkiye'nin başka yerlerinde de meteorolojik kökenli afetlerde benzer artışlar söz konusudur. Örneğin Ağrı-Eleşkirt Ovası'nı drene eden akarsuların çevresi, ulaşım ağları ve iş alanları, hızla artan yerleşim bölgeleri ile çevrili olup; kısa sürede yağın şiddetli yağmur ve dolu ile havzanın yüksek kesimlerdeki karların erimesi neticesinde, düzenlenmiş veya doğal akarsu taşkın yataklarının kapasitelerinin üzerinde meydana gelen akış, zaman zaman sel ve taşkınların yaşanmasına neden olmaktadır (Toprak ve Sunkar, 2019). Yine Sivas (Şengün vd, 2019), Düzce (Ceylan ve Taş, 2020), Giresun (Avcı ve Sunkar, 2015), Elmalı (Fural vd., 2019), Samsun (Yılmaz ve Kaya, 2018), Dicle Havzası (Çelik vd, 2006) Kahramanmaraş'ta da tablo benzerdir (Sunkar, Denizdurduran, 2015).

Tespitlerimize göre Erzincan Ovası ve çevresinde son iki yılda gerçekleşen sel ve taşkın olaylarının afete dönüşmesinin temel nedenlerinden biri tersip bentleridir. Bu durum özellikle araştırma konumuz olan 9 Haziran 2022 tarihli selde bariz bir şekilde görülmektedir. Sahada daha önce de seller yaşanmış olup, bunları önlemek amacıyla inşa edilen tersip bentleri yağışlarla taşınan materyalle dolmuştur. Dolayısıyla bu tersip bentleri afeti önleyememiş, tersine akarsuyun yatağını genişletmek suretiyle sel sularının yataktan kolayca dışarıya taşmasına yol açmıştır. Özellikle Işıkpınar Deresi ve Başpınar Deresi üzerinde yer alan tersip bentlerinde bu durum belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Nitekim Işıkpınar, Başpınar, Korlun ve Maden derelerinin yataklarından dışarıya taşınan sel suları Kavakyolu, Kurutilek, Başpınar mahalleleri ile Erzincan şehrindeki bazı mahalleleri basmıştır. Kanaatimize göre bu bentlerin gerisindeki taşkın alanlarına istinat duvarı inşa edilmesi taşma olayının önüne geçilmesinde yararlı olabilir. Yine de konunun teknik uzmanlık gerektirmesi nedeniyle inşaat mühendisleri, inşaa faaliyetine ortak olan bütün tarafların bilgilendirilmesi, eğitilmesi, her bir dere ve yerleşim yeri için uygun ıslah metodunun geliştirilmesi (Bodur, 2018) ile birlikte Hidrografya konusunda uzmanlaşmış bilim insanları tarafından değerlendirilmesi çok daha isabetli olacaktır.

9 Haziran 2022 tarihli Erzincan Seli'nin başladıktan kısa bir süre sonra şehir merkezine yönelmesinin nedenleri saha gözlemlerine dayalı olarak ortaya konulmuştur. Şöyle ki; sel olayına sahne olan dere yataklarının güney kesimindeki birikinti yelpazesi üzerinde toprak malzemedan taşkın koruma bentleri inşa edilmiştir (Foto 5). Bu bendin üzerinden geçen toprak yolun hemen kenarında istinat duvarı oyularak geçirilen su borusu, burada settin direncinin zayıflatmıştır. Sel suları settin bu zayıf kısmını parçalamış, ardından şehir merkezine yönelmiştir.

Esasen bu selin temelinde zaman içerisinde Korlun ve Maden derelerinin doğal yataklarından mahrum bırakılmaları yatmaktadır. Söz konusu derelerin asıl yatağının kuzey-güney doğrultusunda Ordu Caddesi ve 13 Şubat Caddesi istikametinde aşağı doğru inen ana aks olduğu anlaşılmaktadır (Foto/Şekil 6). Bilindiği üzere Erzincan şehri 1939 Depremi sonrasında yeri değiştirilerek yeniden inşa edilmiştir. Zamanla eski dere yatakları yerleşim alanı haline gelmiş, akarsu drenaj ağı kısmen de olsa bozulmuştur. Örneğin söz konusu derelerin suları istinat duvarı maharetiyle doğal akış istikametlerinden kopararak Han Deresi'ne doğru kanalizasyon edilmiştir. Bu durum doğal olarak şehrin hemen bitişiğindeki bu sahanın sel üretme potansiyelini artırmıştır. Dereleri eski yataklarına kavuşturmak pek mümkün olmadığına göre, büyük ölçekli yatırımlarla şehrin kuzeyini baştanbaşa kat eden çok daha muhkem ve yüksek kapasiteli yeni kanallar ve bentler inşa edilebilir.

Coğrafi mekâna bağlı öznitelik verilerinin sağlanması, dinamik verilerin işlenmesi, saklanması, çözümlenmesi ve risk haritalarının oluşturulması sel ve taşkın türü afetlerin önlenmesi açısından oldukça önemlidir (Toprak, 2019). 9 Haziran 2022 tarihli Erzincan selinin gerek can kaybına gerekse çok daha fazla mal kaybına yol açmamasında, afetin gündüz saatlerinde yaşanmasının payı büyüktür. Şüphesiz her zaman bu kadar şanslı olunmayabilir. Dolayısıyla iklim değişikliğinin de etkisiyle giderek artmakta olan meteorolojik afetlerin engellenmesi veya verdiği zararın azaltılması için yeni bazı tedbirler alınması şarttır. Bunlardan biri de yer gözlemleri ve ülkemizin sahip olduğu uydular aracılığıyla (Doğanay ve Doğanay, 2015, 226) erken uyarı sisteminin kurulmasıdır. Her şeyden önemlisi toplumun her kademesinde bir afet bilinci oluşturulmalı ve benimsetilmelidir (Özdemir vd, 2022).

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKBAŞ, Y., KOCA, H. (2022). *Eğitimde Coğrafya Okuryazarlığı I, "Klimatoloji (İklim) Okuryazarlığı"* Pegem Akademi, Ankara
- AKKAN, E. (1964). *Erzincan Ovası ve Çevresi'nin Jeomorfolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCE Fakültesi Yayınları Sayı:153.
- ATALAY, İ., (2017). *Türkiye Jeomorfolojisi*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir.
- ATALAY, İ. (1986). *Uygulamalı Hidroğrafya*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 38, İzmir.
- ATALAY, İ., (2004). *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir.
- AVCI, V., SUNKAR, M. (2015). Giresun'da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı Ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri, *Coğrafya Dergisi*, S.30, 91-119.
- BODUR, A., (2018), Sel ve İstanbul: Sel Riskine Karşı Yapılan Dere Islah Çalışmaları ile İlgili Bir Değerlendirme, *Dirençlilik Dergisi*, S.2, C.1, 57-68
- CEYLAN, A., KÖMÜŞCÜ, A.Ü., (2008), Meteorolojik Karakterli Doğal Afetlerin Uzun Yıllar ve Mevsimsel Dağılımları. *Su Vakfı İklim Değişikliği ve Çevre Dergisi*, 1, s, 1-10
- ÇELİK, S., BACANLI, H., GÖRGEÇ, H., DENİZ, A., YAYVAN, M., (2006), 1-2 Kasım 2006 Tarihlerinde Güneydoğu Anadolu'da Meydana Gelen Taşkın ve Sel Afetinin Meteorolojik Açidan İncelenmesi. *IV. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu* 25-28
- DOĞANAY, H (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*, Pegem Akademi, Ankara.
- DOĞANAY, H., DOĞANAY, S. (2015). *Coğrafya'ya Giriş*, 12. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- DÖLEK, İ., (2016). Muş İlinde Yaşanan Sel ve Taşkınların Jeomorfolojik Açidan Değerlendirilmesi. 4. *Ulusal Taşkın Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, s. 401-410.
- KOPAR, İ., POLAT, S., HADİMLİ, H., ÖZDEMİR, M.(2004). 4-6 Mart 2004 Pulur Çayı (Ilıca-Erzurum) Sel-Taşkın Afeti. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13, s, 187-218
- ERLAT, E. (1997). Türkiye'de günlük yağışların şiddeti üzerine bir inceleme, *Ege Coğrafya Dergisi*, 9, 159-184.
- FURAL, Ş., CÜREBAL, İ., İNAN, F. (2019). Elmalı'da (Antalya) Yağışın Tetiklediği Sel Taşkın ve Çamur Akıntısı Afetlerinin Jeomorfolojik Analizi, "*Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*", S.3, s.49-61
- MGM. (2017). *Meteorolojik Karakterli Doğal Afetler 2016 Yılı Değerlendirme Raporu*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Araştırma Dairesi Başkanlığı Meteorolojik Afet Şube Müdürlüğü.
- OLOGUNORİSA, T. E., ABAWUA, M.J. (2005). Flood risk assessment: a review. *J. Appl. Sci. Environ. Manag.* 9 (1), 57–63
- ROUDIER, P., vd.(2016). Projections of future floods and hydrological droughts in Europe under a +2°C global warming. *Clim. Chang.* 135 (341). <http://dx.doi.org/10.1007/s10584-015-1570-4>.
- ÖZCAN, E. (2006). Sel Olayı ve Türkiye. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), s. 35-50.
- ÖZEY, R., (2011). *Afetler Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, Ankara
- ÖZDEMİR, Ü., DENİZDURDURAN, M., NALÇACI, A. (2022). *Eğitimde Coğrafya Okuryazarlığı I, "Doğal Afetler Coğrafyası Okuryazarlığı"* (Ed. SEVER, R.) Pegem Akademi, Ankara
- ÖZMEN, M.T. (2015). *Sel-Taşkın Türkiye ve Antalya*. Kutlu&Avcı Ofset, Antalya

- ÖZTÜRK, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), s. 47-65.
- POLAT, P., ALTINBİLEK, M.S. (2021). Erzincan'ın İklim Özellikleri İle Erzincan'da Kaydedilen Uzun Dönem (1930-2020) Sıcaklık ve Yağış Verilerinin Trend Analizleri. *Doğu Coğrafya Dergisi* (46), s. 55-80.
- ŞAHİN, C., SİPAHİOĞLU, Ş., (2002). *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara.
- ŞENGÜN, M. T, KARADENİZ, E., ŞAMAN, B. (2019). Tavşanlı Deresinde (Sivas-Hafik) Taşkın Risk Analizi, 1. *Istanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, 20-22 Haziran, 2019, s. 653-668.
- SUNKAR, M., DENİZDURDURAN, M. (2015) Kahramanmaraş'ta Yaşanan Sel ve Taşkın Olgularının Sebebi ve Sonuçları, *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*, 15-16 Ekim 2015, s. 652-661.
- TAŞ, M. A., CEYLAN, M.A. (2019). Melen Çayı Havzası'nda 17-18 Temmuz 2019 Tarihinde Meydana Gelen Sel Afetinin Uğurlu, Esmahanım, Dilaver ve Davutağa Köylerine (Akçakoca) Etkilerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Yazılımlarıyla Tespiti. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 74, s. 174-192
- TUJJB, (2003). Türkiye Ulusal Jeodezi ve Jeofizik Birliği Türkiye Ulusal Meteorolojik ve Hidrolojik Afetler Programı (TUMEHAP).
- TMMOB. (1999). Meteoroloji Karakterli Doğal Afetler ve Meteorolojik Önlemler. *Meteorolojik Karakterli Doğal Afetler Komisyonu Raporu*. Ankara.
- TOPRAK, A., SUNKAR, M. (2019). Ağrı-Eleşkirt Ovası'nda görülen sel ve taşkınların mekansal dağılışı ve yoğunluk analizi (1955-2017), *Istanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, s. 50, 20-22 Haziran, 2019.
- TOURANI, M., ÇAĞLAYAN, A., IŞIK, V., & SABER, R. (2022). İran'da İklim Değişikliğinin, Klimatolojik, Meteorolojik ve Hidrolojik Afetlere Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi* (80), s. 97-114.
- TUROĞLU, H., (2010). Yapılaşmanın doğal akım yönü ve akım birikimi üzerindeki etkileri. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TUCAM) VI. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 29-36.
- TÜRKEŞ, M., SÜMER, U. M., & ÇETİNER, G. (2000). Küresel iklim Değişikliği ve Olası Etkileri. *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* (s. 7-24). Ankara: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- YALÇIN, F., POLAT, P. (2021). "Erzincan Ovası'nda Yer Alan Birikinti Koni ve Yelpazelerinin Genel Özellikleri, Sınıflandırılması ve Antropojenik Degradasyonu." *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 5-3, s.1043-1068
- YILMAZ, C., KAYA, M.. (2018). Oluşum Sebepleri, Verdiği Zararlar ve Alınan Önlemler Bağlamında Samsun-Atakum Sel ve Taşkınları, (TUCAM) 30. *Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 201-216.
- UYŞAL, A., SUNKAR, M. (2022). Erzincan Ovası Kuzeyindeki Yerleşmelerin Yer Değiştirmesine Neden Olan Afetler: Sel, Taşkın ve Çamur Akmaları, *Afet ve Risk Dergisi*, 5-2, s. 693-714.
- UZUNÇUBUK, L. (2005). Yerleşim Yerlerinde Afet ve Risk Yönetimi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

EXTENDED SUMMARY

Erzincan Plain is located in the Upper Euphrates Section of the Eastern Anatolia Region and lies in the eastern part of the series of depressions established along the North Anatolian Fault line. The Karasu (Euphrates), which enters the plain from the Sansa Strait in the east, is buried in the Kemah Strait in the west after traversing the plain. Esence and Munzur mountain ranges reaching a height of 3500 m. lie to the north and south of the plain. The city of Erzincan was established in the northern part of the plain of the same name on a gently sloping area on the accumulation fans in places.

The lithological, geological and geomorphological characteristics of the mountainous masses surrounding the Erzincan Plain from north and south are quite different from each other. The steep slopes of these mountain ranges facing the Erzincan Plain carry the risk of landslides, floods and floods due to various factors. Esence Mountains in the north are mainly composed of ophiolites and serpentines. Serpentines contain a high proportion of clay. Clay lands are potential flood and landslide areas due to the effect of slope and precipitation. Sparse vegetation cover increases the risk of floods, floods and landslides. Especially in periods of heavy rainfall and accelerated snowmelt in the mountains, floods are likely to occur as the soil is saturated with water.

The downpour that started at around 17:00 on Monday, 9 June 2022 in Erzincan lasted for about an hour. During this period, 10.3 kg/m² of rainfall fell in the city centre and 13.6 kg/m² in Üzümlü district. However, these observations belong to the city centres, and according to our field observations and the information we received from the local people, the slopes of the Esence Mountains facing the plain received much more precipitation. The amount of rainfall must have increased as a result of the air masses moving northwards towards the Esence Mountains and being exposed to elevation. The rain mixed with hail and the rapid melting of the hail with the effect of heat after covering the slopes prepared the ground for flooding. According to our findings, the downpour mobilised the loose material on the southern slopes of the Esence Mountains facing the Erzincan plain, and dragged the large rocks in places. In fact, the flood was caused by the periodic streams in the vicinity of Serçe Gorge, such as the Maden and Han streams, which mostly dried up in the summer season, and their tributaries crossing their valleys and heading towards the plain. The flood waters, which descended from several branches towards the Kurutilek neighbourhood, a former village settlement, split the accumulation fan for meters and formed an enormous mud flow. Then it channelled into the main stream towards the city in the south direction and flooded the city centre.

The floods, which took the form of mudflows in places, adversely affected life especially in the city centre, disrupted transportation, especially the main arteries, flooded some houses, and covered the streets and pavements with mud and slime. In Işıkpınar, Demirkent, Kurutilek and Baspınar, which used to be village settlements but were transformed into neighbourhoods with administrative changes and connected to Erzincan, roads, houses and agricultural lands were flooded in places, the flow of life was adversely affected and material damage occurred. In this study, the findings we have obtained based on our field observations of the Erzincan flood of 9 June 2022 are discussed and analysed, and the measures to be taken to prevent further disasters in that area are discussed.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ'NDEKİ ULUSLARARASI
ÖĞRENCİLERİN ADAPTASYONU, ENTEGRASYONU VE
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ**

Adaptation, Integration and Sustainability of International Students at Ağrı İbrahim Çeçen
University

MİKAİL PUŞKİN

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Asst. Prof., Agri Ibrahim Cecen University, Faculty of Science and Literature
pushkin169@gmail.com

Orcid: 0000-0003-0467-1699

DAVUT DAĞABAKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
Asst. Prof., Agri Ibrahim Cecen University, School of Foreign Languages
ddagabakan@agri.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0563-0960

Atıf/©: Puşkin, Mikail ve Dağabakan, Davut (2022). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'ndeki Uluslararası Öğrencilerin Adaptasyonu, Entegrasyonu ve Sürdürülebilirliği, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss.137-147

Citation/©: Puşkin, Mikail and Dağabakan, Davut (2022). Adaptation, Integration and Sustainability of International Students at Ağrı İbrahim Çeçen University, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp.137-147

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/ Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *19.03.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *30.12.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *137-147*
Doi : *10.46790.erzisosbil.1090375*

Notlar/Notes

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunca incelenmiş olup, 27.02.2020 tarih ve 42 sayılı karar ile söz konusu araştırmaya izin verilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ'NDEKİ ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN ADAPTASYONU, ENTEGRASYONU VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Adaptation, Integration and Sustainability of International Students at Ağrı İbrahim Çeçen University

MİKAİL PUŞKİN - DAVUT DAĞABAKAN

Öz

Makale, 2020-2021 yıllarını kapsayan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde öğrenim gören 300'den fazla uluslararası öğrencinin uyum, entegrasyon ve sürdürülebilirlik konularını araştıran bir projenin yöntemini ve bulgularını içermektedir. Bu çalışma, araştırma paradigmlarına (sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji), veri toplama stratejilerine ve analizlerine yönelik üçgenleme yaklaşımına dayanır. Ayrıca, çalışma, uluslararası öğrencileri tüm Türk üniversitelerinin akademik sistemine entegre etmeyi amaçlayan evrensel standartlaştırılmış bir programın kurulmasına öncülük etmektedir. Araştırmanın ön ve ana araştırmanın bulguları, finansal güvence ve yabancı dil bilgisi gibi beklenen kilit konuların yanı sıra, belirgin, hatta bazen daha acil konuların aile durumu, çalışma koşulları, sağlık güvenliği, donanım ve öğrenme materyallerine erişimi ile birlikte dijital okuryazarlık gibi konuları içerdiğini ortaya koymaktadır. Diğer bulgular, uluslararası öğrencilerin şeffaf olmayan reklam şemalarının yanı sıra gri işgücü piyasası için kolay hedefler haline geldiğini ortaya çıkarmıştır. Bazı konular sınırlı kaynaklar ve yöntemsel düzenlemelerle ele alınabilirken, diğerleri uluslararası öğrencilerin küresel pazar çekiciliği açısından yükseköğretim sisteminin yapılandırılma şeklinin temelden yeniden düşünülmesini gerektirir.

Anahtar Sözcükler: uluslararası öğrenciler, öğrenmenin sürdürülebilirliği, uluslararası eğitim, öğrenci sorunları

Abstract

The article covers the procedure and findings of a project investigating the issues of adaptation, integration and sustainability of over 300 international students at Ağrı İbrahim Çeçen University, 2020-2021. Relying on the triangulation approach to research paradigms of symbolic interactionism and ethnomethodology, the research acts as a precursor to the creation of a universal standardized program aimed at integrating international students into the academic system of all Turkish universities. The findings reveal that besides the issues of financial security and foreign language knowledge, the salient issues include family situation, working conditions, health security, access to equipment and learning materials, digital literacy. International students become easy targets for the grey labour market and untransparent advertisement schemes. Some of the issues can be addressed with limited resources and procedural adjustments, others require a fundamental rethinking of the way the higher education system is structured in the view of the international student global market attractiveness.

Keywords: international students, learning sustainability, international education, student problems

1. INTRODUCTION

International students' mobility has been the subject of investigation across the globe for many years. Particularly, the research in Turkey understandably focuses on students studying at the major universities in the biggest cities of the country, such as Istanbul, Ankara, Eskisehir, Bursa, Konya (YÖK: Council of higher education, 2019, p. 22). With the aim of increasing international students' inflow to lesser-known locales, current research investigated international students at Ağrı İbrahim Çeçen University, - a state university located in the poorest region by GDP per capita (Celebioglu & Dall'erba, 2010, p. 388) to the East of the country. A place with extreme climate and altitude, low population density concurrent with a lack of entertainment industry sites, complex ethnic composition, and conservative mindset of the native population, the university presents a unique setting for investigation. The research was carried out within the BAP¹ project framework. Although initially planned without the expectation of a lasting global pandemic, circumstances have forced us to quickly adapt to the developing circumstances.

The majority of 307 international students came from remote warm countries of Africa and East Asia. The primary interest of this research was to identify their reasons for choosing to come here and stay, their needs and expectations (met and unmet), reasons for abandoning their studies, difficulties they are faced with in their educational, social, and even personal lives. We consider our international students not only in the context of their experiences here, but also as voluntary "cultural ambassadors" (Ergin & Türk, 2010, p. 36). Upon return to their homeland, they share our acquired culture, knowledge, traditions with their compatriots necessitating and justifying not only research, but also adjustment of educational practices and policies of the country.

Being the primary source of ethnocultural diversity, they help local faculty and students develop intercultural sensitivity. They provide direct access to mutual practical information on other cultures and traditions (Baklashova & Kazakov, 2016, pp. 1822-1823). On the other hand, studying in a foreign country brings numerous social problems (Kondakci, 2011, p. 573). Foreign living conditions, different food culture, financial problems, difficulties in balancing personal and academic life, unemployment, academic expectations (Baklashova & Kazakov, 2016, p. 1823). Foreign language itself can constitute a major challenge to begin with.

Nowadays countries compete to get a wider share in the foreign student market and endeavour to prepare an ideal environment for international students (Kondakci, 2011, p.573). According to UNESCO Institute of Statistics (2020), one of the most profitable exports of the century is the foreign student market. China alone pays 1 billion US dollars a year for its students' education abroad. The annual income of the USA from its expenditures on education is more than 30 billion dollars (Baklashova & Kazakov, 2016, p. 1822-1823).

Even though multiple studies have already been conducted on the subject, (Kağnıcı, 2012), (Kondakci, 2011), (Cetinkaya-Yildiz, Kondakci, & Cakir, 2011), (Snoubar & Celik, 2013), (Bilecen, 2009), there is no country-wide universal framework instructing how to receive, adapt, aid, and integrate foreign students (Çağlar, 1999, p. 134). Each university essentially develops their own approaches and thus, metaphorically speaking, reinventing the wheel. Our hypothesis is that Turkey needs a well-tailored standardized holistic program aimed at hosting international students, which would take into account all potential adjustment and adaptation problems faced by the said students as well as by the people working and studying alongside them and servicing them. We believe that by investigating the experience of foreign students at Ağrı İbrahim Çeçen University and sharing the results of the research with academic community, we can provide a foundation to the development of a universal foreign student adjustment program for the whole country.

2. METHODOLOGY

The research falls within the category of case studies (Yin, 2017) relying on the paradigms of symbolic interactionism (Denzin, 2008) and ethnomethodology (Lüders, 2004). We believed that foreign students

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Project No: YDYO.20.001, 30.06.2020 – 30.12.2021.

come to Ağrı İbrahim Çeçen University with their own preconceptions and cultural perspective, acting as a prism through which they see and interact with the local population, their classmates, peers, teachers, and the city administration.

In order to get the full picture of the experience that foreign students go through, it was essential to implement a complex framework of data collection in terms of both the participants and types of approach. Having started our preliminary research in April 2020, we relied on the triangulation approach (Flick, 2004, p. 178) for data sampling methods.

Our data collection methods stemming from the symbolic interactionism approach include semi-structured interviews (Titrek, Hashimi, Ali, & Nguluma, 2016), narrative-biographical interviews (Rosenthal, 2004), focused interviews (Merton, Fiske, & Kendall, 1990) and surveys (online and face-to-face) (Selm & Jankowski, 2006). The ethnomethodological approach was implemented in the form of ethical participant observation (Hopf, 2004).

Triangulation applied to the methods of analysis allowed us to implement thematic content analysis (Vaismoradi, Jones, Turunen, & Snelgrove, 2016) as the main method of data evaluation, since it allows the patterns to emerge from the data rather than having the researcher approach it with preconceived notions. We have furthermore implemented conversation analysis (Allen & Guy, 2011) and qualitative content analysis (Mayring, 2004).

Prior to starting the project, we have carried out a preliminary study by distributing a brief questionnaire to the international students, followed by individual semi-structured interviews to get a better understanding of their condition and provide possible immediate aid. The questionnaire included 16 multiple choice questions each supplemented with an option to provide own answer in extended format so as to enable the participants to convey information we might not have considered when formulating the questionnaire. We inquired about the students' impression of the university environment, local students and staff, the necessities they may be lacking, as well as basic data about age, income, employment, marital status and the attitude to education procedures and facilities at the institution all conducted anonymously or with individual-identifying data removed.

It should be noted that due to Covid-19 restrictions and regulations, some interviews were conducted online via various tele-conferencing platforms (such as Zoom, Skype, WhatsApp, and Signal). While conducting interviews through a virtual environment reduced the beneficial effect of direct face-to-face communication, it offered a degree of necessary detachment and objectivity in the face of sometimes saddening data revealing traumatic experiences of the participants. Owing to our preliminary research, we have prepared for such possibility during the interviews by relying on previous research specifically focusing on the subject (Sawir, Marginson, Deumert, Nyland, & Ramia, 2007), (Oppong, 2020), (Forbes-Mewett & Nyland, 2007). On the positive side, the digital medium of communication enabled convenient recording of interviews providing subsequent ease of analysis (Frauendorfer, Mast, Nguyen, & Gatica-Perez, 2014).

Besides the standardized data sampling procedures, we also had the opportunity to gain further insight into the students' lives via our professional interaction as employees of the International Office. As the said interaction followed outside the strictly regulated scope of communication within the research project framework, we did not include it into our formal analysis despite its high informative value.

Further limitations of the study, following from the quarantine measures, resulted in inability of some of the participants to continue involvement due to the restrictions, conducting Covid-19 or falling under individual quarantine restrictions due to sharing accommodation with sick individuals, returning to their home countries or being unable and unwilling to participate further for logistical or personal reasons. This nearly halved the data we expected to obtain based on our initial participants' pool that was accessible for sampling during the preliminary research phase.

It should be noted that while our initial pool consisted of 307 international students, as pandemic restrictions have been tightened further, and the education mode had switched to distance learning, we have lost direct access to the majority of participants. While some participated in all surveys and interviews, others either lost interest or the ability to carry on with participation. One of the researchers

has also conducted Covid-19, which forced him to suspend participation for the duration of recovery period.

3. ANALYSIS AND FINDINGS

The application of diverse data sampling and data analysis strategies enabled us to get a better understanding of the students' main problems and consider ways in which they could be addressed.

By applying thematic coding approach to our data and combining it with qualitative and narrative analyses, we arrived at common themes present in the majority of reflections of our students. By cross-referencing the data of our preliminary research, we were able to identify correlation between the common individual situations and the kinds of issues the students were likely to experience.

It should also be noted that we have unavoidably ran into categories cross-over. For example, the mentioning of financial troubles, requests for student jobs, reflections on ticket prices or financial situation of families left home were grouped into "financial issues" category. However, some of these elements were also categorized as "family issues". In total we have generated 9 categories of issues (themes): "financial", "language", "family", "health", "employment", "education", "equipment" and "computer skills", "religion". We have also correlated salience of the topics for the students based on their background and individual situation. The most significant factors affecting the problems were "marital status" and "country of origin" (which we grouped into rich and poor). This enabled us to further break down the themes into high and low salience.

Factors	Salience			
	Marital Status		Country of Origin	
	Single	Married	Wealthy	Poor
Financial	Moderate	High	Low	Moderate
Language	High	Moderate	Moderate	Moderate
Health	High	High	Moderate	High
Employment	Moderate	High	Low	High
Education	Moderate	Moderate	Moderate	Moderate
Equipment	High	High	Low	High
Computer skills	High	High	Low	High
Religion	High	High	Moderate	High
Family	Low	High	Low	High

The results presented in the table are perhaps not surprising were it not for the strongly moderating factor of marital status. It was not a significant factor for the students from the richer countries (they did not bring up their family situation in any of the interviews). To the contrary, it appears to almost entirely define the salience of a whole range of factors (issues) for the students from the poorer countries. Individual comfort and sustainability of learning are bound with positive reflection on the factors of high salience. While some issues can be addressed with moderate resource investment, others require rethinking of the way the university program is structured with relation to international students.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

Financial factor needs to be strongly considered during the admission process. While discrimination is not acceptable, students themselves need to be instructed on their expected financial investment for the period of their education. Frequently the students had false expectations regarding both their upcoming expenses and the availability of scholarships and jobs. This situation is gravely aggravated by the financial and emotional pressure from the family they left behind (for poorer countries often a wife and children). This situation not only makes it nearly impossible for the students to devote themselves to education, but also pushes them to seek employment at the grey labour market or even to quit the university. Such pressure is not reported by the students who are either single or are coming from a wealthier country even though pressure to join the grey labour market for the poorer students remains.

Language remains one of the key issues, however, as it is an old and well-known one, solutions exist in the form of offering international students language classes and facilitating closer integration with Turkish students. However, a much more attractive option is offering education in English. This opens up the university to a nearly limitless pool of international students from Asia and Europe alike, a solution requiring serious reform and initiative from the Turkish Ministry of Education.

Health (insurance, medication and medical services convenience) has proven to be an important factor for the poorer international students, however, the issue in itself is bound with grey labour market, where students experienced various medical emergencies without the means to get appropriate healthcare as their employment status fell within the grey area. While this might seem to be an inappropriate behaviour on the students' side, a large number of problems are bound with the grey labour market participation. Two possible solutions exist: providing more legal employment opportunities to students; expelling students for participation in such activities, a condition of which they should be notified upon admission.

Employment remains high on the agenda for the students from poorer countries. We have already touched upon the issue in the previous passages. As a possible solution, we suggest creation of a universal database of student workforce, where employers seeking part-time, fulltime or even one-off employees could easily access the student pool. Employment procedure through such a system should be simplified, possibly tax exempted and backed up legally for both the employer and the employees.

Education surprisingly remained of moderate salience for the students with reflections not being different from those common for Turkish students. We attribute this to challenging environment and the need for the students to focus on other issues besides education (family, health, income).

The theme of equipment is linked with the themes of education and computer skills. Aggravated by Covid-19, the situation where distance education has become the new norm, the need for appropriate equipment has skyrocketed. Most poorer students relied on their smartphones, while access to desktop and laptop PCs remained limited (particularly for those who left the institution to seek employment). This issue can only be addressed by providing access to such equipment whether by expanding library spaces with 24-hour access, creating computer offices in the students' dormitories sector or by providing the students with the opportunity to earn such equipment (renting out older office computers). In this sense, part of the manual labour jobs on campus could be done by students, who would this way earn money or equipment for education without increasing burden on the institution.

Computer skills, at least in their basic form, have become of vital necessity during the pandemic. In this light, computer literacy should either be mandated as a requirement for enrolment or be provided in the form of classes and workshops. Advanced computer skills could also be provided by the university instructors, which could potentially open up virtual labour market to students.

Religion was discussed in every interview, however, without specific negative or positive connotation, rather in comparative light (Turkey and home country). As most of our international students are Muslims, they reported no adaptation or integration difficulties in religious sense.

Family appears to be the most salient factor after finances (for the students from the poorer countries). It is difficult to provide working solutions, besides clear counselling during the admission process so that the students would be fully aware of the financial risks they are placing upon themselves if the

family they leave behind is not financially secure. Besides, the emotional bond can place additional strain on the student, making education highly inefficient.

These factors combined create a complex web of interlinked difficulties, which, together with the students themselves, should be overcome if Turkey is to boost its share of international students import. While some of the pressing issues require serious financial investment, dealing with others requires restructuring of academic programs or creation of new ones geared specifically to accommodate the needs of international students (as well as Turkish students wishing to receive education in a foreign language). Such reform would require boosting language competency of Turkish educators, invitation of foreign educators as well as preparation of a curricula shaped to meet the modern challenges of international higher education sector.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Allen, D., & Guy, R. (2011). *Conversation Analysis: The Sociology of Talk*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Baklashova, T. A., & Kazakov, A. V. (2016). Challenges of International Students' Adjustment to a Higher Education Institution. *International Journal of Environmental and Science Education*, pp. 1821-1832.
- Bilecen, B. (2009). From being departure to destination point: international student mobility in Turkey. *COMCAD Working Papers*, 19.
- Çağlar, A. (1999). Türk üniversitelerinde öğrenim gören Türk cumhuriyetleri ve akraba toplulukları. *TODAİE Amme İdaresi Dergisi*, pp. 133-169.
- Celebioglu, F., & Dall'erba, S. (2010). Spatial disparities across the regions of Turkey: an exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, 45(2), 379-400.
- Cetinkaya-Yildiz, E., Kondakci, Y., & Cakir, S. (2011, 09). Psychological distress among international students in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, pp. 534-539.
- Denzin, N. K. (2008). *Symbolic interactionism and cultural studies: The politics of interpretation*. Oxford: John Wiley & Sons.
- Ergin, G., & Türk, F. (2010, 06 1). Türkiye'de öğrenim gören orta asyali öğrenciler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, pp. 35-41.
- Flick, U. (2004). Triangulation in Qualitative Research. In E. v. Uwe Flick, *A Companion to Qualitative Research* (pp. 178-183). London: SAGE.
- Forbes-Mewett, H., & Nyland, C. (2007, 09 13). Cultural Diversity, Relocation, and the Security of International Students at an Internationalised University. *Journal of Studies in International Education*, 12(2), pp. 181-203. doi:https://doi.org/10.1177/1028315307308136
- Frauendorfer, D., Mast, M., Nguyen, L., & Gatica-Perez, D. (2014). Nonverbal Social Sensing in Action: Unobtrusive Recording and Extracting of Nonverbal Behavior in Social Interactions Illustrated with a Research Example. *Journal of Nonverbal Behavior*, pp. 231-245.
- Hopf, C. (2004). Research Ethics and Qualitative Research, Christel Hopf. In E. v. Uwe Flick, *A Companion to Qualitative Research* (pp. 334-339). London: SAGE.
- Kağnıcı, D. Y. (2012). The Role of Multicultural Personality in Predicting University Adjustment of International Students in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counselling*, pp. 174-184.
- Kondakci, Y. (2011, 03 30). Student mobility reviewed: attraction and satisfaction of international students in Turkey. *Higher Education*, p. 573.
- Lüders, C. (2004). Field observation and ethnography. In U. F. B Jenner, *A companion to qualitative research* (pp. 222-230). London: Sage.
- Mayring, P. (2004). Qualitative content analysis. In E. v. Uwe Flick, *A Companion to Qualitative Research* (pp. 266-269). London: SAGE.
- Merton, R. K., Fiske, M., & Kendall, P. L. (1990). *The Focused Interview: A Manual of Problems and Procedures*. New York: Simon and Schuster.
- Oppong, S. (2020). Traumatic Experience of African Graduate International Students' in North Dakota. Minot State University, ProQuest Dissertations Publishing.

- Rosenthal, G. F.-R. (2004). The analysis of narrative-biographical. In E. v. Uwe Flick, *A companion to qualitative research* (pp. 259-265). London: SAGE.
- Sawir, E., Marginson, S., Deumert, A., Nyland, C., & Ramia, G. (2007, 09 13). Loneliness and International Students: An Australian Study. *Journal of Studies in International Education*, 12(2), pp. 148-180.
- Selm, M. V., & Jankowski, N. W. (2006). Conducting Online Surveys. *Quality and Quantity*, pp. 435–456.
- Snoubar, Y., & Celik, G. (2013). Cultural differences of international students in Turkey and problems they experience. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, pp. 759-766.
- Titrek, O., Hashimi, S., Ali, S., & Nguluma, H. (2016, 10 17). Challenges Faced by International Students in Turkey. *The Anthropologist*, pp. 148-156. doi:<https://doi.org/10.1080/09720073.2016.11892000>
- UNESCO Institute of Statistics. (2020, 02 21). *UNESCO Institute of Statistics*. Retrieved from Global Flow of Tertiary-Level Students: <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>
- Vaismoradi, M., Jones, J., Turunen, H., & Snelgrove, S. (2016, 01 10). Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. *Journal of Nursing Education and Practice*, 6(5), pp. 56-68.
- Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. London: SAGE.
- YÖK: Council of higher education. (2019). *Higher education system in Turkey*. Ankara: YÖK.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Makale, 2020-2021 yıllarını kapsayan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde öğrenim gören 300'den fazla uluslararası öğrencinin uyum, entegrasyon ve sürdürülebilirlik konularını araştıran bir projenin yöntemini ve bulgularını içermektedir. Bu çalışma, araştırma paradigmalarına (sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji), veri toplama stratejilerine ve analizlerine yönelik üçgenleme yaklaşımına dayanır. Ayrıca, çalışma, uluslararası öğrencileri tüm Türk üniversitelerinin akademik sistemine entegre etmeyi amaçlayan evrensel standartlaştırılmış bir programın kurulmasına öncülük etmektedir.

Uluslararası öğrencilerin çoğunluğu Afrika ve Doğu Asya'nın uzak ve sıcak ülkelerinden gelmiştir. Bu araştırmanın temel ilgi alanı, buraya gelmeyi ve kalmayı seçme nedenlerini, ihtiyaçlarını ve beklentilerini (karşılana ve karşılanmayan), eğitimlerini bırakma nedenlerini, eğitim, sosyal ve hatta kişisel yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları belirlemektir.

Projeye başlamadan önce, uluslararası öğrencilere kısa bir anket dağıtarak bir ön çalışma gerçekleştirdik, ardından durumlarını daha iyi anlamak ve olası acil yardım sağlamak için bireysel yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptık. Ana veriler daha sonra çeşitli teknikler kullanılarak toplanmıştır: yarı yapılandırılmış görüşmeler, anlatı-biyografik görüşmeler, odaklanmış görüşmeler (çevrimiçi ve yüz yüze) ve anketler. Tamamlayıcı bir önlem olarak, akademik ortamda ve müfredat dışı faaliyetler sırasında etik katılımcı gözlemi de gerçekleştirilmiştir.

Veri analizi yöntemlerinde de üçgenleme yaklaşımı uygulanmıştır. Tematik içerik analizi, verilerden örüntülerin ortaya çıkmasını sağlayan ana veri değerlendirme yöntemi idi. Bununla birlikte, verilerimize konuşma analizi ve nitel içerik analizi de uyguladık. Veri analizi sırasında uluslararası öğrencilerin uyum, eğitim ve yaşam tercihlerini etkileyen dokuz temel faktöre ulaştık: Finansal, Dil, Sağlık, İstihdam, Eğitim, Ekipman, Bilgisayar becerileri, Din, Aile. Bu faktörler arasında en güçlü etkiyi öğrencilerin medeni durumları ve menşe ülkelerindeki ekonomik durum göstermiştir. Bu iki kategori öğrencilerin yaşam tutumlarını ve seçimlerini tamamen farklı bir şekilde şekillendirmiştir.

Daha zengin ülkelerden gelen öğrenciler için çoğu zorluk seviyesi düşük ile orta arasında değişmektedir. Finansal ya da istihdamla ilgili sorularla çok fazla ilgilenmiyorlardı, yeterli bilgisayar becerilerine sahiptiler ve menşe ülkelerinde bıraktıkları ailelerini geçindirme konusunda çok fazla endişe duymuyorlardı. Ayrıca diğer gruplara kıyasla daha az dindardılar. Daha yoksul ülkelerden gelen öğrencilerin yaşam tercihleri, geride bir aile bırakıp bırakmadıklarına veya bekar olup olmadıklarına bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Geride bir aile bırakan öğrenciler gelir elde etme konusunda çaresiz kalmış, neredeyse her işi kabul etmiş ve ev sahibi ülkenin diline çok fazla odaklanmamıştır. Aynı zamanda yoksul ülkelerden gelen ve ailesi olmayan öğrenciler mali durumları ve işleri konusunda daha az endişeliydi. Ev sahibi ülkenin dilini öğrenmeye daha fazla önem vermişlerdir.

Bulgular hem kamusal hem de kişisel sorunlara ilişkin karışık bir tablo ortaya koymaktadır. Daha varlıklı ülkelerden gelen öğrenciler esasen hayatlarını çalışmalarını sonlandırarak kadar zorlaştıracak hiçbir zorlukla karşılaşmazken, daha yoksul ülkelerden gelen öğrenciler sürekli bir mücadele halindedir. Burada, kabul sürecinde dikkate alınması zor olan beklenmedik faktör, yoksul bir ülkeden gelen uluslararası öğrencinin ailesinin olup olmamasıdır. Bekar erkek ve kadınlar daha az kaynağa ihtiyaç duymakta, eğitimlerine odaklanmak için daha fazla zamana sahip olmakta, geçimlerini sağlamak için riskli işlere girmeye daha az meyilli olmakta ve ev sahibi ülkenin toplumuyla bağlantı kurmak için daha fazla çaba sarf etmektedir. Aynı zamanda daha yoksul ülkelerden gelen ve aileleri olan öğrenciler, ailelerini uzaktan desteklemenin hem mali hem de psikolojik yükünü çekmek zorunda kalmıştır. Bu durum eğitime odaklanmalarını neredeyse imkânsız hale getirmiş ve çoğu zaman eğitimlerini erken sonlandırmalarına yol açmıştır.

Tartışma bölümümüzde, tespit edilen her bir faktör için bir dizi olası çözüm sunuyoruz. Uluslararası öğrencilere kabul edilmeden önce finansal ve kariyer danışmanlığı verilmesi çok önemlidir. Çoğu zaman uluslararası öğrenciler mali imkânlar konusunda abartılı ve gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmaktadır. Diğer konular, yerel devlet kurumlarıyla daha sıkı işbirliği gerektirmektedir: yarı zamanlı iş havuzunun oluşturulması, dil ve bilgisayar becerileri için mesleki atölye çalışmaları ve kurslar. Karşılama paketi, net koşulları olan cep telefonu sözleşmelerini de içermelidir. Öğrencilerin eğitimleri için bilgisayarlara erişebilecekleri ve kendi ülkelerindeki akrabalarıyla iletişim kurabilecekleri özel alanlar oluşturulmalıdır. Bu tür amaçlar için eski ekipmanların kullanılması mümkündür, böylece maliyet tasarrufu sağlanır ve çevre üzerindeki baskı azaltılır.

Uluslararası öğrenciler, gri işgücü piyasası ve şeffaf olmayan reklam programları için kolay hedef haline gelmektedir. Sorunlardan bazıları sınırlı kaynaklar ve prosedürel düzenlemelerle ele alınabilirken, diğerleri yükseköğretim sisteminin uluslararası öğrenci küresel pazarının çekiciliği göz önünde bulundurularak yapılandırılma şeklinin temelden yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

POSTMODERNİZMİN YAŞLI YAŞAMINA ETKİSİ VE YAŞLI SORUNLARI

The Effect Of Postmodernism On Old Life And The Problems of The Elderly

Mehmet ÖZÜTÜRKER

Dr. Emniyet Genel Müdürlüğü

PhD, Department of General Security

mehmetozuturker@hotmail.com

Orcid: : 0000-0002-4246-0449

Atf/©: Özüdürker, Mehmet (2022). Postmodernizmin Yaşlı Yaşamına Etkisi ve Yaşlı Sorunları, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 15, Sayı 2, ss.148-167

Citation/©: Özüdürker, Mehmet (2022). The Effect Of Postmodernism On Old Life And The Problems of The Elderly, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 15, Issue 2, pp. 148-167

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Derleme -Review*
Geliş Tarihi-Received Date : *30.05.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *18.10.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *148-167*
Doi : *10.46790.erzisosbil.1123434*

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

POSTMODERNİZMİN YAŞLI YAŞAMINA ETKİSİ VE YAŞLI SORUNLARI

The Effect Of Postmodernism On Old Life And The Problems of The Elderly

Mehmet ÖZÜTÜRKER

Öz:

Çalışmanın amacı dünyanın hemen hemen her yerinde postmodern teknolojilerin yükselişi ve hızlı yaşlı nüfus artışı karşısında yaşlı bireylerin karşılaştıkları sorunlarının tespit edilmesi ve sosyolojik açıdan değerlendirilmesidir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselişe geçen postmodernizmin rekabetçi, özgürlükçü ve mobiliteye dayalı emek piyasası koşullarında; yaşlanma ile fiziksel ve biyolojik kapasite düşüşleri yaşayan yaşlı nüfusun, yetişkin genç nüfus karşısında; güçsüz, sağlıksız, üretmeyen, devamlı tüketen, geleneksel otoritesini ve statüsünü kaybetmiş dijital dünyaya ayak uyduramayan, ötekileştirilmiş istenmeyen bir grup olarak görülmelerine neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz yüzyılda doğuştan yaşam beklentisinin artması ve postmodern teknolojilerin yükselişi karşısında yaşlılara uygun teknolojik dönüşümler ve sosyo ekonomik yaşam tarzları sağlanamaz ise; yaşlı nüfus için teknolojik; yoksulluk, sağlık bakımı ve güçsüzlük gibi modernleşme öncesi dönemin yaşlılığa özgü tehlikelerinin yeniden dirilmesi (Polivka, 2006: 184) kaçınılmaz görünmektedir.

Postmodernizmin tüketim toplumu anlayışının, sayısal olarak oranı sürekli artan yaşlı nüfus üzerinden yeni tüketim alanları yaratması ve yaşlı kesimin diğer yaş grupları ile aralarındaki eğitim, teknoloji ve ekonomik alanlardaki seviye ve statü farklılıklarının neden olduğu sorunların tespitine yönelik yapılan bu çalışmada literatür taraması yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, toplumsal dışlanma. Yaşlı Sorunları.

Abstract:

The aim of the study is to determine and sociologically evaluate the problems faced by elderly individuals in the face of the rise of postmodern technologies almost everywhere in the world and the rapid increase in the elderly population.

In the competitive, libertarian and mobility-based labor market conditions of postmodernism, which has been on the rise since the second half of the 19th century, the elderly population experiencing physical and biological capacity declines with aging, has been seen as a weak, unhealthy, non-producing, consuming, traditional authority and status, unable to keep up pace with the digital world, marginalized and undesirable in the face of the young adult population. If technological transformations and socio-economic lifestyles suitable for the elderly; technology for the elderly; cannot be provided in the face of the increase in innate life expectancy and the rise of postmodern technologies in the century we live in, it seems inevitable for the elderly population to resurrect the hazards peculiar to senescence of pre-modern age, such as poverty, health care, and powerlessness.

In this study, which was done for determining the problems caused by the consumption society understanding of postmodernism creates new consumption areas through the increasing number of elderly population and the level and status differences between the elderly and other age groups in education, technology and economic fields, literature review method was applied.

Keywords: Postmodernism, Social Exclusion, Elderly Issues.

1. GİRİŞ

Son yıllarda tüm dünyada olduğu üzere Türkiye’de de toplumsal yaşlanma ve yaşlı nüfus artışı nüfusunun demografisini değiştiren en önemli nedenlerdendir. Bu durumun toplumsal hayatı etkilemesi ve değişikliğe uğratması kaçınılmazdır. Bu değişiklik her ne kadar yaşlanma hızı toplumdan topluma değişse de küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle tüm dünyada hakimiyetini kurmakta olan postmodern yaşam tarzları, yaşlı bireyler için birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.

Yaşlılık evrensel bir olgudur. Günümüzde dünya geneli yaşlı nüfus artış hızı, genel nüfus artış hızının yaklaşık iki katıdır. Yaşlı oranındaki bu artış, farklı toplumlarda farklı oranlarda gerçekleşmekle birlikte toplumların büyük bir kısmı hızla yaşlanmaktadır (Tuna ve Tenlik, 2017: 4). Nüfusun yaşlanması toplumsal yaşlanma kavramı ile açıklanmaktadır.

Toplumsal Yaşlanma kavramı; *“Yaşlı olarak tanımlanan kesimin gün geçtikçe nüfusun daha büyük bir bölümünü oluşturmasıdır”* (Duben, 2018: 68), Birleşmiş Milletler (BM)’in (2017) *“Dünya Nüfusu Yaşlanıyor”* isimli raporunda yaşlı nüfusun artışının, genç yaşlı ayırmaksızın herkesin yaşamını sosyo ekonomik, toplumsal ve kültürel açılarından doğrudan etkileyeceği ifade edilmektedir. BM’ye göre; *“Bir ülkedeki yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı % 8 ile % 10 arasında olan ülkeler yaşlı, % 10’un üzerinde olan ülkeler ise çok yaşlı”* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre Türkiye; 10 yıl öncesine kadar genç nüfuslu bir ülke olarak değerlendirilmekte iken, 2021 yılına gelindiğinde, % 9,7’lik bir yaşlı nüfus oranıyla yaşlı nüfusa sahip ülkeler kategorisinde değerlendirilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre yaşlı olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri nüfus; *“2016 yılında 6 milyon 651 bin 503 kişi iken; son beş yılda % 24,0 artarak 2021 yılında 8 milyon 245 bin 124 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2016 yılında % 8,3 iken, 2021 yılında %9,7’ye yükselmiştir. Yaşlı nüfusun 2021 yılında % 44,3’ünü erkekler, %55,7’sini ise kadınlar oluşturmuştur”* (TÜİK, 2022). Türkiye’de yaşlı nüfus artışı ve bunun sosyal yaşama yansımalarını doğru okumak ve doğru değerlendirmek gerekmektedir. Artık dünya klasik modernleşme dönemini geride bırakmış postmodern dünyanın postmodern yaşam biçimleri/kütürü hakim olmaya başlamıştır. Bu kültür içerisinde yer alan dijital teknolojiler karşısında; yaşlıların kendi kaderlerine terk edilmemesi, yeni dijital yaşam biçimlerine adapte edilmesi, toplumun diğer bireylerinden ayırtmadan, ötekileştirmeden toplumsal bağların güçlü tutulması, yaşlılık dönemi yaşam kalitesi ve toplumsal refahın artışı için zorunludur.

Postmodernizm ve postmodern kültür karşısında yaşlıların yaşamış oldukları sorunları ele alan sosyolojik çalışmaların yeterli düzeyde olmaması bu çalışmanın yapılmasını ihtiyaç hissettirmiştir. Çalışmamızda genel olarak postmodernleşme ve toplumsal yaşlanma olguları karşısında yaşlıların karşılaşmış oldukları sorunlar ele alınmıştır. Yaşlılık sorunlarının çözümü konusunda bu tarz çalışmaların politika ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YAŞLI, YAŞLANMA VE YAŞLILIK KAVRAMLARI

Yaşlı, yaşlanma ve yaşlılık kavramları çoğu kez birbirinin yerine kullanılmaktadır. Farklı anlamlar içermesi bakımından bu kavramlara açıklık getirilmesi yerinde olacaktır.

2.1. Yaşlı

Yaşlı kavramı her dönemde ve her toplumda belli bir yaşın üzerindeki insanları betimlemek için kullanılmaktadır. Bu kavram; sosyal ve kültürel anlamda yer ve zamana göre toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Yaşlı nitelemesinin, biyolojik ve fiziki olarak daha önceki yeterliliği kaybetme anlamına gelmesi, ve bu yeterliliği kaybetme *kronolojik, sosyal, kültürel ve kişisel açılarından* değişiklik gösterdiğinden bu yaşlı etiketine sahip olmanın bir standardı bulunmayıp toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) *“60 yaş ve üzerindeki bireyleri yaşlı olarak tanımlarken, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise 65 yaş ve üzerindeki bireyleri yaşlı”* olarak tanımlanmaktadır. Çok sayıda gelişmiş ülkede ise bireylerin sosyal güvenlik sisteminden yararlanmasını sağlamak için 65 yaşı yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu, 2017: 4). DSÖ yaşlı tanımını; *“65 yaş ve üzerinde olup çevreye uyum sağlayabilme yeteneğini kaybeden olarak tanımlamış ve 65-74 yaş arasını genç yaşlılık, 75-84 yaş arasını orta yaşlılık, 85 ve üstü yaşı da ileri yaşlılık olarak kategorileştirmiştir”*

(Aktaran: Tufan, 2017: 6). Buradan insanoğlunun yaşam beklentisinin 80 yaş üzerine çıktığı anlaşılmaktadır.

Yaşlı kavramının yaşlanma ve yaşlılık kavramlarıyla birlikte kullanılmasının sebebi tanımlama hatalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda yapılan hata; yaşlanmanın insan bedeninin ve zihinsel süreçlerinin tümünde bir bütün olarak ve eş zamanlı gerçekleştiği düşüncesidir. Oysaki insanda organların yaşlanması eş zamanlı gerçekleşmemektedir. Yaşlanma bütün organlarda farklı zamanlarda gerçekleşebilir. *“Beden yapısı ve kullanım şekillerine göre bedenini oluşturan organlarının yaşlanma ve yıpranma kronolojisi farklılık göstermektedir. Her bir yaşlı bireyin biyolojik açıdan ayrı bir geçmişi, mesleki ve özel bir yaşamı vardır”* (Akçay, 2013: 10). Ülkemizde de yaşlılık kavramının genellikle kronolojik açıdan tanımlanması, 65 yaşını tamamlamış tüm bireyler için bedensel ve zihinsel işlevlerinin bir kısmını yitirdikleri yönünde yanlış bir algı hakimdir.

2.2. Yaşlılık

Yaşlılık, *“tıpkı çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi bir yaş dönemi olup, insan yaşamının son evresidir”* (Danış ve Efe, 2016: 263). Yaşlılık, kayıpların ve çöküşlerin yaşandığı dönemi ifade eder. *“Bu dönem aynı zamanda çevresel ekonomik ve kültürel koşulların hazırladığı bir sonuçtur”* (Arapacı, 2005: 15). Tufan’a göre yaşlılık: *“toplumun gelişmesine, bireysel sağlık durumuna, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı değişken olarak, yaşanılan çağa, bölgeye, toplumsal norm ve değerlere, kültürel özelliklere göre farklılaşan sübjektif bir kavramdır”* (Tufan: 2016: 132- 2007: 32). Yaşlılık, bedenin performansının ve canlılığının sona ereceği en yakın dönemi ifade etmektedir.

Yaşlılık bazı toplumlarda olması gereken bir süreç olarak görülürken bazı toplumlarda da sorun olarak görülebilmekte yani kavramın içeriği kültürel olarak değişebilmektedir (İçli, 2004: 5). *“Tüm canlılarda görülen temel bir biyolojik süreç olan yaşlılık kavramı; bireylerin fiziksel ve ruhsal güçlerinin bir daha yerine gelmeyecek şekilde yavaş yavaş kaybetme hali olarak ta tanımlanmaktadır”* (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 17). Yaşlılık, bireylerin yaşama dair yoğun kayıplarının olduğu ve yetişkinlik dönemindeki bağımsızlıkların kaybedilerek kısmen ya da tamamen bağımlı bir yaşama geçiş dönemini ifade eder.

Genel olarak yaşlılık; *“organizmanın geriye dönüşü olmayacak biçimde işlevlerinin bozulma sürecidir.”* (Aktaran, Özben, 2008: 98). Yaşlılığın ne zaman başladığının tespit edilmesi konusu, yaşlı olarak kabul edilen gruptaki bireylerin daha iyi koşullarda beslenme, giyinme, barınma ve sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri bakımından onların yaşam koşullarının iyileştirilmelerine katkı sağlama ve aynı zamanda da o yaş grubunda bulunan bütün bireyleri aynı kategoride değerlendirerek onları kontrol etme amacını da ortaya koymaktadır (Bektaş, 2017: 9). Yaşlılık her insanın yaşamı boyunca er ya da geç bir gün erişeceği doğal ve zorunlu uzun bir dönemdir. Yaşam standartlarının yükselmesiyle birlikte yaşam sürelerinin uzaması da yaşlılık sürecinin uzaması anlamına gelmektedir.

2.3. Yaşlanma

Doğumdan ölüme kadarki doğal ve kaçınılmaz bir süreci ifade eden yaşlanma sürecinde bireyler fiziki ve doğal güçlerini günden güne kaybetmektedirler. *“İnsan gelişimi, ortalama ilk yirmi yılında sürekli bir yükselme göstermekte, bundan sonra ise bir durağanlaşma ve zaman içinde bir çöküş yaşamaktadır. Bu çöküşün fiziksel zihinsel, duygusal ve sosyal alanlarda en hızlı olarak yaşandığı dönem yaşlılık dönemidir. Başlangıçta fiziki yetersizlikler zaman içinde psikolojik gerilemelere ve dengesizliğe neden olurken, fiziksel ve psikolojik gerilemeler, sosyal alanda da gerilemelere neden olmaktadır”* (Kalınkara, 2016: 8). Yaşlanma kavramı; bir süreç olarak insan anatomisinin gelişim yolculuğunda başladığı yere geri dönüşünün hikayesini anlatır.

Hücre düzeyinde ortaya çıkan, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal fonksiyonların gerilemesine bağlı olarak gerçekleşen değişiklikler yaşlanmayı tanımlamaktadır. Bir diğer ifade ile *“yaşlanma önlenmesi mümkün olmayan fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal bir süreçtir”* (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 16). Yaşlanmayı kişisel değerlendirmek oldukça güçtür. Çünkü *“yaşlanma, farklı doku, organ ve organ sistemlerinde yapısal, fonksiyonel ve biyofizik özelliklerinde gerilemelerin vektörel toplamı olarak meydana gelen çok kompleks bir olaydır”* (Akın, 2006: 12). Yaşlanma, aniden kendisini gösteren bir olgu değildir. *“İnsan yaşamı boyunca yavaş yavaş birikerek ilerleyen ve geçmiş ile kıyaslamalar yapıldığında değişikliklerle kendini gösteren bir olgudur”* (Aktaran: Kalkan, 2008: 3).

Kişi kendisindeki yaşlanmayı geçmişi ile mevcut durumu arasında yapacağı kıyaslamalarla fark edebilmektedir.

Yaşlanmayı ifade eden bu özelliklerin her biri yaşlanmanın farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Örneğin saçların ağarması, derinin buruşması, belin bükülmesi fiziksel yaşlanma olarak ifade edilirken; organ ve sistem fonksiyonlarında meydana gelen değişimler biyolojik yaşlanmayı ifade etmektedir. Biyolojik yaşlanma, bireyin genetik özellikleri, beslenme alışkanlıkları, egzersiz yapma durumu, tıbbi bakımı gibi iç ve dış değişkenlerle doğrudan ilintilidir (Kurtkapan, 2018: 16). Bu bağlamda bireylerin yaşlanmaları birbirinden farklılık göstermektedir.

Sonuç olarak yaşlı kavramı bir niteleme, bir sıfat görevi görürken, yaşlanma: zaman sürecini ifade etmekte, “yaşlılık ise belirli bir yaştan sonra başladığı kabul edilen bir dönemin adı olarak kullanılmaktadır” (Kurtkapan, 2018: 11). Anılan özellikler bize yaşlanmanın birikimli ve karmaşık olaylar bütünüdür bir sonucu olduğunu ifade etmektedir.

3. POSTMODERNİZM, TOPLUMSAL YAŞLANMA VE YAŞLILIK

Rönesans’la birlikte ortaya çıktığı bilinen modernleşme, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında geleneksel dünyaya karşı toplumsal dünyanın iktisadi ve yönetsel olarak rasyonelleşmesini, farklılaşmasını, akıl ve bilimle donanmış, aydınlanma sayesinde doğaya hükmederek insanlığın mutluluğu yakalayabileceğini, çalışma anlayışı olarak; dünyevi arzuları denetim altına almayı, çok çalışmayı, emeğin üretkenliğini ve püriten değerlere sahip bir süreci ifade ederken, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan postmodernizm ise, moderniteyi eleştirmekten ziyade onu yok eden bir süreci ifade etmektedir.

Dünya genelinde en büyük sarsıntılar “1. ve 2. Dünya savaşları, imparatorlukların dağılması, ulus-devletlerin kurulması, dünya haritasının değişmesi, faşizmin gölgesinde yükselen ırkçılık politikaları, derin ve geniş etkiye sahip ekonomik krizler, işsizlik, yoksulluk” gibi birçok problem modernleşme sürecinde yaşanmıştır. Bu anlamda postmodernizm, modernite perspektifinin ve onun enstrümanlarının dünyayı anlamada ve açıklamada yetersiz olduğunu, modern toplumun ve insanın sonuna geldiğini, modern aidiyetlerin tükendiğini, etnik, dini, vb. yeni kimliklerin ön plana çıktığını iddia etmektedir. Postmodern süreçte “hayatın tadına bak” diyen, hedonist/narsist nitelikte yeni bir dünya görüşü ortaya çıkmaktadır. Başka bir söylemle, kapitalizmi yaratan modern bireyin “ideal tip”i olan püriten, yerini karşıtı olan ve arzularını öne çıkartan hedonist (hazcı) tüketiciye bırakmıştır (Bozkurt, 2000: 5; Şimşek, 2016: 58).

Neoliberal politikaların piyasaya hakim olması ve aşırı bireyselleşme olgusunun toplumsal yapıda neden olduğu değişimler, postmodern kültürün doğmasına ve dünya geneli tüketim odaklı ekonomi modellerinin ve tüketim merkezli bireysel yaşam tarzlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yaşam tarzlarının standartlaştırıldığı modernleşmeye tamamen karşı olan ve bireysel tercihlerin hakim olduğu postmodernizm, ideal tip olarak devamlı enerjik bakımlı, haz peşinde koşan genç, girişimci, dinamik ve tükettikçe mutlu olan; mutlu oldukça da, daha çok tüketen bir bireyi resmetmektedir. Ancak bu resim içerisindeki, “toplumsal yaşlanma” olgusu, ilk başlarda görmezden gelinse de gelişmiş ülkelerde başta olmak üzere tüm dünyada yaşlılıkla ilgili sorunların hızla artışı, yaşlılık kavramının postmodern süzgeçten geçirilerek sorunlara en karlı ve en uygun çözümlerin getirilmesine ve postmodern ekonomiye katkı sağlayacak (emeklilik planları- gümüş ekonomi vb.) şekilde yeniden yorumlanmasına neden olmuştur.

Postmodern süreçte neoliberal politikaların küresel sermayenin sıkışıklığını gidermek amacıyla yaşlı nüfusu tekrar ekonomiye kazandırarak emek stokunu güvence altına alma niyetleri de bulunmaktadır. Bu durum yaşlının ve yaşlı emeğinin metalaştırılmasına, uzun dönemde gelir adaletsizliğine, rekabete ve ekonomik kriz ihtimallerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bireyler rekabetin genelleştiği bir düzen içerisinde özgürdüler. Oysaki neoliberalizm de özgürlük bir amaç değil, rekabet aracı ve performans taşıyıcısıdır (Korkmaz ve Yazıcı, 2014: 50-62). Yaşlıların bu rekabet ortamında yaşlanmanın vermiş olduğu fiziksel kapasite düşüşleri sebebiyle yetişkin bireyleri ile fazla rekabet şansı bulunmamaktadır.

Modernleşme döneminde hızlı kentleşme ve sanayileşmenin yanı sıra postmodern süreçte bireycilik ve öznelğin yayılması, kadının çalışma hayatına katılması; geleneksel geniş aile yapısı yerini çekirdek

ailenin almasına, tek başına ebeveynlik ve boşanma oranlarının artmasına, aile ve özellikle nesiller arası destek temelli ortak değerlerin yok olmasına neden olmuştur. Birçok ülkede anne ve babaya saygı olarak bilinen aile içi yaşlı bakım desteğine olan geleneksel güven, ailenin küçülmesi ile yok olmuş, hükümetler artık isteyerek ya da kamuoyu baskısı ile zayıf ve yoksul olan yaşlılara bakım işini üstlenmek zorunda kalmışlardır. Avrupa Birliği maliyetler açısından sürdürülebilir “*Aile kurumunu geri getirmeye çalışma*” yolunu seçse de Asya ülkelerinde aile desteği halen yaygındır (Tufan, 2018: 8). Postmodern ekonomiler yaşlı bakımının finansman yükünü, sağlıklı yaşlanma modelleri ile yaşlılara ve onun ailesi üzerine bırakmaya çalışsa da gelişmekte olan ülkelerdeki refah devleti uygulamaları yaşlı bakım hizmetlerini kamusal hizmetler olarak devam ettirme eğilimindedirler.

Küreselleşmeyle birlikte batıdan doğuya doğru genişlemekte olan postmodernizmin talep ettiği bireyselleşme ve bireysel toplum bir taraftan bireylere sayısız fırsatlar sunarken diğer taraftan da modern döneme oranla toplumun tüm yaş gurupları için ciddi riskler ve tehlikeler içermektedir “*Postmodern toplumda bireyselleşme olgusu hakimdir. İnsanlar kendi sosyal kimliklerini seçmek ve değiştirmek zorundadırlar. Üstelik bunu yaparken de risk alırlar. Bireylerin bu tercihleri sayesinde yaşam tarzları ve biçimleri çeşitlenerek farklılaşmaktadır*” (Beck, 2014: 133). Modern dönemdeki kültür, ideoloji ve birey kimliğinin oluşumuna etki eden habitusların postmodern süreçte yok olması nedeniyle hiç kimsenin belli bir forma ve kategoriye sokulması mümkün değildir. Herkesin kendi kimliğini kendisinin oluşturması, kendi doğrusunu, kendi mutluluğunu kendisinin bulması gerekmektedir. Bu dönem bir öncekinden daha zahmetlidir ve bu dönemin insanı daha yalnızdır.

Bauman, postmodern toplumu “*akışkan toplum*” olarak tanımlar ve bu toplumun ideal tipini; “*kendi yetenek ve sadakatleri sayesinde insanlığın geri kalanıyla irtibata geçmek için ne tür bağlar bulursa onları kullanarak kendi çabalarıyla birbirlerine bağlanmak zorunda olan bağımsız insan*” olarak ifade eder. Ona göre postmodern toplumda insanlar arası ilişkiler iki ucu keskin bir kılıç gibi tekensiz ve kırılındır. Bireyler mutluluk için sürekli hareket halinde olmak ve bağımsız olmak zorundadırlar. Bu zorunluluk bireyleri karar verme konusunda eylem felcine uğratar (Bauman, 2009: 33). Çünkü bu dönemin insanı iki farklı seçenektan birini seçmek yerine iki seçeneği bir araya getirmeye çalışır, aşırı hazzı, bağımsız, bağımsız, ürkek, kolaycı, kalite düşkünü, güçlü ve karizmatik olmayı, tüketmeyi ve eğlenmeyi seven yalnız bir prototiptir.

21. yüzyılda 65 ve üzeri bireylerin her geçen gün tüm dünyada yaşam sürelerinin ve sayılarının artması, piyasayı kontrol eden güçlerin ilgisini çekmekte ve yaşlılar geleceğin en önemli müşterisi olarak görülmektedirler. Bu sebeple reklam ve pazarlama faaliyetlerinde yaşlılara geçmiş dönemlere nazaran daha fazla önem verilmekte ve tüketim eğilimleri takip edilerek arttırılmaya çalışılmaktadır. Eğitim seviyeleri yüksek olan ve belli bir ekonomik güce sahip olan yaşlılar, tüketici piyasası ve hizmet sektörünün tüketim potansiyeli yüksek en değerli müşterileridirler.

Postmodernizmin tüketim kültüründe tüketim malları, alışveriş ve tüketim alanları aşırı oranda genişlemiştir. Küreselleşmeyle birlikte çağdaş batı toplumlarında izler kitlenin boş zaman ve tüketim faaliyetleri daha çok ön plana çıkartılarak, onların tüketim ihtiyaçlarını arttırmaya yönelik yeni alanlar ve yeni fırsatlar yaratma çabası başlamıştır. Aşırı oranda simgesel ürünler üretilerek kültürel başıboşluk tüketimle doldurulmaya çalışılmaktadır. Artık üretilen metalar bireylere yalnızca doyum sağlamamakta aynı zamanda da statü temsili konusunda kişisel tercihleri de yansıtmaktadır. Bedensel tahrik, estetik hazlar, arzular ve rüyalar yoluyla tüketim alanındaki coşku arttırılarak tüketicilerin kültürel hayal dünyası zenginleştirilmekte ve onlara mutluluğu satın alma vaadi sunulmaktadır. Bu yolla kitle kültürü ve kültürel başıboşluk manipüle edilmektedir. Tüketiciler doyum sağlamak için tüketirken, üretimin ve üreticilerin tek gayesi tüketimdir. Kapitalist üretim şekli, izler kitleleri eğiterek tüketicilere dönüştürmek üzere reklam ve medya yöntemlerini kullanmaktadır (Featherstone, 2013: 41-42). Bu durum yaşlıları bir tüketim nesnesi olarak ayrıştırmakta, yaşlanmanın neden olduğu kayıplar ve buna bağlı olarak gelişen zorunlu harcamalar kapitalist zihniyetin odak noktası haline gelmektedir.

Postmodernizmde geçmiş ya da gelecek yoktur, anı yaşamak ve hazzı öncelemek vardır. bu durum bireylerin genel yaşam tarzını ifade eder. Hayatı daha sakin yaşama arzusunda olan, bazı kronik rahatsızlıklara ve hayat yorgunluğuna sahip yaşlılar için, sürekli olarak haz peşinde koşmak, sürekli enerjik olmak, rekabet etmek ve mobiliteye sahip olmak çok arzulanan bir durum olmayacağından onlar bu tür ortamlardan kaçınma (sosyal izolasyon) refleksi göstereceklerdir.

Küreselleşme ve postmodernizmin aşırı bireyselleşme ve rekabet anlayışlarının egoist, narsist bir yaşam tarzı ve tüketim odaklı bir kültürün oluşmasını sağlaması bakımından yaşlı kuşaklar arasındaki dayanışma artmak yerine azalmaktadır. “Yalnızlık” ve “depresyon” bu dönem yaşlısının başlıca sorunlarıdır. Çünkü postmodern emek piyasası insanlara aşırı bireyselleşme ve özgürlüğü öğütlemektedir. Postmodernizmin neoliberal ekonomi politikalarıyla temellenen emek piyasası koşullarında ayakta kalmaya ve arzularının peşinden koşmaya çalışan bireyler yalnız yaşayan ve yalnız yaşlanan bireyler olmak zorundadırlar. İlerleyen dönemlerde bu yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısı arttıkça karşılaştıkları olumsuzluklarda artacaktır.

Nüfusun demografisini belirleyen özellikler; “*Bireyi belirleyen ve sosyal çevredeki yerini açıklayan, doğuştan gelen fiziksel, sosyal, ekonomik ve coğrafi tutumlarıdır*” (Wells ve Prensky, 1996: 131). Bireylerin sahip oldukları demografik (dil, din, etnik köken, yaş, cinsiyet, toplumsal statü gibi) özellikler bir taraftan bireyleri birbirlerine bağlarken diğer taraftanda başka bireylerle olan farklılıklarını ortaya koymaktadır. Yaşlı toplumlar, nüfusu genç olan toplumlardan bu yönüyle ayrılmaktadırlar.

Postmodern süreçte kar amacıyla üretim yapan işletmeler, üretim ve satış politikaları için toplumların sahip olduğu demografik özellikleri önemle dikkate almaktadırlar. Çünkü “*Aynı yaş grupları altındaki insanlar benzer değerler, gereksinimler ve davranış biçimlerine sahiptirler. Yani aynı dönemlerde doğmuş kişiler o dönemin kültürel yapısına göre benzer özellikler taşımaktadırlar. Giyim, aksesuar, sağlık ürünleri, besinler, kozmetik ürünler, sosyal hizmetler ve daha birçok ürün, yaş gruplarına göre farklı ölçülerde ve farklı amaçlarda tüketilmektedir*” (Tekvar, 2016:1605). Gün geçtikçe sayıları artan yaşlı nüfusun özelliklerinin işletmelerce dikkate alınması ve onların sürekli olarak tüketime yönlendirilmesi, yaşlanma sürecinin olumsuzluklarından yaşlıların aleyhine faydalanma sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

4. POSTMODERNLEŞME SÜRECİNDE YAŞLANMA SORUNLARI

Yaşlılığa dair sorunlar elbette ki her dönemde söz konusudur ancak postmodern süreçte toplumsal yaşlanmanın dünyanın her noktasında artarak bir sorun haline gelmesi ve hayatı olumsuz etkilemesi gelişmekte olan ülkelerde acil çözüm bekleyen konular arasında yer almaktadır.

4.1. Sağlık Sorunu

Postmodernizm yaşlıları, özgür, herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmayan, hareket kabiliyeti yüksek, kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilen yaşlılar ile özgür olmayan başkalarına bağımlı yaşlılar olarak iki guruba ayrılmaktadır (Polivka, 2009). 21. yüzyılda dünya genelinde artış gösteren toplumsal yaşlanma karşısında yükselen pandemiler, kronik hastalıklar, yeti yitimi gibi bir çok sağlık sorunu, toplumları yaşlılık dönemi sağlık sorunları hakkında daha fazla önlem ve tedbir almaya zorlamaktadır.

Yaşlı nüfusun zamana göre değişen fizyolojik, psikolojik ve toplumsal süreçleri yaşlılığa bağlı hastalıkları da beraberinde getirmektedir. Kronik rahatsızlıklardaki artış yaşlı bireyleri kurumlara daha fazla bağımlı kılmaktadır. Gün geçtikçe sayıları artan yaşlı nüfusun sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı ve tedavi masrafları da katlanarak artmaktadır. Bu durum hastane ve sağlık sistemi üzerindeki yükü arttırmakla birlikte daha fazla uzman sağlık personeli ve daha fazla maliyet açığını ortaya çıkarmaktadır.

Yaşlılık döneminde ortaya çıkan fonksiyonlardaki gerilemeler en çok duyu, işitme görme kaybı ve kas gücünde görülen düşüşlerdir. Dünyada olduğu üzere Türkiye’de de yaşayan yaşlıların sayıları arttıkça kronik rahatsızlıklar da artmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalara göre 22 milyon kronik hastalık sahibi birey bulunmaktadır ve bu bireyler yakından takip edilmelidir. Günümüzde özellikle yetişkin yaştaki birçok insan diyabet, kalp hastalığı, kronik solunum hastalıkları, kanser ve inme gibi kronik hastalıklarla yaşamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre, kronik hastalıkların tedavisi tüm sağlık harcamalarının %60’ı kadardır (Sağlık Bakanlığı. <https://sbu.saglik.gov.tr>).

“*Erişkinlerde hipertansiyon’un görülme sıklığının % 31, Obezite % 32, diyabetin ise % 14 seviyelerindedir. SGK verilerine göre kronik hastalık komplikasyonları ve acil servis başvuruları sağlık harcamaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik analizler, kronik hastalıkların bütçe de yarattığı her %10’luk artışın, yıllık ekonomik büyüme hızında binde 5’lik bir azalmaya sebep olmaktadır. Kronik hastalık yükü sağlık sisteminin mali sürdürülebilirliği açısından önemli bir risk teşkil etmektedir*” (Ünal vd., 2013). “*OECD 2008 Türkiye Raporu rakamlarına göre 2002 yılında %66 olan kronik hastalık yükünün 2020 yılında %80’e çıkması tahmin edilmektedir*” (OECD 2008). Bu

rakamlar doğrultusunda eğer Türkiye’de sağlıklı yaşlanma programı ve planlı bir sağlık yönetimi uygulanmaz ise mevcut sağlık kuruluşlarının müracaat sayılarının karşılanamaz seviyeye ulaşacağı tahmin edilmektedir.

4.2. İhtiyaçların Finansmanı Sorunu

Postmodern ekonomi anlayışı liberal ekonomi piyasalarının ön koşulu olan rekabet ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda yaşlıların yavaşlayan fonksiyonlarına tezat olarak sürekli dinamik, sağlıklı, mobilitesi yüksek rekabetçi, bireysel hazlara ve konforuna düşkün yalnız bireyi talep etmesi sebebiyle; kronik rahatsızlıkları olan bağımlı yaşlıların yaşlılıkla birlikte artan ihtiyaç harcamaları ve bunlara ait maliyetlere katlanması sorunu artan yaşlılıkla birlikte ilgilenilmesi aciliyet gerektiren konular arasındadır.

Dünya geneli bölgeler arasındaki gelişim hızı farklılıkları yaşlı nüfus artış hızını da etkilemektedir. Dünya sağlık örgütü tahminlerine göre 2050 yılında dünya nüfusunun beşte biri gelişmiş ülkelerde yaşayacaktır. Çoğu gelişmiş ülke uzun süredir yaşlanmakta ve düşük hızda yaşlanmaktadır. Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi daha yavaş hızda gelişen ülkelerde ise yaşlanma hızı daha da yüksektir (WHO, 2015). “1998 yılında dünya genelinde ilk defa yaşlı bireylerin oranı çocukların oranını geçmiştir” (Gökçe-Kutsal 2006: 36). Rakamlar dünya genelinde her geçen gün binlerce insanın yaşlılığa adım attığını göstermektedir. Rakamlar doğrultusunda üretken nüfusun üretmeyen yaşlı nüfusu finanse edemeyecek düzeye gelecek olması yaşlanmanın ortaya çıkardığı ihtiyaçların finansmanı sorununu her geçen gün daha fazla gündeme getirecektir.

4.3. Konut Sorunu

En ilkel yerleşim dönemlerinden bugüne kadar bireyler için daima yüksek bir öneme sahip olan konut kavramı, yaşlılık döneminde yaşlı yaşamına uygunluğu bakımından yaşlılık sürecinin konforunu ve dolayısıyla toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü konutu, “bireyin ve ailenin sosyal refahı, fiziksel ve ruhsal sağlığı için arzu edilen ya da gerek duyulan tüm zorunlu hizmetleri, olanakları, araç ve gereçleri içeren, insanların barınmak için kullandıkları fiziksel yapı” olarak tanımlamıştır (Aydiner Boylu ve Terzioğlu, 2007: 19).

Konut insanların yalnızca güvende olmak için ihtiyaç hissettikleri bir barınak değil, yaşamının büyük bir bölümünün içerisinde geçirildiği, en özel anıların biriktirildiği, insanların kendilerini geliştirerek diğer bireylerle ilişki kurdukları, toplumsal değerlerin edinildiği ve yeniden üretildiği özel bir yaşam alanıdır. Yaşamın ilerleyen evrelerinde yaşlıların hareket kapasitelerinin zayıflaması onların dış dünya ile bağlarını zayıflatarak ve yaşam alanlarını evleri ile sınırlamaktadır. Yapılan araştırmalarda yaşlı bireyler hangi sebeple olursa olsun evlerinden uzak kalmaları durumunda; kendilerini güvensiz ve huzursuz hissettiklerini bildirmişlerdir. Çünkü yaşlılar yıllarca kendi evlerinde en temel gereksinimlerini gidereceği şartları kendileri için hazırlamışlardır. Bu nedenle de en rahat ettikleri yer yine kendi evleri olmuştur. “Evin yaşlılar için enerji verme, uyarıcı olma, dinlendirme, özsaygıyı ve sosyal statüyü simgeleme” (Gönen ve Özmete, 2005) gibi önemli işlevleri bulunmaktadır.

Modernleşme ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte inşa edilen modern yapılar çoğu kez yaşlıların yaşamını kolaylaştıracağı ve çevresiyle ilişkilerini sürdürebileceği standartlarda tasarlanmaktadır. “Yaşlı bireyler mümkün olduğu kadar güvenli bir yaşam sürdürebilmek için kendi evlerinde veya bildikleri bir çevrede yaşamlarını sürdürmeyi tercih ederler. Uygun konut tasarımı güvenli ve uygun bir yaşam için gereklidir” (Kalınkara, 2004). Yaşlıların konut ihtiyaçları düşünüldüğünde en önemli nokta konutun yaşlı bireylerin toplum yaşamına katılımlarını ve bağımsız yaşamlarını kolaylaştıracak fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olmasıdır (PatDasler, 2003). Yaşlanma sürecini ihtiyaçlarına uygun olmayan mekanlarda geçirmek zorunda olan yaşlıların yaşam kalitesi ve hayat doyumu da doğrudan düşük seviyede gerçekleşmektedir.

Yaşlılar kimi zaman ilerleyen dönemlerde fiziksel ve ekonomik nedenlerden ötürü ihtiyaçlarını daha iyi karşılanabilecekleri kurumsal yaşam alanlarına geçmek zorunda kalabilmektedirler. Bu durumda çoğunlukla tercih edilen yaşam alanları huzurevleri olmaktadır. “Aile yapısındaki değişimler, yaşlı nüfusun oransal olarak artışı ve ortalama ömür beklentisinin yükselmesi nedeniyle yaşlı konutlarına

ihtiyaç giderek artmakta, yaşlıların aile dışında bakımını ve çeşitli danışma ve destek hizmetlerinden yararlandırılmasını zorunlu kılmaktadır” (Arnaz, 1996).

Toplumsal yaşlanmanın artışı ile birlikte dünya genelinde ekonomik, fizyolojik ve psikolojik sebepler itibarıyla daha fazla huzurevine ve çalışanına ihtiyaç duyulmaktadır. Huzurevi yaşlının içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtuluş anlamına gelse de, huzurevi sakinleri açısından olumsuz anlamlara da gelebilmektedir. Öncelikle bağımsız yaşamı ve gizliliği sınırlaması, çoğu mekanı ortak kullanma zorunluluğu yaşlılar için önemli bir kısıtlılık halidir. Bu tarz kısıtlamalar ruhsal sorunlara neden olabilmektedir; halsizlik, depresyon ve terk edilmiş duygusu oluşturmada ve dolayısıyla öğrenilmiş çaresizlik ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin depresyona yakalanma risklerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Aktaran: Boylu, 2013: 148). Yaşlılıkta statülerin yok olması ve yaşam alanının değişmesi yaşlıları olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple yaşlının yaşam alanının ergonomik ve toplumsal izolasyonu engelleyici tarzda tasarlanması gerekmektedir.

4.4. Teknoloji Kullanma (Dijital Bölünme) Sorunu

İçinde bulunduğumuz çağı “Ağlar Çağı” olarak tanımlayan *Dijk*, mobil telefonlar, akıllı televizyonlar ve internetin hızla gelişiminin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeleri de ağ toplumuna dönüştürdüğünü ifade eder (Dijk, 2016: 13). Teknoloji artık toplumsal dokuyu, işleyişi tüm ve kurumları biçimlendirmektedir (Ural, 2018). Günlük yaşamın tüm yönlerini içerisine alan bu sosyal ağlar, toplumları dijital toplum haline dönüştürmektedir.

Postmodern dünyada hızla gelişen bu teknolojiler, istenilen bilgiye kolayca sahip olabilmek, gündelik yaşamı kolaylaştırma, özellikle yaşlılıkta oluşan ruhsal rahatsızlıkların oluşmasını engelleme, teknolojik maceralar yaşama, sosyal medya, sanal topluluklar, bloklar, oyun ortamlarında sosyalleşme gibi birçok imkanı birlikte sunabilmektedir (Kalınkara, 2011: 204). Dijital teknolojiler, diğer yaş gruplarında olduğu gibi yaşlı bireylere de merak ettikleri her alanda her türlü bilgiye ulaşabilme, sosyal ağlara katılabilme, yakınları ile iletişim kurabilme, eğitim, sağlık, finans, hukuk gibi alanlarda verilen hizmetlere kolayca ulaşabilme imkanı sunarak onların sosyal hayata tutunmalarını kolaylaştırmaktadır.

Yatırımlar yaşlılık dönemindeki yaşam kalitesini artırarak yaşlılık döneminde meydana gelen işlev bozukluklarını ve hastalıkları geciktirecek ve ortaya çıktıklarında ise etkilerini azaltacaktır (Kalınkara vd., 2016: 511). Yaşlılıkta teknoloji kullanımı konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında ise; akıllı saat, akıllı telefon gibi, giyilebilir teknoloji kullanabilen yaşlıların yaşlılığı daha olumlu karşıladıkları, günlük yaşamın zorluklarının üstesinden daha kolay gelebilmek için teknolojik destek aldıklarını ortaya koymaktadır (Seifert, vd., 2020: 7). Türkiye İstatistik Kurumunun 2021 yılı verilerine göre; yaşlı nüfusun İnternet kullanım oranının 2021 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %82,6 olduğu. Bu oranın, bir önceki yılda %79,0 olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyete göre internet kullanım oranlarına bakıldığında ise erkeklerin %87,7 oranı ile %77,5 oranı olan kadınlardan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (TUİK, 2021).

Djik'e göre; “Kültürel alanda ağlara erişim sahibi olmayanlar dijital kültürün sunduğu harika uygulamalardan ve ifade türlerinden faydalanamayacaklardır. Bu anlamda vatandaşın kamusal yalıtımı da (sosyal yardımlara, az bulunan kamusal kaynaklara ve gelecekteki elektronik aletlere) erişimleri etkilenmiş olacaktır” (Djik, 2016: 274-293). Artık postmodern kültür ve ona ait değerler, sürekli çevrimiçi aktif bireyler üzerinden üretilmektedir. Yaşlılıkta aktif kalabilmek teknoloji okuryazarlığını ve teknoloji kullanım becerisini gerektirdiğinden bu bilgi ve beceriden yoksun olanlar postmodern kültürün sanal kullanıcılarına sunduğu imkanlardan yararlanamayacaklardır.

Yaşlılıkta teknoloji okuryazarlık seviyesi, yaşlı bireylerin algı ve teknoloji kullanım düzeylerine, kişisel, sosyal ve fiziksel durumlarına özgüdür. Örneğin fiziksel sorunlar ve bilişsel kabiliyetlerin azalması yaşlı bireylerin teknoloji kullanımlarını olumsuz yönde etkilerken, yaşlı bireylerin radyo, televizyon ve kısmen telefon gibi teknolojik cihazları daha kolay benimsediği bilinmektedir (Ekici ve Gümüş, 2016). *Bayram ve Arıcı* tarafından yapılan bir araştırmaya göre; yaşlıların çoğunluğu teknolojiyi; günlük hayatlarını kolaylaştırma, bilgi alma, haberleşme ve sosyalleşme gibi amaçlar için kullanırken bazıları ise teknolojiyi “*hayatın vazgeçilmez bir parçası*” olarak görmektedirler. Çünkü yaşlılar için teknoloji kullanımı, yaşlılıkta azalan fiziksel, bilişsel ve algısal yeteneklerin telafi edilmesi, önlenmesi veya geciktirilmesi anlamına gelmektedir (Bayram, ve Arıcı, 2021: 386; Kalınkara vd., 2006: 512). Bu

noktada teknolojinin yaşlı yaşamına uyarlanması anlamına gelen geronteolojinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme ve onunla başlayan değişim yaşlıların hayatı üzerinde eşit olmayan ve çok katmanlı etkiler yaratmıştır (Aktaran: Baran, Kurt ve Tekeli, 2017: 4). Küreselleşmenin ortaya çıkışını sağlayan ve ona hız katan teknoloji faktörü yaşlıların toplumsal yaşam içerisinde genç nüfusa göre dezavantajlı grup olarak anılmalarına neden olmuştur. *Bell'in Sanayi Sonrası Toplum* olarak tanımladığı ve *Castells'in Ağ Toplumu'a* karşılık gelen postmodern toplum anlayışında her şey üretim ve tüketim ilişkisi içerisinde değerlendirilmekte ve toplumsal hayat elektronik cihazlarla ulaşılabilen sanal ağlar üzerinden organize olmaktadır. Bu süreç içerisinde teknoloji ile aralarında mesafe bulunan yaşlı gruplar teknoloji ile iç içe olan genç ve yetişkin gruplar karşısında dezavantajlı grup olarak anılmaktadırlar.

Yeni iletişim teknolojilerinin dezavantajlı grupların sosyal uyum ve yaşam kalitesini artırma bakımından birçok sosyal problemin çözümünde etkili rolleri olmasına (Özkan ve Purutçuoğlu, 2010: 39) karşılık; fiziksel ve bilişsel kayıplar nedeniyle yaşlıların dijital teknolojileri tanıma ve kullanma konusunda yaşadıkları birçok sorun alanı bulunmaktadır.

Postmodern süreçte yaşlılar, talep ettikleri bilgi ve hizmetlere ulaşabilmek, toplumda yer alabilmek ve toplumsal alandan dışlanmamak için teknolojiyi kullanmaya mecbur kalmaktadırlar (Aktaran: Tuna Uysal, 2020: 50). Çünkü artık yaşlıların içerisinde yaşadığı toplum dijital ağlar üzerinden organize olmaktadır. Bu toplumda yer alabilmenin şartı sürekli olarak çevirim içi kalabilmektir. Aksi takdirde bireylerin toplumsal alandan dışlanma riski bulunmaktadır (Seifert: 2020: 2).

Bu sorunların en başında “*dijital bölünme*” konusu gelmektedir. Kuşaklar arası ayrımı tanımlayan *dijital bölünme* kavramı; “*farklı yaş gruplarının modern bilgi ve iletişim teknolojilerine (cep telefonları, kişisel bilgisayarlar, internet ve ilgili hizmetler) erişimini ve bu teknolojinin yine farklı yaş gruplarının kullanımları arasındaki boşluğu tanımlamaktadır*” (Şenceylan 2019: 5). Kısaca *Dijital Bölünme*; akıllı telefon, tablet ve bilgisayar gibi internet teknolojilerini kullanabilenler ile kullanamayanlar arasındaki dijital beceri farkını ifade etmektedir.

Günlük yaşam içerisinde teknolojiyle büyüyen genç nesil ile teknolojiyle yaşlılık döneminde tanışmış olan nüfusun teknoloji ilişkileri ele alındığında yaşlılar her zaman bir adım geride kalmaktadır (Neves vd. 2013: 2). Her iki yaş grubu arasında aynı zamanda dijital bölünmeden kaynaklı özel ve kamusal iletişim sorunları yaşanmaktadır. Güncel teknolojiler üzerine iletişim kuran ve son teknolojileri konuşan gençler ile teknolojinin hızına yetişemeyen yaşlı bireyler arasındaki sosyal ilişkiler ve iletişim gün geçtikçe zayıflamaktadır.

Prensky yaş ve teknoloji ilişkisini “*Dijital yerli*” ve “*Dijital Göçmen*” kavramları ile açıklamaktadır. “*dijital yerliler*” teknoloji ile iç içe büyüme, yaşamlarındaki günlük rutin işlerini bile teknoloji ile yürütmektedir. Buna karşılık dijital göçmenler, dijital yerlilerden farklı sosyalleşmektedir. Bu grup, teknolojiyi hayatının son döneminde tanımış ve onu kullanmak zorunda kalmıştır. Dijital göçmenler, kaçınanlar, zoraki benimseyenler ve hevesliler olarak üç gruba ayrılmaktadırlar (Prensky, 2001: 1-3).

Gelişmiş toplumlarda, hızlı teknolojik değişimler ve bunun sonucunda farklılaşan değerler, yaşlı insanların sahip olduğu bilgeliği ve yeteneği geçersiz kılmaktadır (Eriksen, 2009). Bu durum yaşlıları da teknolojiden uzaklaştırmakta ve onlarda “*Teknoloji Anksiyetesi*” (*dokunmayayım, bozulabilir, kullanması karışık ve zor şeklinde*), “*teknoloji kaygısı*”, “*teknophobi*” olarak tabir edilen *teknolojiye karşı isteksizlik* durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum güncel teknolojileri benimseyemeyen yaşlıların, genç nüfus ile arasındaki dijital bölünmenin giderek artmasına ve toplumdaki dışlanmalarına neden olabilmektedir. Dijital bölünme sürecinde gelir durumu, eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve yaş gibi demografik faktörlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Oysaki aktif yaşlanabilen ve teknolojiye ilgi duyan yaşlılarda geline son nokta dijital bölünmenin giderek daralması ve teknolojiyi kullanma oranlarının her geçen gün artmasıdır (Şenceylan 2019: 5; Abbey ve Hyde 2009: 225).

Diğer bir sorun alanı ise; “*teknolojik ürünlerin gençlere yönelik tasarlanarak üretilmesidir.*” Modernleşme, yaşlanmanın anlamını ve toplumsal ilişkiler içindeki yaşlı konumunu farklılaştırmıştır. Modern toplumların, hıza, güce ve yeniliğe önem vermesi, yaşlıları çekingen ve beceriksiz olarak algılamaları sebebiyle yaşlı ilerlemiş bireylerin değersizleşmesine ve yaşlı bireylere yönelik üretim ve

yatırımın karlı olmadığı düşüncesiyle ürünlerini genç yetişkinlere göre tasarlayarak üretmelerine ve bu sayede yaşlıların toplumdan soyutlanmalarına neden olabilmektedir (Çataloğlu, 2018: 25-33). Bu durum hıza, güce ve yeniliğe önem veren toplumlarda yaşlılığın ve yaşlıların değersizleşmesine neden olmaktadır.

Son yıllarda yaşlılar için dünyanın birçok yerinde söz konusu olan sorun alanı ise; *“teknoloji bilgilerinin ve dijital okuryazarlık seviyelerinin düşük seviyede olması nedeniyle; yaşlıların dijital dolandırıcılık suçuna diğer yaş guruplarından daha fazla maruz kalmalarıdır”* (Özütürker, 2021: 88). Fiziksel ve bilişsel kayıplar son yıllarda çok sayıda yaşlıyı dijital dolandırıcıların hedefi haline getirmektedir.

Amerika’da FINRA vakfının 2012 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre dolandırıcılık suçunda en fazla hedeflenen kesimi 65 yaş üzeri yaşlılar oluşturmaktadır. Yine Amerikan Federal Ticaret Komisyonu Raporu’na göre yaşlılar üzerinde dolandırıcılık faaliyetleri 15 kat artmıştır. Bu süreçte dolandırıcılar cinsiyet, yaş, eğitim ve bilişsel sağlık konularını dikkate alarak hareket etmektedirler (Gamble, Boyle, vd., 2013:1-12).

2019-2020 yıllarında Özütürker tarafından Erzincan il genelinde yapılan bir araştırmaya göre; yalnız yaşayan, gelir düzeyi düşük, hastalık sahibi ve fizyolojik yetersizliklere sahip bir çok yaşlı bireyin, dolandırıcılık suçunun birçok varyantına maruz kaldığı anlaşılmaktadır (Özütürker: 2021: 89-90).

4.4. Yalnızlık, İzolasyon ve Depresyon Sorunu

Postmodern ekonomilerin sektör çalışanlarını, her zaman enerjik, mobilitesi yüksek, eğitilmiş ve üretken bireyler olarak arzulanması dünyanın birçok yerinde aktif çalışma çağının bitimi ve yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaşını bitiren bireylerin geriye kalan yaşamlarını, çalışma hayatından uzak, statü ve gelirini kaybetmiş umutsuz bireyler olarak izolasyon ve depresyon gibi sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir.

Birey çalışma hayatı süresince faaliyet göstermiş olduğu faaliyet kolu *“bireyin, mesleki kimliği, toplumsal sistem içinde ona belirli bir konum sağlamakta ve gerekli rolleri vermektedir”* (Emiroğlu 1995: 38). Planlanmamış bir emeklilik ile birlikte, gelir kaybı, mesleki kimlik, konum ve rollerin kaybı, iş piyasasında karşılaşılan zorluklar, engellilik ve dul kalma sonrasında yaşanan ekonomik ve sosyal güçlükler yaşlı bireyleri yalnız, motivasyonu düşük ve izole bir yaşam tarzı ile karşı karşıya bırakabilmektedir (Şentürk, 2018: 204).

İzole olmuş bir çok birey kendisini yalnız hissetmemesine rağmen, toplumla iç içe yaşayan bir çok birey kendisini yalnız hissetmektedir, bu nedenle izolasyon ve yalnızlık kavramları birbiriyle örtüşmemektedir. *“İzolasyon, insanların diğer sosyal kaynaklarla bağlantıyı veya katılımcılık duygusunu kaybetme süreci* (Kalınkara 2000: 77) iken; *Yalnızlık* ise, *“Bireyin isteği ve iradesi dışında ailevi ve toplumsal nedenlerle soyutlanmış olma hali”*ni ifade etmektedir (Ceylan, 2015: 66). Yalnızlık dışarıdan bakıldığında anlaşılan bir durum olmaktan ziyade daha çok yaşlının iç dünyasında hissettikleri ve duygularıyla ilgilidir. Bu anlamda yalnızlık (loneliness); kişinin tek başına yaşaması ya da toplumla sosyal çevreyle birlikte yaşamasına rağmen psikolojik olarak kendisini yalnız hissetmesidir (Seyyar ve Genç: 210: 834). Yapılan araştırmalar eşleri olmayan ve huzurevinde kalan yaşlı bireylerin akrabalarına göre daha umutsuz olduklarını ortaya koymaktadır (Aksayan, Yıldız ve Ergün 1998: 302-303).

Postmodernleşme ve sağlık teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yaşlılık sürelerinin uzaması, aile yapılarının değişerek geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşmesi, çocukların eğitim ve iş amaçlı evden uzaklaşmaları, eş ve akran kaybı, sağlık sorunlarının artış göstermesi ve sosyalleşme alanlarının daralması, toplumsal yaşamda bireyselleşmenin artışı, evlenme yaşının yükselmesi, boşanmaların ve nikahsız birlikteliklerin artış göstermesi, evlilik tekrarlarıyla üvey evlatlardan oluşan yeni tip aile yapıları gibi bir çok neden yaşlıların yalnızlaşmasına (Tufan, 2003: 56) /tekilleşmesine neden olabilmektedir.

Yalnızlık ve terk edilmişlik durumları yaşlılar için *“arzulanmış ve başarılmış hedeflerin uyumu”* (Gönen ve Özmete 2003: 277) olarak tanımlanan yaşam doyumunu olumsuz etkileyen ve sürekli yakınılan bir durumdur. Çünkü yalnızlık durumları, yaşlılar için güvensizlik, utangaçlık, korku, depresyon, yakın ilişki özlemi ve gelecek kaygısı gibi olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olmaktadır. Bu sebeple yalnız yaşayan ve huzurevlerinde kalan yaşlılar kalabalık bir eve, çocuklara ve sıcak aile ortamına duydukları özlemi dile getirmektedirler (İçli, 2002: 261). Yaşlılık döneminde

yaşlının çevresi ile kurmuş olduğu sosyal ilişki, iletişim ve duygusal paylaşım yaşlıyı yaşama bağlayan en önemli bağıdır. Bu bağı kuramayan yaşlılarda biyolojik ve psikolojik her türlü rahatsızlıklar görülebilmektedir.

Yaşlılıkta yalnızlık ve izolasyon sorunlarıyla başa çıkabilmek için toplumların yaşlılara yönelik tutum ve davranışlarını değiştirmesinin yanında yaşlılar için yeni ilgi alanları ve hedeflerin belirlenerek (Akçay, 2011:104-105) sosyal paylaşım alanlarının arttırılması gerekmektedir.

5. SONUÇ

21. yüzyılda bilim ve teknolojik ilerlemelerin insan yaşamına katmış olduğu pozitif değerlerin bir sonucu olarak dünya genelinde baş gösteren toplumsal yaşlanma ve yaşlı nüfus artışı, yönetimleri toplumun çoğunluğunu oluşturan kalabalık yaşlı nüfusun yaşam alanlarının yeniden düzenlenmesi konusunda daha ciddi çalışmalar yapmaya ve yaşlı yaşam kalitesini etkileyen değişkenleri daha fazla dikkate almaya zorlamaktadır. “*Ev ve aileyle ilgili konular, yaşamdan alınan doyum, çalışma durumu, sağlık seviyesi, sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği ve kullanılabilirliği*” (Kutsal, 2005; Telatar ve Özcebe, 2004). yaşlıların yaşam kalitelerini etkileyen en önemli değişkenlerdir. Bu değişkenler teknoloji ile birlikte sunulduğunda tüm toplumu oluşturan nüfus birimlerinde olduğu üzere yaşlı nüfusun için de gündelik hayatı kolaylaştırarak, toplumların sosyal yapılarını değişime uğramaktadır.

İçinde bulunduğumuz yoğun teknoloji içerikli gündelik yaşam, insan ilişkilerinde yeni davranış ve iletişim tarzlarını ortaya çıkarmaktadır. Yoğun teknoloji kullanan bireyler sanal ortamlar aracılığı ile toplumsal niteliklerini kaybederek daha fazla bireyselliğin hakim olduğu postmodernizmin sanal ortam kültürünü meydana getirmektedirler. Sanal ağlar üzerinden kurulan ilişkiler, birliktelikler ve iletişim postmodern kültürün sosyal yönünü oluşturmaktadır. Sanal ağa erişim imkanı bulunmayan yaşlılar ise bu kültüre yabancılaşmaktadır. Ay ve Özgün tarafından 2019 yılında 60+ Akdeniz Tazelenme Üniversitesinde eğitim gören 65 yaş üzeri bireyler üzerinde yapılan araştırma; 65 yaş üzeri bireylerde sanal paylaşım düzeyleri arttıkça sanal ortam yalnızlığı ve internet bağımlılığı düzeylerinin azaldığını (Ay ve Özgün: 2020:33) böylelikle, sanal sosyalleşme sayesinde yaşlı bireylerin hakim postmodern kültüre kolaylıkla ayak uydurabildiklerini ve yaşam memnuniyet düzeylerinin arttığını ifade etmektedir.

Teknoloji kullanımı, hareket kabiliyeti bakımından, genç nüfus için olduğu kadar yaşlı nüfus içinde bir nefes alış anlamına gelmektedir. Yaşlıların çoğunluğu iletişim teknolojileri sayesinde çocukları, yakınları ve arkadaşları ile bağlantı kurabilmekte, sosyal medya paylaşımları, sağlık sorunları/hobileri vs. hakkında araştırmalar yapabilmektedirler. İstedikleri anda arzu ettikleri bilgilere kolayca ulaşabilmektedirler. Postmodern tüketim kültürü yaşlanma olgusunuda tüketimin bir nesnesi olarak kapitalist sürece entegre etmiş ve yaşlılık konusunda ürün ve hizmet çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır.

Postmodernizmin insanı hayatı haz alarak yaşamayı ilke edinmiş, risk alabilen, bireysel mobilitesi yüksek bireylerdir. Beck'e göre; insanlar bu ortamda sosyal kimliklerini seçmek ve değiştirmek zorundadırlar. Kimlik tercihi yaparken de risk almaktadırlar. Bireylerin bu tercihleri sayesinde yaşam tarzları ve biçimleri çeşitlenerek farklılaşmaktadır (Beck, 2011:133). Yaşamının son döneminde teknoloji ile tanışan ve hayatını teknoloji ile barışık halde yaşamaya çalışan yaşlı sayısı her geçen gün artış göstermektedir. *We Are Social ve Hootsuite* tarafından hazırlanan Dijital 2021 raporuna göre; Covid-19 Salgını ile birlikte yaşlılar dahil internet kullanım oranlarının daha önceki rakamlara oranla çok fazla arttığı görülmüştür. (wearesocial, 2021).

Postmodern süreçte özel ve kamusal alanda yoğun teknoloji kullanımı karşısında; teknolojiye karşı isteksizlik durumları birçok yaşlıyı plansız programsız yaşlılığın resmi olarak tescillenmesi anlamına gelen emeklilik kararı almaya zorlamaktadır. Plansız programsız bir emeklilik sürecine giren bireyler emekli rolüne alışmada bir takım zorluklarla birlikte stres ve depresyon sorunları yaşayabilmektedirler. Aslında, yaşlı sorunlarının ana kaynağı; terk edilmişlik, izole edilme ve toplum dışına itilme korkusudur. Özellikle evde yaşayan yaşlı bireylerin toplumsal ilişkileri fiziksel ve mental sınırlamalar nedeniyle günden güne azalmaktadır. Yaşanılan yerin fiziksel eksiklikleri de bu durumu derinleştirerek yaşlının fiziksel çevre konforunu azaltmaktadır (Kahya ve diğ., 2009: 842). Ülkemizde resmi olarak yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaş ile birlikte emekli olan bireyler emeklilik sürecinde bir boşluğa düşmektedirler. Gittikçe postmodern kimliğe bürünen toplumda yaşlı bireyin toplumsal yaşama yeniden adapte olabilmesi, boş zamanlarını değerlendirebileceği aktiviteleri kendine belirlemesi ve yeni akran

grupları ile tanışabilmesi için barınma, beslenme ve seyahat konusunda fiziki ekonomik ve teknolojik engellerinin bulunmaması gerekmektedir.

Barınma ile ilgili olarak birey hangi yaş döneminde olursa olsun, yaşadığı konut ona hitap edebilmeli ve gereksinimlerini karşılayabilmelidir. Yaşlı birey, yaşlanmasından ötürü daha az "birey" değildir. Genç iken yeterli gelen ev yaşlandıkça yetersiz gelebilmektedir. Yaşlı bireyin konutu, evrensel kriterlere uygun, her türlü sağlık durumunda bireye hitap edebilmelidir. Son dönemde ekonomik şartlar, bakım ihtiyacı ve yalnızlık gibi birçok olumsuzluk, yaşlıyı huzurevine yöneltse de, yapılan huzurevi çalışmaları huzurevinde kalan yaşlıların kendi evinde yalnız yaşayan yaşlılardan daha az mutlu olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çünkü huzurevi yaşamı, yaşlıları alışık oldukları konut ortamından çıkartarak farklı kültürlerle sahip yaşlılarıyla kaynaşmaya zorlamaktadır (DPT, 2007).

Yaşlılıkta; emeklilik ile birlikte gelirden meydana gelen azalma ve yaşlı istihdamının düşük seviyede olması, düşük ücretlendirme, artan kronik rahatsızlıklar, daha az çalışma, hayat pahalılığı ve sağlık harcamalarının artışı, *yaşlılık döneminde ihtiyaçların finansmanı* sorununu ortaya koymaktadır. *Emeklilik sürecinde yaşlılar yaşam düzeylerini yükseltecek gelirlerini arttıracak, yararlanabilecekleri ek iş bulmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar*" (Emiroğlu 1995: 41). Sorunun çözümü ise yaşlı istihdamını artırıcı ekonomik açılımların sağlanmasından geçmektedir.

Yaşlı bireylerin günümüzde en önemli sorunları; "*Parasal güvencesizlik, bakım ihtiyacı ve yalnızlık (Uysal 2002: 74)*" başta gelmektedir. *Güvencesizlik ve yalnızlık* rekabet ortamının ve bireyselleşmenin armış olduğu postmodern süreçte yaşlılar için daha fazla riskler anlamına gelmektedir. Bireyselleşen ve yalnızlaşan bireyler için; yaşlılık sürecinde artan sağlık harcamalarını karşılayacak bir gelirden yoksunluk bu süreçte yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Son yıllarda gündelik yaşamın teknoloji ile daha fazla bütünleşmesi teknoloji okuryazarlığı yetersiz seviyede olan yaşlıları bile iletişim kurabilmek, kurumlara başvuru yapabilmek, finansman ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek gibi çok birçok alanda geçerli olan teknolojiyi (yardım/egitim olarak) kullanmak zorunda bırakmıştır. Postmodern süreçlerin yaşamın neredeyse tamamını kapsama alanına aldığı sanal ağlar üzerine kurulu bu yaşam alanı içerisinde ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan yaşlılar, bu süreçte diğer yaş gruplarına oranla daha fazla dolandırıcılık suçu mağduru olmaktadır; Yaşlı bireylerin yaşamboyu edinmiş oldukları birikimler ve yaşlanmanın verdiği bilişsel ve zihinsel düşüşler, dolandırıcılar için yaşlı bireyleri daha cazip kılmaktadır. Gündelik yaşamlarını sürdürebilme noktasında ATM, mobil bankacılık, telefon bankacılığı gibi uygulamaları kullanmak zorunda olan yaşlı bireyler bilgisizlik, tecrübesizlik yada yaşlılığın vermiş olduğu olumsuzluklar nedeniyle çok rahat dolandırılabilirler (Özütürker, 2021:90). Bireyselleşmenin hakim olduğu postmodern toplumun yalnız yaşayan boşanmış veya bekar yaşlıları toplumun diğer bireyelerine nazaran daha fazla dolandırıcılık suçu mağduru olabilmektedirler (*Aktaran: Özütürker, 2021:92;*). Bu süreçte yaşlıların yeni siber dolandırıcılık yöntemleri ve siber riskler karşısında daha fazla bilinçlendirilmesi ve dijital okuryazarlık seviyelerinin artırılması gerekmektedir.

Dünyada olduğu üzere ülkemiz içinde sözkonusu olan yaşlı nüfus artışıyla birlikte kronik rahatsızlıklarda görülen artışlar, sağlık kuruluşlarına olan müracaatları ile sağlık kuruluşu ve personel açığını arttırarak maliyet yetersizliğine neden olmaktadır. Bu nedenle sağlık kuruluşu ve sağlık çalışanları sayısı ile sağlık hizmeti sunumunda bir hayli sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konuda sağlık kuruluşu ve doktor müracaatını zorunlu tutan sistemin terkedilerek, sağlık sigortası ve entegre sistemlerin hayata geçirilmesi ve sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların daha verimli kullanılması suretiyle hizmetlerin daha verimli sunulması sağlanabilir. Ayrıca tıbbi bilgi ve iletişim teknolojileri ile de kronik rahatsızlıkların tedavi yöntemleri geliştirilebilir.

Sonuç olarak dünyada olduğu üzere Türkiye’de de geçerli olan toplumsal yaşlanma konusunda yaşlılığa ait risk ve sorunları tespit edilerek, sağlıklı yaşlanmayı mümkün kılacak fiziksel, psikolojik ve sosyal koruyucu önlemlerle birlikte aktif yaşlanmayı sağlayıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Böylelikle yaşlılığın bir kısıtlılık dönemi, bir hastalık süreci olarak tanımlanmasından çok yaşam doygunluğunun arttığı bir sürece dönüşmesi sağlanabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABBEY, R. ve HYDE, S. (2009). "No Country for Older People? Age and the Digital Divide. Journal of Information", *Communication and Ethics in Society*, 7, 225–242.
- AKÇAY, C. (2011). Yaşlılık, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- AKÇAY C. (2013). Yaşlılık, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık, 2. Baskı, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- AKSAYAN, S., YILDIZ, A., ERGÜN, A. (1998). "Huzurevinde ve Evde Yaşayan Yaşlıların Umutsuzluk Düzeyleri", (Ed. G. Cimete), I. Ulusal Evde Bakım Kongresi Kitabı, SS.301-303.
- AKIN G. (2006). Her Yönüyle Yaşlılık, Ankara: Palme Yayıncılık.
- ARNAZ, Z. (1996). Aile Bütünlüğü Dışında Kalanlar ve Konutları. "Diğerleri"nin Konut Sorunları. (Der: E.M. Komut) TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- ARPACI F. (2005). Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, Ankara: Eğitim ve Kültür Yayınları.
- AY F. ve ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK, G. (2020). "Yaşlı Bireylerde Sanal Ortam Yalnızlığı, İnternet Bağımlılığı ve Yaşam Doyumu", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 13(1), 27-35.

- AYDINER BOYLU, A. ve TERZİOĞLU, G. (2007). Ailelerin Yaşam Kalitelerini Etkileyen Bazı Objektif ve Sübjektif Göstergelerin İncelenmesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları Bilim Serisi.
- BARAN, A. G., KALINKARA, V., Aral, N., AKIN, G., BARAN, G., ÖZKAN Y. (2005). Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği Bilim Serisi, TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BAUMAN Z. (2009). Akışkan Aşk, İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair. 2. Baskı, İstanbul: Versus Yayınları
- BAYRAM, M. N. ve ARICI, A. (2021). “Yaşlılıkta Dijital Çağı Yakalamak”. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 21 (2), 367-390.
- BECK, U. (2011). Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BEKTAŞ, E. (2017). “Postmodern Dünyada Yaşlı olmak” Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 9 – 18.
- BOZKURT, V. (2000). Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği, Bursa: Alesta Yayınevi.
- CEYLAN, H. (2015). Yaşlılık ve Refah Devleti, (1. Baskı), İstanbul: Açılım Kitabevi.
- ÇATALOĞLU, S.(2010). “Yaşlılık, Değer ve Teknoloji” Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi. C.1, S. 1, 27-35.
- DANIŞ, M.Z. ve EFE, F. (2016). “Aktif Yaşlanma”. Velittin Kalinkara (Ed.). Yaşlılık Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2 (ss.263-292), Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- GÖKÇE-KUTSAL, Y. “Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları”, 65 Yaş Üzeri Yaşam Rehberi, Erişim Tarihi: 23.03.2022, https://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/5.pdf.
- DİJK, J.V. (2016). Ağ Toplumu (Çev. Ö. Sakin, Ed. B. Çoban ve B. Ataman), İstanbul: Kafka Kitapevi.
- DUBEN A. (2016). Türkiye ve Avrupa’da Nüfus Yaşlanması. Aile, Piyasa, ve Devlet, Yaşlanma ve Yaşlılık, Disiplinler Arası Bakış Açılımları, 67-78, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- EMİROĞLU, V. (1995). Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu, Ankara: Shar Matbaacılık
- GAMBLE, K., BOYLE, P., YU L. and BENNETT, D. (2013). “Aging, Financial Literacy, and Fraud”, [Yaşlanma, Finansal Okuryazarlık ve Dolandırıcılık], Netspar, 2013 (11)-66,1-2.
- GÜNCE G. (1984). Gelişim Psikolojisi Ders Notları, Ankara: A.Ü.E.B.F Yayınları.
- GÖNEN E., ve ÖZMETE, E. (2005). “Yaşlılar için evin anlamı”. (Ed. Şenel Ergin), III. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı. İzmir: Yasad Yayınları.
- GÖRGÜN-BARAN, A., KOCAK-KURT, TEKELİ, S. (2017). “Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma” İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Erişim Tarihi: 23.04.2022i <https://www.researchgate.net/publication/349211935>
- KİCİ, S. K. ve GÜMÜŞ, Ö. (2016). “Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı”, Ege Tıp Dergisi, S.55, 26-30.
- FEATHERSTONE, M. (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. (Çev. M. Küçük). 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı.
- HABLEMİTOĞLU, Ş. ve ÖZMETE, E. (2010). Yaşlı Refahı, Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet, Ankara: Kıta Yayıncılık.
- İÇLİ, G. (2004). “Huzurevinde Kalan Yaşlılar Üzerine Bir Araştırma”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sosyoloji Derneği, Türkiye, 5-24, Erişim Tarihi: 10.04.2020, <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11499/26783/huzurevi.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.

- KAHYA, N.C., ZORLU, T., ÖZGEN, S., SARI, R.M., SEN, D.E., & Sağısöz, A. (2009). Psychological effects of physical deficiencies in the residences on elderly persons: a case study in Trabzon old person's home in Turkey. *Applied Ergonomics*, 40, 840–851.
- KALINKARA, V. (2000). Yaşlılıkta Sosyal Katılım ve Kent Hizmetleri, G. Erkan ve V. Işıkhani (Ed.), *Aging, Independence and the Life Course*, Jessica Kingsley Publishers: London.
- KALINKARA, V. (2004). Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler. Denizli: Odak Yayınları.
- KALINKARA, V. (2011). *Temel Gerontoloji; Yaşlılık Bilimi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- KALINKARA, V. (2016a). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KALINKARA, V., TEZEL H.E., ve ZORLU T. (2016). “Gero(n)teknoloji: Yaşlı ve Teknoloji”, Yaşlılık, Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2, V.Kalinkara (Ed.) Ankara: Nobel Yayıncılık.509-540.
- KALKAN, M. (2008). Yaşlılık: Tanımı, Sınıflandırması ve Genel Bilgiler, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- KURTKAPAN H. *Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KUTSAL, Y.G. (2005). “Ev Güvenliği. Sağlıklı Yaşlanma”. Geriatri Derneği, Ankara: Öncü Basımevi.
- KORKMAZ, N., ve YAZICI, S. (2014). Küreselleşme ve Yaşlılık, Eleştirel Gerontolojiye Giriş, 1. Baskı, Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- NEVES, B., AMARO, F., FONSECA, J. (2013). Coming of (Old) Age in the Digital Age: ICT Usage and Non- Usage Among Older Adults, *Sociological Research Online*, 18(2), 1-14.
- ÖZBEN Ş. (2008), “Yaşlılıkta Gelişimsel Görevler”, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık,(Ed. K.Kalkan). 1. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- ÖZKAN, Y. ve PURUTÇUOĞLU, E., (2010). "Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, c. 23, sayı. 23, ss. 37-46, Aralık
- ÖZÜTÜRKER, M. (2021). *Toplumsal Yaşlanma ve Yaşlı Dolandırıcılığı- Erzincan İli Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- SEYYAR, A. ve GENÇ, Y. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik “Sosyal Pedagojik Çalışma” Sözlüğü)*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- ŞENCEYLAN, E. S. (2019). *Motivations Behind Social Media Use By Older Adults*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ü. (2018). *Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- PATDASLER, M. A. (2003). *Adapting the home*. USA: University of Florida Press. (Aktaran: AYDINER BOYLU, A. Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Konut İlişkisi, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*,(24)1, 145-156.
- POLIVKA, L. (2000). Postmodern Aging and the Loss of Meaning. *Journal of Aging and Identity*, Vol. 5, No. 4, 225-235. <https://www.researchgate.net/publication/226859183>.
- PRENSKY M. (2001). “Digital Natives, Digital Immigrants” (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October. Erişim Tarihi: 02.05.2022,
- SEIFERT, A., ROHNER, R., GALLISTL V., and WANKA, A. (2020), *Aging in Digital Culture: How Older Smartphone Users Experience Aging*, Erişim Tarihi: 12.05.2022, https://www.researchgate.net/publication/344688097_Aging_in_Digital_Culture_How_Older_Smartphone_Users_Experience_Aging
- ŞENCEYLAN, E. S. (2019). *Motivations Behind Social Media Use By Older Adults*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- ŞENTÜRK, Ü. (2018). Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri, Bursa: Dora Yayıncılık.
- ŞİMŞEK, M.E. (2016). Modernite, Postmodernite ve Bauman, İstanbul: Belge Yayınları.
- TEKVAR, S. O. (2016). “Tüketici davranışlarının demografik özelliklere göre tanımlanması”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6), 1601-1616.
- TELATAR, G.T. ve ÖZCEBE, H. (2004). “Yaşlı Nüfus ve Yaşam Kalitelerinin Yükseltilmesi”. Türk Geriatri Dergisi, 7(3), b162-165.
- TUFAN İ. (2003). Modernleşen Türkiye’de Yaşlı ve yaşlanmak, Yaşlanmanın Sosyolojisi, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- TUFAN, İ. (2016). Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TUFAN, İ. (2017). Gerontoloji, Kapsam, Disiplinlerarası İşbirliği, Ekonomi ve Politika, (Ed. İsmail Tufan- Mithat Durak), Cilt-1, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TUFAN, İ. (2018). Gerontoloji, Bakım ve Sağlık, (Ed. İsmail Tufan- Mithat Durak), Cilt-2, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TUNA, M. ve Tenlik Ö. (2017). “Türkiye’de ve Dünyada Yaşlanma”. (Ed. İsmail Tufan ve Mithat Durak), Gerontoloji: Kapsam Disiplinlerarası İş Birliği Ekonomi Politika, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TUNA-UYSAL, M. (2020). “Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma” Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler dergisi, Ağustos, Sayı: 50,43-59
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2022). İstatistiklerle Yaşlılar, Haber Bülteni, 18 Mart 2020. 33712, TÜİK Haber Bülteni, Erişim Tarihi 05.04.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), (2021), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021, 37437, 26 Ağustos 2021, Erişim Tarihi: 13.01.2022, TÜİK Haber Bülteni [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)
- UNITED NATIONS, (2019). Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Population Prospects 2019: Highlights, (ST/ESA/SER.A/423), Erişim Tarihi: 07.12.2022.(un.org).
- URAL, T. (2008). “Pazarlamada Yeni Yaklaşım: Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 421-432.
- UYSAL, A. (2002). “Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali”, Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi. T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Yıl:5, Cilt 2, Sayı 5, 40-58.
- ÜNAL, A. (2018). “Kredi kartı/Banka kartı Dolandırıcılıkları”, www.unalarif.com, Erişim tarihi: 14.03.2022, <http://unalarif.com/yazi/kredi-karti-banka-karti-dolandiriciliklari>
- WELLS, W. D. ve PRENSKY, D. (1996). Consumer Behavior. Kanada: John Wiley & Sons, Inc.
- WHO, (2004). “Changing History” The World Health Report. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42891/924156265X.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- WHO, (2015). World Report On Ageing And Health. Erişim Tarihi:23.04.2022, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/186463> <https://apps.who.int/iris/handle/10665/186463>

EXTENDED SUMMARY

The aim of our study is social aging, which is valid all over the world in recent years and likewise to determine the problems faced by the elderly in the face of postmodern culture embodied on digital networks covering every part of the world and to examine these problems from a sociological perspective. Our study is a compilation study based on studies discussing social aging and aging in the postmodernization process. Our study deals with the negative effects of postmodernization and postmodern culture on societies with a rapidly growing elderly population and the methods of struggling with the negativities of the elderly life.

Postmodern culture has the characteristic of benefiting from the possibilities of technology in all fields from health to entertainment and realizing this through virtual networks. Today, although internet technologies are used more in daily life, the age groups that form the society are not at the same level about technology. The elderly population are faced with problems such as alienation, social isolation and discrimination in the new postmodern social order due to the lack of access to sufficient technology knowledge/experience, technological products and virtual networks in the face of the young population, and due to both economic and chronic diseases that begin with old age.

The fact that postmodern economies constantly prioritize the young adults about the workforce they need and the elderly population increases rapidly with social aging and is ahead of the young adult population, constantly increases the burden of the economic system in terms of financing the elderly population. Due to the fact that the elderly population is still less than the population in working age in our country, the employment rates of the elderly are quite low. The economic system needs to be adapted to social structure changes in this regard. Because in postmodern societies, elderly individuals are considered weak, unhealthy, non-producing and constantly consuming units against young adults. Technological products and applications are designed for young adults. However, the limitations of old age can easily be overcome by means of the use of technology. In this regard, there is a need for technological products to be designed for the old persons and to clear the way for the elimination of economic and educational barriers that make the use of these products difficult.

In postmodern societies, many psychological problems such as introversion and depression may arise in the old age period after the retirement process. In fact, the main source of problems for old persons is abandonment, isolation and exclusion from society. Especially, the social relations of the elderly people living at home are decreasing day by day due to physical and mental limitations. The physical deficiencies of residence also deepen this situation and decrease the physical environmental comfort of the elderly (Kahya ve diğ., 2009:842). In order for this period to be spent productively, it is necessary to plan the retirement process, create opportunities to meet new peer groups, and remove the physical, economic and technological obstacles in front of the elderly in matters such as accommodation, nutrition and travel.

Postmodern culture constantly directs people to consumption and technology. Postmodern culture, which gives individuals the habit of providing the continuity of the short-term pleasure left on the person by the consumed product, through another consumption, and realizes this through technology with its velocity and incessancy features, leads people to an inactive life. This situation can cause many mental and physical chronic diseases that develop with aging, especially obesity, muscle and joint disorders.

Another of the risks of the postmodern society for the elderly is that it forces elderly individuals without technology knowledge and experience to use technology to meet their needs, thus leaving them unprotected to the risks of being defrauded. In recent years, there has been an increase in fraud activities directed at the elderly. The savings of the elderly and the cognitive/mental declines caused by old age make the elderly an easy target. The elderly, who have to use applications such as ATM, mobile banking, telephone banking, can easily be defrauded due to ignorance, inexperience or the negativities of old age (Özütürker, 2021:90). Divorced or single elderly people living alone in the postmodern society dominated by individualization are more victims of fraud crimes (Aktaran: Özütürker, 2021:92). In this process, it is necessary to raise awareness of the elderly against new cyber fraud methods and cyber risks and to increase their digital literacy levels.

In order to minimize the risks of aging in the field of health in Turkey and to support economic development by reducing health expenditures it is necessary to take physical, psychological and social protective measures to ensure healthy aging in the early stages, to diagnose and treat diseases early, to plan rehabilitation and long-reach care services and each age group should be defined as privileged and services should be provided accordingly.

As a result: To be aware of the phenomenon of social aging valid in Turkey as well as in the world, to protect the elderly in the face of globalization and postmodern consumption, to identify the problems they experience in a timely manner and to implement active aging programs that provide self-sufficiency will facilitate the solution of existing problems without becoming complex with social aging.

Thus, it should be ensured that old age is transformed into a process of increasing life satisfaction rather than being defined as a period of limitation, a disease process. It should be ensured that the elderly individuals are not dependent, have less chronic diseases, are economically self-sufficient, are not excluded from the social sphere, are not pushed into loneliness, and keep up with the current conditions and undergo an active aging process in order to make sense of their lives.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EVLİLİKLE İLGİLİ BEKLENTİ VE
TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: (ERZİNCAN ÖRNEĞİ)**

University Students' Expectations About Marriage And
Determination Of Attractions: (The Case Of Erzincan)

İbrahim AKSAKAL

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University Department

İbrahimaksakal25@hotmail.com

0000-0002-3367-3194

Atf/©: Aksakal, İbrahim (2022). Üniversite Öğrencilerinin Evlilikle İlgili Beklenti ve Tutumlarının Belirlenmesi: (Erzincan Örneği), *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss.168-184

Citation/©: Aksakal, İbrahim (2022). Üniversite Öğrencilerinin Evlilikle İlgili Beklenti ve Tutumlarının Belirlenmesi: (Erzincan Örneği), *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp. 168-184

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma - Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *04.10.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *30.12.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *168-184*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1183975*

Notlar/Notes

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan
27.07.2022 tarih ve E-88012460-050.01.02-185199 sayılı yazı ile etik kurul onayı alınmıştır

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EVLİLİKLE İLGİLİ BEKLENTİ VE TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: (ERZİNCAN ÖRNEĞİ)

University Students' Expectations About Marriage And
Determination Of Attractions: (The Case Of Erzincan)

İBRAHİM AKSAKAL

Öz:

Bu çalışmanın amacı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde eğitim gören evlenme çağındaki genç yetişkin öğrencilerin evlilik tutumlarını ve bu durumu etkileyen değişkenleri tespit etmektir. Bu amaçla 2021-2022 eğitim öğretim yılında üniversitenin çeşitli fakültelerinde eğitim gören 18-25 yaş arası 447 (120 erkek, 327 kız) bekâr öğrenciye evlilik tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve 5'li likert tipinde hazırlanmış olan İnönü Evlilik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma örnekleme basit tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Öğrencilerin evlilik tutumları, cinsiyet, romantik ilişki durumu, ekonomik kaygı düzeyi, sosyal medya kullanım alışkanlığı, dindarlık ve yerleşim yeri değişkenleri açısından değerlendirilmiştir. Verilerin analizi için SPSS 23 paket program kullanılmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü Anova testi uygulanmıştır. Katılımcıların evlilik tutumları ile cinsiyet, sosyal medya kullanım alışkanlıkları, ekonomik kaygı düzeyi ve dindarlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yerleşim yeri ve ilişki durumu ile evlilik tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik tutumu, Aile, Evlilik kaygısı, Evlilik öncesi eğitim.

Abstract:

The aim of this study is to determine the marriage attitudes of young adult students of marriageable age studying at Erzincan Binali Yıldırım University and the variables that affect this situation. For this purpose, the marriage attitude scale was applied to 447 (120 male, 327 female) single students between the ages of 18-25, studying in various faculties of the university in the 2021-2022 academic year. Personal information form and İnönü Marriage Attitude Scale, which was prepared in a 5-point Likert type, were used as data collection tools in the study. The research sample was determined by simple random sampling method. The marital attitudes of the students were evaluated in terms of gender, romantic relationship status, level of economic anxiety, social media usage habits, religiosity and place of residence. SPSS 23 package program was used for data analysis. In line with the research findings, independent groups t-test and one-way Anova test were applied. A significant relationship was found between the marriage attitudes of the participants and the variables of gender, social media usage habits, level of economic anxiety and religiosity. No significant relationship was found between residence and relationship status and marital attitude levels.

Keywords: Aattitude toward marriage, family, marital anxiety, premarital education.

1. GİRİŞ

Evlilik ve aile kurumunda yaşanan kriz bugün sosyal bilimler, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve politikacılar arasında en çok tartışılan konular arasındadır. Zira dünyanın birçok ülkesinde aile ve evlilik kurumu ciddi bir kriz ile karşı karşıyadır ve bu krizin yakın vadede çözümüne dair bir gösterge mevcut değildir.

Evlilik ve ailenin en eski toplumsal kurum ve toplumun temel yapı taşı olduğu şüphesizdir. Evlilik ve aile kurumu insan varlığının temelini oluşturmaktadır. Aile, sosyal sistemin merkezi noktası ve her toplumun ezeli ve ebedi kurumudur. Tüm sosyal kurumlar aileden kaynaklanmaktadır ve aile, hepsinin merkezindedir (Orukpe & Omoruyi, 2018; Behera & Lenka, 2018). Aile süreklilik ve değişim arasındaki bağlantıdır. Toplumun devamını, bireyin gelişimini ve sosyal düzeni sağlar. Dünyadaki bütün aileler binlerce yıldır değişim yaşamaktadır ve bu değişim son zamanlarda da devam etmektedir. Fakat günümüz toplumları değişim kavramının yanında bozulma ve işlev kaybetme kavramlarını da tartışmaktadır. Toplumların en eski ve kritik kurumlarından biri olan aile moderniteyle birlikte değişirken aynı zamanda bozulmakta ve işlevlerini kaybetmekte midir?

Aile kurumundaki değişiminin belirgin sebepleri arasında sanayileşme, kentleşme, modernleşme, liberalleşme ve kadınların eğitim seviyesinin artan biçimde yükselmesi gösterilmektedir (Behera & Lenka, 2018). Kadınların özgürleşme sürecinin sanayileşme ve liberal yaşamın benimsenmesiyle mümkün olmuştur. Aile içi rol dağılımı kadın lehine değişmiş ve kadınlar artık iktisadi yaşama geçmişe nazaran daha fazla uyum sağlayabilir hale gelmiştir. Yani kadınlar gelir sağlayan işlerde çalışma fırsatı elde etmiş ve erkeklerin tahtını derinden sarsmıştır. Böyle olmasına rağmen kadınların ev içi sorumlulukları beklenen derecede azalmamış, aksine çalışan kadınlar ikinci vardiya kavramıyla anılmaya başlanmıştır. Kadınların iş hayatına atılması ve özgürleşmesi ile birlikte eşler arasında aile içi rol dağılımı çatışmaları yaşanmaya başlanmıştır. Ataerkil patrimoniyal sistemi terk etmek istemeyen ve yeni düzene ayak uydurmayan hegemonik erkekler aslında aile kurumunun mevcut durumu için önemli bir faktör olarak gösterilebilir. Toplumdaki kadın-erkek ilişkilerinin dönüşümü bağlamında, evlilik ve ebeveynlik kurumları ve normları daha da ayrılmış ve yeni ebeveynlik modelleri ortaya çıkmıştır (Zaitseva, Lavrishcheva, & Ocheretko, 2021). Fakat geleneksel ebeveyn davranışlarında ısrar edilmesi aile içi ilişkilerinin kısır bir döngüye girmesine sebep olmuştur. Bunun yanında cinsel yaşamda ilişkilerin serbestleşmesi ve bu anlamda kültürel değerlerin değişmesi aile kurumunun özellikle batı merkezli toplumlarda sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bugün birçok genç ve boşanmış yetişkin evlilik dışı ilişkileri yaygın bir biçimde tercih edebilmekte ve evlilikten uzak durabilmektedir. Bunun sonucunda ise tek ebeveynli çocuk sayısında artışlar yaşanmakta ve çocuklar geçmişe nazaran daha fazla ebeveyn mahrumiyeti çekmektedirler. Gelineen noktada yeni aile biçimleri ortaya çıkmış, evlilik dışı birlikte yaşama, çocuksuz aileler, tek ebeveynli çocuklar normal olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Eşcinsel çiftlere çeşitli yasal haklar tanınmış ve statüleri birçok ülkede meşruiyet kazanmıştır. Bu tip aile eğilimlerinin yaygınlaşması bireysel tutum ve davranışların bir sonucu olarak

değerlendirilebilir. Bu tutum ve davranış kalıpları toplumların geleneksel sosyal norm ve davranışlarına etki etmekte, buna ilaveten sosyal politika ve kanunlar da bu bağlamda düzenlenmektedir (Giulio, Fent, Philipov, Vobecká, & Winkler-Dworak, 2021, s. 2).

Elbette aile kurumunun yapısı ve işlevlerinde ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Değişim ve sarsılma konusunda bütün ülkeler için aynı yargılarda bulunmak mümkün değildir. Aile kurumundaki sarsılmanın batı merkezli olduğu bilirse de küreselleşme ve kültürlerarası etkileşimin artması bu durumun bütün toplumların ortak bir sorunu haline gelmesine sebep olmaktadır (Raymo, Park, Xi, & Yeung, 2015). Zira bugün batıda başlayan bir kültürel olgu yakın ya da orta vadede dünyanın diğer bölgelerini de etkilemektedir. Bu ifadelerle anlatmak istediğimiz aslında aile kurumunda yaşanan sarsıntının sebebi olarak batıyı göstermek değildir. Batı çoğunlukla değişimin başlangıç noktasıdır. Bu nedenle aile kurumundaki sarsıntının önce batıda yaşanması olağan bir durumdur. Liberalleşme, sanayileşme, modernleşme ve kadın-erkek eşitliği süreçleri bütün toplumlarda tedricen yaşanmış ve gelinen noktada aile kurumu yeni bir değişim sürecine girmiştir.

Bugün yine batı merkezli olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde doğurganlık oranlarının düşmesi ve buna bağlı olarak yaşanan demografik dönüşüm sorunu mevcuttur (Aksakal, 2022). Sanırım bu sorun toplumların karşılaşılabileceği en büyük ve en tehlikeli sorundur. Zira toplumların devamı ve selameti neslin devamı ve genç nüfus oranlarının yüksek olmasıyla mümkündür. Aile kurumun en büyük işlevi çocuk yapmak ve bu sayede toplumların genç ve daim olmasını sağlamaktır. Yine aile kurumunun önemli bir başka işlevi yeni nesillerin toplumsal düzene uyum sağlayan bireyler olmasını sağlamaktır. Bu bağlamda insan toplumunun siyasi örgütlenmesinin ve istikrarının eski zamanlardan itibaren büyük ölçüde evlilik ve aile yaşamının istikrarına bağlı olduğunu iddia edilebilir (Orukpe & Omoruyi, 2018). Evlilik ve aile yaşamının istikrarından anlaşılması gereken aile kurumunun varlığının sürdürmesi değildir. Aile kurumu var olmaya devam ederken aynı zamanda bireysel ve toplumsal görevlerini yerine getirmelidir. Yani bir taraftan evlenen çiftler aile kurumundan beklentilerini karşılarlarken diğer taraftan da toplumun beklentileri de karşılanmalıdır. Eskiden beri evlilik bir insanın hayatındaki en önemli aşamalardan biri olmuştur. Evlilik, bir yandan bireyin sosyal yapıya entegre olmasını sağlarken, diğer yandan cinsel tatmin, zihinsel iyi oluş, sevmeye, saygı görme ve ait olma gibi çeşitli bireysel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır (RezaeanLangeroodi, Azizinazhad, & Hashemi, 2011, s. 407).

Batı eğilimlerinin etkisi altında kalan evlilik ve aile kurumu, kadına şiddet olaylarının kanun koyucu tarafından bir türlü engellenememesi, boşanma oranlarının artması, uzun süreli evlilik dışı ilişkilerin ve ebeveynliğin normalleşmesi, çocuk yetiştirmede aile içi rol dağılımının bozulması gibi sebepler nedeniyle ciddi bir tehditle karşı karşıyadır (Zaitseva, Lavrishcheva, & Ocheretko, 2021; Fisman, Iyengar, Kamenica, & Simonson, 2006). Aile kurumun yaşadığı dönüşüm toplumsal yapıyı derinden etkileyen sorunlar doğurmuştur ve bu tip sorunlar artarak devam etmektedir. Yoksullaşma, bakıcı sorunları, ebeveyn mahrumiyeti, tek ebeveynlik, suça itilen çocuklar, çocuk istismarı, alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi toplumsal düzene olumsuz etkisi olan durumlarda artışlar yaşanmaktadır.

Yine gelenekler, kültür, dil, kıyafetler, tüketim alışkanlıkları, sosyal ilişkiler, sosyal davranış kalıpları ve milli değerler de asimile olmakta ve bütün bu sorunlara kamu düzeninden sorumlu kurumlar kalıcı çözümler bulmakta oldukça zorlanmaktadır.

Evlilik üzerine yapılan çalışmalar evlilik çağında olan genç yetişkinlerin evlilik tutumları ile ilgili olumlu ve olumsuz sonuçlar ortaya koymuştur. Baş ve Cengiz (2008) kadın ve erkek öğrencilerin aile ve evlilik üzerine görüşlerini incelediği bir araştırma yapmış ve her iki cinsiyetin de evliliğe karşı olumlu tutum sergilediklerini tespit etmiştir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin toplumsal baskıdan dolayı evliliğe büyük bir anlam yüklediği sonucu elde edilmiştir. Teke (2017), üniversite öğrencilerinin evlilik ve aileye bakış açısını incelemek amacıyla betimsel bir çalışma yapmış ve 3 farklı üniversitenin farklı fakültelerinden oluşturulan örneklem üzerinde yapılan çalışmada aile, evlilik, eş seçimi gibi kavramların üniversite gençliği açısından önemini koruduğu sonucuna ulaşmıştır. Payat ve Öksüz (2022), genç erişkin ve bekâr bireylerin mutluluk korkusu ve evlilik kaygısı arasındaki ilişkiyi yaş, cinsiyet, ekonomik düzey, ilişki durumu gibi değişkenler açısından değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda yaş ve ilişki durumu ile evlilik kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Akyazı, Çıtak ve Tosun (2022), evlilik tutumunu açıklamada evlilik rol beklentilerinin rolünü incelemiş ve katılımcıların evlilik tutumları ile sosyo-demografik değişkenler arasında ilişki tespit etmiştir. Yıldırım ve Çelik (2020), toplumsal cinsiyet rolleri ve evlilik dışı cinsel yakınlık arasındaki ilişkinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit eden bir araştırma yapmış ve toplumsal cinsiyet rolleri ile evlilik dışı ilişki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca bu ilişkinin cinsiyete göre değiştiği sonucuna varılmıştır. Akın ve Aydemir (2007), üniversiteli kız öğrencilerin cinsiyet rolü tutumları bağlamında aile ve evlilik kurumlarına bakışlarını anlamaya dönük uygulamalı bir çalışma yapmış ve katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının geleneksel formlardan koptuğunu tespit etmiştir. Ayrıca katılımcıların modernlik ve geleneksellik bakımından arada kaldığı tespiti yapılmıştır. Akbaş ve ark. (2019), üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla bir araştırma yapmış ve öğrencilerin evlilik tutumlarının cinsiyet, anne-babanın mutluluk düzeyi ve evlilik kaygısı gibi değişkenlerden etkilendiğini sonucuna varılmıştır. Keldal (2021), üniversite öğrencilerinin evliliğe ilişkin görüşlerini incelemiş ve katılımcıların çok az kısmının evliliğe hazır olduğunu tespit etmiştir. Keldal'ın araştırmasında katılımcıların üçte biri evliliklerinin ebeveynlerinin evliliklerine benzemesini istediklerini belirtmiş ve yaklaşık dörtte biri evlilik dışı cinsel birlikteliği doğru bulmuş, yaklaşık üçte biri evlenmeden birlikte yaşamaya olumlu yaklaşmış ve yarıdan fazlası evlilikten kaygılandığını ifade etmiştir. Efe (2013), üniversite öğrencilerinin eş seçme eğilimleri incelemiş ve kız ve erkek öğrencilerin potansiyel eşte tercih ettiği kişilik özelliklerinin benzerlik gösterdiğini tespit etmiştir. Araştırma sonucuna göre katılımcılar potansiyel eşte daha çok, dürüstlük, güvenilirlik, saygı, sadakat, hoşgörü ve merhamet gibi özellikler ararken bekâret, duygusallık, hamaratlık, güzellik/yakışıklılık, dindarlık ve zenginlik gibi özellikler daha az arananlar arasında olmuştur. Pınar (2008), üniversite gençlerinin evliliğe bakış açısını belirlemek amacıyla araştırma yapmış ve

katılımcıların genelini evliliğe duyarlı oldukları ve özen gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Lee (2013), Üniversite öğrencilerinin evliliğe hazırlık düzeylerini incelemiş ve kız ve erkek öğrencilerin çeşitli açılardan farklılaştığı sonucuna varmıştır. Kız ve erkek öğrenciler, çatışma çözme becerisi, cinsel ilişki becerisi, ev işleri becerisi, finansal yönetim becerisi, boş zaman yönetimi becerisi, ebeveynlik hazırlık becerisi ve ebeveyn rolü becerisi olmak üzere çeşitli beceriler açısından incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kız ve erkek öğrenciler bu becerilere göre çeşitli açılardan farklılıklar göstermiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde son yıllarda birçok araştırmacının gençlerin evlilik tutumları ve eş seçme stratejilerine odaklandığı görülmektedir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar göstermektedir ki müstakbel evli çiftlerde evlilik öncesi çeşitli kaygılar ve kararsızlıklar mevcuttur. Şüphesiz ki gençlerin evlilikle ilgili kaygı ve kararsızlıkları yapacakları evliliklerin başarısız ve mutsuz olmasına sebep olabilecektir. Yine çeşitli araştırma sonuçları bazı katılımcıların geleneksel değerlerden uzaklaştığı ve evliliğe karşı olumsuz tutumlar geliştirdiğini tespit etmiştir. Benzer sonuçlar yabancı literatür incelendiğinde de görülmektedir. Dolayısıyla genç yetişkinlerin evlilik ve aile kurumuna karşı kararsız veya olumsuz tutumları dönemsel ya da bölgesel değil büyük oranda evrensel bir sorun olduğu söylenebilir.

Aile kurumunda yaşanan kriz önümüzdeki birkaç on yıl sosyal bilimcilerin, uluslararası kuruluşların ve politikacıların odağında olmalı ve yaşanan ve yaşanması muhtemel krizler için çözümler üretilmelidir. Bu krizin odak noktasında ise elbette evlenme adayları olan gençler olmalıdır. Gençlerin, aile kurumu ve ebeveynlik konusundaki algıları incelenmeli ve evlilik öncesi aile eğitimine dâhil edilmelidir. Zira ergenler ve gençlerin aile kurumuna bakış açısı ve beklentileri onarılmadan aile krizlerinin çözülmesi pek mümkün değildir. Bu araştırmanın amacı evlenme sürecinde olan üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını ve aile kurumundan beklentilerini tespit etmektir. Ayrıca cinsiyet, dindarlık, ekonomik kaygı düzeyi, yerleşim yeri, ilişki durumu ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları gibi değişkenlerin evlilik tutumları üzerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla daha önce Bayoğlu ve Atlı (2014) tarafından geliştirilerek güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış *İnönü Evlilik Tutum Ölçeği* kullanılmıştır. İETÖ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde eğitim gören 447 bekâr öğrenciye (120 erkek, 327 kız) uygulanmış ve sonuçlar SPSS 23 programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin evlilikle ilgili kaygı düzeylerinin erkek öğrencilere nazaran daha fazla olduğu, sosyal medya kullanım pratikleri, geleceğe dair ekonomik kaygı ve dindarlık değişkenlerinin evlilik tutumlarını anlamlı düzeyde etkilediği sonucuna varılmıştır.

2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Araştırmanın amacı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde eğitim gören ve yaşları itibarıyla evlilik çağında olan öğrencilerin evlilik tutumlarını belirlemek ve sebeplerini ortaya koymaktır. Ayrıca kız ve erkek öğrencilerin evlilik tutumları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Alt Problemleri

1. Öğrencilerin evlilik tutumları cinsiyete göre değişiklik göstermekte midir?
2. Öğrencilerin evlilik tutumları yerleşim yerlerine göre değişmekte midir?
3. Öğrencilerin evlilik tutumları sosyal medya kullanım alışkanlıklarına göre değişmekte midir?
4. Öğrencilerin evlilik tutumları ilişki durumlarına göre değişmekte midir?
5. Öğrencilerin evlilik tutumları dindarlık tutumuna göre değişmekte midir?
6. Öğrencilerin evlilik tutumları ekonomik kaygı düzeyinden etkilenmekte midir?

3. YÖNTEM

3.1. Model

Bu çalışma, evlilik çağında olan genç üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını ortaya koymak amacıyla korelasyonel desende tasarlanmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 23 programı ile analiz edilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde eğitim gören 327 kız (%73), 120 erkek (%27) olmak üzere 447 bekâr öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken seçkisiz örnekleme türlerinden biri olan basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Basit seçkisiz örnekleme (simple random) yönteminde evrendeki tüm birimler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. Seçkisiz örnekleme, temsil edici bir örneklemin belirlenmesinde geçerli ve en iyi yoldur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016). Çalışmaya alınan bireylerin yaş 18-25 aralığında değişmektedir ve yaşların ortalaması 21,3 (D=2.1) olarak ölçülmüştür. Katılımcıların 244'ü kent merkezinde 203'ü ise kırsal bölgede yaşamaktadır. Üniversitemizde hali hazırda eğitim gören öğrenciler yaşları itibariyle evlilik sürecinde olan ya da yakın zamanda evlenme planları yapma potansiyelinde olan yaş gurubudur. Bu nedenle öğrenciler üzerinde böyle bir çalışma yapmak araştırmamız amacı açısından uygun görülmüştür. Ayrıca araştırmacılar ölçekleri uygulamadan önce öğrencilere güvenilir koşullar sağlama ve verileri sağlıklı bir ortamda elde etme imkânına da sahip olmuştur.

3.3. Prosedür

Bu çalışmada öncelikle araştırma formu için Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 27.07.2022 tarih ve E-88012460-050.01.02-185199 sayılı yazı ile etik kurul onayı alınmıştır. İETÖ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinin lisans bölümlerine uygulanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere bilgilendirici onam formu sunulmuştur. Uygulama aşamasında öğrencilere çalışmanın amacı ve formun nasıl doldurulacağı detaylı olarak açıklanmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve daha önce Bayoğlu ve Atlı (2014) tarafından geliştirilerek güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış *İnönü Evlilik Tutum Ölçeği* kullanılmıştır. İETÖ katılımcılara yüz yüze uygulanmış ve uygulama gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Katılımcılara araştırmacının amacı anlatılmış ve verilerin hiçbir şekilde amacının dışında kullanılmayacağı ve mahremiyet sınırlarının ihlal edilmeyeceği taahhüt edilmiştir. Katılımcıların kendini açma düzeyinin yüksek olması için uygulama öncesinde araştırmacının sonuçlarının öneminden ve katılımcının araştırmaya gerçek cevaplar vererek sağlayacağı katkıdan bahsedilmiştir. Ayrıca mahremiyet ihlali olmaması adına kimlik bilgileri talep edilmemiştir.

3.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma grubuna alınan katılımcıların yaş, cinsiyet, ilişki durumu, ekonomik gelir düzeyi, yaşadıkları yerleşim yeri, sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve dindarlık tutumlarını belirlemek için oluşturulmuştur.

3.4.2. İnönü Evlilik Tutum Ölçeği

İETÖ, 21 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçektir. 5'li likert tipindeki derecelenmeler; Hiç katılmıyorum (1), Nadiren katılıyorum (2), Biraz katılıyorum (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle katılıyorum (5) şeklindedir. Elde edilen puanın yüksek olması evliliğe yönelik olumlu tutumu, düşük puan ise evliliğe yönelik olumsuz tutumu ifade etmektedir (Bayoğlu & Atlı, 2014, s. 405).

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Uygulama aşamasında her ne kadar örneklemin evreni temsil etme gücüne özen gösterilmiş olsa da öğrencilerin çoğunluğunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden olması ve bu nedenle homojen bir kültürel özelliğe sahip olması araştırma sonuçlarının geneli yansıtmasını tam anlamıyla mümkün kılmamaktadır. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun düşük ekonomik gelire sahip olması evlilik beklentilerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle farklı üniversitelerde farklı kültürel özelliklere ve ekonomik koşullara sahip öğrenciler üzerinde yapılacak çalışmalar bizim çalışmamızı tamamlar nitelikte olacaktır.

3.6. Veri Analizi

Araştırma verilerinin güvenilirlik düzeyini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha güvenilirlik analizi yapılmış ve İnönü Evlilik Tutum Ölçeği'nin Cronbach's Alpha güvenilirliği .926 olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırma verilerine istatistiksel yöntemin tespiti amacıyla için kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı Shapiro-Wilk testi ve normallik grafikleri incelenmiştir. Her iki grubun da verilerinin normal dağılım özelliği gösterdiği ($p < .05$; skewness -.641, kurtosis .334) belirlenmiştir. Öğrencilerin evlilik tutumlarının ilişki durumu, dindarlık, ekonomik kaygı, yerleşim yeri, sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve cinsiyet değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla

bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü Anova testi uygulanmıştır. Etki büyüklüğü hesaplama için bağımsız gruplar t testi sonuçlarına Cohen's d ve Anova analiz sonuçlarına ise eta kare etki büyüklüğü hesaplaması kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Güvenirlige İlişkin Bulgular;

Tablo1. İnönü Evlilik Tutum Ölçeği'nin Güvenirlik Tablosu

	Cronbach's Alpha	N of Items
İETÖ	,926	21

Katılımcılara uygulanan İnönü Evlilik Tutum Ölçeğinden elde edilen verilerin güvenirlilik düzeyi Cronbach Alpha yöntemi ile hesaplanmış ve sonuçların güvenirlilik düzeyi .926 olarak elde edilmiştir. Bu nedenle üniversite öğrencilerine uygulanan evlilik tutum ölçeğinden elde edilen verilerin güvenirlilik düzeyinin yeterli olduğu kanaatine varılmıştır.

4.2. Cinsiyet, İlişki Durumu, Dindarlık, Ekonomik Kaygı ve Yerleşim Yerine İlişkin Bulgular;

Tablo2. Öğrencilerin Bağımsız Gruplar t-testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t-testi		Cohen's d
				sd	p	
Kız	327	3,73	75	445	.000	.42
Erkek	120	4,04	70			

Dindarlık	n	\bar{x}	ss	t testi		Cohen's d
				sd	p	
Evet	219	4,02	63	445	.000	.58
Hayır	228	3,60	80			

Ekonomik Kaygı	n	\bar{x}	ss	t testi		Cohen's d
				sd	p	
Evet	210	3.50	77	445	.000	.86
Hayır	237	4.10	61			

İlişki Durumu	n	\bar{x}	ss	t testi		Cohen's d
				sd	p	
Var	181	3,80	79	445	.772	.026
Yok	266	3,82	73			

Yerleşim Yeri	n	\bar{x}	ss	t testi		Cohen's d
				sd	p	
Kent Merkezi	244	3,80	75	445	.749	.026

Kırsal	203	3,82	76
--------	-----	------	----

Tablo 2’de öğrencilerin evlilik tutumlarının yerleşim yeri, ilişki durumu, ekonomik kaygı, dindarlık ve cinsiyet değişkenleri açısından farklılaşma durumunu gösteren bağımsız gruplar t testi sonuçları verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi öğrencilerin cinsiyetleri, geleceğe dair ekonomik kaygıları ve kendilerini dindar olarak tanımlama durumları evlilik tutumlarını anlamlı düzeyde etkilemektedir. Yerleşim yeri ve ilişki durumlarının ise evlilik tutumlarının üzerinde anlamlı etkisi tespit edilememiştir.

Erkek öğrencilerin evlilik tutum puanlarının ortalaması (4,04), kız öğrencilerin tutum ortalamasından (3,73) büyüktür. Kız ve erkek öğrencilerin evlilik tutum puanları arasındaki farkın bağımsız gruplar t-testi sonucu anlamlı bir farklılık göstermiştir ($t [445] = -3.833; p < .05$). Kız ve erkek öğrencilerin test sonuçları arasındaki farkın etki büyüklüğü (Cohen’s $d = .42$) orta düzey olarak hesaplanmıştır. Etki büyüklüğü analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğünün veya gücünün standartlaştırılmış ölçüsüdür. Etki büyüklüğünün ölçülmesinde birçok araştırmacı Cohen’s d etki büyüklüğü testini tercih etmektedir (Christensen, Johnson, & Turne, 2015, s. 411). Bağımsız gruplar t-testi ve Cohen’s d etki büyüklüğü testi sonuçlarında göre İnönü Evlilik Tutum Ölçeğine katılan kız ve erkek öğrencilerin evlilik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Her iki grubun da evlilik tutum skorları yüksek puanlar vermiş olsa da kız öğrencilerin evlilik kaygılarının erkek öğrencilerin kaygılarından fazla olduğu belirlenmiştir. Kendini dindar olarak tanımlayan ve tanımlamayan öğrencilerin evlilik tutum ölçeğine verdiği cevapların anlamlı derecede farklılaştığı görülmektedir ($p < .05$). Dindar olduğunu ifade eden öğrenciler İETÖ’den daha yüksek puan almışlardır ve bu sonuç onların evlilik ve aile ilişkilerinde inanç sisteminin etkisiyle hareket ettiğini göstermektedir. Fakat buradan, dindarların ya da dini vecibelerini yerine getiren insanların evliliğe dair korku ya da kaygı taşımadığı ve tutumlarının değişmediği sonucuna ulaşılamaz. Dindarlık birey için gelenekler, değerler ve kültürün korunması için bir sebeptir. Bu durum değişimi yavaşlatsa da tamamen engellemez. Geleceğe dair ekonomik kaygı taşıyan katılımcıların İETÖ sonuçları ekonomik kaygı taşımayan katılımcıların İETÖ sonuçları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Geleceğe dair ekonomik kaygı taşımayan katılımcıların İETÖ ortalaması 4,10 iken ekonomik kaygı taşıyan katılımcıların İETÖ ortalamaları 3,50 olarak belirlenmiştir. İki grubun İETÖ ortalamaları arasındaki farkın t testi sonuçları ($p < .05$)’tir. Elde edilen sonuç beklenen bir durumdur. Zira günümüzde birçok birey evlenme sürecini ekonomik kaygılardan dolayı erteleyebilmekte ya da evlilik kaygısı taşımaktadır. Ölçeğe katılan öğrencilerin henüz düzenli bir gelire sahip olmamaları ekonomik kaygı taşımalarının ve buna bağlı olarak da evlilik tutum düzeylerinin düşük olmasının sebepleri arasında gösterilebilir.

4.3. Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Bulgular

Tablo 3. İnönü Evlilik Tutum Ölçeğinin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarına Göre Anova Sonuçları

		ANOVA					
Tutum_Ort		Sum of Squares	df	Mean Square	f	Sig	
Between Groups	(Combined)	22.296	3	7.432	14.405	.000	
	Linear Term	Weighted	3.594	1	3.594	6.967	.009
		Deviation	18.702	2	9.351	18.124	.000
Within Groups		228.558	443	.516			
Total		250.854	446				

Tablo 4. İnönü Evlilik Tutum Ölçeğinin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarına Göre Post Hock Test Sonuçları

Tutum_Ort		Multiple Comparisons				
		Mean Differans	Std. Error	Sig.	%95 Confidence Interval	
					Lower Bound.	Upper Bound
Sosyal Medya Kullanmıyor	Nadiren Kullanıyor	.79275*	.12612	.000	.4962	1.0893
	Sıklıkla Kullanıyor	.74285*	.12097	.000	.4584	1.0273
Nadiren Kullanıyor	Hiç Kullanmıyor	-.79275*	.12612	.000	-1.0893	-.4962
	Sıklıkla Kullanıyor	.049990	.07336	.775	-.2224	.1226
Sıklıkla Kullanıyor	Hiç Kullanmıyor	-.74285*	.12097	.000	-1.0273	-.4584
	Nadiren Kullanıyor	.049990	.07336	.775	-.1226	.2224

Katılımcıların sosyal medya kullanım tutumları, hiç kullanmayanlar, nadiren kullananlar ve sıklıkla kullananlar şeklinde üç grup halinde sınıflandırılmıştır. Katılımcıların sosyal medyayı kullanım davranışlarının evlilik tutumları ile ilişkisini tespit etmek amacıyla Anova analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir. Tablolarda görüldüğü üzere öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile evlilik tutumları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < .05$). Sosyal medyanın nadiren ya da sık kullanımı arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p > .05$). Haliyle sosyal medya kullanan öğrencilerde ya da genç yetişkinlerde evlilik ve aile kurumuna dair yaklaşımların, evlilik beklentilerinin ve evliliğe dair kaygıların değiştiği ifade edilebilir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde eğitim gören ve evlilik çağına olan 18-25 yaş arasındaki genç yetişkin öğrencilerin evlilik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Seçkisiz örneklem yönteminin kullanıldığı araştırmaya katılan öğrencilerin dörtte

üçü kız, dördte biri erkeklerden oluşmuştur. Katılımcıların %55'i kentsel alanda %45'i ise kırsal bölgede yaşamaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin evlilik tutumlarının yüksek olduğu ($\bar{x}=3,81$) ancak erkeklerin evlilik tutum ortalamaları ($\bar{x}=4,04$) ile kızların evlilik tutum ortalamaları ($\bar{x}=3,73$) arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin evlilik tutum puanları kız öğrencilerin evlilik tutum puanların daha yüksektir. Bu bulgular daha önce yapılan benzer çalışmalarla (Baş ve Cengiz 2008, Yıldırım ve Çelik 2020, Pınar 2008 ve Lee 2013) tutarlılık göstermektedir. Kız öğrencilerin evlilik tutumları incelendiğinde erkeklerle özellikle farklılaşan boyutların güven, saygınlık ve evliliğin sağlayacağı yaşam standartları ile ilgili olduğu görülmektedir. Kız öğrencilerin yaşadığı kaygılar toplumda kadınların yaygın biçimde yaşadığı sorunlarla benzerlik göstermektedir. Zira kadınlar hâlâ yaygın biçimde çeşitli eşitsizliklere ve mağduriyetlere maruz kalmaktadır. Öğrencilerin evlilik tutumları incelendiğinde kız öğrencilerin evliliğin kendilerine huzur getireceğine, saygınlık kazandıracağına ve hayatını düzene sokacağına dair inançlarının zayıf olduğu görülmektedir. Bu durum şaşırtıcı bir sonuç değildir. Zira geleneksel yaşam biçimi itibarıyla evlilik ve aile ilişkilerinde cinsiyetler arası eşitsizlikler yaşanmaktadır. Kadınlar şiddet mağduru olabilmekte, ekonomik yoksunluk yaşayabilmekte, toplum tarafından eşine itaate zorlanabilmekte ve sorumlulukları erkeklere nazaran orantısız bir biçimde artabilmektedir. Bu konuda yapılan diğer çalışmalar da bunu desteklemektedir. Dolayısıyla araştırmamızda elde edilen bu sonuçlar kadınların günlük hayatta yaşadığı toplumsal cinsiyet sorunları ile örtüşmektedir. Kız öğrencilerin evlilik olmadan hayatın eksik kalacağına, evliliği herkesin yaşaması gerektiğine ve evliliğin rahat bir hayat sunacağına dair inançları yine erkek öğrencilerden zayıftır. Bu konuda kızların tutumlarının olumsuz olması evlilik beklentilerinin düşüklüğüne işaretler.

Kadınların aile kurumu bağlamında kendilerini güvende hissetmemesi, bu uzun ve kalıcı toplumsal cinsiyet baskısının yoğunluğu ileride karı-koca arasında asimetrik ilişkilerin oluşmasına ve kadınların birçok açıdan mağdur ve madun olmalarına sebep olabilmektedir. Aile kurumunda taraflardan birinin mağdurluğu birlikteliğin sancılı yürümesine sebep olacak ve aile kurumu beklenen bireysel ve toplumsal işlevleri yerine getiremeyecektir. Şayet aile kurumunun yaşadığı kriz çözülmek isteniyorsa kadınların yaşam standartlarının düşmediği, aile içi rol dağılımının çağdaş yaşama uyarlandığı, kadın haklarının sağlam temeller üzerine oturtulduğu bir aile modeli üzerine çaba sarf edilmelidir.

Aile kurumunun tesis edilmesinde ve yürütülmesinde bireylerin tutum ve davranışlarını belirleyen önemli kurumlardan biri dindir. İnsanlar şayet hayatlarını inançları gereği sürdürüyorlarsa eş seçme ve evlilik pratikleri de yine inançlarına göre şekillenmektedir. Kendini dindar olarak gören bireyler inançlarının emir, yasak ve geleneklerini genellikle yok saymazlar. Karı koca ilişkileri, eş seçme stratejileri, ebeveynlik pratikleri, evlilik biçimi, evlilik zamanı ve aile içi ilişkiler belli bir oranda inanç sistemlerinin etkisi altında kalır. Bu nedenle araştırmamızda katılımcılara “Kendinizi dindar olarak tanımlıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Dindar olduğunu ifade eden (%49) ve dindar olmadığını söyleyen (%51) katılımcıların evlilik tutum puanları arasında kendini dindar olarak tanımlayanların

lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İnanç sistemleri bir toplumsal kontrol sistemi işlevine sahiptir. Bu nedenle dinin emir ve yasaklarını günlük hayatında merkeze almayan bireyler *bireysel benlik* tipinin özelliklerine daha yakinken dindar bireyler *kolektif benlik* özellikleri göstermektedir. Hogg ve Vaughan'ın "benlik, kendi özelliklerini dâhil olduğu grubun özelliklerinden çıkarır" düşüncesi birçok erken dönem psikoloğu tarafından kabul edilmektedir (Hogg & Vaughan, 2014, s. 130). McDougall, gruptaki bireyler arasındaki etkileşimin zamanla bir grup ruhunu oluşmasına sebep olduğunu söylerken (Hogg & Vaughan, 2014) kolektif kimliklerin oluşmasını açıklamaktadır. İnanç sistemleri de müntesipleri arasında grup ruhu oluşturma bakımından oldukça başarılıdır. Özellikle dindar bireyler grubun kural ve kaidelerine çoğunlukla uymayı tercih ederler. Bireysel benlikler ise kolektif benliklere kıyasla içinde bulunduğu grubun daha az etkisinde olan kimliklerdir. Günlük hayatlarında kararlar verirken bireysel davranma potansiyelleri yüksektir. Bu bağlamda dindarların ve dindar olmayanların evlilik patriklerinin farklılaşması normaldir. Araştırmamızda kendini dindar olarak tanımlayan katılımcıların evlilik tutum ölçeği ortalamaları diğerlerine kıyasla daha yüksektir. Haliyle inanç sisteminin etkisinde olan bireylerin evlilik kaygılarının daha düşük olduğu söylenebilir. Zira inanç sisteminin etkisinde olan bireyler daha teslimiyetçi ve kaderci bir anlayışa sahiptirler.

Araştırmamızda anlamlı sonuçlar elde ettiğimiz bir başka değişken ise katılımcıların geleceğe dair ekonomik kaygı düzeyleridir. Araştırmaya katılan öğrencilere geleceğe dair ekonomik kaygılar taşıyıp taşımadığı sorusu yöneltildi. Öğrencilerin %47'si ekonomik kaygı taşıdığını söylerken %53'ü ekonomik kaygı taşımadığını ifade etti. Ekonomik kaygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin evlilik tutum ölçeği ortalamasının ($\bar{x}=3,50$) ekonomik kaygı taşıyanların tutum ortalamasından ($\bar{x}=4,09$) daha düşük olduğu tespit edilmiştir. İki değişken arasındaki sonuç bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiş aradaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin henüz mezun olup düzenli gelir elde ettikleri bir mesleklerinin olmaması ekonomik kaygı düzeylerinin yüksek olmasının sebepleri arasında gösterilebilir. Fakat yine de gençler arasında evliliğin getireceği ekonomik sorumluluklara dair kaygının yaygın olduğu ve bu durumun evlilik ve aile kurumuna karşı tutumlara yansıdığı söylenebilir. Aile düzenin ve mutlu evliliğin ön koşullarından biri ekonomik refah düzeyinin yüksek olmasıdır. Kentleşmenin yaygınlaşması ve buna paralel olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesi aile kurumunda yaşanan ekonomik sorunların önemli sebepleri arasındadır. Bu nedenle katılımcıların evlilik tutum düzeyleri yerleşim yerlerine göre de alınmış fakat bu bakımdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Araştırmamızda ele aldığımız bir başka konu ise katılımcıların sosyal medya kullanım alışkanlıklarıdır. Günümüzde gençler arasında yaygın biçimde kullanılan sosyal medya, küresel kültürün bir taşıyıcı aracı olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle sosyal medya araçları, kullanıcılarının tutum ve davranışlarını etkileme özelliğine sahiptir. İçinde bulunduğumuz dönemde bireyler erken yaşlardan itibaren sosyal medya araçlarını kullanmaya başlamakta ve bu durum kimliklerinin inşa olmasında etkili olmaktadır. Kimlik gelişiminde merkezi bir konumda olan aile kurumu yerini tedrici bir biçimde sosyal medya araçlarına bırakmış ve Durkheim'in ifadesiyle telkin edilmeye oldukça müsait olan çocuklar (Durkheim,

2016) sosyal medya araçlarının adeta esiri olmuştur (Aksakal, 2021). Bu durum sosyal medya kullanan bireylerin evlilik tutumları ve eş seçme stratejilerine de yansımaktadır. Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlar da ortaya koymuştur ki sosyal medya kullanımı üniversite öğrencilerinin evlilik tutumları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Evlilik çağında olan genç yetişkinler, sosyal medya araçlarının – dolayısıyla batı kültürünün- etkisinde kalarak evlilik ve aile kurumuna karşı olumsuz tutum ve beklenti içine girebilmektedirler. Bu nedenle okullarda ve ailede medya okuryazarlığı ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları açısından tedbirler alınarak çocukların ve gençlerin inşa ettikleri dijital kimliklerinde hayal ile gerçeği ve doğru ile yanlış ayırt edebilmesi sağlanmalıdır.

Bugün aile kurumu benzeri görülmemiş bir değişim süreciyle karşı karşıyadır. Toplumsal düzen için kritik bir öneme sahip olan aile kurumunun karşı karşıya kaldığı bu krizin atlatılması için çocukların ve gençlerin evliliğe karşı tutumları yeniden düzenlenmelidir. Evlilik ve aile kurumunun gençler nazarında itibar kaybetmeye devam etmesi orta ve uzun vadede telafisi mümkün olmayacak toplumsal sorunlar doğuracaktır. Bu nedenle yeni nesillerin aile hayatı ve kadın-erkek ilişkileri bakımından eğitilmesi çok önemlidir. Okullar çocukları erken yaşlardan itibaren eğitip keşiklerini biçimlendiren başlıca kurumlar arasındadır. Şayet uygun müfredatlar geliştirilir ve eş seçme, evlilik süreci ve aile hayatı bakımından yeni nesiller doğru yönlendirilirse yaşanan krizin şiddetinin azaltılması mümkün olabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKBAŞ, M., Sürücü, Ş. G., Köroğlu, C. O., & Öztürk, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörler. *Cukurova Medical Journal*, 44(1):93-100, DOI: 10.17826/cumj.441022.
- AKIN, M. H., & Aydemir, M. A. (2007). Cinsiyet rolü tutumları bağlamında aile ve evlilik kurumlarına bakışları (Selçuk Üniversitesi Örneği). *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(18), 18-43, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/151856>.
- AKSAKAL, İ. (2021). Çocuk, Kimlik ve sosyal Medya. S. Yıldırım, & A. Doğutaş içinde, *Çocuk, Medya ve Sosyal Medya* (s. 117-134). Eğitim Kitap.

- AKSAKAL, İ. (2022). Covid-19 pandemisine Ulrich Beck'in "risk toplumu" ve Michel Foucault'un "disiplinci iktidar" kuramı üzerinden bir değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, 15(58), 1799-1826, Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.61910>.
- AKYAZI, K. G., Çıtak, Ş., & Tosun, C. (2022). Evlilik tutumunun bir yordayıcısı olarak evlilik rol beklentileri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 931-948, Doi: 10.48146/odusobiad.1107960.
- ALTUNTAŞ, S., & Atli, A. (2015). Eş seçme envanteri geliştirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12)32, 123-135, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183452>.
- BAŞ, E., & Cengiz, E. (2008). Üniversite öğrencilerinin evlilik ve aileyi anlamlandırma biçimleri: Karadeniz Teknik Üniversitesi örneği. *İmgelem*, 2, 1-23, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/503496>.
- BAYOĞLU, F., & Atli, A. (2014). İnönü evlilik tutum ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik analizleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 397-415, (15) 2, <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/inonu-evlilik-tutum-olcegi-toad.pdf>.
- BEHERA, J. R., & Lenka, C. (2018). Attitude of adolescent girls towards marriage and family life. *National Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 3(1), 414-417.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Yayınevi.
- CHRISTENSEN, L. B., Johnson, R. B., & Turne, L. A. (2015). *Research Methods, Design, and Analysis*. Pearson.
- DURKHEİM, E. (2016). *Ahlak Eğitimi*. Cem Yayınevi.
- EFE, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin eş seçme eğilimleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FİSMAN, R., Iyengar, S. S., Kamenica, E., & Simonson, I. (2006). Gender differences in mate selection: evidence from a speed dating experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 673-697. .
- GIULIO, P. d., Fent, T., Philipov, D., Vobecká, J., & Winkler-Dworak, M. (2021). State of the Art: A Family-Related Foresight Approach. *Vienna Institute of Demography*, 1-27, 10.1553/0x003d06d8.
- HOGG, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal Psikoloji*. Ütopya Yayınevi.
- KELDAL, G. (2021). Üniversite öğrencilerinin gözünden evlilik. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 375-393, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1497258>.
- LEE, S. H. (2013). An Exploratory study on gender differences in marital preparation skills of college students. *International Journal of Human Ecology*, (14), 53-68, <http://dx.doi.org/10.6115/ijhe.2013.14.2.53>.
- ORUKPE, W. E., & Omoruyi, B. O. (2018). Christianity, marriage and family life in Esanland. *Ilorin Journal of History and International Studies*, 8(1), 113-136, .
- PAYAT, Ş., & Öksüz, Y. (2022). Genç yetişkinlik çağındaki bireylerin evlilik kaygısı ile mutluluk korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 621-642, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/71575/999417>.

EXTENDED SUMMARY

The crisis in the family institution should be in the focus of social scientists, international organizations and politicians for the next few decades, and solutions should be produced for the current and possible crises. At the focal point of this crisis, of course, should be young people who are candidates for marriage. Young people's perceptions of the institution of family and parenting should be examined and included in premarital family education. Because it is not possible to resolve family crises without repairing adolescents' and young people's perspectives and expectations towards the family institution. The aim of this research is to determine the marriage attitudes of university students who are in the process of marriage and their expectations from the family institution. In addition, the effects of variables such as gender, religiosity, level of economic anxiety, place of residence, relationship status and social media usage habits on young adults' marriage attitudes were tried to be determined. For this purpose, İnönü Marriage Attitude Scale, which was developed by Bayoğlu and Atlı (2014) and whose reliability and validity studies were carried out, was used. İETÖ was applied to 447 single students (120 boys, 327 girls) studying at Erzincan Binali Yıldırım University and the results were analyzed with the SPSS 23 program. As a result of the research, it was concluded that female students' marriage-related anxiety levels were higher than male students, and social media usage practices, economic anxiety about the future and religiosity variables significantly affected their marriage attitudes.

This study was designed in correlational design in order to reveal the marriage attitudes of young university students who are at the age of marriage. The data obtained from the research were analyzed with the SPSS 23 program.

The gender of the students, their economic concerns about the future and the status of defining themselves as religious significantly affect their marriage attitudes. There was no significant effect of residence and relationship status on marriage attitudes. The average of male students' marriage attitude scores (4.04) is higher than the female students' average (3.73). The independent groups t-test result of the difference between the marriage attitude scores of female and male students showed a significant difference ($t [445] = -3.833; p < .05$). The effect size (Cohen's $d = .42$) of the difference between the test results of male and female students was calculated as medium. Effect size analysis is a standardized measure of the size or strength of the relationship between variables. Many researchers prefer Cohen's d effect size test to measure effect size (Christensen, Johnson, & Turne, 2015, p. 411). According to the independent groups t-test and Cohen's d effect size test results, there is a significant difference between the marriage attitudes of male and female students participating in the İnönü Marriage Attitude Scale. Although the marriage attitude scores of both groups gave high scores, it was determined that the marriage anxiety of female students was higher than that of male students. It is seen that the answers given to the marriage attitude scale of students who define themselves as religious and those who do not differ significantly ($p < .05$). Students who stated that they were religious got higher scores in the İETÖ, and this result shows that they act under the influence of their belief system in their marriage and family relationships. However, it cannot be concluded from this that religious people or people who fulfill their religious duties do not have fear or anxiety about marriage and their attitudes have not changed. Religiosity is a reason for the individual to preserve traditions, values and culture. Although this slows change, it does not prevent it completely. A significant difference was found between the İETÖ results of the participants who have economic concerns about the future and the participants who do not have economic concerns. While the average of the participants who do not have economic concerns about the future is 4.10, the average of the participants who have economic concerns is 3.50. The t-test results of the difference between the means of ETAS of the two groups are ($p < .05$). The result obtained is an expected situation. Because today, many individuals can postpone the marriage process due to economic concerns or they have marriage anxiety. The fact that the students who participated in the scale do not have a regular income can be shown among the reasons for their economic anxiety and, accordingly, their low level of marriage attitude.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHS) METODU İLE BEHZAT DERESİ
(TOKAT) HAVZASI TAŞKIN RİSK ANALİZİ**

Flood Risk Analysis of Behzat River (Tokat) Basin With Analytic Hierarchy Process
(AHP) Method

MEHMET AKİF TAŞ

Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Department of Geography,
akif.tas@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0003-3543-037X.

MUHAMMET ENES YANIK

Arş.Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

Research Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Department of Geography,
muhammet.yanik@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0003-2926-5814.

Atf/©: Taş, Mehmet Akif (2022). Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahs) Metodu İle Behzat Deresi (Tokat) Havzası Taşkın Risk Analizi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss.185-199

Citation/©: Taş, Mehmet Akif (2022). Flood Risk Analysis of Behzat River (Tokat) Basin With Analytic Hierarchy Process (AHP) Method, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp.185-199

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types :	<i>Araştırma - Research</i>
Geliş Tarihi-Received Date :	<i>19.12.2022</i>
Kabul Tarihi-Accepted Date :	<i>22.12.2022</i>
Sayfa Numarası-Page Numbers:	<i>185-199</i>
Doi :	<i>10.46790/erzisosbil.1221464</i>

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahs) Metodu İle Behzat Deresi (Tokat) Havzası Taşkın Risk Analizi

Flood Risk Analysis of Behzat River (Tokat) Basin With Analytic Hierarchy Process (AHP) Method

MEHMET AKİF TAŞ-MUHAMMET ENES YANIK

Öz:

Meteorolojik kökenli afetlerin en önemlilerinden biri olan taşkın (sel), aniden gerçekleşen ve etki derecesi oldukça yüksek olan bir afettir. Bu afete hazırlıksız yakalanmamak, mücadele etmek ve gerekli önlemleri almak için Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak uluslararası akademik mecrada kabul görmüş yöntemlerin kullanılması oldukça önemlidir. Bu analiz yöntemlerinden biri de Analytical Hierarchy Process (AHP) olarak literatüre geçen Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ya da Çok Kriterli Karar Verme Süreci (ÇKKVS)'dir. Bu çalışmada Tokat'ın Merkez ilçesi güneyinde bulunan, kayıtlarda 1839 yılından 1961 yılına kadar defalarca sel afetine maruz kalarak tarihi süreçte yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği Behzat Deresi Havzası incelenmiştir. SentinelHub, NASA, Corine, HGM, MTA gibi birçok ulusal ve uluslararası kuruluşta elde edilen veriler ışığında AHS oluşturulmuştur. Yaklaşık 25,041 ha yüzölçümüne sahip havzanın güneybatı ve kuzey kesimlerinin yüksek oranda sel afetine kırılgan alanlardan oluştuğu görülmüştür. Yapılan hesaplamalara göre havzanın yaklaşık 9747 ha (%38,9)'lık bölümünün orta derecede, 1372 ha (%5,4)'lık bölümünün ise yüksek derecede sel afetine maruz kalabilecek alanların bulunduğu ortaya konmuştur. Buradan elde edilen sonuçlar dikkate alınarak afet yönetim sürecinde ilgili paydaşların hazırlıklı olmaları amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, AHP Metodu, Analiz, Taşkın, CBS

Abstract:

Flooding, one of the most important meteorological disasters, is a sudden and highly effective disaster. It is very important to use the methods accepted in the international academic community by using Geographic Information Systems (GIS) to avoid being unprepared for this disaster, to fight and to take necessary precautions. One of these analysis methods is Analytical Hierarchy Process (AHP), also known as Analytical Hierarchy Process (AHP) or Multi-Criteria Decision Making Process (ÇKKVS). In this study, the Behzat River Basin, located in the south of the Central District of Tokat, which has suffered from flood disasters many times from 1839 to 1961, and has lost hundreds of lives in the historical process, was examined. In the light of data obtained from many national and international institutions such as SentinelHub, NASA, Corine, HGM, MTA, AHP was created. It was observed that the southwestern and northern sections of the basin, which has an area of approximately 25,041 hectares, consist of areas highly vulnerable to flood disasters. According to the calculations, approximately 9747 ha (38.9%) of the basin is moderately and 1372 ha (5.4%) is highly vulnerable to flood disasters. Based on the results obtained, it is aimed to prepare the relevant stakeholders in the disaster management process.

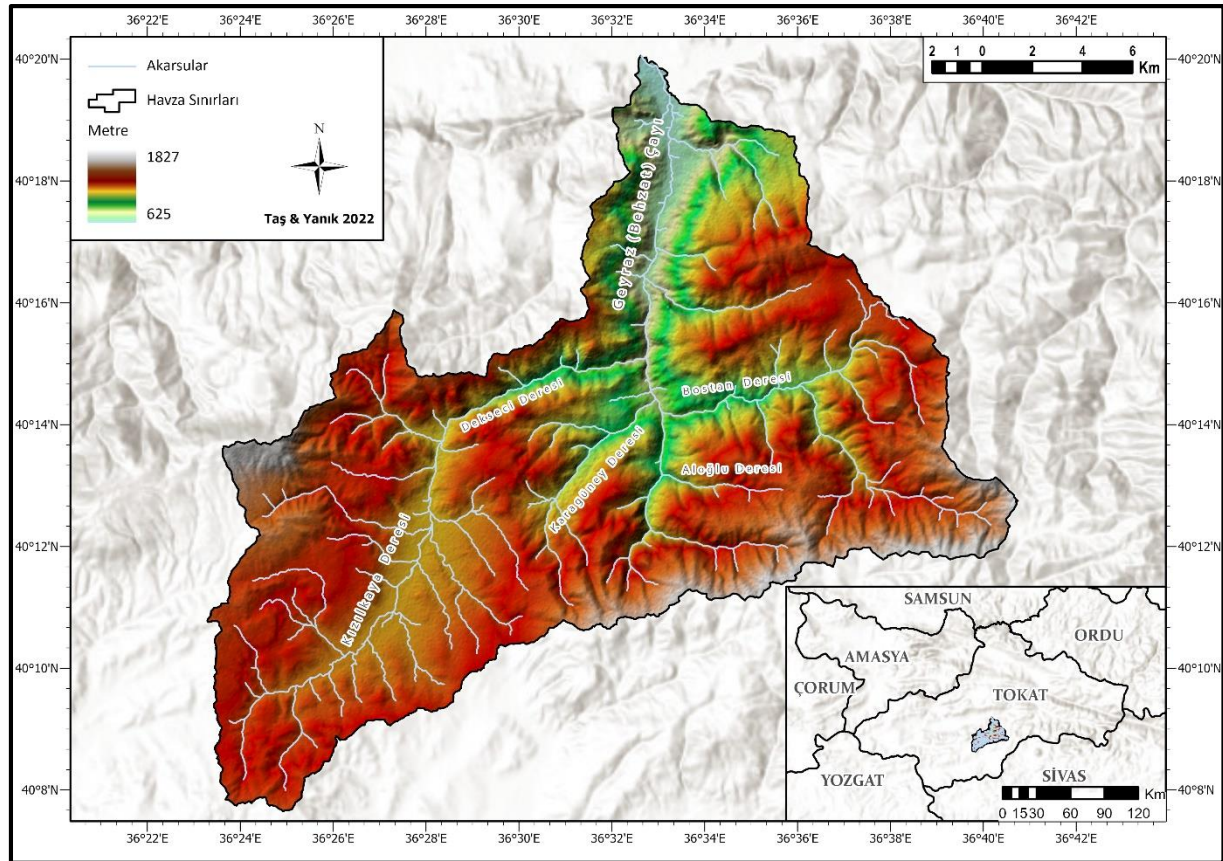
Keywords: Tokat, AHP Method, Analysis, Flood, GIS

1.GİRİŞ

Tokat İl merkezinin güneyinden kuzeyine doğru akış göstererek, şehir merkezinde Yeşilirmak'a katılan Behzat Deresi, kaynağını merkez ilçenin güneyindeki yüksek kesimlerden almaktadır. Havzanın güneybatısından Kızılkaya ve Dekseci Dereleri, güneydoğusundan Aloğlu ve Karagüney Dereleri, doğusundan Bostan Deresi Geyraz Mahallesi güneyinde birleşerek Geyraz Çayını oluşturmaktadır. Geyraz Çayı Tokat İl merkezine girmeden Behzat Deresi adını almaktadır (Şekil 1).

Havzanın yükseltisi genel itibari ile kuzeyden güneye doğru artmaktadır. Havzanın batısında yer alan İmamata T. (1762m) havzadaki en yüksek noktayı oluşturmaktadır. Güneyinde Göhennes T. (1604m), doğusunda Boztepe (1760 m) ve güneybatısında Sulakdağ T. (1390 m) ile çevrelenen Behzat Deresi havzası 25041 ha yüz ölçüme sahiptir.

Geniş bir drenaj ağına sahip Behzat Deresi'nde meydana gelen taşkınlar tarih boyunca Tokat il merkezinde çok sayıda mal ve can kaybına neden olmuştur. Behzat Deresinin Yeşilirmak ile bulunduğu Tokat il merkezinde akarsu ağının bir kol şeklinde toplandığı, menba kısmına göre taşınan su miktarının arttığı ve yerleşmelerin yoğunlaştığı yerlerde taşkınlar meydana gelmiştir ve yerleşim alanlarının yoğunlaşması sebebiyle büyük sel felaketlerine maruz kalmıştır (Aşk, 1955).

Şekil 1: Behzat Deresi Havzası lokasyon haritası.

Behzat Deresi Cumhuriyet dönemi ve öncesinde birçok sel felaketine sahne olmuştur. Çalışma alanında bilinen en eski taşkın olayı 1839 yılında meydana gelmiştir. Bu taşkın olayını takiben kayda geçen büyük taşkınlar sırasıyla; 1908, 1923, 1939, 1946, 1949, 1951, 1956,1957,1958,1959 ve 1961 yıllarında yaşanmıştır (Geyik, 1961). Yaşanan bu sel felaketleri neticesinde binlerce besi hayvanı telef olmuş ve yüzlerce can kaybı yaşanmıştır. Can kayıplarının yanında maddi olarak da çok fazla hasar veren sel felaketleri bölge ekonomisine tamiri zor yaralar açmış, bu yaraların sarılması amacıyla zamanın hükümetleri bölgeye gerekli yardımları yapmaya çalışmıştır (Üzen, 2010; Öztunç, 2012).

Taşkından kaynaklı zararları önlemek için ilk ıslah çalışmaları 1948 yılında başlatılmış ve günümüzde devam etmektedir. Bu ıslah çalışmalarına yardımcı olunması amacıyla yerel yönetim tarla açmalarının

durulması ve yamaç arazilerde hayvan otlatılmasını dahi yasaklamış, arazi sahiplerine tarla sürülürken eğime dik sürülmesi hakkında bilgiler verilmiştir (Tokat Valiliği, 1963). Yapılan ıslah çalışmaları ile 1966 yılında yapılan bir değerlendirmede beklenen sonuçlara yaklaşıldığını ortaya koymaktadır (Baykal, 1966).

Birçok sel afetine uğrayan Behzat Deresi ile alakalı ulusal akademik literatürdeki çalışmaların yanı sıra çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının bünyesinde hazırlanan raporlar mevcuttur. Bunlardan Tokat'ın Cumhuriyet döneminde maruz kaldığı selleri inceleyen makale (Üzen İ. , 2010), çorum ili taşkın tehlikesinin analitik hiyerarşi yöntemi kullanılarak inceleyen bildiri (Öztürk, Yılmaz, & Kırbaş, 2017), Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizini ortaya koyan makale (Özşahin, 2013), Havza morfometrisi ve taşkınların konu edildiği kitap bölümü (Özdemir, 2011), İluh Deresi Havzası'na (Batman) yönelik sel ve taşkın risk analizlerini ortaya koyan makale, (Sunkar & Tonbul, 2010), Bartın Nehri Havzası'nda sel ve taşkınların işlendiği makale (Turoğlu, 2007), Erzin Ilıcalarında (Hatay) meydana gelen sel ve taşkın oluşumunda coğrafi faktörlerin değerlendiren makale (Canpolat, Dinç, Usu, & Geçen, 2020), Melet Çayı Havzası'nın aşağı kesiminde yaşanan mekânsal değişimin potansiyel taşkınlardan etkilenme durumunu inceleyen makale (Şenol, 2019), Türkiye'de dere yataklarına müdahalelerin taşkınlar üzerindeki etkilerinin incelendiği uzmanlık tezi (Kirmencioğlu, 2015), Tokat sel havzasının ıslahı ve erozyonla mücadele hakkında hazırlanmış olan rapor (Aşk, 1955), Tokat toprak muhafaza grubu 1966 yılı bakım sahalarına ait rapor (Baykal, 1966), Tokat Behzat Deresi Su Havzası Islah Çalışmaları 1955-1960 Faaliyet Raporu (Geyik, 1961), Tokat Behzat Deresi havzası ıslahı esaslarına dair ön etüt raporu (Tokat Valiliği, 1963) başlıca ulusal kaynakları oluşturmaktadır.

Ayrıca bu çalışmada yapılan taşkın analizinin metodolojisini oluşturan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanarak taşkın analizi yapan birçok ulusal ve uluslararası çalışma mevcuttur. Bunlardan AHP yöntemini ilk olarak ortaya atan Saaty'nin 1980 yılında yayınladığı The Analytic Hierarchy Process isimli çalışma yöntemin temelini oluşturmaktadır (Saaty, 1980). Bunun dışında Oum Er Rbia (Fas) yüksek havzasında heyelan duyarlılık haritalaması için AHP kullanılan çalışma (El Jazouli, Barakat, & Khellouk, 2019), Batı Bengal'de (Hindistan) analitik hiyerarşi sürecinin uygulanmasında çalışılan makale (Ghosh & Kar, 2018), Himalaya-Shiv-khola havzasının heyelan duyarlılık haritalamasında Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve frekans oranı (FR) modelinin entegre edilmesi konusunda yazılan makale (Mondal & Maiti , 2013), CBS kullanılarak yeraltı suyu potansiyelinin haritalanması için analitik hiyerarşi süreci, frekans oranı ve kesinlik faktörü modellerinin uygulanması makalesi (Razandi, Pourghasemi, Neisani, & Rahmati, 2015), Hindistan, Keleghai nehir havzasında su basması tehlikesi, kırılma ve risk değerlendirmesi için analitik hiyerarşi süreci (AHP) aracılığıyla entegre uzaktan algılama ve CBS tabanlı mekânsal modelleme makalesi (Sar, Chatterjee, & Adhikari, 2015) yararlanılan başlıca uluslararası çalışmalardır.

Bu çalışmada Behzat Deresi Havzası'nın analitik hiyerarşi süreci (AHP) yöntemi kullanılarak taşkın risk analizi yapılmış, afet bakımından hassas olan alanlar 4 kategoride ortaya konularak bunların havzada kapladığı alanlar hesaplanmıştır. AHP yöntemi birçok çalışmada kullanılmış olsa da söz konusu havzada bu tarz bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması önem arz etmektedir. Bu çalışma ile tarihi süreçte birçok kez afete maruz kalan Behzat Deresi Havzası'nda taşkına yönelik önlemlerin alınması, ıslah çalışmalarının doğru yönlendirilmesi ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

2.MATERYAL METOT

Çalışmanın materyal kısmını oluşturan verilerden; çalışma alanının yağış haritasını oluşturmak için gerekli olan uzun yıllık ortalama yağış verileri Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünden, bakı ve eğim haritasını oluşturmak için kullanılan Sayısal Yükseklik Verisi (DEM) NASA Earth Data bünyesinde bulunan ASF Alaska modülünden temin edilmiştir, akarsu haritasını oluşturmak için ASF Alaska modülünden temin edilen DEM verisinin yanında Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış 1/25.000 ölçekli H36b3,H36c2, H37a4, H37d1, H37a3 ve H37d2 topografya haritaları kullanılmıştır. Toprak haritası oluşturmak için Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından oluşturulmuş olan Toprak Kaynağı Envanter Etüt Raporu kullanılmıştır. Arazi kullanım durumu verileri Avrupa Birliği bünyesinde faaliyet gösteren Copernicus Land Monitoring Service (Copernicus Arazi İzleme Servisi) 'den temin edilmiştir. Jeoloji haritası oluşturmak içinse Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünden (MTA) 1/25.000 ölçekli H36b3, H36c2, H37a4, H37d1, H37a3 ve H37d2 isimli açıklamalı jeoloji

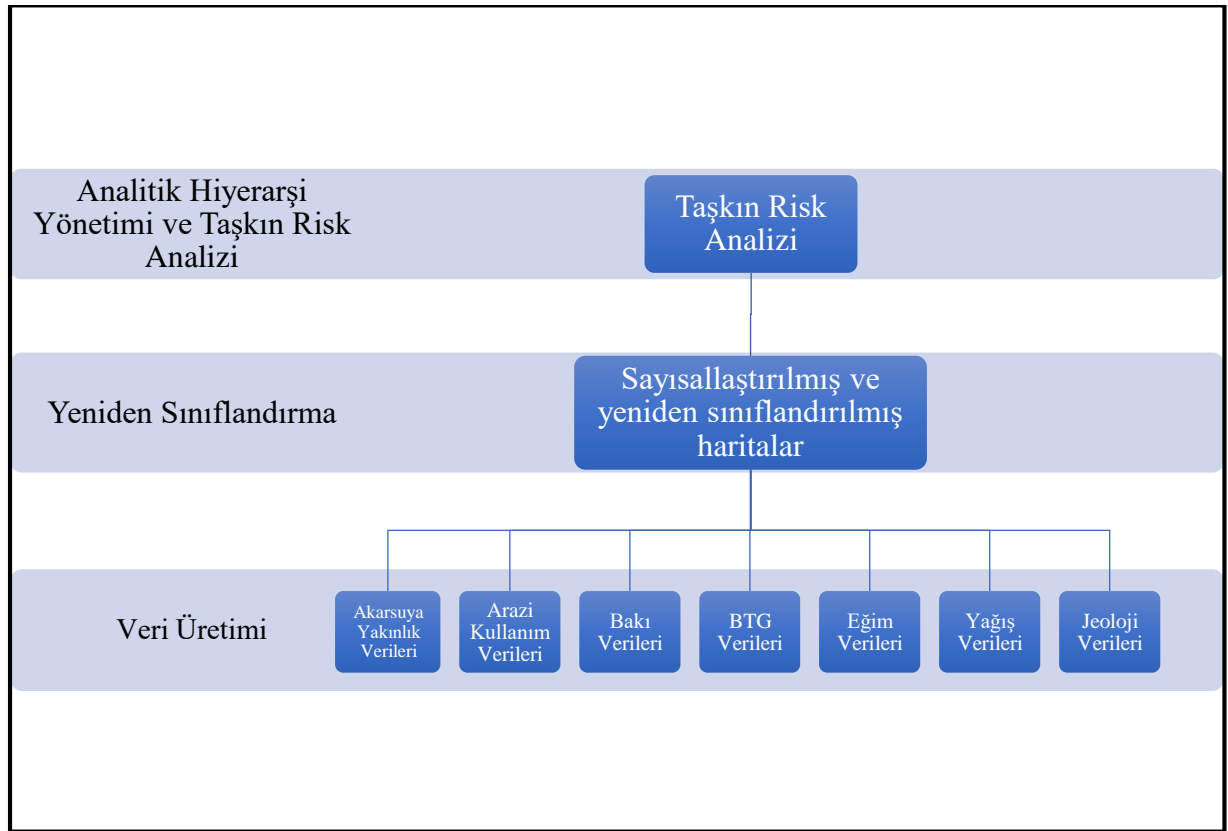
paftaları temin edilmiştir. Çalışma alanı taşkın risk analizinin yapılabilmesi için en çok kabul gören yöntem olan Analitik Hiyerarşi işlemi (Analytic Hierarchy Process - AHP) kullanılmıştır. AHP yöntemi kullanımı için gerekli olan yazılım SCB Associates'den temin edilmiştir (SCB Associates, 2022).

Elde edilen veriler düzenlendikten ve taşkın risk analizini oluşturmak için ağırlık değerleri belirlendikten sonra ESRI ArcGIS Pro v3.03 'de işlenmiştir. Yağış haritası oluşturmak için temin edilen yağış verileri ölçüm yapılan istasyonun yükseklik değerinde işlenilmiş, arazinin kalan kısmına uyarlamak için Schreiber (1904) yöntemi kullanılmıştır. Temin edilen DEM verileri kullanılarak bakı haritasını oluşturmak için Aspect aracı, eğim haritası oluşturmak içinse Slope aracı kullanılmıştır. Akarsu ağı ve havza sınırları oluşturulurken DEM verisi Spatial Analyst araçları kullanılmış ve koordinatlandırılmış 1/25.000'lik topografya haritaları altlık olarak kullanılarak akarsuların ve topografik birimlerin isimleri öğrenilmiştir. Toprak haritası oluşturulmasında temin edilen toprak kaynağı envanter etüt raporunda bulunan büyük toprak grupları haritası sayısallaştırılmıştır. Arazi kullanım durumu haritasını oluşturmak için temin edilen vektör veriler ESRI ArcGIS PRO'da işlenmiştir. MTA 'dan temin edilen jeoloji paftaları sayısallaştırılarak jeoloji haritası elde edilmiştir.

Hazırlanan yağış, bakı, eğim, akarsu ağı, akarsu havzası, toprak ve arazi kullanım haritaları ve AHP yazılımı ile hesaplanan ağırlık değerleri, ESRI ArcGIS PRO'da Weighted Overlay (ağırlıklı çakıştırma) aracını kullanarak çalışma alanı taşkın risk haritası elde edilmiştir.

3. AHP YÖNTEMİ KULLANILARAK BEHZAT ÇAYI HAVZANIN TAŞKIN RİSK ANALİZİ YAPILMASI

Taşkın afet risk analizi ve Analitik Hiyerarşi kapsamında Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yönteminin en yaygın kullanılan metodu olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) kullanılmıştır (Şekil 1). Bu yöntemde taşkın afet risk gruplarının belirlenmesinde aralarında yağış, eğim, bakı, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, akarsuya yakınlık bulunan yedi adet parametre belirlenmiştir (Saaty, 1980), (Tablo 1).

Şekil 1: Analitik Hiyerarşi Yönetimi ile Taşkın Risk Analizi iş akışı ve veri şeması.

Tablo 1: Behzat Deresi Havzası AHP risk analiz kriterleri, ikili karşılaştırma matrisi, AHP çarpanı oranları ve tutarlılık oranı tablosu.

İkili Karşılaştırma Matrisi								AHP Çarpanı	Tutarlılık
Akarsuya Uzaklık (m)	1	2	3	4	5				
(1) 50	1	3	5	7	9				0,503
(2) 100		1	3	5	7				0,26
(3) 200			1	3	5				0,134
(4) 500				1	3				0,068
(5) 500+					1				0,035
Yağış (mm)	1	2	3	4	5				
(1) 450-570	1	1/2	1/3	1/4	1/5				0,062
(2) 570-670		1	1/2	1/3	1/4				0,099
(3) 670-770			1	1/2	1/3				0,161
(4) 770-870				1	1/2				0,262
(5) 870-1070					1				0,416
Eğim (°)	1	2	3	4	5				
0-12	9	7	5	3	1				0,035
12-24		9	7	5	3				0,068
24-36			9	7	5				0,134
36-48				9	7				0,26
48-60					9				0,503
Bakı	1	2	3						
Kuzey Yönler	1	6	2						0,575
Doğu-Batı		1	1/5						0,082
Güney Yönler			1						0,343
Jeolojik Formasyonlar	1	2	3	4	5				
Alüvyon	1	5	7	2	4				0,451
Mermer		1	3	1/3	1/2				0,097
Bazik ve Ultrabazik Kayalar			1	1/5	1/3				0,48
Kırınıtlar ve Karbonatlar				1	3				0,237
Şist-Fillit-Mermer-Metabazit					1				0,131
Büyük Toprak Grupları	1	2	3	4	5	6			
Alüvyal Topraklar	1	5	3	6	4	1/2			0,296
Kahverengi Orman Toprakları		1	1/2	2	1/3	1/5			0,063
Kestane Rengi Topraklar			1	4	2	1/2			0,148
Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları				1	1/2	1/7			0,042
Kırmızımsı Kestane Rengi Topraklar					1	1/4			0,098
Yerleşim Alanı						1			0,355
Arazi Kullanımı	1	2	3	4	5	6	7	8	
Yerleşme	1	3	2	5	8	2	6	3	0,284
Kuru Tarım		1	1/2	4	6	3	5	4	0,189
Sulu Tarım			1	3	7	2	6	3	0,205
Mera				1	2	1/3	2	1/2	0,052
Orman					1	1/5	1/2	1/4	0,025
Maden Ocağı						1	3	2	0,121
Çalılık							1	1/4	0,036
Seyrek Bitki Örtüsü								1	0,087

3.1 Yağış Faktörü

Yağış değerlerinin hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması işlemlerinde Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünden temin edilen yağış verileri ortalaması hesaplanarak, çalışma alanı içerisinde kalan bir istasyon tespit edilmiştir. Tokat Meteoroloji İl Müdürlüğünde bulunan bu istasyonun uzun yıllık yağış verilerine bakıldığında yıllık ortalama yağış miktarının 439,5 mm olduğu görülmüştür (DMİGM, 2022). Schreiber'in ortaya koyduğu yağış formülüne göre yükselti değerinin arttığı her 100 metrede yağış değeri 54mm artmakta ve düşen her 100 metrede yağış değeri 54 mm azalmaktadır (Schreiber, 1904). Deniz seviyesinden 603 metre yüksekte bulunan ölçüm istasyonunun 439.5 mm lik yağış değeri çalışma alanında rastgele oluşturulmuş olan 500 noktaya Schreiber yöntemi ile uygulanmış ve yağış değerleri belirlenmiştir. ArcMap Pro yazılımında Attributes Table'da Field Calculator ile uygulanan formül;

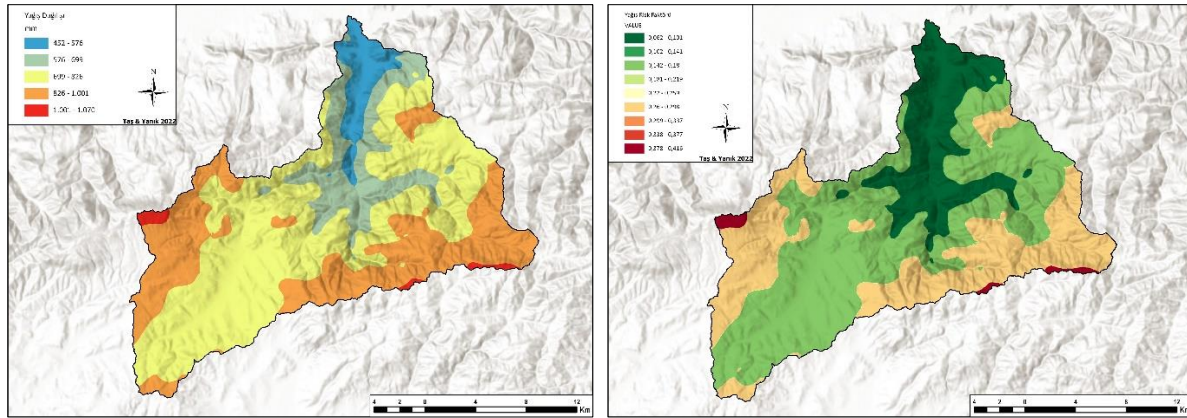
“439,5” + ((([yükselti]-603)*54)/100 şeklindedir.

Buna göre Behzat Deresi yağış dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen yağış kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiştir. Bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: Çalışma alanı yağış değerlerinin dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Yağış (mm)	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
450-570	0,062	%98
570-670	0,099	
670-770	0,161	
770-870	0,262	
870-1070	0,416	

Elde edilen veriler ESRI ArcGIS Pro ya sayısal veri olarak işlenmiş ve Behzat Deresi yağış dağılımı haritası elde edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: a) Çalışma alanı yağış dağılımı haritası. b) Çalışma alanı yağış risk faktörü haritası

3.2. Eğim Faktörü

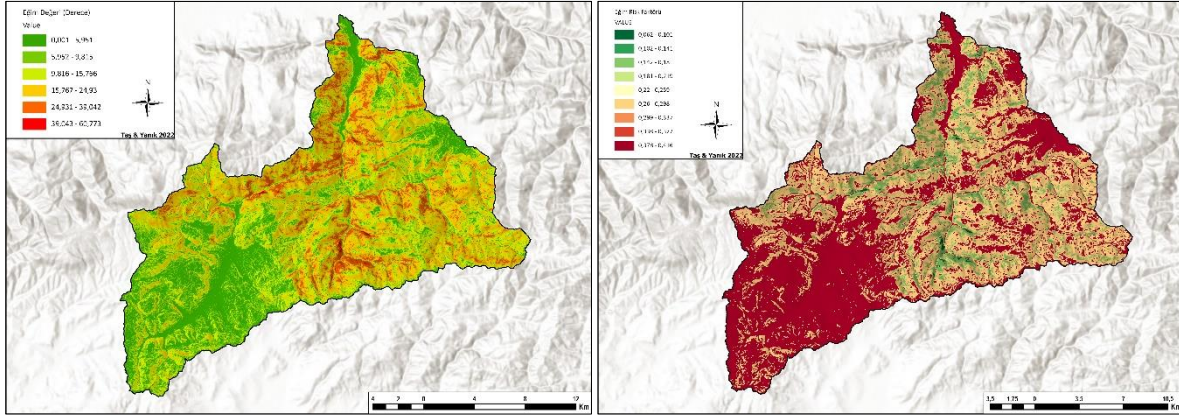
Eğim değerlerinin hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için NASA Earth Data bünyesinde bulunan ASF Alaska modülünden Sayısal Yükseklik Verisi (DEM) temin edilmiştir (ASF Alaska, 2022). Bu veri ESRI ArcGIS Pro programında havza sınırlarına göre Clip aracına tabi tutulmuş ardından elde edilen DEM verisi 3D Analyst-Surface Raster-Slope aracında işlenerek çalışma alanının eğim verileri elde edilmiştir.

Behzat Deresi eğim derecesi dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen eğim kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiştir (SCB, Scbuk, 2022). Bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Çalışma alanı eğim oranı değerlerinin dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Eğim Oranı (°)	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
0-12	0,035	%92
12-24	0,068	
24-36	0,134	
36-48	0,26	
48-60	0,503	

ESRI ArcGIS Pro kullanılarak elde edilen veriler sayısal veriler ile Behzat Deresi eğim dağılım haritası elde edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3: a) Çalışma alanı eğim haritası. b) Çalışma alanı eğim risk faktörü haritası.

3.3. Bakı Faktörü

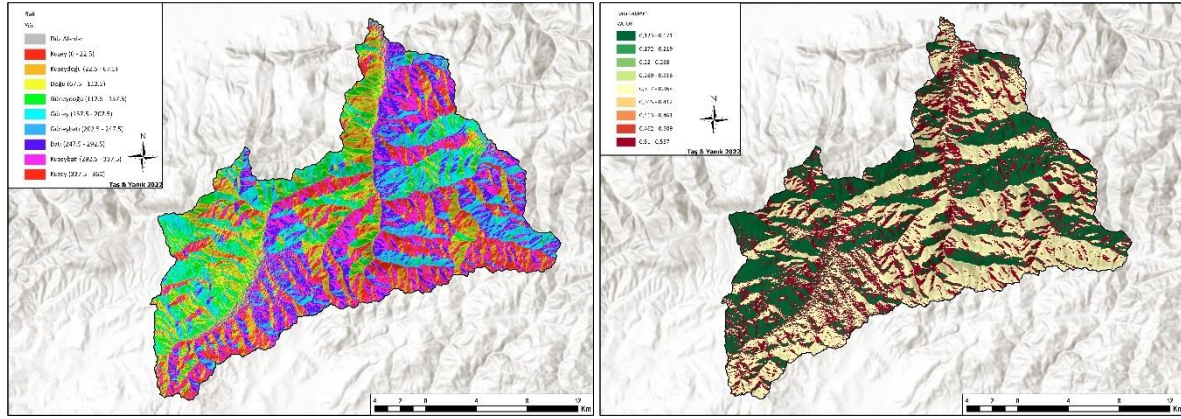
Bakı değerlerinin hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için NASA Earth Data bünyesinde bulunan ASF Alaska modülünden temin edilen Sayısal Yükseklik Verisi (DEM) ESRI ArcGIS Pro programında havza sınırlarına göre Clip aracına tabi tutulmuş ardından elde edilen DEM verisi 3D Analyst-Surface Raster-Aspect aracında işlenerek çalışma alanının bakı verileri elde edilmiştir.

Behzat Deresi bakı dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen bakı kriterlerinin AHP çarpanları belirlenmiş (SCB, Scbuk, 2022). Bu çarpanların AHP analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4: Çalışma alanı bakı değerlerinin dağılımı, AHP çarpanları ve tutarlılık oranları.

Bakı yönü	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
Kuzey Yönler	0,575	%97
Doğu-Batı Yönleri	0,082	
Güney Yönler	0,343	

ESRI ArcGIS Pro kullanılarak elde edilen veriler sayısal veriler ile Behzat Deresi bakı haritası elde edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: a) Çalışma alanı baki haritası. b) Çalışma alanı baki risk faktörü haritası.

3.4. Toprak Faktörü

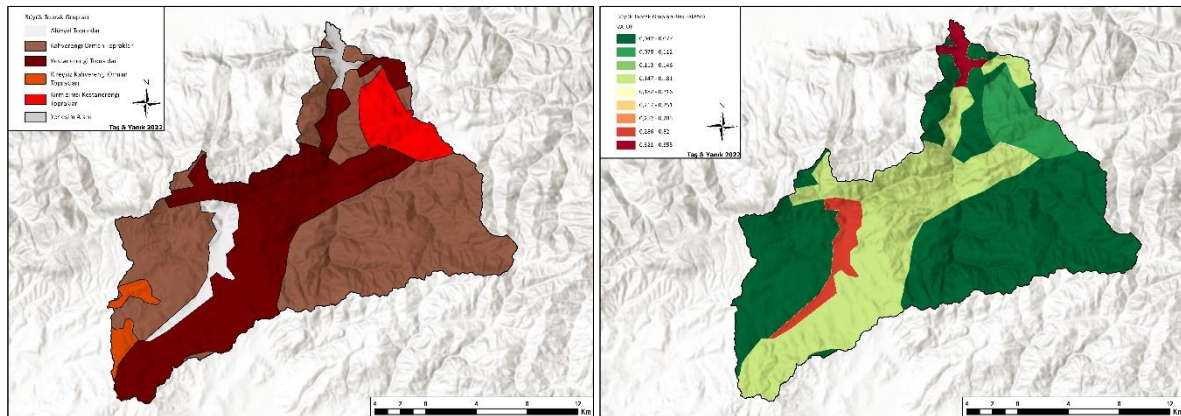
Toprak faktörü hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için büyük toprak gruplarının çalışma alanında kapladıkları yerleri tespit etmek gerekmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından oluşturulmuş olan Toprak Kaynağı Envanter Etüt Raporu (TGM, 1971) incelendiğinde çalışma alanını içerisinde barındıran H 36 ve H 37 paftalarının büyük toprak grupları dağılım haritası taranmış ve ESRI ArcGIS Pro yazılımında sayısallaştırılmıştır.

Behzat Deresi büyük toprak grupları dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen toprak kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiş (SCB, Scbuk, 2022). Bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5: Çalışma alanı büyük toprak grupları dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Büyük Toprak Grupları	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
Alüvyal Topraklar	0,296	%96
Kahverengi Orman Toprakları	0,063	
Kestane Rengi Topraklar	0,148	
Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	0,042	
Kırmızimsı Kestane Rengi Topraklar	0,098	
Yerleşim Alanı	0,355	

ESRI ArcGIS Pro kullanılarak elde veriler sayısal veriler ile Behzat Deresi toprak haritası elde edilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: a) Çalışma alanı BTG dağılımı haritası. b) Çalışma alanı BTG risk faktörü haritası.

3.5. Arazi Kullanımı Faktörü

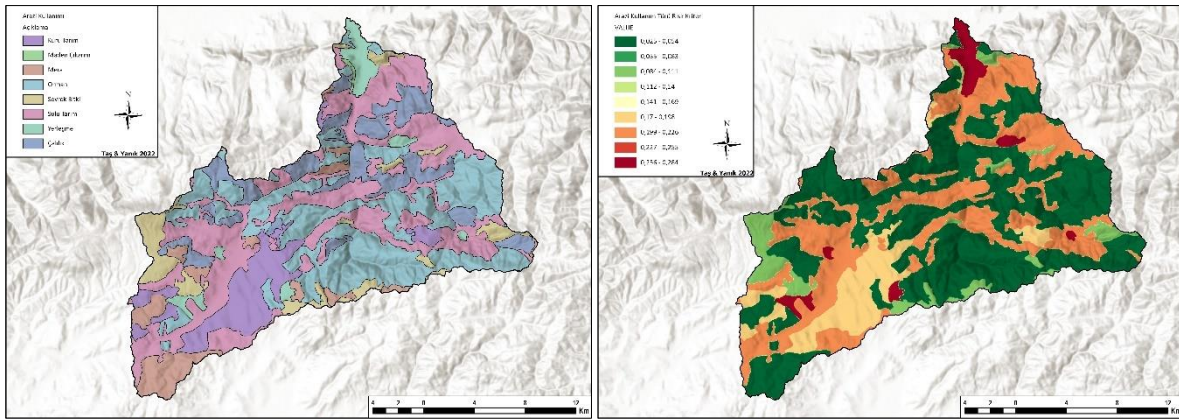
Arazi kullanımı değerlerinin hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için lazım olan veriler Avrupa Birliği bünyesinde faaliyet gösteren Copernicus Land Monitoring Service (Copernicus Arazi İzleme Servisi) 'den temin edilmiştir (Corine, Copernicus Land Monitoring Service, 2022). Bu sayısal veriler ESRI ArcGIS Pro yazılımında havza sınırlarına göre Clip aracına tabi tutulmuş ardından elde edilen veriler uygun kategorilerde birleştirilerek çalışma alanının arazi kullanımı verileri elde edilmiştir.

Behzat Deresi arazi kullanımı dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen arazi kullanımı kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiş (SCB, Scbuk, 2022) bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 6).

Tablo 6: Çalışma alanı arazi kullanımı türü (AKT) dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Arazi Kullanımı Türü	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
Yerleşme	0,284	%95
Kuru Tarım	0,189	
Sulu Tarım	0,205	
Mera	0,052	
Orman	0,025	
Maden Ocağı	0,121	
Çalılık	0,036	
Seyrek Bitki Örtüsü	0,087	

ESRI ArcGIS Pro kullanılarak elde veriler sayısal veriler ile Behzat Deresi arazi kullanım durumu haritası elde edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6: a) Çalışma alanı AKT haritası b) Çalışma alanı AKT risk faktörü haritası.

3.6. Jeoloji Faktörü

Jeoloji faktörü hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için jeolojik formasyonları çalışma alanında kapladıkları yerleri tespit etmek gerekmektedir. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünden (MTA) 1/25.000 ölçekli H36b3, H36c2, H37a4, H37d1, H37a3 ve H37d2 açıklanmalı jeoloji paftaları temin edilmiştir (MTA, 1/25000 Ölçekli H36 ve H37 Jeoloji Haritaları, 1964). Temin edilen jeoloji paftalarında bulunan jeoloji haritaları taranarak ESRI ArcGIS Pro yazılımında sayısallaştırılmıştır.

Behzat Deresi jeolojik formasyonları dağılımına göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen jeoloji kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiş (SCB, Scbuk, 2022) ve bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 7).

Tablo 7: Çalışma alanı jeolojik formasyon dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Jeolojik Formasyonlar	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
Alüvyon	0,451	%96
Mermer	0,097	
Bazik ve Ultrabazik Kayalar	0,48	
Kırıntılar ve Karbonatlar	0,237	
Şist-Fillit-Mermer-Metabazit	0,131	

3.7. Akarsuya Yakınlık Faktörü

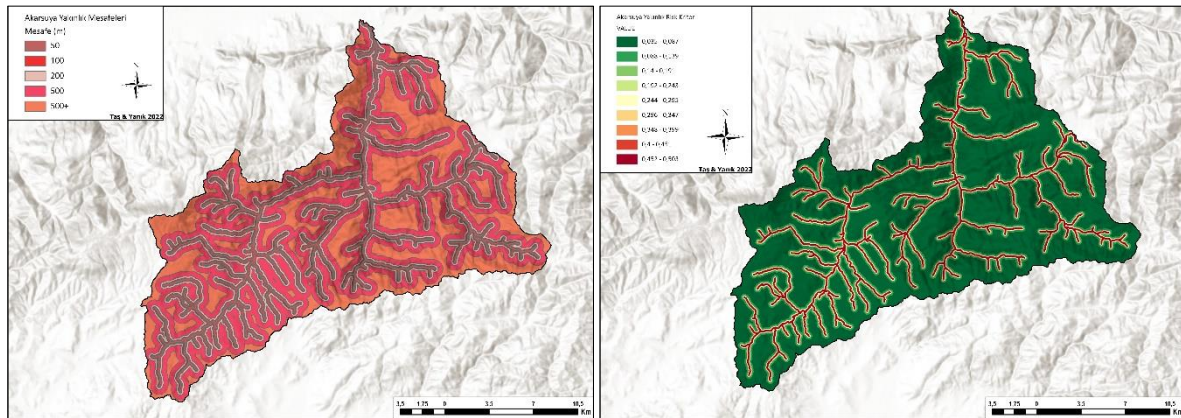
Akarsuya yakınlık değerlerinin hesaplanması ve çalışma alanına uyarlanması için veriler NASA Earth Data bünyesinde bulunan ASF Alaska modülünden temin edilmiştir (ASF Alaska, 2022). Sayısal Yükseklik Verisi (DEM) ESRI ArcGIS Pro yazılımında havza sınırlarına göre Clip aracına tabi tutulmuş ardından elde edilen DEM verisi Analyst Tools, Proximity, Multiple Ring Buffer aracında işlenerek çalışma alanının akarsuya uzaklık verileri elde edilmiştir.

Behzat Deresi akarsuya yakınlık derecelerine göre ayrılmış ve SCB Associates yazılımında belirlenen akarsuya yakınlık kriterlerinin AHS çarpanları belirlenmiş (SCB, Scbuk, 2022). Bu çarpanların AHS analizinde genel tutarlılık oranı oluşturulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8: Çalışma alanı akarsuya yakınlık faktörü (AYF) dağılımı, AHS çarpanları ve tutarlılık oranları.

Akarsuya Uzaklık (m)	AHS Çarpanı	Tutarlılık Oranı
50	0,503	%92
100	0,26	
200	0,134	
500	0,068	
500+	0,035	

ESRI ArcGIS Pro kullanılarak elde veriler sayısal veriler ile Behzat Deresi akarsuya yakınlık haritası elde edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 8: a) Çalışma alanı AYF dağılımı haritası b) Çalışma alanı AYF risk faktörü haritası.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çok Kriterli Karar Verme Süreçlerinden uluslararası mecrada en çok kabul gören yöntemlerden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci kullanılarak hazırlanan bu çalışmada ulaşılan bulgular şu şekildedir;

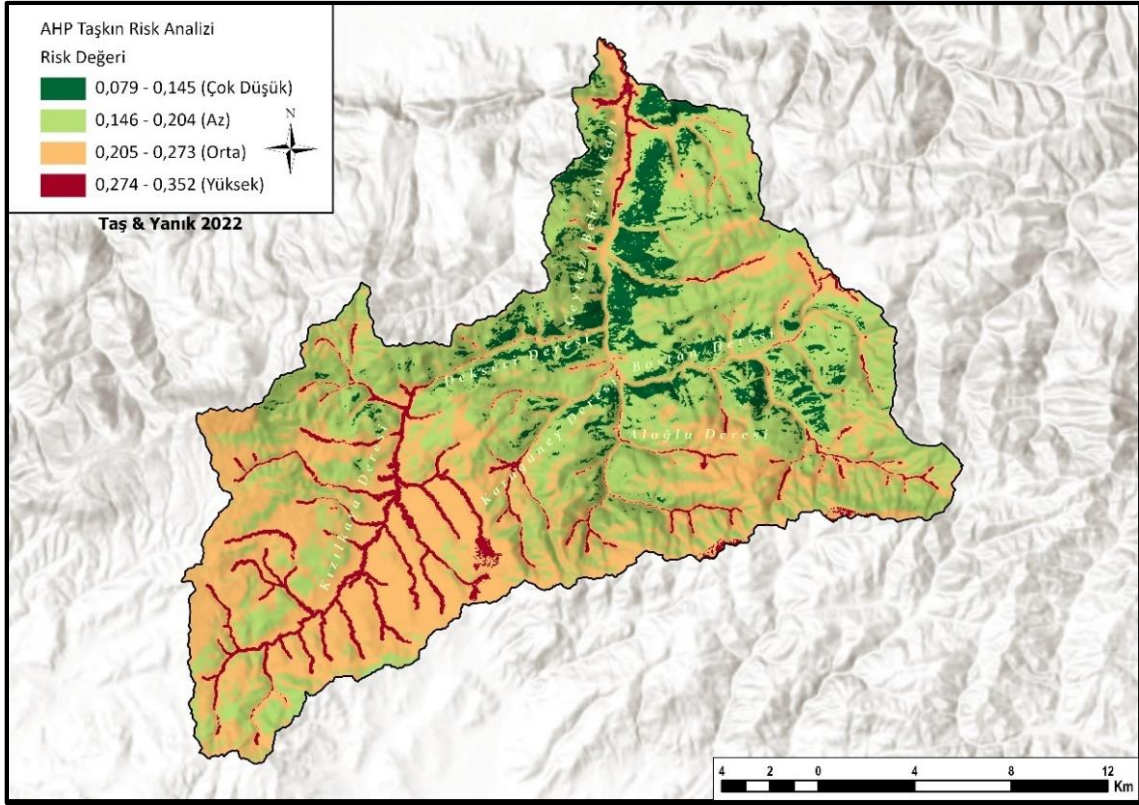
- Çalışma alanı risk faktörü açısından 4 farklı gruba ayrılmıştır (Şekil 9, Tablo9).

Bunlar;

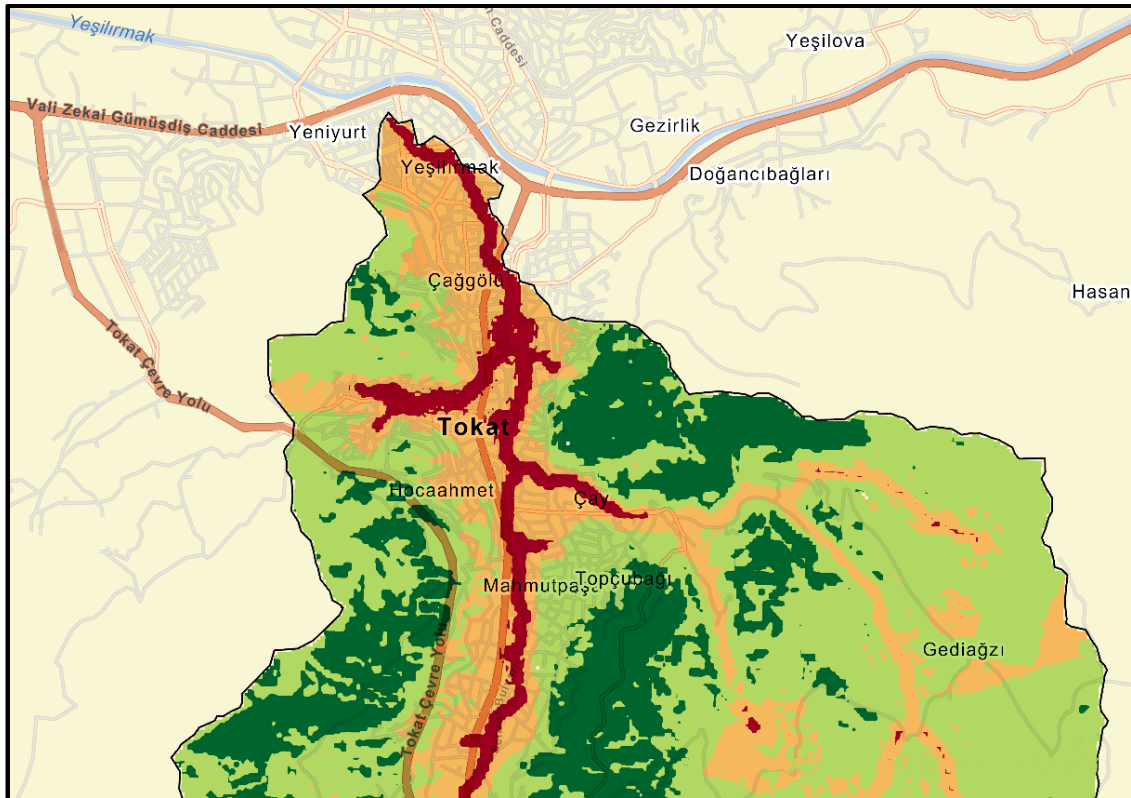
Tablo 9: Taşkın risk analizi sonucunda çalışma alanı risk altındaki bölümü.

Risk Faktörü	Alanı (ha)	Alan (%)
Çok Düşük	2208	8,9
Az	11581	46,4
Orta	9747	39,1
Yüksek	1372	5,6

- Çalışma alanında 0,079 – 0,145 risk değerine karşılık gelen alanlar taşkın açısından neredeyse hiç risk taşımamaktadır. Bu alanlar özellikle yıllık ortalama yağış miktarının nispeten az olduğu, eğim derecesinin düşük, yerleşmenin neredeyse hiç olmadığı ve akarsu drenaj ağının iyi gelişmediği yerlerdir. Behzat Deresi Havzasında risk taşımayan alanlar 2.208 ha alanı ile havzanın %8.9 unu oluşturmaktadır.
- Havzada 0,146 – 0,204 risk değerine karşılık gelen alanlar taşkın açısından az risk taşıyan alanlardır. Bu alanlar yıllık ortalama yağış miktarı açısından düşük değere sahip, eğim derecesinin ve akarsu drenaj ağlarına yakınlığın çok düşük risk taşıyan alanlara göre daha arttığı, yerleşim yerlerine yakınlık bakımından da yine çok düşük risk taşıyan alanlarla benzerlik gösteren yapıya sahiptir. Az risk taşıyan alanlar havzanın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Behzat Deresi Havzasında az risk taşıyan alanlar 11.581 ha arazi ile havzanın %46.4'ünü oluşturmaktadır.
- Çalışma sahasında 0,205 – 0,273 risk değerine karşılık gelen alanlar taşkın açısından orta risk taşıyan alanlardır. Bu alanlar eğim derecesinin yükselmeye başladığı, ortalama yıllık yağış miktarının arttığı, akarsu drenajının yoğunlaştığı alanlara denk gelmektedir. Çalışma alanında yüksek risk taşıyan alanların etrafında bulunan ama bu alanlar kadar tehlikeli olmayan buna rağmen çeşitli risk faktörleri barındıran yerlerdir. Bu alanlar yerleşime açılacaksa çeşitli önlemlerin ve ıslah çalışmalarının yapılmasını gerektir. Tokat il merkezinde Yeniyurt, Çağgözü, Hocaahmet, Büyük Beybağı, Geyraz, Gökçe, Tahtoba, Madas, Boyunpınar, Daylahacı, Çördük, Kaleardı, Tahtacı ve Aksu gibi yerleşmelerin bazı bölümleri burada yer almaktadır. Nitekim daha önce yaşanan sel afetlerinde bu yerleşim yerlerinin belirli bölümleri hasar almıştır. Orta derecede risk oluşturan bu alanlar çalışma alanında 9.747 ha lık arazi ile çalışma alanının %39,1 ini oluşturmaktadır.
- Behzat Deresi Havzası'nda 0,274-0,352 risk değerine karşılık gelen alanlar taşkın açısından yüksek riskli alanlara tekabül etmektedir. Bu alanların özellikle yıllık ortalama yağış miktarının yüksek olması, yan kollardan gelen akışlarla ana akarsuların havzalarını besleyen su toplama bölgelerine denk gelmesi, eğim derecelerinin yüksek olması, AHS analizinde değerlendirilen risk faktörlerinin en yüksek çarpana sahip olduğu alanlar olması bu alanlarda risk faktörünü yükseltmiştir. Bu alanların yerleşime açılması durumunda sel afetini önleme ile alakalı tüm önlemlerin alınması, altyapı çalışmalarının ve dere ıslahlarının tamamlanması, akarsuyun akışını engelleyecek herhangi bir engelin olmaması için düzenli kontrol edilmesi gerekmektedir. Son yıllarda yapılan ıslah çalışmaları ile Tokat Merkez'de kalan kısımda bu sorunun önüne kısmen geçilmiştir (Foto 1). Havzada Yeşilirmak, Gülbaharhatun, Camiikebir, Soğukpınar, Uğrak, Altundaş, Tekneli, Kızılöz, Sevindik, Beşören ve Çördük gibi yerleşim yerlerinin önemli bir bölümü bu alanda kalmaktadır. Özellikle Behzat Deresinin Yeşilirmak ile birleştiği alan ve yakın çevresinde büyük can ve mal kaybına yol açan taşkınların yaşandığı bilinmektedir (Şekil 10).

Şekil 9: Çalışma alanının AHP taşkın risk analizi

Şekil 10: Behzat Deresinin Yeşilirmak'a kavuştuğu alanın risk analizi.

Foto 1: Havza ıslah çalışması tamamlanan Behzat Deresi'nden bir görünüm.

Kaynak: Google Earth.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Tokat İl merkezinde bulunan Behzat Deresi Havzası'nın, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi kullanılarak taşkın risk analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Behzat Deresi Havzası taşkın risk haritası ve muhtemel taşkın risk alanları ortaya konulmuştur. Analiz sonucunda havzanın yaklaşık %45'inin orta ve yüksek derecede taşkın riskine maruz kalabileceği tespit edilmiştir (%39,1 orta, %5,6 yüksek). Taşkın risk haritası tarihi sel afetleriyle karşılaştırıldığında tutarlı sonuçlar vermiş ve gelecekte yaşanması muhtemel sel afetlerinin etki alanını gerçekçi boyutta yansıttığına kanaat getirilmiştir. Ayrıca Tokat Merkez ilçede özellikle Behzat Deresi'nin aşağı çığırında, son yıllarda taşkın afetine karşı alınan tedbirlerin yoğunlaştığı sahaların selden en çok etkilenme potansiyeli bulunan yüksek riskli alanlara denk geldiği tespit edilmiştir. Ancak derenin daha güneyinde yani kaynağa yakın kesimlerinde bu önlemler yeterli değildir. Burada küçük de olsa birçok köy yerleşmesi bulunmaktadır ve bu yerleşmeler risk altındadır.

AHS modeli ile yapılan bu çalışma sahanın taşkın risk alanlarının tespit edilmesini sağlamakla birlikte sonuçlar oldukça genel ve küçük ölçeklidir. Sahada özellikle fiziki coğrafya faktörlerinin etkisinin incelendiği ve bir tespit çalışması niteliğindeki bu çalışmanın daha büyük ölçekte ve ayrıntılı analizinin yapılması gerekmektedir. Bu sebeple beşeri faktörleri de içeren ayrıntılı hidrolik-hidrolojik modellemelerin (Hec-Ras gibi) sahada alt havzalar ve hatta büyük risk içeren tüm akarsular üzerinde uygulanması gerekmektedir. Böylelikle havzadaki taşkın riskinin uzun süreçte ve sürdürülebilir bir biçimde yapılması sağlanabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ASF Alaska. (2022, 12 04). ASF Alaska: <https://asf.alaska.edu/> adresinden alındı
- Associates, S. (2022, 12 04). *Scb Associates*. 12 15, 2022 tarihinde Scb Associates: www.scbuk.com adresinden alındı
- Aşk, K. (1955). *Tokat sel havzasının ıslahı ve erozyonla mücadele*. ankara: Orman Umum Müdürlüğü.
- Baykal, O. (1966). *Tokat toprak muhafaza grubu 1966 yılı bakım sahalarına ait rapor*. Tokat: OGM Tokat Toprak Muhafaza ve Mer'a Islahı Grup Müdürlüğü,.
- Canpolat, E., Dinç, Y., Usu, Ç., & Geçen, R. (2020). 25.09.2014 Tarihinde Erzin İlçalarında (Hatay) Meydana Gelen Sel ve Taşkın Oluşumunda Coğrafi Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Coğrafya Dergisi*(41), s. 129-146. doi:10.26650/JGEOG2020-0048
- Copernicus, C. (2022, 12 15). *Corine Copernicus*. 12 12, 2022 tarihinde Corine Copernicus: <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover> adresinden alındı
- Corine. (2022, 12 04). *Copernicus Land Monitoring Service*. 12 14, 2022 tarihinde Copernicus Land Monitoring Service: <https://land.copernicus.eu/> adresinden alındı
- DMİGM. (2022). *Ortalama ve Ekstrem Kıymetler Meteoroloji* . Ankara: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- El Jazouli, A., Barakat, A., & Khellouk, R. (2019). Gıs-Multicriteria Evaluation Using AHP For Landslide Susceptibility Mapping İn Oum Er Rbia High Basin (Morocco). *Geoenvironmental Disasters*, 6(3), s. 1-12. doi: <https://doi.org/10.1186/s40677-019-0119-7>
- Geyik, M. (1961). *Tokat Behzat Deresi Sul Havzası Islah Çalışmaları 1955-1960 Faalivet Raporu*. Tokat: OGM Tokat Toprak Muhafaza ve Mer'a Islah Grup Müdürlüğü.
- Ghosh, A., & Kar, S. (2018). Application Of Analytical Hierarchy Process (AHP) For Flood Risk Assessment: A Case Study İn Malda District Of West Bengal, India. *Natural Hazards*, 1(94), s. 349-368.
- HGM. (2022, 12 15). *Harita Genel Müdürlüğü*. 12 12, 2022 tarihinde Harita Genel Müdürlüğü: 2022 adresinden alındı
- Kirmencioğlu, B. (2015). *Türkiye'de Dere Yataklarına Müdahalelerin Taşkınlar Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Mondal, S., & Maiti , R. (2013). Integrating The Analytical Hierarchy Process (Ahp) And The Frequency Ratio (FR) Model İn Landslide Susceptibility Mapping Of Shiv-Khola Watershed, Darjeeling Himalaya. *International Journal of Disaster Risk Science*, 4(4), s. 200-212.
- MTA. (1964). *1/25000 Ölçekli H36 ve H37 Jeoloji Haritaları*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü .
- MTA. (2022, 12 15). *Maaden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. 12 12, 2022 tarihinde Maaden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: <https://www.mta.gov.tr/> adresinden alındı
- NASA. (2022, 12 15). *NASA Earth Data*. 12 11, 2022 tarihinde NASA Earth Data: <https://www.earthdata.nasa.gov/> adresinden alındı
- Özdemir, H. (2011). Havza morfometrisi ve taşkınlar. D. İkinci (Dü.) içinde, *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistemik ve Bölgesel* (s. 507-526). Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.

- Özşahin, E. (2013). Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi. *Uluslararası Arasya Sosyal Bilimler Dergisi*(12), s. 91-109.
- Öztunç, H. B. (2012, 7 4). Tokat'ta Büyük Sel (1908). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), s. 179-203.
- Öztürk, D., Yılmaz, İ., & Kırbaç, U. (2017). Çorum İli Taşkın Tehlikesinin Analitik Hiyerarşi Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, (s. 1-5). Ankara.
- Razandi, Y., Pourghasemi, H., Neisani, N., & Rahmati, O. (2015). Application Of Analytical Hierarchy Process, Frequency Ratio, And Certainty Factor Models For Groundwater Potential Mapping Using GIS. *Earth Science Informatics*, 4(8), s. 867-883.
- Saaty, T. (1980). *The Analytic hierarchy process*. New york: McGraw-Hill.
- Sar, N., Chatterjee, S., & Adhikari, M. D. (2015). Integrated Remote Sensing And GIS Based Spatial Modelling Through Analytical Hierarchy Process (Ahp) For Water Logging Hazard, Vulnerability And Risk Assessment İn Keleghai River Basin, India. *Modeling Earth Systems and Environment*, 1(4), s. 1-21.
- SCB. (2022, 12 04). *Scbuk*. 12 04, 2022 tarihinde Scbuk: <https://www.scbuk.com/> adresinden alındı
- Schreiber, P. (1904). Ueber die Beziehungen zwischen dem Niederschlag und der Wasserührung der Wasserührung der Fluse in Mitteleuropa. *Meteorol Z.*, 441-452.
- Sentinelhub Playground*. (2022, 12 15). 12 15, 2022 tarihinde Sentinelhub Playground: <https://apps.sentinel-hub.com/sentinel-playground/> adresinden alındı
- Sunkar, M., & Tonbul, S. (2010). İluh Deresi Havzası'na (Batman) Yönelik Sel ve Taşkın Riski Analizleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), s. 255-273.
- Şenol, C. (2019). Melet Çayı Havzası'nın Aşağı Kesiminde Yaşanan Mekânsal Değişimin Potansiyel Taşkınlardan Etkilenme Durumu. *International Journal of Geography and Geography Education*, s. 439-453.
- TGM. (1971). *Tokat İli Toprak Envanter Raporu*. Ankara: Köy İşleri Bakanlığı, Topraksu Genel Müdürlüğü, Toprak Etütleri ve Haritalama Dairesi Arazi Tasnif Şubesi.
- Tokat Valiliği. (1963). *Tokat behzat deresi havzası ıslahı esaslarına dair ön etüd raporu*. tokat: tokat valiliği.
- Turoğlu, H. (2007). Flood And Flash Flood Analysis For Bartın River Basin. *International Congress on River Basin Management*,(196), s. 505-513.
- Üzen, İ. (2010). Cumhuriyet Döneminde Tokat'In Maruz Kaldığı Seller. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s. 299-318.

EXTENDED SUMMARY

Behzat Stream, which flows from the south to the north of Tokat city center and joins Yesilirmak in the city center, takes its source from the high areas in the south of the central district. Kizilkaya and Dekseci streams from the southwest of the basin, Aloğlu and Karaguney streams from the southeast, Bostan stream from the east merge in the south of Geyraz and form Geyraz Stream. Geyraz Stream is named Behzat Stream before entering Tokat city center.

Flood events occurring in Behzat River, which contains many streams, have caused many losses of property and lives in Tokat city center throughout history. In Tokat city center where Behzat stream meets Yeşilirmak, it has been exposed to major flood disasters due to the narrowing of the basin area and the concentration of residential areas.

Behzat River has been the scene of many flood disasters in the Republican period and before. The oldest known flood event in the study area occurred in 1839. Following this flood event, major floods were recorded in 1908, 1923, 1939, 1946, 1949, 1951, 1956, 1957, 1958, 1959 and 1961 (Geyik, 1961). As a result of these flood disasters, thousands of livestock perished and hundreds of lives were lost. In addition to the loss of life, the flood disasters, which caused a lot of material damage, caused irreparable wounds to the regional economy, and the governments of the time tried to provide the necessary aid to the region in order to heal these wounds. In order to prevent damages caused by flooding, the first reclamation works were initiated in 1948 and continue today. In order to help these reclamation works, the local administration banned even the stopping of trenches and grazing of animals on slope lands, and landowners were informed about plowing the fields perpendicular to the slope (Tokat Governorship, 1963). An evaluation made in 1966 reveals that the expected results were approached.

In this study, a flood risk analysis of Behzat Creek Basin was made by using the Analytic Hierarchy Process (AHP) method, the areas that are vulnerable to disasters were identified in 4 categories and the areas covered by them in the basin were calculated. With this study, it is aimed to take precautions for flooding in Behzat Creek Basin, which has been exposed to disasters many times in the historical process, to direct the reclamation works correctly and to raise awareness.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR FRANSIZ MİSYONER OKULUNUN KURULUŞ
SÜRECİ: SAINT-BENOIT (1360-1804)**

The Establishment of a French Missionary School in the Ottoman Empire:

Saint-Benoit (1360-1804)

İBRAHİM COŞKUN

Araştırma Görevlisi, EBYU İlahiyat Fakültesi
Research Assistant, EBYU Faculty of Divinity
İbo2957@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8968-1508

Atf/©: Coşkun, İbrahim (2022). Osmanlı Devleti'nde Bir Fransız Misyoner Okulunun Kuruluş Süreci: Saint-Benoit (1360-1804), *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss. 200-214

Citation/©: Coşkun, İbrahim (2022). Osmanlı Devleti'nde Bir Fransız Misyoner Okulunun Kuruluş Süreci: Saint-Benoit(1360-1804), *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp.200-214

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma-Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *09.11.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *26.12.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *200-214*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1201688*

Notlar/Notes

Bu çalışma, tarafımızca hazırlanan “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Saint-Benoit Lisesi: 1804-1914” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

NC ile lisanslıdır

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR FRANSIZ MİSYONER OKULUNUN KURULUŞ

SÜRECİ: SAINT-BENOIT (1360-1804)

The Establishment of a French Missionary School in the Ottoman Empire:

Saint-Benoit (1360-1804)

İBRAHİM COŞKUN

Öz:

Misyonerler birçok tarihi araştırmanın konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de faaliyet gösteren misyonerler özellikle eğitim alanında öne çıkmışlardır. Batılı devletlerin himayesinde hareket eden misyonerler, bu devletlerin Osmanlı'dan elde ettiği imtiyazları etkin bir şekilde kullanmışlardır. Bu suretle Osmanlı topraklarında birçok okul, hastane, yetimhane ve muhtelif hayır kurumları ihdas etmişlerdir. Bunlar içerisinde bilhassa Fransız misyonerlerin açtığı okullar öne çıkmaktadır. Bu okulların en eskilerinden biri de Saint-Benoit'tir. Varlığı XIV. yüzyıla dayanan Saint-Benoit, XVI. yüzyılda Fransa himayesine girmiş ve manastırdan mektebe ve XIX. yüzyılın başı itibarıyla de modern bir liseye dönüşmüştür. Kurum ayrıca Fransız misyonerlerinin doğu faaliyetlerinin merkezi olması hasebiyle ayrıca önem arz etmektedir. Çalışmamızda Fransız misyoner arşivleri ışığında Saint-Benoit'in doğuşundan liseye dönüşümü ele alınmıştır. Bunun yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Fransızca kaynak eserler de konuyu aydınlatmak amacıyla kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyoner, Osmanlı Devleti, Saint-Benoit, Yabancı Okullar.

Abstract:

Missionaries have been the subject of many historical studies. Missionaries operating in the Ottoman Empire were especially prominent in the field of education. Acting under the auspices of western states, the missionaries effectively benefited from the privileges these states obtained from the Ottoman Empire. In this way, they established many schools, hospitals, orphanages and various charitable institutions in Ottoman lands. Among these, the schools opened by French missionaries stand out in particular. One of the oldest of these schools is Saint-Benoit. Saint-Benoit, which dates back to the XIVth century, came under French patronage in the XVIth century and transformed from a monastery to a school and then to a modern high school by the beginning of the XIXth century. The institution is also important as it was the center of the eastern activities of French missionaries. In our study, the transformation of Saint-Benoit from its birth to high school is examined, according to the French missionary archives. In addition, the Ottoman archives of the First Ministry and French source books were also used to shed light on the subject.

Keywords: Missionaries, Ottoman Empire, Saint-Benoit, Foreign Schools

GİRİŞ

Misyonerler, Hristiyanlığı yaymak için hem dünya çapında hem de Osmanlı Devleti'nde aktif rol oynamışlardır. Bunlar içerisinde Fransız misyonerleri öne çıkar. Himayesinde bulunan Katolik misyonerler, Ortodoks gayrimüslim tebaa ile sürekli bir rekabet içerisinde olmuş ve kendi nüfuzlarını arttırmak adına Osmanlı topraklarında çeşitli kurumlar inşa etmişlerdir. Bu kurumların başında ise eğitim kurumları gelmektedir. Eğitimin gerektiğinde etkili bir güce dönüşmesinden dolayı Osmanlı coğrafyasında XIX. yüzyılda misyonerlerin kurdukları okulların sayısı da bir hayli artmıştır.

Misyoner okulları içerisinde eski tarihe sahip eğitim kurumlarından birisi Saint-Benoit Lisesi'dir. XIV. yüzyıla kadar dayanan geçmişi ile Saint-Benoit, ilk dönemlerinde manastır olarak çeşitli Hristiyan cemaat ve tarikatlarının idaresine tanıklık etmiştir. XVI. yüzyılda Fransa ile Osmanlı Devleti'nin yakınlaşması sonucu Fransa'ya verilen imtiyazlar kapsamında Saint-Benoit manastır ve kilisesinin tasarrufu Fransa'ya verilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar kurum Fransızların himayesinde kalmıştır. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Cizvit misyonerlerinin elinde bulunan Saint-Benoit, XVIII. yüzyılın sonu itibarıyla Lazarist misyonerlerin kontrolüne geçmiştir. İlk yılları ile Cizvitler döneminde bir kilise ve iptidaî düzeyde dinî eğitim veren mektep hüviyetini aşamayan Saint-Benoit, Lazarist misyonerlerin girişimleriyle modern bir liseye dönüşmüş ve daha sonra kurulan birçok misyoner okuluna örneklik teşkil etmiştir. Bu anlamda, manastırdan kiliseye ve buradan da liseye geçiş süreçlerini yaşamıştır. Ayrıca Saint-Benoit, Fransız misyonerlerin doğudaki bütün misyonerlik faaliyetlerinin de merkezi olmuştur. Bu durum kuruma ayrıca bir önem kazandırmaktadır. Fransız misyonerler, özellikle XIX. yüzyıl boyunca Fransa'nın himayesi altında elde ettikleri imtiyazları etkili bir şekilde kullanmışlar ve bu sayede Saint-Benoit'in şöhreti gün geçtikçe artmıştır.

Bu çalışma, temel olarak Lazarist arşiv belgelerini ve Fransız kaynaklarını kullanarak Saint-Benoit'in XIV. yüzyılda ortaya çıkışından XIX. yüzyılın başında modern bir liseye dönüşmesine kadarki tarihi süreci aydınlatmaya çalışmaktadır. Bu vesileyle Paris'te Lazarist arşivinde bulunan Lazarist misyoner tarihi ile ilgili yazma eserler ve belgeler ışığında Saint-Benoit'in kuruluşu, gelişimi ve farklı hizipler hakimiyetinde geçirdiği değişimlerini ele almaktadır. Konunun daha iyi şekilde anlaşılması adına bilhassa Fransızca kaynak eserlerden hareketle Fransız misyonerlerin vasıfları, çalışma sahaları ve yöntemlerine değinmektedir. Osmanlı Devleti ile ilgili kısımlarda ise Türkçe literatür ile Osmanlı Arşivi'ndeki belgeleri kaynak olarak kullanmaktadır.

XIV-XVII. YÜZYILLARDA SAINT-BENOIT (1360-1584)

1204 yılında İstanbul, IV. Haçlı Seferleri esnasında Haçlılar tarafından yağmalanmış ve Bizans'ın yerine Latin devleti kurulmuştu (Ostrogorsky, 2015:386). 60 yıl kadar İznik taraflarına çekilen Bizans idarsi, 1261 yılında İstanbul'u Latinlerin elinden geri aldı (Demirkent, 1992:239). Bizans'ın İstanbul'a tekrar hâkim olmasının ardından, İstanbul'da bulunan Ceneviz kolonileri de Galata bölgesine yerleştirildi. 1352 senesine gelindiğinde Cenevizliler, Galata'daki yerlerini günümüzdeki Tophane'den Kasımpaşa'ya kadar genişletip surlarla çevirerek Galata bölgesinin tamamına hâkim oldular ve bölgede bulunan eski yapı ve kiliseleri onardılar (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:7). Saint-Benoit'in varlığına da ilk olarak bu dönemde rastlamaktayız. Papa V. Urbanus (1362-1370) döneminde Galata'da bulunan *Sainte-Marie de la Miséricorde* kilisesinin yanında harap halde bulunan Saint-Benoit manastırı, Cenevizliler tarafından tekrar ihya edildi (Marmara, 2006:34). 1427 yılında kilisenin yanına Saint-Benoit manastırının tekrar inşa edildiği de bize ulaşan bilgiler arasındadır. Bu bilgi, 1871 yılına kadar manastırın girişinde asılı bulunan mermer levhadaki Latince şu ifadelerle dayanmaktadır:

“Ad honorem dei et sanctissimae visitationis virginis mariae, et beatissimi patris nostri benedicti. Hoc monasterium fundatum fuit MCCCCXXVII, die XII maii, tempore beatissimi domini nostri, Martin V. Bu manastır, Tanrı'nın en kutsanmış Efendimiz V. Martin zamanında Tanrı'nın ve Babamızın en kutsanmış olan Kutsal Bakire Meryem adına 12 Mayıs 1427'de kurulmuştur.”
(C.M., Droulez, Sanit-Benoit:8)

Yine bu sırada Papa V. Martin (1417-1431), Bizans topraklarına gönderdiği temsilcisi Francesco Spinola aracılığıyla Saint-Benoit'i Papalığa bağlı bir manastıra dönüştürmüştür. Bu vesileyle Papalık temsilcisi Spinola, manastıra Fransiskan rahiplerini yerleştirmiştir (C.M., Droulez, Sanit-Benoit: 8). Bu tarihten itibaren Saint-Benoit'te icra edilen dini ritüeller, Papalığın tayin ettiği farklı hiziplere mensup rahipler tarafından yerine getirilmiştir. 24 Ekim 1450 yılında ise yine Papalığın isteği doğrultusunda

Saint-Benoit manastırına Benedikten rahipler gönderilmiştir (C.M., Droulez, Sanit-Benoit: 8). Ancak 1453 yılında İstanbul Osmanlılar tarafından fethedilince rahiplerin Saint-Benoit'teki görevlerine son verilmiştir (Jean-Baptiste, 1903:50). Bu süre zarfında Saint-Benoit'te 19 Benedikten misyoner görev yapmıştır.

Tablo1: Saint-Benoit Manastırında Görev Yapmış Benedikten Rahipler (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:9)

1. Dom Nicolas Maineti	10. Dom François Benivetti
2. Dom Antoine de Roca	11. İspanyol kökenli Dom Ambrise
3. Dom Placide de Podio	12. İspanyol kökenli Dom Auguste
4. Dom Benoit de Cherio	13. Dom Jacques de Péra
5. Dom Ludovic Patenario	14. Dom Baptiste de Aste
6. Dom Jean de Gavio	15. Dom Basile de Combone
7. Dom Jérôme Gabone	16. Dom Bartelemey de Casali
8. Dom Grégoire Alevanic	17. Cenova'lı Dom Paphnuce
9. Dom Bernard de Sicile	18. İtalyan kökenli iki keşiş

Benediktenlerin ardından Saint-Benoit manastırına Dominiken rahipler gönderilmiştir. Dominiken tarikatı, kilise tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1215 yılında kurulan Dominiken tarikatı, Vatikan'a birçok Papa ve önemli din adamı yetiştirmiştir. Dominikenler, Fransa'da Jacobin adıyla da tanınmaktadırlar (Moreau, 1901:298). Ancak bu rahiplerin Saint-Benoit'e yerleşmesi vekaleten olmuştur. Manastır gelirlerinin üçte birini Benedikten rahiplerine vermek şartıyla Dominikenler Saint-Benoit'e yerleşmiştir (Belin, 1984:235). Bir müddet sonra bu iki cemaat arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle manastır tekrar Fransisken rahiplerin kontrolüne verilmiştir (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:10).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'nın elde ettiği kapitülasyonlar vesilesiyle Osmanlı topraklarında bulunan Katolik Hristiyanların ve kurumlarının koruyucusu olma hakkını elde eden Fransa Devleti, Saint-Benoit'i de himayesine almıştır. Bu kapsamda Saint-Benoit de Fransa Büyükelçiliğinin tasarrufuna verilmiş ve Fransa Kralı tarafından "Chapelle Royale" Kraliyet Şapeli unvanını almıştır (Belin, 1984:236). Bu tarihten sonra gerek Dominiken gerekse Fransisken olmak üzere Fransız büyükelçileri Saint-Benoit'e uygun gördükleri rahipleri atamışlardır. Bu rahipler, 1583 yılında Fransız Cizvit misyonerlerinin Saint-Benoit'e gelişine kadar burada görev yapmışlardır (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:10). İstanbul'un fethinden Cizvitlerin gelişine kadar geçen 130 yıllık süreçte Saint-Benoit'te görev yapan rahipler kurumsal bir eğitim vermekten ziyade sadece dini ritüelleri yerine getirerek kilisenin işleyişi, ayinler, kutsal gün ve bayram etkinlikleri gibi faaliyetlerle meşgul olmuşlardır. Bunun yanında bu keşişler manastırda da kendi inançlarına göre yani Katolik mezhebine göre yaşantı sürerek çoğunluğu Ortodoks olan Osmanlı gayrimüslimleri içerisinde varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Saint-Benoit'te düzenli eğitim faaliyetleri Cizvit misyonerlerinin göreve gelmesiyle mümkün olabilmektedir. Zira Cizvit misyonerleri, kurum olarak diğer misyoner cemaatlerine göre daha teşkilatlı bir yapıya sahipti. Öyle ki, Cizvit cemaatinden birkaç yüzyıl önce kurulan Benedikten ve Dominiken tarikatları, sistemli bir yapıya sahip olmayan ve sadece manastır hayatıyla ilgilenen bir anlayış takip etmişlerdir.

CİZVİTLER DÖNEMİNDE SAINT-BENOIT (1584-1783)

La Compagnie de Jésus olarak da bilinen Cizvit cemaati 1534 yılında *Saint Ignace de Loyola* tarafından Paris'te kurulmuştur (Belin, 1984:298). Kuruluşundan sadece 50 yıl sonra Cizvitlerin 21 farklı bölgede 110 merkezi ve 5 bin civarında mensubu bulunmaktaydı (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:12). XVI. yüzyılda Fransa'nın kapitülasyonlar çerçevesinde St-Benoit'i himayesine almasıyla, birçok Katolik Hristiyan din adamı İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Bunlar içerisinde çok olmasa da Cizvit misyonerleri de bulunmaktaydı. Böylece, Saint-Benoit'te birçok farklı Katolik hizip bir arada bulunmuştur. Zamanla bu gruplar arasında pek çok anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Çıkan problemler üzerine Papa XIII. Gregoire (1572-1585), Pierre Cedulini'yi Papalık temsilcisi sıfatıyla teftiş için İstanbul'a göndermiştir. Cedulini, İstanbul'a geldikten sonra Galata bölgesinde yaşayan Katolik Hristiyanlar hakkında Papalığa bir rapor

hazırlamıştır. Bu rapora göre, bölgede bulunan Hristiyanlara ait 12 kilisenin harap halde olduğu ve kötü durumda olan Hristiyan halkın, Cizvit rahiplerini İstanbul'a davet ettiğini bildirmiştir (Mutlu, 2015:1). Ayrıca François Belin, İstanbul'daki Hristiyanların durumunu şöyle ifade etmektedir:

“Daha sonra, bazı raporlara göre sayısı sadece 17 aile olan ve gittikçe azalan Pera ve Galata Hristiyanları Papa'ya Cizvit Cemaatinden birkaç rahip gönderilmesi hususunda talepte bulunmaya karar verdiler. Bu iş için Germoles Baronu, Fransa Büyükelçisi M. de Germiny ve Venedik Balyozu Morsini'yi aracı kıldılar. Ricaları kabul olundu.” (Belin, 1984:237)

Galata Hristiyanlarının bu talebi, Papa XIII. Gregoire ve Fransa Kralı tarafından kabul edilmiş ve 24 Ağustos 1584 tarihinde Saint-Benoit Cizvitlere verilmiştir. Cizvitlerin Saint-Benoit'teki ilk müdürü Jules Mancinelli adındaki Cizvit rahibi olmuştur (Dilan, 2004:34-35). Bu tarihten itibaren Saint-Benoit, 1783 yılında başka bir Fransız misyoner cemaati olan Lazaristlerin gelişine kadar Cizvit rahiplerinin kontrolünde kalmıştır. Cizvitler Jules Mancinelli önderliğinde, Onorio Caze, Mauricio Timpanizza, Martino ve Francesco olmak üzere toplamda 5 kişi olarak 1583'te İstanbul'a gelmiştir. Saint-Benoit'in idaresini ele alan Cizvitler, burada ilk iş olarak manastırın yanına bir mektep açmışlardır (Polvan, 1952:79). Bu okul daha çok çocuklara yönelik din eğitimi veren bir mektep olsa da bazı öğrenci velileri de ders almak için Saint-Benoit'e gelmeye başlamış ve hatta bazı papaz ve rahipler bile Cizvit misyonerlerinden özel dersler almıştır (Belin, 1984:239). Böylece, dar bir çerçevede olsa da Saint-Benoit'te ilk sistemli eğitim faaliyetinin başladığını söyleyebiliriz. Cizvitlerin yürüttüğü eğitim çalışmaları, İstanbul'da meydana gelen yangınlar nedeniyle zaman zaman sekteye uğramıştır. 1686, 1696 ve 1731 yıllarındaki İstanbul yangınlarında, Saint-Benoit yanmış ve her defasında tekrar inşa edilmiştir. Bu yangınlar içerisinde Saint-Benoit'e en çok zarar veren 1731'deki yangın olmuştur (C.M., Droulez, Saint-Benoit:36). Misyonerlerin aktardığına göre yangından sonra neredeyse baştan inşa edilen Saint-Benoit, Galata'daki diğer kilise ve manastırlar içerisinde en muazzamı haline gelmiştir.

Cizvitler misyonerleri Galatalı Katolik Hristiyanlara eğitim vermenin yanında misyonerlik faaliyetlerini de icra etmişlerdir. Saint-Benoit doğudaki misyoner faaliyetlerinin merkezi (Şişman, 2006:121) olarak kullanan Cizvitlerin bu derslerine, Katolik olmayan Hristiyan cemahtan ve özellikle Ermenilerden büyük rağbet olmuştur. Öyle ki, Cizvit misyonerlerinin faaliyetleri sonucu Ermeniler içerisinde ciddi bir Katolik grup teşekkül etmeye başlamıştır. Ahmed Refik bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Nihayet Katoliklik, asırlardan beri Fransa ve Papa vasıtasıyla Türkiye'yi zayıf düşürmeye ve Türk idaresinden sıyrılmaya çalışmış olan Ermeniler üzerinde dinî ve tarihi silinmez bir nişane olarak kaldı.” (Refik , 1340:276)

Bu doğrultuda Saint-Benoit'te gerçekleştirilen dini ayinlere Latinler, Rumlar ve Ermeniler katılmakta ve bu ayinler Türkçe, İtalyanca ve Fransızca yapılmaktaydı. Ayrıca kendilerini kiliseye adanmış genç Ermeni keşişlere Papazlık eğitimi verilmekteydi (Belin, 1984:265). Cizvitler bu faaliyetlerine 1773 yılında Papa XIV. Clément (1769-1774) tarafından kurumları lağvedilene kadar devam etmişlerdir (Belin, 1984:270). Saint-Benoit, Cizvitler idaresinde Osmanlı topraklarında açılan ilk Fransız misyoner okulu olarak da daha sonra açılan misyoner okullarına model olmuştur (Günay, 2004:198). Bu dönem zarfında Saint-Benoit'te toplam 23 Cizvit rahibi müdür olarak görev yapmıştır.

Tablo 2: Saint-Benoit'te Görev Almış Cizvit Müdürler (C.M., Droulez, Constantinople:41)

1. Jules MANCİNELLİ	1583-1586
2. François MONTBOÏSSIER de CANİLLAC	1609-1623
3. Laurent D'AURİLLAC	1623-1627
4. Antoine PERRİN	1627-1628
5. Denis GUİLLER	1628
6. İsaac D'AULTRY	1628-1637

7. François MARTİN	1637-1652
8. Nicolas de Sainte GENEVIEVE	1652-1666 +1680
9. Nicolas VABOİS	1666-1669 +1886
10. François GÜİLLY	1686-1696
11. François BRACONNIER	1696-1706
12. Charles LEMAİRE	1701-1709
13. Jacques PORTIER	1710-1716
14. Jean-Louis de BOİSSY	
15. Jacques BOURGNON	1721-1726
16. Adrien VERSEAU	1727-1730
17. Jean Bpe GRESSET	1730-1737
18. Marc-Antione CHARROT	1734-1751
19. Dominique MONTFORT	1742 +1751
20. Joseph de REALS	1745-1748
21. Jean Bte LAMBLEE	1752-1760
22. François MARİE BOUCHY	1753-1770
23. Maurice GAUDİNOT	1770-1783

SAINT-BENOİT'İN LAZARAİST MİSYONERLERE GEÇİŞİ (1773-1783)

Cizvit cemaati, Papa XIV. Clement (1769-1774) tarafından 21 Haziran 1773 yılında resmi olarak lağvedilmişse de esasında Fransa'daki oluşumları 1763'te dağıtılmıştır. Fransa Kralı XV. Louis (1715-1774) döneminde Cizvitlerin bazı uygulamalarından rahatsız olan devlet ve din adamlarının baskıları sonucu Cizvitlerin Fransa içerisindeki faaliyetlerine son verilmiştir. Aynı şekilde 1767'de de İspanya ve Napoli krallığından da çıkarılmışlardır. Ancak Papalık nezdinde lağvedilmeleri 1773 yılını bulacaktır (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:42). Cizvitler, kurumları lağvedilmiş olsa da doğudaki faaliyetlerine devam ettirmişlerdir. Ancak birçok farklı kalemden elde ettikleri gelirler kesildiğinden maddi olarak sıkıntı içerisindeydiler (Fouqueray, 1925:370). Bu sebeple farklı cemaatlerden yardım arayışına girmişlerdir. Öte yandan Cizvitlerin lağvedildiği haberi İstanbul'a ulaşınca Saint-Benoit'in idaresi Kırım konsülü Pierre Ruffin'e (1742-1824) devredilmiştir (Déhérain, 1936:246). Cizvitlerin yeri dolduruluncaya kadar Pierre Ruffin, Saint-Benoit'le yakından ilgilenmiştir.

“Saint-Priest Kontu (M. Pierre Ruffin) on yıl boyunca bütün enerjisini doğudaki misyonları elde tutmak için harcadı. Roma Propaganda merkezine ve Bahriye Bakanlığına gönderdiği mektuplarda bu meselenin hem dini hem de ekonomik gerekliliğini vurgulamaktaydı.” (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:42)

Misyonerlerin, Katoliklik adına doğuda yürüttüğü faaliyetler, Fransa'nın Akdeniz havzasındaki gerek denizcilik gerekse ticari çıkarlarına fayda sağladığından, bu konu Fransız devlet adamları tarafından önemle takip edilmekteydi. Bu devlet adamlarından biri de İstanbul'da bulunan Fransız Büyükelçisi M. François Emmanuel-Guignard de Saint-Priest'dir (1735-1821) (Saint-Priest, 1877:5). Comptes de Saint-Priest olarak da bilinen Priest, bu bağlamda birçok bakanlık ve Roma Propaganda Kurumu¹ ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler sonucunda elde ettiği destek ile Lazarist cemaatinin başkanı M. Etienne Jacquier ile görüşmüştür (Hippolyte, 1863:766). Lazaristler, devralmaları hususunda kendilerine teklif edilen bu müesseselerin borç içerisinde olduğunu bildiklerinden teklife pek sıcak

bakmamışlardır. Öyle ki, Fransa Hükümeti ile 1778 yılına kadar devam bu görüşmeler esnasında Priest, Lazaristleri ikna edebilmek adına 24 defa bizzat Lazarist merkezini ziyarete gitmiştir (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:42). Uzun süren bu yoğun görüşmeler sonucunda Lazaristler, Saint-Benoit'in Cizvitlerden kalan borçlarının ödenmesi şartıyla 1780 yılında teklifi kabul etmişlerdir (Polvan, 1952:105). Lazaristler, teklifi kabul etmiş olsalar da ilk olarak İstanbul'da bulunan Saint-Benoit manastırı, kilisesi ve mektebini teftiş etmek amacıyla kendi misyonerlerinden birini müfettiş olarak göndermeyi şart koşmuşlardır. Bu doğrultuda Lazaristlerin Cezayir misyonunun başkanı M. Viguier (1783-1797) İstanbul'a gitmek üzere müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Fransa Kralı ve Papalığın da onayı ile 1783 yılında M. Viguier İstanbul'a gitmiştir (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:42).

SAINT-BENOIT'TE İLK LAZARİSTLER (1783-1797)

M. Viguier, gerekli onayları aldıktan sonra 1783 yılında İstanbul'a gelmiştir. Bu görev kapsamında kendisine Papalık makamından "Papalık Valisi", Lazarist başkanı tarafından da "Visiteur" unvanları tevcih edilmiştir.ⁱⁱ Ayrıca Saint-Benoit'i Cizvitlerden devralabilmek için kendisine farklı makamlardan üç mektup verilmiştir. Bu mektuplardan ilki, 23 Aralık 1780 tarihli Fransa Kralının Lazaristleri, Cizvitlerin yerine getirdiğine dair iradesidir. İkincisi, 22 Kasım 1782 tarihli Papalığın Lazaristlere verdiği onay mektubudur. Üçüncüsü ise, Ocak 1783 tarihli bizzat Fransa Kralı tarafından verilen ve misyonerlerin uyması gereken kuralları içeren 12 maddelik bir nizamnameden müteşekkildir (Archives C.M. Cah. IX, Che. I, Turquie). Kendisine bütün doğu misyoner faaliyetlerinin sorumluluğu verilen Viguier, İstanbul'a gelirken yanına 17 Lazarist misyoner daha almıştır. Bunların bir kısmını Selanik, İzmir, Nakşa, Santorin, Şam, Trablus, Antoura (Lübanan Dağı bölgesi) ve Halep'te Cizvitlerden devraldıkları misyon merkezlerine dağıtmıştır. Yanında sadece üç misyoner olduğu halde 19 Temmuz 1783'te İstanbul'a gelmiştir (C.M., Droulez, Constantinople:39). Lazaristler, İstanbul'a geldiklerinde ilk olarak Fransız Büyükelçisinin yanına giderek yeni görevleri ile ilgili evrakları yetkili makamlara sunmuşlardır. Akabinde Viguier, büyükelçinin aracılığı ile geçici olarak Saint-Benoit'i yönetmekte olan Cizvit rahibi Delenda'dan Saint-Benoit'i devralmıştır. Bununla beraber Lazaristler düzenlerini kuruncaya kadar Cizvit rahibi Delenda'yı yıl sonuna kadar görevinde bırakmıştır. Böylece M. Pierre François Viguier, 19 Temmuz 1783 itibariyle Lazarist misyoner cemaatinin ilk Saint-Benoit yöneticisi ve Papalık Valisi olarak resmen görevine başlamıştır.

Lazaristler Saint-Benoit'te göreve başladıktan sonra birtakım sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bunlardan ilki Cizvitlerden kalan borç meselesiydi. Zira 1773 yılında M. Ruffin'in Saint-Benoit'te yapmış olduğu incelemeler neticesinde 27.348 kuruş olarak gösterilen paranın aksine kurumun parası olmadığı gibi borcu bulunmaktaydı. Viguier ise, Fransa'dan gelirken yanında sadece 24.000 Frank getirebilmişti (C.M., Droulez, Sanit-Benoit:45). Binaların bakımıyla ilgilenmek isteyen Viguier, yeterli parası olmadığından gerçekleştirmek istediği tadilatları yapamadı. Fransa'daki Lazarist misyon merkezinden talep ettiği yardımlar da karşılıksız kaldı. Zira Fransa'da Hükümet, dinî cemaatlere yapılan bazı yardımları kesmişti. Mali anlamda sıkıntıya giren Viguier, kuruma gelir kaynağı oluşturabilmek için birçok yol denedi. İlk olarak manastırın bahçesinde bulunan meyve ağaçlarını söküp yerine daha iyi gelir elde edeceğini düşündüğü yasemin ağaçları ektirdi. Ayrıca Türk diline hâkim olduğundan dört ciltlik bir Türkçe gramer kitabı yazarak bastırdı. Ancak hiç birisinden beklediği geliri elde edemedi ve kaleme aldığı kitapların çoğunu bastıramadı (Danjou, 2008:26). Viguier'in karşılaştığı bir diğer problem yeterli sayıda personelinin olmamasıydı. Misyoner sayısının az olması, misyon işlerini sekteye uğratmaktaydı (Polvan, 1952:105). Bu nedenle Viguier, misyoner kadrosunu genişletmek için Selanik'ten M. Alexis Damade, Nakşa adasından M. Pontius Dejan ve Elein'i İstanbul'a getirtti. Lazaristlerin karşılaştığı ve belki de onları en çok meşgul eden bir diğer problem ise İstanbul'un kozmopolit yapısı olmuştur. Zira İstanbul'da, sadece Hristiyanlar arasında bile birçok farklı grup mevcuttu. Bunlar, İstanbul Katolik Latin cemiyeti, Ortodoks Rum Patrikliği, Gregoryen Ermeniler, Katolik Ermeniler, Bulgarlar, Keldâniler, Mârûniler gibi farklı kilise, mezhep ve görüşe sahip birçok Hristiyan cemaat bulunmaktaydı. Her biri kendi faaliyetlerini yürütmek ve diğer cemaatlerin mensuplarını kendi tarafına çekmek için mücadele etmekteydi. Öyle ki, 1788 tarihinden itibaren Papalık Propaganda Kurumuna özellikle Rumlar tarafından Lazaristler aleyhinde çok sayıda şikâyet mektubu gitmekteydi. Viguier, bütün bu olumsuzluklar ve karşılaştığı zorluklar sebebiyle istifa etmek istemişse de hem Lazarist merkezinden hem de Papalıktan olumsuz cevap almıştır.

Ancak Lazarist misyonerleri uğraştıracak asıl problem 1789'da Fransız İhtilalinin gerçekleşmesi oldu. Zira Viguier dahil çoğu misyoner Kraliyet taraftarıydı ve yeni kurulan cumhuriyeti tanımamaktaydılar. Ayrıca, İstanbul'da en büyük destekçilerinden biri olan Fransız büyükelçisi Choiseul Gouffier (1784-1792) Cumhuriyetçilerin baskısına dayanamayarak 1792 yılında İstanbul'dan ayrılarak Rusya'ya sığınmıştı (Pingaud, 1887:255). Bütün bunların yanı sıra Fransa'da sayıları on binleri bulan din adamlarına ve dinî cemaatlere karşı ciddi baskılar uygulanmaktaydı.ⁱⁱⁱ 1789-92 yılları arası din adamları ve dinî cemaatlerin imtiyazlarını iptal eden bir dizi kararname çıkartılmıştır (Deries, 1929:5). Osmanlı Devleti ise, ihtilalin gerçekleştiği ilk yıllarda ılımlı bir siyaset takip ederek tarafsızlığını korumuştur (Yorulmaz, 2000:699). Viguier'i meşgul eden en büyük sorun ise Saint-Benoit'in kime ait olduğu meselesiydi (Danjou, 2008:27). Kraliyete sadık olduğundan, Saint-Benoit'i Cumhuriyetçilere terk etmek istemiyordu. Bundan dolayı kurumu Avusturya himayesine sokmaya bile çalışmıştır (C.M., Droulez, Saint-Benoit:47). 1795'e geldiğinde ise olayların seyri değişecektir. Osmanlı Devleti, Fransa Cumhuriyetini tanımış (Yorulmaz, 2000:699) ve Fransa, Cumhuriyetin ilk büyükelçisi olarak Aubert-Dubayet'i (1796-1802) İstanbul'a göndermişti. Büyükelçi, İstanbul'a geldikten sonra misyonerlerden Cumhuriyete bağlılık yemini istemiş ancak Viguier, bu isteği reddedince Saint-Benoit'ten çıkarılmıştır (C.M., Droulez, Saint-Benoit:48). Viguier'in Saint-Benoit'ten çıkarılmasının ardından Saint-Benoit'in idaresi kısa süreliğine eski Cizvit rahibi Delenda'ya verilmiştir (Polvan, 1952:105). Bütün bu olumsuzluklar ve baskılara rağmen, ihtilal sonrasında Fransız dinî cemaatleri ve tarikatları sarsılmışsa da değişikliğe uğramadan faaliyetlerine devam etmişlerdir (Mutlu, 2005:140).

SAINT-BENOIT LİSESİ'NİN KURULUŞU (1802-1804)

Viguier'in Saint-Benoit'ten ayrılmasından iki yıl sonra idareyi elinde bulunduran Cizvit rahibi Delenda, Fransız büyükelçisi Aubert du Bayet'in baskıları sonucunda görevinden uzaklaştırıldı. Delenda'nın yerine ise Şam'da görev yaptıktan sonra İstanbul'a gelen Lazarist misyoner M. Antoine Renard Saint-Benoit'in başına getirildi. Böylece iki yıl aradan sonra Saint-Benoit, 1797'de tekrar Lazaristlerin kontrolüne geçti (C.M., Droulez, Constantinople:55). Ancak iki asır boyunca ellerinde bulunan St-Benoit'in, Lazaristlerin eline geçmesini hazmedemeyen bazı Cizvit Papazları ve diğer Latinler, Renard aleyhinde faaliyetlerde bulundular (Dilan, 2004:65). İlk olarak Renard'ı Fransız Büyükelçiliğine şikâyet ettiler. Buradan sonuç alamayınca bu sefer Bâbîâli Drogmanı (tercümanı) Alexandros İpsilanti'den (1725-1805) yardım istediler.^{iv} Ancak bütün çabaları Fransız Büyükelçisi Aubert du Bayet'in ölmesiyle boşa çıkmıştır. Zira Aubert du Bayet'in ardından göreve eski Kırım Konsülü Ruffin getirilmişti. Ruffin ise Lazaristlerin dostu olduğundan Renard'a sahip çıkmıştır (C.M., Droulez, Constantinople:58).

Saint-Benoit'in idare meselesi hallolduktan sonra daha büyük bir problem ortaya çıktı. 1798'de Fransa'nın Mısırı işgal etmesi üzerine Osmanlı-Fransız ilişkileri gerildi. Nitekim 2 Eylül 1798'de Osmanlı Devleti, Fransa'ya resmen savaş ilan etti (Sarıkaya, 218:457). İki devlet arasında diplomatik ilişkilerin askıya alınmasıyla Osmanlı topraklarında bulunan bütün Fransız yetkilileri tutuklandı (BOA. C. HR, nr. 7611). Ruffin, Yedikule'ye hapsedilirken Renard ve diğer misyonerler günümüzdeki Fransız Sarayına (Fransız Elçilik binası) kapatıldılar. Bu durumu fırsat bilen Latin cemiyeti üyeleri, Bâbîâli'ye müracaat ederek, 36 akçe (yaklaşık olarak 6.000 Frank) karşılığında Saint-Benoit'in kendilerine tahsisini talep etmişlerdir.^v İstedikleri fermanı elde eden Latinler, 20 Eylül 1798'de Saint-Benoit'e yerleşmiştir (BOA, HH, nr. 1470/50). Lazarist misyonerlerin Saint-Benoit'e tekrar girebilmeleri savaş sonuna kadar mümkün olamadı. 1802 yılında imzalanan Amiens Barış Antlaşmasından sonra diplomatik ilişkilerde normalleşme süreci başladı (Karal, 2017:46). Bu antlaşmayla her iki taraf da savaştan önceki hakların geri verilmesini taahhüt etmiştir (Rainero, 1998:303). En önemlisi ise Fransa'nın eski kapitülasyonlarını geri alması olmuştur (BOA, HH, nr. 11/354). Bu işle ilgilenmek için Fransa adına Ruffin görevlendirilirken Osmanlı Devleti için de İbrahim Besim Efendi ve Seyyid Ali Efendi görevlendirilmiştir (Kontente, 2018:103). Anlaşmanın ardından Sultan III. Selim tarafından verilen bir ferman ile Saint-Benoit tekrar Lazaristlere verilmiştir (BOA, HH, nr. 170/7223). Saint-Benoit'i geri aldıktan sonra Renard, yeniden kurumun yönetici ve müdürü olmuştur (C.M., Droulez, Saint-Benoit:54). Ancak buna karşın kendisine Papalığın valilik unvanı verilmemiştir. Onun yerine eski Cizvit rahiplerinden M. Damade Papalık Valisi (Prefet Apostolique) olarak atanmıştır. Bu olay üzerine Renard, İstanbul'u terk etmeyi düşünse de kısa bir zaman sonra M. Damade İran'a gidince bu düşüncesinden vazgeçmiştir (C.M., Droulez, Constantinople:69).

Bundan sonra Renard, 1802'den 1804'e kadar St-Benoit'in bakımıyla ilgilenmiş ve binayı eğitim-öğretim için hazır hale getirmiştir. Tarihler 15 Mayıs 1804'ü gösterdiğinde Saint-Benoit, gerçekleştirilen ayınların ardından Renard önderliğinde Kolej olarak açılmış ve eğitime başlamıştır (Droulez, Histoire de Saint-Benoit:58). Ancak, İstanbul'da çıkan yangınlar ve veba salgınları nedeniyle kısa süre sonra eğitime ara verilmiştir. 26 Kasım 1806'da çıkan yangın sonucunda okulun yatakhanesinin bir kısmı yanmış ve tekrar inşa edilen yatakhane için 100 bin Frank harcama yapılmıştır. Giderlerin karşılanması için Napolyon'dan da yardım alınmıştır (Oeuvres des Ecoles d'Orient, 1857-1861:2). Böylece Saint-Benoit, Lazarist misyonerler tarafından 1804 yılında lise hüviyeti kazanmış oldu. 1812-1831 yılları arasında yine veba yüzünden kapanan Saint-Benoit bunun dışında eğitime aralıksız devam etmiştir (Polvan, 1952:106).

Lazarist kaynaklarında verilen sayılara göre, 1804 yılında açılan Liseye sadece 12 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Ancak bu öğrencilerin, Galata'nın önde gelen soylu ailelerin çocukları olduğu belirtilmiştir. Buna göre bu soylu aileler, Alleon, Crespin, Glavany, Thingir, Cingria, Salzani ve Wartaliti aileleridir. Bunun bir sonucu olarak 1806 yılında okulun öğrenci sayısı 60'a ulaşmıştır (Droulez, Histoire de Saint-Benoit:59). Lazaristler, Saint-Benoit'te Fransız eğitim modelini uygulamaya çalışmışlardır. Ancak Fransa'da da İhtilalden beri birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeni reformlar yapılmaktaydı. Özellikle Napoléon döneminde eğitimin neredeyse her alanında reformlar yapılmış ve eğitim tek çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1802 yılında yeniden oluşturulan liseler de tekrar reforma uğramıştır (Condette, 2006:59). Görüldüğü üzere Fransa'da da aynı dönemde oturmuş bir eğitim sistemi henüz bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Fransız Lazarist misyonerlerin Saint-Benoit'te uygulamaya çalıştıkları eğitim planı da başlangıçta oldukça sınırlı kalmıştır. Bu kapsamda Okulun kütüphanesinde Renard önderliğinde başlayan dersler, din dersleri, Fransızca, Latince ve fen bilimlerinden oluşmaktaydı (Droulez, Histoire de Saint-Benoit:59). XIX. yüzyıl boyunca sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren Saint-Benoit Lisesinde, Fransızca klasik eğitimin temel dili olarak kalmış ve farklı entik gruplardan oluşan öğrencilerin iletişim dili olmuştur (De La Rallaye, 1894:184).

SONUÇ

XIV. yüzyılda Galata'da Cenevizliler sayesinde ortaya çıkan Saint-Benoit, XVI. yüzyılda Fransa himayesine girmiş ve Cizvit rahiplerinin kontrolüne geçmiştir. Basit bir manastır olarak faaliyet göstermekte iken Cizvitler, burada bir de mektep kurmuş ve bu mektep sayesinde Osmanlı topraklarında sayısı az olan Katolik Hristiyanların varlığını devam ettirmeye çalışmışlardır. Özellikle Ortodokslara karşı yürütülen bu mücadelede Saint-Benoit, Katolikler için önemli bir merkez haline gelmiştir. XVIII. yüzyılın sonunda Cizvit cemaatinin dağıtılmasıyla göreve yine bir Fransız misyoner cemaati olan Lazaristler getirilmiştir. 1783 yılında Saint-Benoit'e yerleşen Lazarist misyonerler, XX. yüzyılın sonuna kadar burada faaliyetlerine devam etmişlerdir. Lazaristlerin bu kurum bünyesinde en önemli ve ilk sayılabilecek icraatı Saint-Benoit'i lise hüviyetine kavuşturmak olmuştur. Lazaristlerin Saint-Benoit'te uyguladıkları eğitim programları da Fransa'daki programlar örnek alınarak oluşturulmuş ve Lisesinin diploması 1844'ten itibaren Fransa liselerine denk sayılmıştır. Lisenin eğitim programlarına zamanla bankacılık, muhasebecilik ve farklı dil programları da eklenerek okula devam eden öğrenciler için Osmanlı ülkesinde rahat iş bulma imkânı sağlanmaya çalışılmış ve bu vesileyle Galata bölgesinde bulunan Lise, çevredeki gayrimüslim tebaa tarafından çokça rağbet edilen bir müessese haline gelmiştir. Bunun yanında bölgedeki soylu ailelerin, çocuklarını bu okula göndermesi okulun itibarını ayrıca arttırmış ve Saint-Benoit Lisesi daha sonra açılacak birçok misyoner okuluna model olmuştur. Böylece Lazaristler, Cizvit misyonerlerinin başlattığı eğitim hareketini bir ileri seviyeye taşıyarak, Saint-Benoit'i hem modern anlamda eğitim veren bir okula hem de Katolik anlayışına hizmet eden önemli bir misyoner merkezine dönüştürmüşlerdir. Bu vesileyle, Fransız misyonerler XIX. yüzyıl boyunca eğitim faaliyetleri kapsamında, elde ettikleri imtiyazları istedikleri ölçüde kullanarak pek çok okul açmışlardır (Haydaroglu, 1990:14). Bunun sonucunda II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde bu okulların sayısı 250'ye ulaşmış (Mutlu, 2005:142) ve Fransızcanın etkisi her geçen gün artarak Osmanlı Devleti'nde dönemin hakim dili olmuştur (Mutlu, 2012:109). Saint-Benoit'te yürütülen eğitim faaliyetlerinin yanında kurum, önemli bir misyoner merkezi olmuş ve Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde bulunan Lazaristlere ait her kurum, idari açıdan Saint-Benoit yönetimine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu idari yapıya binaen Saint-Benoit, XX. yüzyılın başına kadar Lazaristlerin doğudaki misyonerlik faaliyetlerinin merkez üssü olmuştur. Katolik anlayışına hizmet eden Lazarist misyonerler hem

Papalığın hem de Fransa'nın desteği ile Osmanlı Devleti içerisinde nüfuz sahibi olan Ortodoks Rum Patrikhanesine karşı sürekli mücadele etmiş ve zamanla devlet bünyesinde güç ve itibarlarını artırarak Osmanlı-Fransız siyasi ilişkilerinde oldukça etkili olmuşlardır.

Misyonerler ve misyoner kurumları hakkında yapılacak çalışmalarda, tek bir kurum baz alınarak çalışılmasının daha etkili olacağı kanaatindeyiz. Çalışılacak konunun ana kaynaklarına ulaşarak yapılacak çalışma, mesele ile ilgili farklı bir bakış açısı sunacaktır. Zira misyoner okulları veya kurumlarının faaliyetleri sadece eğitim alanı ile sınırlı değildir. Ayrıca, zihinlerde oluşan misyoner imajından farklı olarak bu kişiler ve cemaatlerin Müslümanlardan ziyade Ortodoks Hristiyanlara yönelik faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Dolayısıyla konunun, genelden ziyade özel bir kurum çevresinde ele alınmasının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).
- BOA, C. HR, nr. 7611.
- BOA, HH, nr. 170/7223.
- BOA, HH, nr. 1470/50.
- BOA, HH, nr. 11/354.
- Archives Lazarist C.M. (Congrégation de la Mission).
- SB (Saint-Benoit), Arthur Droulez: Histoire du Collège de Saint-Benoit/Mission des Lazaristes à Constantinople.
- Cahier IX: Chemise I, Turquie, Documents Pour l'Histoire XVIII-XIXs.
- Belin, F.-A. (1984). *Histoire de la Latinité de Constantinople*. Paris: A. Picard et Fils.
- Condette, J.-F. (2006). *Les Recteurs d'Académie en France de 1808 a 1940* (Cilt I. La Formation d'une Elite Administrative au Service de l'Instruction Publique). Paris: Institut National de Recherche Pédagogique.
- d'Almeida, F. (2002). Propagande, Histoire d'un Mot Disgracie. *Mots le Language Politique*, s. 137-148.
- d'Almeida, F. (2002). Propagande, Histoire d'un Mot Disgracié. *ENS Editions*, 137-148.
- Danjou, Y. (2008). *Histoire du Lycee Saint-Benoit*. İzmir: Hürriyet Matbaası.
- De La Rallaye, L. (1894). *Eugène Boré; Supérieur Général da la Congrégation de la Mission et Des Filles de la Charité*. Orléans: Imprimerie G. Morand.
- Déhérain, H. (1936). La Vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate (1742-1824). *Echo d'Orient*, 35(182), s. 246-248.
- Demirkent, I. (1992). Bizans. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, VI, 230-244.
- Deris, L. (1929). *Les Congrégations au Temps de Napoléon*. Paris: Félix Alcan.
- Dilan, H. B. (2004). *Türk-Fransız İlişkilerinde Saint-Benoit Lisesinin Misyonu*. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü.
- Fouqueray, H. (1925). *Histoire de la Compagnie de Jésus en France: des Origines a la Suppression (1528-1762)* (Cilt V). Paris: Bureaux des Etudes.
- Guliday, P. (1921). The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922). *The Catholic Historical Review*, 6(4), s. 478-494.
- Günay, T. (2004). *Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası ATO.
- Haydaroğlu, İ. P. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Hippolyte, H. (1863). *Dictionnaire des ordres religieux, ou Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires et des congrégations séculières de l'un et de l'autre sexe, qui ont été établies jusqu'à présent Tome II*. (M.-L. Badiche, Dü.) Paris: Abbé Migne.
- İnstiut Français d'Etudes Anatoliennes İFEA. (tarih yok). *Les Capucins Français a Saint-Louis (1628-1999)*. İstanbul: Obs Urb 1200.
- Jean-Baptiste, P. (1903). *La France Au Dehors, Les Missions Catholiques Française au XIXeme Siècle* (Cilt I). Paris: Librairie Armond Colin.
- Karal, E. Z. (2017). *Osmanlı Tarihi Cilt V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kontente, L. (2018). *Les Français du Levant Dans le Tourmente de la Revolution (1789-1814) Les Echelles de la Mer Egée*. İstanbul: Libra Kitap.
- Marmara, R. (2006). *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. (S. ÖZEN, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Moreau, G. (1901). *Revue Universelle: Année 1901*. Paris: Librairie Larousse.
- Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Mutlu, Ş. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik : Kişiler, Kurumlar, İlişkiler. *Bilim Sanat Vakfı Bülten*(80).
- Mutlu, Ş. (2015). İstanbul'da Faaliyet Gösteren Yabancı Misyoner Okulları. *Büyük İstanbul Tarihi, IX*, 192-204.
- Oeuvres des Ecoles d'Orient. (1857-1861). *TOME I*. Paris: Librairie Classique d'Eugene Belin.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. İŞILTAN, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pingaud, L. (1887). *Choiseul-Gouffier: La France en Orient Sous Louis XVI*. Paris: Picard.
- Pizzorusa, G. (2014). Le Monde et/ou l'Europe: La Congrégation de Propaganda Fide et Politique Missionnaire du Saint-Siège (XVII. siècle). *İnstiue d'Hisyoire de la Réformation*(35), s. 29-48.
- Polvan, N. (1952). *Türkiye'de Yabancı Öğretim* (Cilt I). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Rainero, R. (1998). Napoléon et la Grande Stratégie Diplomatique en Orient: La Première Mission d'Horace Sébastiani Dans l'Empire Ottoman (1801-1802). *Cahier de la Méditerranée*, 57, 289-305.
- Refik , A. (1340). Türkiye'de Katolik Propagandası. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 14(82), 257-276.
- Saint-Priest, C. d. (1877). *Memoires sur l'Ambassade de France en Turquie et sur le Commerce des Français en Levant*. Paris: Ernest Leroux.

- Sarıkaya, H. (218). Mısır'ın İşgali (1798-1801) Karşısında Osmanlı İdaresi. M. Ünver, & M. Tanrıverdi içinde, *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş* (s. 447-475). İstanbul: Hiper Yayın.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi Tarih 1789-2010*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yorulmaz, Ş. (2000). Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl - 20. Yüzyıl Başları). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, XI(11), 697-768.

EXTENDED SUMMARY

The missionaries were the main pioneers of Christianity and strove to spread their faith in the Ottoman Empire as well as in the most remote places of the world. Among them, the French missionaries were undoubtedly the most influential. Catholic preachers under the auspices of France waged an endless battle against the orthodox subjects of the Ottoman Empire and created various institutions to expand their own political domain. One of these institutions was Saint-Benoit. Founded in the 14th century, Saint-Benoit was initially a monastery and was run by several Christian congregations and sects such as the Dominican, Fransiscan and Benedictine. A marble epitaph on the main jamb of Saint-Benoit's church indicates the exact date of construction of the monastery -1427-. Maintained by these sects until 1583, Saint-Benoit came into the possession of the Jesuits from that date. The Jesuits came to Saint-Benoit on the request of the Catholic families of Galata. When the Jesuits arrived in Saint-Benoit, their first task was to establish a religious school for the children of the Christian families in the area. Soon after, the parents of Christian children also began to attend classes. Even some priests took classes from Jesuit missionaries. Thus, the Jesuits began to increase their influence and a Catholic group began to form, especially among Armenians. However, the Jesuit community was suppressed by the Papacy and the King of France in 1773. From then on, all the establishments held by the Jesuits in the Ottoman territories were seized and entrusted to another French congregation, the Lazarists. Ceded to the Lazarists in 1783, Saint-Benoit remained under the control of these missionaries until the end of the 20th century. The Lazarists continued their educational and missionary activities, despite the French Revolution of 1789, the French invasion of Egypt in 1798, and the destructive disasters of Istanbul such as fires and plague. The Lazarists' greatest achievement at Saint-Benoit was to transform the school into a modern high school. Functioning as the seat of religious propaganda in the East, Saint-Benoit proved to be a model for many others. With the opening of these schools, the French influence in the Ottoman Empire in the 19th century increased day by day and became the dominant language of the time.

In this study, we briefly discussed the process from the emergence of Saint-Benoit in the XIVth century to its transformation into a modern high school at the beginning of the XIXth century. In order to get a different perspective, we mainly used Lazarist archival documents and French sources to analyze the historical process. We believe that it would be more effective to study a specific institution rather than a general one. Moreover, a study based on the main sources of the subject, will provide a better result.

SONNOTLAR

ⁱ Papalık Propaganda Kurumu, İtalyanca *Propaganda Fide*, Fransızca *Propagande de la Foi* olarak bilinmektedir. Hristiyan ülkesi olmayan bölgelerde görev yapan Katolik misyoner kurumlarının yargı anlamında bağlı olduğu bir organizasyondur. 1622 yılında Papa XV. Grégoire (1621-1623) döneminde kurulmuştur (Pizzorusso, 2014:29), (Guliday, 1921:478).

ⁱⁱ “Prefet Apostolique” ve “Visiteur” kelimeleri dilimizde henüz kavramsallaşmadığından Prefet Apostolique (Papalık Valisi) unvanını “Vali”, Visiteur (Ziyaretçi) unvanını ise “Müfettiş” olarak tercüme ettik. Bununla birlikte farklı bir vazifeyi tavsif eden ikinci bir Prefet Apostolique unvanı daha mevcuttur. Bu unvan, Papalığın kendi bünyesinde çalışan propaganda görevlilerini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Lazaristlerin Prefet Apostolique’leri ile Papalık görevlilerinin Prefet Apostolique’leri, mahiyet ve çalışma sahaları birbirinden farklılık arz etmektedir (d’Almeida, 2002:137).

ⁱⁱⁱ Fransız ihtilalinin gerçekleştiği sırada Fransa’da 27.000 civarında din adamı ve 3000 civarında ev/ibadethane/mabet bulunmaktaydı (Deris, 1929:3).

^{iv} Frenerli Soylu Rum İpsilanti ailesinden olan Alexandors İpsilanti 1774 ile 1788 yılları arasında Eflak ve Boğdan’da beylik görevi yapmıştır. Çoğunlukla Yunan isyanının önemli figürlerinden olan ve kendisi ile aynı ismi taşıyan torunu ile karıştırılmaktadır.

^v Burada Latin cemaatinden kasıt, İstanbul’da yaşayan yerli Katolik Latinlerdir.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

MİSÂK-I MİLLÎ ÇERÇEVESİNDE
ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Turkish Foreign Policy in the Period of Atatürk within the Framework of the National Pact

SERDAR YURTSEVER

Doç.Dr., Girne Amerikan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Assoc.Prof.Dr., Girne American University, Department of Political Science and Public Administration

serdaryurtsever@gau.edu.tr

Orcid: 0000-0003-2260-1416

Atıf/©: Yurtsever, Serdar (2022). Misâk-ı Millî Çerçevesinde Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15 Sayı 2, ss. 215-236

Citation/©: Yurtsever, Serdar (2022). Turkish Foreign Policy in the Period of Atatürk within the Framework of the National Pact, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp. 215-236

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Derleme- Review*
Geliş Tarihi-Received Date : *13.05.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *18.10.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *215-236*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1116387*

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

MİSÂK-I MİLLÎ ÇERÇEVESİNDE ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Turkish Foreign Policy in the Period of Atatürk within the Framework of the National Pact

SERDAR YURTSEVER

Öz:

28 Ocak 1920'de son Osmanlı Meb'ûsan Meclisi'nde kabul edilen ve 17 Şubat 1920 tarihindeki alenî toplantısında Türk ve dünya kamuoyuna duyurulan Misâk-ı Millî'nin esasları, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ve bütün bu gelişmeler içinde millî hareket içinde yapılmış tartışmaların bir muhassalası, bir bileşkesi niteliğindedir. Atatürk dış politika esaslarını genel anlamda şu şekilde çizmektedir: Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize karıştırmamak, dışarıdan bir yardıma muhtaç duruma düşmemek, dış politikada millî çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek hiçbir suretle macera yolunu tutmamak, gerçekçi olmak, daima barıştan yana olmak, bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmak, diyaloga açık olmak, dünü bugünü ve yarını başarılı bir şekilde kavramak, güvenilirlik, kendi gücüne dayanma ancak gerektiğinde ittifaklara girmek. Bu çalışmada, Misâk-ı Millî'nin altı maddesi tek tek açıklanarak, Atatürk Dönemi'nde söz konusu dış politika uygulama esasları doğrultusunda ilgili maddelere ilişkin neler yapılabildiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Misâk-ı Millî, Bağımsızlık, Dış Politika.

Abstract:

National Pact was accepted in the last Ottoman Parliament on January 28, 1920, and announced to the Turkish and world public opinion at the public meeting on February 17, 1920. The principles of the National Pact are the nature summary of the Amasya Circular, the decisions of the Erzurum and Sivas Congresses, and the debates made within the national movement. Atatürk outlines the principles of foreign policy in general terms as follows: Not to interfere in the internal affairs of other states and not to interfere with them in our own internal affairs, not to be in need of outside help, to choose the path dictated by our national interests in foreign policy, not to take the path of adventure in any way, to be realistic, always in favor of peace, to prioritize the view that the whole world should be in peace and social justice, to be open to dialogue, to successfully grasp the past, present and future, to be reliable, to rely on one's own strength, but to enter into alliances when necessary. In this study, six articles of the National Pact will be explained one by one, and what can be done about the relevant articles in line with the foreign policy implementation principles in the Atatürk Period will be discussed.

Keywords: Atatürk, National Pact, Independence, Foreign Policy.

1. GİRİŞ

28 Ocak 1920’de son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde kabul edilen, 17 Şubat 1920 tarihindeki alenî toplantısında Türk ve dünya kamuoyuna duyurulan ve bir bildiri şeklinde bütün yurda ve yabancı devlet temsilciliklere dağıtılan, Ahd-ı Peyman, Peyman-ı Millî (Turan, 2005:87), Ahd-ı Millî (Göyünç, 1998:47) adları da verilen Misâk-ı Millî’nin altı maddesinin esasları, “Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri” kararları ve millî hareket içinde yapılmış tartışmaların bir muhassalası, bir bileşkesidir (Armaoğlu, 1998a:17-18; Gönülbol ve Sar, 2013:11; Lewis, 2007:250). Akşin, metnin aslında Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanarak mebuslara verildiğini, metnin Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları doğrultusunda, bırakışma esnasındaki sınırların bir bütün olarak belirtildiğini, ancak İstanbul’daki mebusların imparatorluk hayalinin çekiciliğine dayanamayarak bırakışma imzalandığında düşman işgali altındaki yerlerde de hak iddia edildiğini belirtmektedir (Akşin, 2007:144).

Misâk-ı Millî, Türkiye’nin barış şartlarını içeren bir program ve aynı zamanda da İtilâf Devletleri’ne karşı önemli bir siyasî mesaj olmasının yanında, Millî Mücadele’nin iç ve dış politika hedeflerini de gösteren mühim bir tarihî ve siyasî belge niteliğine sahiptir (Budak, 1998:253; Koca, 2006:14).

Millî Mücadele’nin başlangıcında Türkiye’nin gelecekteki coğrafi ve siyasî varlık temellerinin ne olacağını belirtmesi ve bunun net bir millî program ve hedef olarak, yurt içinde ve yurt dışında alenî olarak ilan edilmesi gerekiyordu. İşte Misâk-ı Millî böyle bir vesikadır. Bu vesikanın ana ilkesi kayıtsız ve şartsız millî egemenliktir. Yeni Türkiye, özyurdu topraklar üstünde, bağımsız ve şerefli bir millet olarak yaşamaktan başka bir şey istiyor değildir (Akşin, 1991:23).

Misâk-ı Millî’nin, İtilâf Devletlerince Türk tarafının tezi gözüyle görülmediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Misâk-ı Millî’nin, mana ve mahiyetine uygun bir kabul görmesi emperyalist devletlerin işine gelmeyeceği gibi askerî başarılar elde edilmeden de kabulü beklenemezdi. Nitekim 10 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul Hükümeti’ne imzalattıkları Sèvres Antlaşması’nda, Misâk-ı Millî’nin hiçbir şekilde göz önüne alınmadığı açıkça görülecektir. Misâk-ı Millî açısından bakılırsa Sèvres Antlaşması’nın kabulü ve uygulanabilirliği asla yoktur. Misâk-ı Millî, Sèvres’e adeta meydan okuyan bir belge olarak mülhaza edilmelidir (Turan, 2003:626).

Misâk-ı Millî’nin sadece iç hukuk bakımından değil, asıl devletler arası hukuk açısından büyük önemi de 1920 yılı sonlarına doğru anlaşılmaya başlanacaktır (Turan, 2005:87). 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara’da imzalanan Franklin Boullion Antlaşması ile Fransa Hükümeti Millî Hükümet’in varlığını tanımış, Türk Milleti’nin egemenliğini ilgilendiren bütün işlerde ona yardımcı olmayı vaat etmişti. Fransa bu anlaşma ile dolaylı da olsa Misâk-ı Millî’yi tanımış oluyordu (Akşin, 1991:98).

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1919-1938 yılları arasında Dünyadaki genel durum çok özet bir şekilde ortaya konulacaktır. Genel Dünya durumunu gözardı ederek, Misâk-ı Millî maddelerinin gerçekleştirilmesi yönünde yapılmış olan gayretlerin değerlendirilmesi sağlıklı olmayacaktır. Üçüncü bölümde, Misâk-ı Millî’nin altı maddesi tek tek açıklanarak, Atatürk Dönemi’nde ilgili maddelere ilişkin neler yapılabildiği tartışılacaktır.

2. DÜNYADAKİ GENEL DURUM

Bu safhaya kadar Misâk-ı Millî kavramı genel olarak ortaya konulmuştur. Maddeler üzerinde ayrıntılı incelemeye geçmeden önce çalışmada zaman kapsamı açısından Dünya ve özellikle Avrupa’daki gelişmelerin çok kısa olarak ele alınması, Misâk-ı Millî’nin ne tür bir konjonktürde gerçekleştirilmeye çalışıldığının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Birinci Dünya Savaşı’nın galipleri imkân derecesinde, Avrupa’daki ve Avrupa dışındaki mevkilerini takviyeye çalışmışlar, yenilgiye uğrayanlar ise galiplerin, 1919 tarihli Almanya ile Vesailles, Avusturya ile Saint German, Macaristan ile Trianon Bulgaristan ile Nueilly Antlaşmaları (Armaoğlu, 1983:145-148) ile koydukları şartlara ve tayin ettikleri durumlara boyun eğmeye mecbur olmuşlardır. Galipler bu sonucu kendi hesaplarına haklı buluyorlar, yenilgiye uğrayanlar ise bu antlaşmaları haksız, eşitlik ilkelerine aykırı sayıyorlardı. İki taraf arasında en çok tartışma konusu toprak ve sınır meseleleri idi. Galipler, eski Avrupa statüsü yerine bir yenisini çiziyorlardı.

Şikâyet konusu olan bir başka nokta da sözü edilen barış antlaşmalarının bir takım hükümlerinin yenilgiye uğrayan devletlere karşı bir takım sorumluluklar yüklemiş olması idi. Bunların başında da silahsızlanma geliyordu. Diğer bir takım hükümleri de geçici olarak toprak işgal ve idaresi, harp tazminatının ve tamirat bedellerinin ödenmesi gibi yenilgiye uğrayan milletleri maddi ve manevi bakımlardan etkileyenlerdi. 1919-1939 süresi Avrupa'sını siyasi, askerî ve iktisadî alanlarda derin sarsıntılara uğratan, Cemiyet-i Akvam'ın başarısızlığına sebep olan, barış ve güvenliğin korunması için imzalanmış olan yüzlerce antlaşmayı birer paçavra haline getiren tartışma ve didişmelerin nedenleri bunlar olmuştur.

Bu tartışmaların merkez noktası “revizyon” yani antlaşmaların barış yolu ile değiştirilmesi olmuştur. 1919 antlaşmalarıyla kurulan düzenin yaşatılması veya öldürülmesi veyahut hiç olmazsa, tashih ve tadili, iki genel savaş arası süresindeki fikinsel tartışmaların temelini teşkil etmiştir (Akşin, 1991:159-160).

Birinci Dünya Savaşı, o zamana kadar görülmemiş ölçüde büyük tahribat yaratmış ve bütün ülkelerin ekonomilerinde onarılması güç yaralar açmıştır. Ekonomileri savaştan önceki seviyeye getirmek, neredeyse tükenmiş devlet hazineleri için oldukça güç hale gelmiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1985:452).

Amerikan Başkanı Wilson'un çabaları ile kurulan ve dünya barışına katkı yapması ve ülkeler arası sorunları çözmesi hedeflenen ve İngiltere liderliğinde kurulan Akvam Cemiyeti'nden Japonya'nın, Almanya'nın, sonra da İtalya'nın uzaklaşma eğilimleri ve Amerika'nın sıkı bir yalnızlık politikasına yönelmesi, Cemiyet'in evrenselliğinin sorgulanmasına yol açmış ve onu yavaş yavaş kötürümleştirmiştir. 1932'de Türkiye'nin ve hemen akabinde Rusya'nın Cemiyete katılışları bir moral olmuşsa da Cemiyetin etkisizliğine bir çözüm getirememiştir (Akşin, 1991:172).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönem, söz konusu ortam nedeniyle bir barış dönemi olmaktan çok ikinci bir dünya savaşının tohumlarının atıldığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1929-30 dünya iktisadî bunalımından sonra, “uluslararası gerginlik hızla artmış, 1919 düzenini korumak isteyenlerle (anti-revizyonistler), bu yapıyı değiştirmek isteyenler (revizyonistler) arasında gittikçe keskinleşen bir kutuplaşma doğmuştur” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1985:452).

Türkiye'nin jeostratejik önemi Lozan'dan sonra azalmamış, tam tersine artmıştır. 1923'ten sonra Türkiye, Avrupa'nın bütün güçlü devletleriyle, hukuken komşu durumuna gelmiştir. Doğu bölgesinde Sovyetler Birliği, batıda ve güneyde Fransa Suriye mandasıyla, İngiltere Irak mandası ve Kıbrıs vasıtasıyla, İtalya ise on iki aday ve Meis adasını ele geçirdiği için Türkiye ile sınırdaş olmuşlardır. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlandığı bir ortamda, Türkiye, Asya ve Avrupa güç merkezleri arasında hem tampon hem köprü niteliği taşıyan bir konuma sahip olmuştur (Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, 1981:23).

3. MİSÂK-I MİLLÎ MADDELERİ

Bu bölümde, Misâk-ı Millî'nin altı maddesinin orijinal metni ve günümüz Türkçesi hali verilecek, sonrasında Atatürk Dönemi'nde takip edilen dış politika ve icraatlar açısından ilgili madde kapsamına girdiği düşünülen faaliyetlerin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

3.1. Misâk-ı Millî Birinci Madde

“Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arab ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrin-i Evvel 1334 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksaminin mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikkan ta'yin edilmek üzere lazım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırkan ve aslen müttehid ve yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaabile ve fedakârlık hissiyatı ile meşhun ve hukuk-ı ırkıye ve ictimâ'iyeleriyle şera'it-i muhitiyelerine tamamiyle ri'ayetkâr Osmanlı-İslam ekseriyetiyle meskûn

bulunan aksâmın hey'et-i mecmu'ası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrik kabul edilmez bir küldür.” (Alp, 1998:245)

“Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik olduğu, 30 Ekim 1918'de mütarekenin imzalandığı tarihte, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin kaderi, halkın serbestçe verecekleri karara uygun olarak belirlenmesi gerekeceğinden, adı geçen mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve soy bakımından birleşik ve birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu olarak soy ve toplum hukukları ile çevre koşullarına tam olarak uyan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür.” (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1983:481)

Misâk-ı Millî'nin birinci maddesinde öncelikle Osmanlı Devleti'nin sınırlarının belirlenmesi hususundaki prensip ortaya konulmuştur (Yalçın vd., 2004:179. Bu sınırlar, fiziki olduğu kadar, tarihi, coğrafi, demografik hususiyetleri de içermektedir (Yılmaz, 1998:38-39).

Misâk-ı Millî sınırlarının Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki oluşumu 1905 yılına dayandırılabilir. 1905 yılında tayin olduğu Şam'daki V. Ordu'ya giderken Beyrut'taki arkadaşları ile aralarında geçen konuşmada, “mesele yıkılmak üzere bulunan İmparatorluktan bir Türk Devleti çıkarmak” demiştir (Cebesoy, 1967:108). Mustafa Kemal Paşa, o zaman İmparatorluğun nasıl tasfiye edilmesi gerektiğini de arkadaşlarına açıklamıştır:

“Rumeli'de Doğu ve Batı Trakya bizde kalacak, Edirne'nin kuzey hududu Bulgaristan aleyhine düzeltilecek. Arnavutluk, Avusturya-Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı başkanlığında İstanbul'da toplanacak bir konferansta milliyet çoğunluğu prensibine dayandırılarak Osmanlı Rumeli kıtasının Doğu ve Batı Trakya'dan başka kısımları yukarıda adı geçen devletlere bırakılacaktı. Arnavutluk bağımsız olacak, Bosna-Hersek, Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında adilane bir surette taksim edilecekti. Anadolu sahillerine yakın olan adalar yeni Türkiye lehine kalacak diğerleri Yunanistan'a verilecekti. Güney Hududumuz Hatay, Halep ve Musul vilayetlerini içine alacak, diğerleri Araplara terk edilecekti.” (Cebesoy, 1967:117)

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920'de TBMM'de yaptığı konuşmada ise hudud-u millî olarak tanımladığı sınırlarımızı şu şekilde çizmektedir.

“Doğu hududuna Elviye-i Selâse'yi (Kars-Ardahan, Batum) dâhil ederek tasavvur buyurunuz. Batı hududu, Edirne'den bildiğiniz gibi geçiyor. En büyük değişiklikler güney) hududunda olmuştur. Güney hududu İskenderun güneyinden başlar. Halep'le Katıma arasında Cerablus Köprüsü'ne uzanır, bir hat ve şark parçasında da Musul Vilâyeti, Süleymaniye ve Kerkük havalisi ve bu iki mıntıkayı yekdiğerine bağlayan hat. Efendiler, bu hudut sırf askerî düşünceler ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-u millîdir. Hudud-u millî olmak üzere tespit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde düşünülmesin ki, İslâm unsurlarından yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve çeşitli İslam unsurları vardır. İşte bu hudutta karışık bir hâlde birlikte yaşayan, bütün maksatlarını, bütün manasıyla birleştirmiş olan kardeş milletlerin hudud-u millîsidir. (Hepsi İslâm'dır, kardeşler sesleri)” (Alp, 1998:210-211)

Lozan'a gidecek Türk Heyeti, 5 Kasım'da Ankara'dan hareket ederken Bakanlar Kurulu'nun kesin talimatlarını da birlikte götürüyordu. Bu talimatların sınırları ilgilendiren bölümleri:

“Türk toprakları üzerinde ulusal bir Ermeni Devleti kurulmasıyla ilgili görüşmeler reddedilmeli (bu konuda direnilirse konferansta kesilme olur); Süleymaniye, Kerkük ve Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi istenmeli (İngiltere'ye bazı ekonomik ayrıcalıklar, petrol işletmeciliği alanında ayrıcalık sağlanması görüşülebilir); Suriye ile ortak sınır daha güneye ve güneydoğuya çekilmeli; Anadolu'ya yakın olan adalar Türkiye'ye verilmeli; Doğu Trakya'da 1914 sınırı sağlanmalı” (Sonyel, 2003:295-296) şeklindedir.

Lozan Görüşmelerinin kesintiye uğraması sonrasında 27 Şubat 1923’de Büyük Millet Meclisi’nde yapılan gizli oturumda, Mustafa Kemal Paşa aşağıdaki ifadesiyle sınırlar konusuna ‘millî menfaat’ ekseninde farklı bir yaklaşım getirmektedir:

“...arazi ve hudut meselesi, Misâk-ı Millî’nin birinci maddesinde daire-i şümulündedir. Misâk-ı Millî bu hat bu hat diye hiçbir vakit hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Heyet-i Celile’nin isabeti hazaradır. Yoksa bu haritası mevcut bir hudut yoktur. Bunun için de yapılmış olan işlerde veya yapılması teklif olunan işlerde hiçbir vakitte buna taarruz edilmemiştir. Bilakis riayet edilmiştir.” (Turan, 1998:54; Alp, 1998:221)

Tam bağımsızlığın kazanılması aşamasında tek bir noktaya takılarak antlaşma sürecinin tamamen ortadan kalkması tehlikesini gören Mustafa Kemal Paşa’nın, Meclis’i ikna edebilmek maksadıyla böyle bir tarif yapmış olduğu değerlendirilebilir. Yoksa Mustafa Kemal Paşa, özellikle Musul meselesindeki kararlılığını çeşitli konuşmalarında ifade etmektedir.

19 Mayıs 1919’dan Lozan’a uzanan süreçte olduğu üzere Mustafa Kemal Paşa, yapılmasını planladığı her konu için uygun zaman ve şartların oluşmasını bekleyecektir. O andaki öncelik, barışın sağlanması ve tüm devletler tarafından tanınan bağımsız Türkiye Devleti’nin doğmasıdır.

Elviye-i Selase’nin Haziran 1918’de plebisit ile Anavatan’a katılma kararı alması, ancak Mondros Mütarekesi ile bu havalinin boşaltılmasının istenmesi neticesinde bölge üzerinde bir belirsizliğin oluşması, Batı Trakya’nın ise 1913’de Bulgaristan’a terk edilmesi ve 30 Ekim 1918 tarihi itibarıyla Türk sınırlarının dışında kalması (Oran, 1981:35) nedenleriyle durumları tam olarak birinci maddeye uymayan söz konusu bölgelerin sırasıyla Misâk-ı Millî’nin iki ve üçüncü maddelerinde ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu başlık altında Musul ve Hatay meseleleri ele alınacaktır.

3.1.1. Musul Meselesi

Eylül 1921 sonunda İngiltere Sömürgeler Bakanı Winston S. Churchill tarafından hükümete sunulan bir raporda, “Mustafa Kemal’in şimdi Mezopotamya (Irak) ve Musul’u tehdit edebileceği birkaç bin Türk askerinin Musul’da İngiltere’yi güç durumda bırakabileceğini”, belirtirken Bağdat’taki İngiliz genel valisi de aynı endişeyi izhar ediyor, İngiliz Genelkurmay’ı ise “Mustafa Kemal’in Musul’a karşı harekete geçmesinin her zaman mümkün olduğunu” bildiriyordu. İşin ilginç yanı ise, İngiltere Hükümeti’nin ilk defa olarak Misâk-ı Millî’yi İngilizceye tercüme ettirmesiydi (Armaoğlu, 1998b:111-112). Benzer bir durum Fransızlar için de geçerlidir. Ankara Antlaşması öncesinde Mustafa Kemal Paşa, Sèvres üzerinden konuşmak isteyen Fransız temsilcisi Franklin-Bouillon’a Misâk-ı Millî üzerinden olmadıkça konuşacak bir şey olmadığını belirtmiştir. Fransız temsilcisinin, Misâk-ı Millî’den haberi olmadığını söylemesi üzerine kendisine incelemesi için Misâk-ı Millî metni verilmiştir.

Lozan görüşmeleri sürerken 8 Aralık 1922’de, İngiliz Dışişleri Müsteşarı yanında danışmanları olduğu halde İsmet Paşa’ya gelmiştir. İsmet Paşa’nın, Türkiye’nin istediği Musul Vilayeti’nin sınırlarını göstermesi üzerine, Müsteşar karşı bir öneri olarak, “Araplarla meskûn toprakları kendilerinin alacağını, Kürtlerle meskûn toprakları da Türkiye’ye bırakmak istediklerini” söylemiştir. Müsteşar, “müttefikimiz Arapları bırakmayız” demiştir. İsmet Paşa’nın belirttiğine göre, İngiliz’in bu önerisi ile “Dicle’nin iki tarafındaki toprakları İngilizler alıyor ve Süleymaniye ile kuzeyindeki ve dağlık bölge de Türkiye’ye veriliyordu” (Şimşir, 1990:183).

İngilizlerin bu teklifi getirmesinin sebeplerinin; “1920’de Irak’ta büyük bir isyan çıkması, 100.000 kişilik bir İngiliz Ordusu ile güçlkle bastırılması, Süleymaniye Şehri’nin Lozan Konferansı başlarken Şeyh Mahmut adlı mahalli bir reisin idaresinde müstakil kalmış olması” (Bayur, 1995:164) ile İngiltere’nin o anda içinde bulunduğu iç politik koşullar olduğu düşünülmektedir.

İngiltere’deki hükümet değişikliği sonucu, Lloyd George istifa etmiş, yeni kabineyi kuran muhafazakâr lider Bonar Law, Musul için harbe gidilmeyeceğini açıklamıştır. Basın da, genelde harp aleyhtarı idi. B. Law’un Dışişleri Bakanı’na verdiği talimat, harp hariç, Musul’u bırakmamak için her çareye başvurulması idi. 1919’dan beri Dışişleri Bakanı olan Lord Curzon usta bir diplomattı. B.Law’ın hastalığı nedeniyle görevini uzun bir süre yapamayacağı biliniyordu. Curzon, onun yerini alacak ilk

sıradaki aday olarak gösteriliyordu. Yetkisinin sınırlı olduğunu gizleyerek, konferansa Osmanlı tarihinin yargılandığı bir forum havası vermeye çalışacaktı (Ergin, 1991:169). Nitekim önceki paylaşma teklifi; “Süleymaniye ve kuzeyinin verilmesinin İngiltere’yi zayıflatacağı, verildiği takdirde Türklerin ondan sonra Musul’un tamamını isteyeceği, Türkiye’nin kuzeydeki Kürt bölgesini aldıktan sonra güneydeki Türk bölgesini de almak isteyeceği, bu bölgenin Türkiye’ye verilmesinin Irak’taki ulaşımı sekteye uğratacağı, Bağdat ile İran arasındaki ulaşımın da tehlikeye düşeceği idari zorlukların ortaya çıkacağı, İngiltere’nin Irak’ta daha fazla asker bulundurma zorunluluğunun doğacağı” gerekçeleri ile İngiltere tarafından geri çekilmiş ve bir daha gündeme getirilmemiştir (Şimşir, 1990:183).

Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Millî’ye bağlı olarak Musul politikasını şu şekilde izah etmektedir:

“Musul meselesinin hallini muharebeye girmemek için bir sene sonraya talik etmek demek ondan sarfi nazar etmek demek değildir. Belki bunun istihali için daha kuvvetli olabileceğimiz bir zamana itizardır, bugün sulh yaparız, bir ay sonra iki ay sonra Musul meselesini halletmeye kıyam ederiz. Fakat bugün Musul meselesini halletmek istediğiniz vakit bu meselede karşınıza yalnız İngiliz değil, Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız. Ve yalnız olarak İngilizlerle karşılaşacağız. Bunda menfaat var mıdır? yok mudur?...Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz bugün alacağız desek mümkündür. Musul’u gayet kolaylıkla alabiliriz Fakat Musul’u aldığımızın müteakip muharebenin hemen hitam bulacağına kani olamayız. Şüphesiz orada bir harp cephesi açmış olacağız. Yani bunu ayrıca mevzu bahis etmek isterseniz mahzurlar kendi kendine ortaya çıkar.” (Turan, 1998:54-55; Yalçın, 2004:201; Yılmaz, 2009:370)

Tesis edilecek kalıcı bir barışı müstakil ve bağımsız Türk Devleti için olmazsa olmaz şart olarak gören Mustafa Kemal Paşa’nın bu aşamada önceliğini barışın tesis edilmesine verdiğini görmekteyiz. Lozan’da Türk-Irak hududuna ait olan 3’ncü maddenin ikinci fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir:

“Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında biltililaf tayin edilecektir. Bu müddet zarfında iki hükümet arasında bir anlaşma olmadığı takdirde itilaf, Akvam Cemiyeti meclisine arz olunacaktır. Hudut hakkında alınacak karara intizaren (değın) kati mukadderatı işbu karara tabi olacak olan arazinin hali hazırdaki vaziyetinde herhangi bir tebeddülü (değişiklik) husule getirecek mahiyette askerî ve sair harekette bulunulmamasına Türk ve Büyük Britanya hükümetleri birbirine karşı taahhüt ederler.” (Yalçın, 2000:285; Bayur, 1995:164-165; Gönübol ve Sar, 1985:76)

19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihlerinde İstanbul’da Lozan gereği bir konferans tertip edilmiştir. Burada İngilizler Musul’un üstüne Hakkârî’nin de yarısını talep etmiştir. Bu yüzden konferans hiçbir netice alınmadan dağılmıştır.

Sorun, nihayetinde Akvam Cemiyeti’ne havale edilmiştir. Akvam Cemiyeti’nde, Türk tarafı daha başlangıçta dezavantajlı durumdadır. Öncelikle Cemiyet üyesi değildi, buna karşılık İngiltere kurucu üyeydi. Bu durum, doğal olarak İngiltere’nin Meclisin diğer üyelerine baskı yapmasını kolaylaştırmıştır (Yalçın, 2000:205). Lozan’da ileri sürdüğümüz plebisit teklifi yine kabul görmedi. Üç kişilik bir komisyonun hazırladığı ve “Musul’un tamamıyla Irak’a verilmesi ile İngiltere’nin mandaterlik süresinin 25 seneye çıkarılması” tavsiyelerini içeren rapor elbette İngilizler lehineydi (Bayur, 1995:166). Akvam Cemiyeti’nin Musul vilayetinin Irak’a bağlanması kararını, Türkiye kabul etmedi ve 17 Aralık 1925’te delegelerini Cenevre’den çekti (Akşın, 1991:129). Siyasî bir hamle olarak, ertesi gün Ruslarla bir saldırmazlık anlaşması imzalandı (Özkaya vd., 2003:237).

İngiltere’nin teklifi üzerine Ankara’da 5 Haziran 1926’da bir anlaşma imzalanarak bugünkü sınırlar belirlenmiştir (Bayur, 1995:171). Antlaşma, TBMM tarafından 7 Haziran 1926’da onaylanmıştır. Oylamaya 145 milletvekili katılmış, bunlardan 142’si kabul 2’si ret, 1’isi çekimser oy kullanmıştır. 141 milletvekili oylamaya katılmamıştır (Yalçın, 1998:170).

Musul meselesi konusunda İngiliz Elçisinin raporunda belirttiği gibi, “Mustafa Kemal Paşa şimdilik kaydıyla ve şartların ileride olgunlaşmasına kadar Musul’dan vazgeçmiştir.” Atatürk, uygun şartlar

oluştduğunda Hatay örneğinde olduğu gibi Misâk-ı Millî stratejisine başvurmayı ihmal etmeyecektir (Bilgin, 2004:820).

3.1.2. Hatay Meselesi

Mustafa Kemal Paşa, Tayfur Sökmen'in 31 Mayıs 1920'de "bölgenin Misâk-ı Millî sınırları içinde olup olmadığı ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini" soran telgrafına verdiği cevapta, "Sancak bölgesinin Misâk-ı Millî sınırları içinde olduğunu ve Maraş'taki Kolordu ile temas ederek faaliyetlere devam edilmesini istemiştir." (Alp, 1998:215)

2 Kasım 1921'de Tayfur Sökmen'i kabul eden Mustafa Kemal Paşa, şu ifadeleri kullanmıştır:

"Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık, işgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edecekler. Bu arada İskenderun sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik, inşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışsınız" (Sarınay, 1996:6)

Ankara Antlaşması ile Hatay bölgesi Suriye tarafında bırakılmakla birlikte, "bölgedeki Türklerin menfaatlerini koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak" hususi hükümlerin konulması sağlanmıştır (Sarınay, 1996:7). Nitekim Antlaşmanın yedinci maddesine göre; "bölgede özel bir yönetimin kurulması, bu bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacakları ve Türk dilinin resmi niteliğe sahip olması" öngörülmüştür (Yalçın, 2000:274). Bu madde, bölgede yaşamakta olan Türklerin "benliklerini koruyup Türkiye ile bağlarını sürdürmelerinde ve ileride Hatay'ın Anavatan'a tekrar kavuşmasında" önemli bir etken olmuştur. Ayrıca bu madde ile Türkler için öngörülen "Usulü İdare-i Mahsusa" ileride Türkiye'nin elinde önemli bir dayanak noktası teşkil edecektir (Sarınay, 1996:6).

Lozan'da, Suriye sınırlarının tespitinde Ekim 1921 tarihli Ankara anlaşmasının ekleri ile birlikte yürürlükte olduğu kabul edilmiştir (Akşin, 1991:304).

1924 yılında 12 üyeden oluşan Sancak Meclisi oluşturulmuş, 1925 yılında Türkçe de Arapça ve Fransızca ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmiş, ayrıca daha önce Halep Valiliği kontrolünde olan Sancak, doğrudan Suriye Hükümeti'ne bağlanmıştır. Bu bağlantı değişikliği Suriye merkez hükümetinin bölgedeki nüfus ve otoritesinin giderek artmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Fransızlar Türklerin bölgedeki nüfus çoğunluğunu bozmak için Sancak'ın sınırlarını güneye doğru genişletmiş böylelikle Türk nüfusun Arap nüfus içinde biraz daha eritilmesini amaçlamış, başta Ermeniler olmak üzere bölgeye yabancı unsurlar yerleştirilmiştir (Sarınay, 1996:7).

Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da Paris'te imzalanan ve 25 yıl geçerliliği olan anlaşmaya göre, Suriye'nin üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşması öngörülmüştür. Aynı zamanda Suriye ile Fransa arasında bir ittifak kurulmasını da içeren bu anlaşmada, İskenderun Sancağı hakkında açık hiçbir hüküm bulunmuyordu (Sarınay, 1996:10-11).

Türkiye Cumhuriyeti'nin isteği şu idi: İskenderun Sancağı geçici olarak Fransa'ya bırakılmıştı, bunun sebebi de, Türk Hükümeti Sancak için kurulması kararlaştırılan Özel İdare'nin Fransa tarafından gereği gibi uygulanacağına emin bulunuyordu. Fakat böyle bir güven, henüz manda idaresinden kurtulmakta olan Suriye için duyulamazdı. 26 Eylül 1936'da toplanan Akvam Cemiyeti Meclisi'nde Türkiye'yi temsil eden Dış İşleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, "Türkiye, Fransa ile Suriye arasında varılan anlaşmanın, ahaliyi büyük çoğunluğu ile Türk olan İskenderun ve Antakya'yı kapsamakta olmasını olumlu karşılayamazdı..." demiş ve Fransa Hükümeti'nin Sancak ahalisini de kendi kaderini kendisi tayin etme hakkından faydalandıracağını umduğunu sözlerine eklemiştir (Akşin, 1991:305-306).

Atatürk, 1937 Ocak ayının ilk haftasında Hatay meselesinin görüşüldüğü Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Hasan Rıza Soyak ile yaptığı konuşmada; "...Bir askerî harekâtın başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati, Hatay'daki Türk çoğunluğunun haklarını korumak

konusunda ne derece hassas ve azimli olduğumuzu” göstermek için yaptığını belirttiikten sonra, “memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemek istemediğini, fakat Hatay meselesinin kendisi için vazgeçilmez bir dava olduğunu, gerekirse bunu kendi başına halletmek için Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliğinden istifa edip, Hatay’a giderek savaşılabileceğini” (Sarınay, 1996:17) vurgulamıştır.

Atatürk, ayrıca Hatay konusunda basın yolunu da kullanmıştır. Bizzat kendisinin kaleme aldığı makaleler, Vakıf ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanmıştır. İskenderun Sancağı’na verdiği Hatay adına ilişkin yazısı “Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı” başlığı ve İsmail Müştak Mayokan imzasıyla 10 Ekim 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Gene Hatay meselesini konu edindiği ve Fransızların davranışlarını eleştirdiği beş adet makalesi, 22-27 Ocak 1937 tarihlerinde, Asım Us imzasıyla Vakıf (önceki adı, Kurun) gazetesinde yayınlanmıştır (Güler, 2006:77).

Türkiye’nin Fransa ile Akdeniz’de bir yardımlaşma anlaşması yapabileceği yönünde bir niyet beyanında bulunması ve Atatürk’ün Türkiye’nin güneyine yapmış olduğu geziler Fransa’nın Suriye konusunda ılımlı bir pozisyona geçmesini sağlamıştır (Sarınay, 1996:19). 27 Ocak 1936 tarihli “Sandier Raporu” isimli prensip anlaşmasıyla, “Sancak içişlerinde bağımsız, fakat dışişlerinde bazı şartlarda Suriye’ye bağımlı ayrı bir varlık” olarak tanımlanmıştır. Bu anlaşmada yer alan diğer hususlar; “Türkçe resmi dil olacak, ordusu bulunmayacak, bir anayasa hazırlanacak, bunlar Akvam Cemiyeti Konseyi’nin onayı ile yürürlüğe girecek ve uygulaması Fransız vatandaşı bir delege tarafından temin edilecek, Sancak’ın toprak bütünlüğü, Türkiye ile Fransa arasında yapılacak bir anlaşma ile teminat altına alınacak” şeklindedir (Yalçın, 2000:247). Bu esaslar, Akvam Cemiyeti Konseyince de onaylanmıştır (Sarınay, 1996:54).

Ancak Suriye Meclisi, 3 Haziran 1937’de bir bildiri yayınlayarak Sancak’ın Suriye topraklarının bir parçası olduğunu, Akvam Cemiyeti Konseyi’nce 29 Mayıs 1937’de Hatay’ın Statü ve Anayasası’nın kabulü ve belirlenen statüyü tanımadığını ilan etmiştir (Yalçın vd., 2004:379-380).

Atatürk, ilerleyen hastalığına rağmen (Doğaner, 2009:401) 20 Mayıs 1938’de Mersin’de, 24 Mayıs 1938’de Adana’daki askerî birliklere Fransa’ya uyarı niteliğinde saatlerce süren resmi geçit törenleri yaptırmıştır.

Türkiye, durumun Türkler lehine düzeltilmesi maksadıyla seçimlerin ertelenmesi için harekete geçmiş, Akvam Cemiyeti Seçim Komisyonu’nun Hatay’dan ayrılmasını ve sorunun Türkiye ile Fransa arasında çözülmesini talep etmiştir. Bu talebin Fransa tarafından kabul edilmesiyle, konu artık Türkiye ile Fransa arasındaki ikili görüşmelerle ele alınmaya başlanmıştır.

3 Temmuz 1938’de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan 32 maddelik ek protokollü antlaşma ile “Sancak’ın toprak bütünlüğü, siyasî statüsü, sükûn ve asayışı 6000 kişilik bir kuvvet tarafından sağlanması, bu kuvvetlerin 1000’inin Sancak’tan geri kalan kısmının yarı yarıya (2500-2500 olmak üzere) Türk ve Fransız kuvvetlerinden oluşması, Hatay’ın iç ve dış güvenliğinin sağlanması için Türk ve Fransız kuvvetlerinin işbirliği yapması” hususları bir esasa bağlanmıştır. Ayrıca Antlaşmada “Türk Kuvvetlerinin Hatay’a gireceği günün birlikte tespit edileceği, kuvvetlerin geçeceği ve konuşlandırılacağı yerlerle” ilgili teknik ayrıntılar da bulunuyordu. 4 Temmuz’da Türk öncü birlikleri, 5 Temmuz 1938’de de Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki esas birlikler Payas ve Hassa yönünden Hatay’a girmiştir (Sarınay, 1996:27-32).

2 Eylül 1938’de Hatay Meclisi açılmış, Sancak Statüsü’ne göre Türkçe ve Arapça resmi diller olmasına rağmen tüm vekiller Türkçe and içmişlerdir. Meclis Başkanı, Halk Partisi Başkanı Abdülğani Türkmen olmuş, Abdurahman Melek ise Devlet Başkanı Tayfur Sökmen tarafından hükümeti kurmakla görevlendirmiştir (Özkaya vd., 2003:243).

Türkiye ile Fransa arasındaki görüşmeler devam ederken, Almanya 15 Mart 1939’da Çekoslovakya’yı, İtalya ise 7 Nisan 1939’da Arnavutluğu işgal etmiştir. Bu işgaller, Avrupa konjonktürünün süratle değişmesine neden olmuş, İkinci Dünya Savaşı’nın eşiğine gelinmiştir. Bu gelişmeler karşısında Fransa, Türkiye’nin Hatay konusundaki isteklerini kabullenmek durumunda kalacaktır (Sarınay, 1996:61).

23 Haziran 1939’da Ankara’da Hatay’ın Türkiye’ye bırakılmasına ilişkin imzalanan anlaşma ile 19 Mayıs 1939’de Akvam Cemiyeti sınır komisyonunu tarafından çizilen Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye sınırı olarak belirlenmiştir (Turan, 2005:264).

3.2. Misâk-ı Millî İkinci Madde

“Ahalisi, ilk serbest kaldıkları zamanda âra-yı âmmeleriyle Anavatan’a iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse için lede’l-icab tekrar serbestçe âra-yı âmmeye müraca’at edilmesini kabul ederiz.” (Alp, 1998:245)

“Halkı, ilk serbest kaldıkları zaman halkın oylarıyla Anavatan’a katılmış olan üç sancak (Elviye-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerektiğinde yeniden serbestçe halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.” (Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, 1983:481)

“Üç liva” veya “üç sancak” anlamına gelen Elviye-i Selâse, Rumeli’de Makedonya bölgesini oluşturan “Selanik, Manastır ve Kosova”, bir aralık “Yanya, Tırhala ve Manastır” için de kullanılmışsa da daha ziyade Doksanüç Harbi’nden (1877-78) sonra, Ayastefanos ve teyit edilen haliyle Berlin Antlaşmaları çerçevesinde harp tazminatına karşılık olmak üzere Rusya’ya terk edilmeleriyle siyasî bir mesele olarak ortaya çıkan “Kars, Ardahan ve Batum” sancaklarını ifade etmektedir.

Rusya, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzaladığı 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması ile Elviye-i Selâse’yi Osmanlı Devleti’ne iade etmiş, Ermenilerin tepkisi üzerine, bu sahada halkın serbest reyine başvurulması kararlaştırılmış (Alp, 1998:200), 12 Haziran 1918’de yapılan halk oylaması ile 40 yıllık hasret ve esaret sona ermiş ve Üç Sancak tekrar Anavatan’a katılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuzey Doğu ve Doğu sınırları, Lozan Antlaşması’yla çizilmemiş, sırasıyla Gümrü-Moskova Antlaşmaları’yla belirlenmiş, nihai halini Kars Antlaşması ile almıştır (Erim, 1952:1).

16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması ile de Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri bugünkü sınırları tanıdılar (Alp, 1998:200). Rusya, Moskova Antlaşması’nın birinci maddesi ile “Büyük Millet Meclisi’nce temsil edilen Türkiye Ulusal Hükümeti tarafından tanınmamış Türkiye’ye ilişkin hiçbir uluslar arası antlaşmayı tanınamayı ve antlaşmada yazılı ‘Türkiye’ terimi ile 28 Ocak 1920 günü İstanbul’da toplanan Meclis-i Meb’ûsan tarafından düzenlenip tüm devletlere ve basına bildirilen Misâk-ı Millî’nin kapsadığı toprakların anlaşıldığını” kabul etmiştir (Yalçın, 2000:261) Bu antlaşmalara göre, “Kars ve Ardahan sancakları ile Aras’ın doğusundaki Sürmeli ve Batum’un güneyindeki Artvin Türkiye’ye bırakılmış, böylece Batum yerine Elviye-i Selâse’ye Artvin dâhil edilmiştir”. Buna karşılık Misâk-ı Millî sınırları içinde kabul edilen ve hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde uzun tartışmalar yapılan “Batum, Acara ve Çürüksu” toprakları, Gürcistan tarafında kalmıştır (Alp, 1998:200). Kars Antlaşması ile Gümrü Antlaşması feshedilmiştir (Erim, 1952:8).

21 Mart 1921 tarihinde Meclis gizli oturumunda, konu üzerinde konuşan Mustafa Kemal Paşa, Elviye-i Selâse konusunda şu hususları ifade etmektedir:

“ Misâk-ı Millî’imiz ve hududu millîmiz dâhilinde olduğunu iddia ettiğimiz Elviye-i Selâse’de ahalinin ârâyı umumiyyesine (oyuna) müracaat etmek suretiyle Elviye-i Selâse’yi almak istiyoruz veyahut herhangi bir şekilde bir fikrimizi azami bir surette temin etmek istiyoruz...Binaenaleyh almak istiyor isek alınacak zaman bu defadır; alınacak an bu dakikadır. Sulh ile alınır; sulh ile alınamazsa bittabi (tabiatıyla) cebren alınır...Harp etmemek için ne yapmak lazımsa yapacağız. Çünkü, her zaman arz edildiği üzere Büyük Millet Meclis-i âlimizin takip ettiği siyaset harp siyaseti değildir; muslihâne (barış yoluyla) temin-i menafî etmektir (fayda sağlamak)...Misâk-ı Millîmizde Elviye-i Selâse bizimdir, diyoruz. Vereceğiniz kararı... Bunun sureti teminidir. Onu düşününüz, ona karar veriniz;... Hey’et-i Vekîle tatbik edecektir.” (Alp, 1998:208)

İlker ALP’in 21 Mart 1921 tarihli Meclis Gizli Oturumu Zabıtlarına istinaden verdiği bu konuşmaların tarihi dikkate alındığında, Moskova Antlaşması sonrasında yapıldığı görülecektir. Moskova Antlaşması ile Elviye-i Selâse’nin büyük kısmının (Kars-Ardahan-Artvin) elde edildiği, ancak Kars Antlaşması ile durumu teyit edilen Batum için bir değişiklik öngörülmediği görülmektedir. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa’nın, Batum konusundaki emellerinin devam ettiği, ancak içinde bulunulan şartlar itibarıyla bu maksat için öncelikle barış yolunun takip edileceği, şartlar müsaade ettiği takdirde yeniden Batum için harekete geçebileceğinin işaretlerini vermektedir.

1918 yılında yapılan plebisit sonuçlarından da güven alınarak, Misâk-ı Millî ikinci maddesinin, dünya konjonktüründe hukukî dayanak ta sağlamak amacıyla bu şekilde ifade edilmiş olmasını doğal karşılamak gerekir. Ancak Moskova Antlaşması'nın yapıldığı 1921 yılına gelinceye değin bölgedeki karmaşa, mücadele ve Rus-Ermeni zorlamaları nedeniyle bir kısım nüfusun Anadolu'ya gelmeye devam ettiği, gene anılan anlaşma sonrasında da benzer nüfus hareketinin devam etmiş olduğu tahmini –kesin rakamlara ulaşılamamakla birlikte- sanırım yanlış olmayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın her halükarda barışçı politikalar takip etmeyi tercih etmesi, politikalarında hukuku temel alması dikkate alındığında; kendi döneminde Moskova Antlaşması ile Batum bölgesi için bazı yükümlülükler üstlenen Gürcistan'ın, bu yükümlülükleri aksatmadan yerine getirdiği, nüfus açısından da biraz önce bahsetmiş olduğumuz nedenlerden dolayı bölgede dengenin Türkiye'nin aleyhine bozulduğu, bu nedenle Batum'a yönelik tespit edilebilen herhangi bir hareket icra etmediği değerlendirilmesinde bulunulabilir.

3.3. Misâk-ı Millî Üçüncü Madde

“Türkiye sulhuna ta'alluk edilen Garbi Trakya vaz'iyet-i hukukîyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri âraya tebe'an vâki' olmalıdır.” (Alp, 1998:246)

“Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukukî durumunun saptanması da halkın tam bir serbestlik içinde açıklayacakları oylara uygun olarak yapılmalıdır.” (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1983:481)

Osmanlı-Bulgar görüşmeleri sonunda imzalanan 29 Ekim 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile bölge Bulgaristan'a terk edildi. Bu tarihten sonra Batı Trakya bir daha Türk egemenliğine dönememiştir. Batı Trakya, Türk direnişlerinin devam etmesine karşın 1913-1918 arasında hukuken ve fiilen Bulgar egemenliği altında kalmıştır.

27 Kasım 1919 Neuilly Antlaşması'na göre bölgenin dağlık kuzey kısımları Bulgaristan'a bırakılırken güney kısımları Müttefiklerce işgal edilmiştir. İşgal Fransız kuvvetlerince gerçekleştirilmiştir. Son olarak 22 Mayıs 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilen bölge, Sèvres antlaşması ile Yunanistan'a resmen devredilmiştir (Oran, 1981:27-32). Yunanlılar, bir kez daha savaşmadan topraklarını genişletmişlerdir.

Tüm girişim ve gayretlere rağmen Lozan Antlaşmasıyla Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermek zorunda kalan Türkiye, bu bölgeyi tekrar anavatana katmak için çaba göstermiştir. Bunu yaparken Yunanistan'ın zayıf anını yakalamak ve bu devlete karşı müttefikler aramak yoluna başvurmuştur. Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti Aralık 1923'te Arnavutluk, Ekim 1925'te Bulgaristan ve Yugoslavya ile bir dizi ikili dostluk antlaşmaları imzalamıştır.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında arka planda devam eden mesele, Türkiye'nin Batı Trakya'yı Yunanistan'dan kurtarmanın yollarını araması olmuştur. Bu durum, dönemin İngiliz belgelerinde de yer almıştır. Belgelere göre, “hâlihazırdaki Türk-Yunan sınırı Ankara'yı memnun etmemektedir ve sınırın yakın bir zamanda tekrar düzeltilmesi planlandığı, Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk-Yunan sınırının değiştirilmesinin Türk dış politikasının temel amaçlarından en önemlisi olduğu” belirtilmektedir. İngiliz temsilci, raporunun ilerleyen bölümünde, “Türk Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay'ının bu amaçla doğu Trakya'ya asker kaydırıldığını ve buradaki askerî gücünü takviye ettiğini ve Kazım Karabekir Paşa'nın burada teftişte bulunduğunu” belirtmişti. İngiliz temsilcisi ayrıca, “Bulgaristan'ın da Batı Trakya'da gözü olduğundan bahisle Sofya'nın bu bölgede Türkiye'nin lehine sınır düzenlemesine asla rıza göstermeyeceğini” de ifade etmiştir (Bilgin, 2004).

O zamanki şartlar altında Batı Trakya konusundaki çabalardan sonuç alınamaması üzerine dış politikada değişikliğe gidilerek Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerin geliştirilmesi yolu takip edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin “reform sürecine girmesi ve içerde bazı isyan hareketlerinin meydana gelmesi” Ankara'nın Balkan politikasında değişikliğe gitmesinde etkili olmuştur (Bilgin, 2004:820).

3.4. Misâk-ı Millî Dördüncü Madde

“Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükümet-i olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartı ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşad-ı hakkında bizimle sa'ir bi'l-umum alakadar devletlerin müttefikan verecekleri karar mu'teberdir.” (Alp, 1998:246)

“İslâm Hilafet ve Saltanatın Merkezi ve Osmanlı Hükümet Merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak (korunmuş) olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaret ve ulaşımına açılması hakkında, bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.” (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1983:481)

Lozan'da, Boğazlardan harp ve ticaret gemilerinin geçiş esasları, Türkiye'nin olabilecek bir harbin içinde-dışında-tarafsız olması durumlarına göre belirlenmiş, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının, İmralı hariç tüm Marmara adalarının, Ege'de İmroz, Semadirek, Bozcaada ve Tavşan adalarının askerden arındırılmış bölgeler olması kararlaştırılmış ve belirlenen esasların uygulamasını denetleyecek ve Akvam Cemiyeti'ne yıllık raporlar hazırlayacak bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir (Akşin, 1991:283-284).

Boğazlar civarında oldukça büyük bir bölgenin silahtan arındırılmış olması, her ne kadar gayri askerî mntıklar yakınında ağır toplar hazır bulunduruluyorsa da henüz harp ilan etmemiş bir devletin donanmasını baskın tarzında oradan geçirmesi ihtimali tamamıyla önlenebilmiş sayılamazdı. Bu donanma, Marmara'ya geçtikten sonra Türk limanlarına tahribat yapabilir, Anadolu ile Trakya'nın bağlantısını keserek, Trakya'nın istila tehlikesini arttırabilirdi. Bir yabancı devlet daha harbe başlamadan askerden arındırılmış bölgelere baskın tarzında asker çıkartarak Boğazlar mntikasına hâkim olabilirdi (Bayur, 1995:178-179).

1932'de başlayan silahsızlanma konferansında öngörülen bazı ilkeler, Boğazlar konusundaki Lozan maddelerinin tadil edilmesi yönündeki girişimlerimizin hukuksal düzlemde başlatılmasının önünü açmıştır.

1932'de silahsızlanma konferansında öngörülen ilkelerden biri de “ağır sahra toplarının” kaldırılmasıydı. Bu halde Türkiye şu iki şıkkın karşısında idi: “Ya Türkiye'ye harp halinde boğazları savunabilmek için ağır sahra topuna malik olma hakkı tanınacak yahut da Boğazlar Mukavelesinin askerlikten sıyırma hakkındaki hükümleri kaldırılacaktı”. Türkiye, söz konusu konferansta Boğazlar Mukavelesinin tadilini ileri sürdü. Türkiye'nin tercihi ikinci şıktan yana idi. Bu istek, Boğazların kapalılığına doğru bir eğilim sayıldığı için İngiltere tarafından olumlu karşılanmadı. İngilizler bunu Türkiye ile Rusya arasındaki iyi münasebetler dolayısıyla Rusya lehinde bir hareket gibi alıyorlar ve Rusya'nın güneyindeki Boğazlar kapısını emin bir bekçiye emanet ederek bir yandan da teminat altına koydurmak istediği yolunda yorumluyorlardı (Akşin, 1991:285).

Ancak Almanya'nın Versailles Antlaşması'na aykırı olarak Ren bölgesine askerî sığınak yaparak silahlandırması, Avusturya'nın Saint Germain Antlaşması'nı ihlal ederek mecburi askerlik ihdas etmesi ve İtalya'nın da Habeşistan'ı işgal etmesi (Turan, 2005:264), Japonya'nın Akvam Cemiyeti'nden ayrılması (Yalçın, 2000:238) gibi olaylar, İngiltere'nin Boğazlar konusuna yaklaşımını değiştirmiş, bu konuda Türk tezine yaklaştırmıştır.

Boğazlar konusundaki Türkiye'nin görüşleri 1936 Mart ayında ilgili ülkelere bir nota ile bildirilerek uluslararası bir konferansın toplanması talep edildi. 1932'de Türkiye'nin bu talebine olumsuz yaklaşan İngiltere dahil tüm ülkeler bu talebi olumlu karşıladı. Avrupa Devletlerinin 1936 yılına gelinceye değin bazı oldu bittilerle bazı kazanımlar yaptıkları cihetle, Atatürk Türkiye'sinin anlaşmalarının kutsallığına saygı göstermesi tüm yabancı basın ve politika çevrelerinde takdirle karşılanmıştır. 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kasabasında toplanan konferans, 20 Temmuz 1936'da anlaşmayı imzalandı. Böylelikle Türkiye'nin emniyeti ve Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti tüm devletler tarafından kabul edilmiş oluyordu (Akşin, 1991:285-301). Hatay örneğinde olduğu gibi Atatürk, Boğazlar konusunda da Türkiye'nin haklılığını basın yoluyla da savunmuştur. Bu konferans devam ederken, Pravda gazetesinde

çıkan eleştirilere cevaben yazdığı makale, Yunus Nadi'nin imzası ile 10 Temmuz 1936'da Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanmıştır (Güler, 2006:77).

Lozan ile Montrö Sözleşmesi maddelerinin mukayesesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'den 1936'ya 13 yılda almış olduğu mesafeyi göstermesi açısından önemlidir. Atatürk, Boğazlar konusunda Misâk-ı Millî Dördüncü maddesinin ötesine geçmiş ve altıncı maddedeki tam bağımsızlık kapsamında, Boğazlarda Türk egemenliğini hâkim kılmıştır.

3.5. Misâk-ı Millî Beşinci Madde

“Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve ba'zı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde ekalliyetlerin hukuku, memalik-i mütecviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade ümniyesiyle tarafımızdan te'tid ve te'min edilecektir.” (Alp, 1998:246)

“İtilâf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan antlaşma esasları çerçevesinde azınlıkların hukuku komşu ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları güvencesiyle tarafımızdan destelenecek ve sağlanacaktır.” (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1983:481)

Mustafa Kemal Paşa daha 1905 yılında Şam'da görevliyken, İmparatorluğun nasıl tasfiye edilmesi gerektiğini açıklarken azınlıklara ilişkin olarak “...Yeni Türkiye içinde kalacak olan Rum, Bulgar ve Sırp azınlıkları dışarıda kalan Türklerle mübadele edilecekti.” (Cebesoy, 1967:117) şeklindeki düşüncesini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Türkiye'ye yapılan dört barış teklini (Sèvres- Mart 1921 dönemi- Mart 1922 dönemi-Lozan) karşılaştırdığı bölümde, azınlıkların korunması kısmında, Lozan ile Misâk-ı Millî'ye uygun biçimde konunun halledildiğini ifade etmektedir (Nutuk, 1981:548-561).

Lozan'da azınlık ve mübadele konuları birlikte ele alınmıştır. Bu durum Türk tarafının yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Nitekim Heyetimize Lozan'a gitmeden verilen genel talimat içinde bu konu “azınlıklar sorununun çözümü konusunda nüfus mübadelesi usulü kabul edilmeli” şeklinde belirtilmektedir (Sonyel, 2003:295-296). Mübadele sözleşmesinde, mübadelenin zorunlu olması ve mübadillerin belirlenmesinde “dın” unsurunun temel alınması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, Yunanistan'ın Müslüman ahalisi ile Türkiye'deki Rum Ortodoks ahali mübadeleye tabi tutulmuş, Katolik ve Protestan Rumlar mübadele dışı bırakılmıştır. Öte yandan Ortodoks olan Karamanlı Türkler bu sözleşme gereği Yunanistan'a gönderilmiştir. Bunun yanında Türkiye'ye gelenler arasında da Müslüman olup Türk olmayan ve Türkçe bilmeyen Balkan halkları da vardır (Kayam, 1993:583-585).

Yunanistan ile 10 Haziran 1930'da imzalanan antlaşma ile “doğum yerleri ve yerleşme tarihleri ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler” ‘etabli’ (yerleşmiş) kapsamı içine alınmıştır. Böylece Türk-Yunan münasebetlerinde 1954 yılında kadar sürecek olan iyi ilişkiler dönemi başlamıştır (Bilgin, 2004:813).

Türkiye'deki azınlık yapısına bakıldığında Katoliklerin genellikle Fransa, İtalya ve Avusturya, Protestanların İngiltere, Almanya ve A.B.D., Ortodoksların da Rusya tarafından himaye edildiği söylenebilir (Akgül, 2004:444).

Türkiye'nin hem bu tecrübesi hem de ileri görüşlülüğü sayesinde ele aldığı bu konuda, TBMM Hükümeti'nin mübadele isteğinin temelinde başlıca iki amaç bulunmaktadır. Birincisi “Batı'nın müdahalesine gerekçe oluşturan azınlıklardan kurtulmak”, ikincisi “Müslüman unsurların kolayca uyum sağlayabileceği düşüncesiyle, Misâk-ı Millî sınırları içinde ulus devlete giden yolu açabilmektir.” (Kayam, 1993:606)

3.5. Misâk-ı Millî Altıncı Madde

“Millî ve iktisadî inkişafatımız da'ire-i imkâna girmek ve daha asri bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'min-i esbab-ı inkişafatımızda istiklal ve serbesti-i tamme mazhar olmamız üssü'l-esas hayat ve becamızdır. Bu

sebeple siyasî, adlî, malî ve sa'ir inkişafımıza mani' kuyuda muhalîfiz. Tahakkuk edecek düyunatımızın şera'it-i tesviyesi de bu esasata da mugayir olmayacaktır.” (Alp, 1998:246)

“Millî ve ekonomik gelişme olanağını elde etmek ve daha çağdaş ve düzenli bir yönetim şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişme sebeplerimizin sağlanmasında tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve hayatımızın esasıdır. Bu sebeple, siyasî, adlî, iktisadî ve benzeri gelişmelerimize engel kayıtlara karşıyız. Gerçekleşecek borçlarımızın ödemesi koşulları da bu ilkelerle çelişmeyecektir.” (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, 1983:482)

Misâk-ı Millî'nin altıncı maddesinde millî varlığın ve geleceğin temeli olarak bağımsızlık ve özgürlük şartı getirilmiştir. Devamında siyasî, adlî ve iktisadî alanlarda belirlenecek borçların ödenmesi şartlarının da bu ilkelere aykırı olmayacağı ilave edilmiştir. Millî varlık ve istiklalın Meclis-i Meb'ûsan'da böyle bir belgede açıkça ifade edilmesi en önemli bir husustur. Bu ifade birçok yerde ve belgede İstiklal-i tam şeklinde ifade edilecektir. Misâk-ı Millî'nin Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanın'da kabul görmesi İngilizleri hayli öfkelenmiş ve baskılarını artırmışlardır (Turan, 2003:628).

Lozan'a gidecek heyete altıncı madde çerçevesinde olduğunu değerlendirilen “konferansın kesilmesine yol açsa bile kapitülasyonların kabulü reddedilmeli; Osmanlı genel borcunun, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında eşit olarak bölüştürülmesi sağlanmalı; Türklerin genel borçlarının Yunanistan'dan istenecek savaş tazminatına karşılık silinmesi sağlanmalı, bu sağlamazsa, bu borcun 20 yıl süreyle ödenmesi ve Osmanlı Genel borcu (Düyun-u Umumiye) İdaresi'nin kaldırılması sağlanmalı; Türk ordu ve donanmasında kısıntı yapılması kabul edilmemeli; Türkiye'deki yabancı kuruluşların, Türk kanunlarına tabi tutulması ve Türkiye'den ayrılan ülkelere Misâk-ı Millî koşullarının uygulanması sağlanmalı” (Sonyel, 2003:295-296) talimatları verilmiştir.

3.6.1. Ekonomik Bağımsızlık

Ekonomik bağımsızlığımızı tehdit eden en büyük faktörlerden biri olan kapitülasyonlar, Lozan Antlaşması ile ortadan kalkmıştır (Yalçın, 2000:275).

Borçlar Meselesi, şiddetli çekişme ve tartışmaların yaşandığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nden alacağı en çok devlet Fransa idi. Lozan'da bu mesele ele alınmış, borç tahvillerinin sahipleri ile Türkiye'nin ikili olarak görüşmesi ve çözüm sağlaması kararlaştırılmıştır. 13 Haziran 1928'de sonuçlandırılabilen müzakereler ile çoğunluğunu Fransızların teşkil ettikleri bu alacaklılara ödenecek borcun miktarı, ödeme planı ve ödeme usulü bir yöntemle bağlanabilmiştir. Ancak, 1929 dünya ekonomik buhranı tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de zor duruma sokmuş ve ödemede güçlükler ortaya çıkmıştır. Türkiye, Hoover moratoryumunu referans göstererek borç ödemelerinin geciktirilmesini talep etmiş, alacaklıların itirazı ile yapılan görüşmeler sonunda, 22 Nisan 1933'de Paris'te yeni bir anlaşma imzalanarak borçlar meselesi de böylece bir çözüm girmiştir Düyun-u Umumiye'nin tarihe karışmasından sonra (1928) Fransa ile yeni bir mesele olarak Adana-Mersin demiryolunun satın alınması anlaşmazlığı ortaya çıkmış, ancak Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı döneminden kalan kapitülasyonlardan zerre bir kalıntının dahi kalmaması konusunda kararlılığını göstermiş ve demiryolu hattını millileştirmiştir (Armaoğlu, 1983:324-325; Sonyel, 2006:188-192; Atlı ve Kalın, 2020: 164).

1919'dan itibaren memleketi enflasyonsuz bir yönetimle 1931 yılına getiren Mustafa Kemal Paşa, 1929 ekonomik buhranına rağmen 1931'den sonra da emisyon (para basma) gibi bir finansman aleti kullanılmasına izin vermemiştir (Aysan, 2000:48).

Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmasında, “Misâk-ı Millî, milletin tam bağımsızlığını temin eden ve bunu temin edebilmek için iktisadiyatında gelişmesine mani olan bütün sebepleri bir daha ve kesinlikle ortadan kaldıran bir kavramdır.” dedikten sonra “...tam bağımsızlık için şu düstur vardır...bütünüyle gerçekleştirilmesini sağlayabilmek için yegane kuvvet, hakiki en kuvvetli temel iktisadiyattır...Siyasî, askerî başarılar ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, iktisadî başarılar ile tamamlanmazlarsa kazanılan zaferler payidar olamaz, az zamanda söner” demiş ve “Türkiye'nin gerçek bağımsızlığının iktisattan geçtiğini” eklemiştir (Sakin, 2003: 125).

Atatürk'ün ekonomi politikasının temel taşlarının; “1. Yurt içinde güçlü Devlet hazinesi için geliri giderine eşit bir devlet bütçesine dayanan maliye politikası 2. Enflasyonu önleyen ve güçlü bir Türk Lirası, iyi işleyen bir bankacılık sistemi yaratmak, kaynak ve harcamaları birbirine eşit bir para politikası, 3. Dış ekonomik ilişkilerde Devlet Hazinesinin gücünü, Türk Lirası'nın yabancı paralara karşı değerini koruyan ve bu değerleri arttırmayı amaçlayan döviz gelirleri ile döviz giderleri birbirine eşit bir Dış Ekonomik İlişkiler Politikası, 4. Kapitalist ve sosyalist ideolojilere dayanan aşırı görüşlerin dengesiz güç kazanmasının yaratabileceği ekonomik, sosyal ve siyasal zararları en aza indirebilmek için özel işletmelerle devlet işletmelerinin güçlerini eşitleyecek bir yatırım politikası” şeklinde dört dengeden oluştuğu öne sürülebilir (Aysan, 2000:83).

3.6.2. Siyasî Bağımsızlık

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta iç ve dış politika dengesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Dış siyasanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç örgütüdür. Dış siyasanın, iç örgütüyle uyumlu olması gerekir. Ulusumuzun güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için devletin bütünüyle ulusal bir siyasa gütmesi ve bu siyasanın iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur. Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak, gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir.” (Nutuk, 1981:322)

Egemenlik ve eşitlik ilkelerine şiddetle bağlı kalmış olan Atatürk'ün her çeşit ittifaka Türkiye açısından karşı bulunmasını, “bir büyük ve kuvvetli devlet ile ittifak etmek, ister istemez, küçük ve zayıf devletin egemenlik haklarından kısıntıya uğraması ve büyük ve kuvvetli müttefikin bir nevi himayesi altına girmesidir” düşüncesiyle açıklamak mümkündür. Ayrıca Atatürk “her ittifakın, bu ittifakın sarıh ve zımnî olarak aleyhine müteveccih olduğu devlet veya devletler nezdinde şüphe ve rahatsızlık, hatta güvensizlik doğuracağını ve binnetice mukabil ittifak ve kombinezonları tahrik edeceğini, bunun ise, herkesle iyi geçinmek isteyen ve kimsenin toprakları ve menfaatleri aleyhinde art düşünce ve davranışı olmayan Türkiye'nin ana dış politika ilkelerine aykırı olacağını” düşünmektedir. Atatürk böyle bir duruma meydan vermeyeceğini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Onun zamanında yapılan antlaşmalar hep tarafsızlık, saldırmazlık, dostluk, iyi komşuluk, işbirliği niteliğinde idi (Akşin, 1991:123,150).

1930 yılına gelindiğinde, Lozan'dan kalan tüm sorunları halledilmiş ve hemen tüm ülkelerle normal ilişkiler içine girilmiş bulunuluyordu. Türkiye, 1928 yılında imzalanan “savaşın millî siyaset aracı olarak kullanılmamasını” esas alan Kellogg-Briand Paktı'na taraf olmuş (Özkaya vd., 2003:238), 1930 yılında akdedilen Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamış ve tasdik etmiştir. Savaşları “uluslararası ilişkilerin bir aracı” olmaktan çıkararak birinci sözleşme, yeni Türkiye Devleti'nin taraf olduğu ilk uluslararası çok-taraflı sözleşme idi (Gönlübol, 1992:441).

Atatürk, ittifak politikasına aykırı olduğundan Akvam Cemiyeti dışında kalmayı bu prensibin zaruri bir neticesi gibi görmekte idi. Fakat Hitler'in iktidara geçmesi ve Roma ile Berlin arasında bir mihverin kurulması ve bu mihverin etkilerinin Türkiye'ye kadar uzaması Atatürk'ü kayıtsız bırakamazdı. Türkiye'nin yakın çevresinde kurduğu dostluk bağları onu bölgesel tehlikelerden uzak bulunduruyordu. Fakat son gelişmeler vaziyeti hayli değiştirmiş idi. Jeopolitik durumumuz bizi sınırlarımızın ötelinde olup biten olaylarla ilgilenmek zorunda bırakıyordu. Nitekim bu gelişmeler çerçevesinde, 1932'de Akvam Cemiyeti'ne girdik. Cemiyet üyesi 28 devletin teklifi üzerine, Türkiye'nin barışsever devletler saflarında yer almaya çağırılması Cemiyet Genel Kurulu'nun 18 Temmuz 1932 tarihli olağanüstü toplantısında oybirliği ile kabul edilmiş olması, Atatürk Türkiye için önemli bir başarı oldu. Bütün bunlar Atatürk'ün dış politikasındaki normal akışın tabii ve zaruri bir neticesidir (Akşin, 1991:165-166,172).

1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması Doğu Akdeniz'de tüm bölge ülkelerini tehdit eden bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu tehdit ortamı, İtalya'dan kaygılanan Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yaklaştırmış, o zamana kadar tüm ittifaklardan uzak duran Türkiye'nin Akdeniz Paktı çerçevesinde, 1936 yılı itibarıyla işbirliği içine girmelerine yol açmıştır (Gönlübol ve Kürkcüoğlu, 1985:459). Bu ittifaka yol

açan İtalya, Habeşistan saldırısı öncesinde de on iki adayı eline tutması ve adaları Anadolu'ya bir sıçrama tahtası olarak kullanabileceği ihtimali nedeniyle Türkiye'ye karşı sürekli bir tehdit halindeydi (Akşin, 1991:217). O ana kadar izlenmiş dengeli politika ile bu tehlike bir şekilde uzak tutulmuştur, ancak İtalya'nın Habeşistan saldırısı tehdidi adalar boyutundan çıkararak tüm bölgemizi, hatta Boğazları tehdit eder boyut almıştır.

Saldırmazlık anlamında dahi Büyük Devletlerin Avrupa'da kendi içlerinde bir birliklilik yaratamamış olmasına karşın Atatürk, Sadabat Paktı ve Balkan Antantı ile Orta Doğu ve Balkanlar coğrafyasını, bölgesel güvenlik ve barış alanı haline getirmeyi başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı ortaya çıkaran sebeplerin ortadan kaldırılamamış olması, İkinci Dünya Savaşı'nın zemininin hazırlandığı Avrupa'nın bulunduğu karmaşa döneminde, Atatürk izlediği siyaset ile Türkiye'nin bağımsızlığına hanel getirmeyecek, dengeli, akılcı, barışçı ve gerçekçi bir yöntem sergilemiştir. Bu çabalarındaki temel hedef, elde edilen kazanımlar çerçevesinde dünyaya gelen genç Türk Devleti'nin tam bağımsız olarak yoluna devam etmesi olarak görülmelidir.

3.6.3. Hukukî Bağımsızlık

Lozan Antlaşması'nın 42'nci maddesiyle gayri Müslim azınlıklar yararına olarak kabul edilen kişisel haklar ve aile hakları, Medeni Kanunumuzun yürürlüğe girmesiyle önem ve anlamını yitirmiş ve ilgililerin de muvafakatleriyle uygulanmamıştır (Akşin, 1991:118).

Atatürk'ün dış politikada hukuka bağlılığını ve hukuk kurallarını uygulamada başka devletlerin iç hukuka karışmasına müsaade etmemesinin ilginç bir örneği Bozkurt-Lotus olayıdır. Fransız bayrağı taşıyan Lotus gemisi, 2 Ağustos 1926'da, Midilli Adası'nın beş altı mil açığında Türk gemisi Bozkurt ile çarpışmış, Türk gemisi batmış, gemide olanların bazıları ölmüştür. Buna karşın Lotus yoluna devamla, İstanbul'a gelince kaptanları Türk adli makamları tarafından tedbirsizlik ve ihmal suçlarından tutuklanmıştır. Fransız kaptanı, olayın açık denizde olduğundan bahisle, Türk mahkemelerinin yetkisiz olduğunu iddia etmiş ancak mahkûm olmaktan kurtulamamıştır. Fransa durumu Lahey Adalet Divanı'na götürmüştür (Özkaya vd., 2003:510)

Türk Hükümeti, "Türk adli yetkisinin tamamıyla ve mutlak şekilde, uluslararası hukuk ilkeleri üzerine kurulduğunu, yabancıları ilgilendiren her konuda yargı yetkisini kullanmak bakımından, uluslararası hukuk ilkelerine aykırı hareket etmediğini, Açık denizlerdeki gemiler, bayrağını taşıdıkları devlet ülkesinin bir parçası sayıldıklarından ve söz konusu davada suçun meydana geldiği yerin Türk bayrağını taşıyan Bozkurt gemisi olduğundan tıpkı olay Türk topraklarında meydana gelmişçesine tedbirsizliğinden dolayı 8 kişinin ölümüne sebebiyet veren kişi konumunda bulunan Fransız vatandaşı Desmons aleyhinde takibat yapmaya Türkiye'nin yetkili bulunduğunu" belirtmiştir (Tezcan, 1994:270).

Divan, 7 Eylül 1927'de verdiği kararla, Türkiye'yi haklı görmüştür. Ulusal bağımsızlık savaşı boyunca savaştığımız Fransa'ya karşı kazanılan bu dava Türkiye'de büyük yankılar uyandırmıştır. O zamanki Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, bu davada Türkiye'yi temsil etmiştir. Soyadı Kanunu çıktığında bu davadan dolayı Atatürk tarafından Mahmut Esat Bey'e, Bozkurt soyadı verilmiştir.

Bozkurt-Lotus davası Uluslararası Hukuk kitaplarında başlangıç dava olarak ele alınmaktadır. Çünkü "uluslararası hukukun egemen devletlerarası ilişkileri düzenlemesi, örf ve adet hukukunun oluşumu, devletlerin yargı yetkileri" gibi birçok konuda örnek olay niteliği taşımaktadır. O dönemden beri delinmeye çalışılan "Türkiye'nin Tapusu" olan Lozan Anlaşmalarının hukukî gücü de tescil edilmiştir (Tezcan, 1994:273).

Türkiye, içeride güçlendikçe, modernleşme yolunda çağdaş kanun ve düzenlemeleri ortaya koydukça hukuk anlamında da dışarıdan müdahale bahanelerini tüketmiştir.

SONUÇ

Türk Milleti'ni tarih sahnesinden silmeyi öngören 1920 tarihli Sèvres Antlaşması, büyük acılar ve fedakarlıklarla kazanılan Millî Mücadele ile kesinlikle reddedilmiş, 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla milletler arası platformda tarihin derinliklerine gömülmüştür. Buna rağmen Batılı emperyalistler, Türk Devleti'ni milletiyle birlikte parçalanıp yok edilmesine yönelik açık ve gizli diplomatik, siyasî, iktisadî, sosyo-kültürel vs. yönlerdeki faaliyetlerini sürdürmektedir (Turan, 2005:87).

Misâk-ı Millî ideali, TBMM'nin 09/01/1920 tarihli toplantısında, İstiklal Madalyasının “bir tarafında Misâk-ı Millî hududu dâhilindeki vatanımızın haritasının, diğer tarafında Büyük Millet Meclisi'nin tarihi küşadı ve madalyanın tesis tarihinin bulunması muvafık görülmüştür.” (Alp, 1998:202) şeklindeki kararı ile ölümsüzleştirilmiştir.

Misâk-ı Millî, bir millî ve üniter devlet düşüncesinin sonucudur. İmparatorlukların dağıldığı dönemin şartlarını ihtiva etmektedir. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini yansıtmaktadır (Yılmaz, 1998:40). Mondros Mütarekesi ve Sèvres Antlaşması, Türk vatanını parçalayıcı bir nitelik taşıırken, Misâk-ı Millî, Türk vatanının bütünlüğünü gerçekleştirme ve koruma amacı güden bir belgedir (Armaoğlu, 1998a:11).

Mustafa Kemal Paşa, Misâk-ı Millî'yi “milletin emelleri ve maksatlarının kısa bir programı” olarak tarif etmektedir (Nutuk, 1981:261). Mustafa Kemal Paşa, gene Nutuk'ta başka bir yerde, “Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde saptanan ilkelerin, son İstanbul Meclisi'nce kabul edilerek Misâk-ı Millî, adı altında özetlendiğini” belirtmektedir (Nutuk, 1981:435-436). Bu ifadelerden yola çıkarak, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki Misâk-ı Millî kavramının ilan edilen metinden daha geniş olduğu sonucuna varabiliriz. Buradaki daha genişten kastım sınırlar anlamında değildir. Misâk-ı Millî dendiğinde çoğu insanın aklına sadece sınır konuları gelmektedir. Ancak yukarıdaki incelemelerimiz de ortaya koymaktadır ki Misâk-ı Millî'yi sadece sınırlar anlamında yorumlamak belgenin anlamını azaltacaktır.

Atatürk, izlediği politikalarda, “Ben bir işte nasıl muvaffak olunacağını düşünmem. O işe neler mani olur diye düşünürüm. Engelleri kaldırdım mı iş kendi kendine yürür.” (Atatürk'ün Jeopolitik..., 1981:33) yöntemini benimsemiştir.

Her zaman için barışçıl politikalardan yana olan Atatürk'ün harbe ilişkin şu sözleri önemlidir: “Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Hakikî kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. ‘Öldüreceğiz’ diyenlere karşı ‘Ölmeyeceğiz’ diye harbe girmeliyiz. Lakin hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmayınca harp bir cinayettir.” (Bayülken, 1996:903; Göyünç, 1998:50)

Dış ilişkilerin yürütülmesi sürecinde devamlı olarak, devletin millî gücünü oluşturan kaynaklar ile dış politika uygulamaları arasında bir dengenin sağlanması gerekir (Bayülken, 1996:891-892). Atatürk'ün takip ettiği politikalarda bu temel diplomasi prensibine uyduğunu görmekteyiz.

Millî Mücadele boyunca, her ne pahasına olursa olsun bağımsızlığın esas alındığı ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dünyanın gerçeklerinin de dikkate alındığı diplomasi ile Misâk-ı Millî hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarını fırsat bilen ve sürekli diyalog kapısını açık bırakan bu diplomasi, ülkeleri “tarihi dost ve düşman” olarak kategorize etmek yerine millî çıkarlar hangi ülke ile görüşülmesini gerektiriyorsa o ülke ile görüşerek gerçekçi bir yaklaşım sergilenmiştir (Yılmaz, 2009:361).

Atatürk'ün dış politika ilkelerini belirlemede etkili olan dünya görüşünü üç noktada toplamak mümkündür: “Tam Bağımsızlık, Millet Egemenliği, Kökten Çağdaşlaşma.”

Atatürk'ün tarihî tecrübeleri ile oluşturduğu ve ömür boyu sadık kaldığı dış politika ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

“Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize hiç bir suretle karıştırmamak, İç işlerimize karışma dıştan yardım istemenin sonucu olduğuna göre böyle bir yardıma muhtaç duruma düşmemek, Dış borçlanmayı zorunluluk haline getiren bütçe açıklarına meydan vermemek, Dış politikada millî çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek hiçbir suretle macera yolunu tutmamak, gerçekçi olmak ve mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak, Daima barıştan yana olmak böyle bir barışın biricik çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmak, Diyaloğa açık olmak, Dünü bugünü ve yarını başarılı bir şekilde kavramak, Güvenirlilik, Kendi gücüne dayanma ancak gerektiğinde ittifaklara girmek”

Atatürk, dogmatik olmayan gerçekçi bir dış politika takip etmiştir. Yani donuk düşüncelere göre hareket etmemiş ve daima gerçeğe uygunluk aramıştır. Böyle bir dış politika için Atatürk ülkenin ticarî

ekonomik ve askerî açılardan büyük bir güce dayanması gerektiğinin bilinci ile hareket etmiştir (Irmak, 1987:487,490).

Irak ve Suriye'nin öncelikli olarak bağımsız birer devlet olmalarını desteklemiş, böylelikle komşularının İngiltere ve Fransa olmasını engellemiştir. Bu iki tehlike çekip gittikten sonra tarihi ve kültürel bağlarımız çerçevesinde uzaktan da olsa illa bir sınır değişimi gerekmeden etki politikası izlenmiş diyebiliriz. Literatürde psikolojik harp olarak isimlendirilen bu tür faaliyetlere ilişkin belge bulmak oldukça zordur. Atatürk'ün en son Hatay meselesini de hallettikten sonra diğer konular için nasıl bir yöntem izleyebileceği hususunda kesin bir kanaat söylemek mümkün değil, ancak "Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse Musul, Kerkük, ve Adalar'ı geri alacağım. Selanik de dâhil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım." (Alp, 1998:217) şeklindeki sözü dikkate alındığında zaman ve şartlar uygun olduğunda söz konusu bölgeler için de fırsat kolladığı söylenebilir.

Büyük Devletlerin içinde bulunduğu karmaşadan yararlanarak Atatürk, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması gibi Musul'a girebilirdi. Ancak o dönemde ne Türkiye bir İtalya idi, ne de Musul ile Habeşistan'ın konumu benzerlik taşımamaktadır. Bu örnekte olduğu gibi diğer devletlerin tepki göstermekle birlikte Akvam Cemiyeti nezdinde bazı yaptırımlar dışında bir şey yapmayacaklarını kimse garanti edemezdi. Sonucunu kestirmenin güç olduğu böyle bir maceraya Atatürk'ün o aşamada girmek istemediği, sağlam elde edilmiş olana sahip çıkmak ve tam bağımsızlık yolunda ülke içindeki şartları oluşturmak yönünde bir yol izlemiştir.

Askerî stratejide kullanılan güçler, asker-silah-araç sayısı, silah gücü etkinliği, eğitim, disiplin ve moral seviyesi olarak sayılabilir. Ancak kuvvetli ve etkili bir diplomasi izleyebilmeniz için millî gücün tüm unsurları devreye girecektir. Atatürk'e göre savaşmak, içeride başlayan devrimlerinin gerçekleşmesine harcanan çabanın zayıflamasına neden olabilirdi.

Büyük zahmetlerle elde edilen Lozan Antlaşmasının kazanımlarının korunması da büyük maharet işidir. Atatürk bunu başarmış hatta malum olduğu üzere Boğazlar ve Hatay meselelerinde ilerleme kaydetmiş, Lozan Antlaşması'ndan kesinlikle taviz vermemiştir. Şu anda bulunduğumuz noktada "Atatürk Misâk-ı Milli'yi gerçekleştirebilmiş midir?" gibi bir konu ortaya atmak büyük bir haksızlık olur. Dönemin şartları itibarıyla Lozan gibi kazanımlarla başlanılan noktadan Boğazlar ve Hatay konularında iki büyük adımı gerçekleştirmiştir. Sorulması gereken soru, "Atatürk'ün bıraktığı noktadan ileriye gidebildik mi?" sorusudur. Eminiz ki "gidemedik" cevabı Atatürk'ü mutlu etmezdi. O, modernleşme yolunda sağlam temeller atarak gelecek nesillere emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin her zaman için kendi bıraktığı noktadan çok daha ileriye gitmiş olmasını arzu ederdi.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKGÜL, S. (2004). “Nutukta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk’ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X(29), 443-458.
- AKŞİN, A. (1991). *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- AKŞİN, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- ALP, İ. (1998). “Misâk-ı Millî”. *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 175-252.
- ARMAOĞLU, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*. Türkiye İş Bankası Yay., Ankara.
- ARMAOĞLU, F. (1998a). “Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî’nin Değerlendirilmesi”. *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 11-22.
- ARMAOĞLU, F. (1998b). “Lozan Konferansı ve Musul Sorunu”. *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 103-108.
- ATATÜRK’ün Görüş ve Direktifleri*. (1983). Genkur Basm., Ankara.
- ATATÜRK’ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri*. (1981). Harp Akademileri Yay., İstanbul.
- ATLI C. ve KALIN A. (2020). “Mersin-Tarsus-Adana Demiryolunun Millileştirilmesi”, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 155-175.
- AYSAN, M.A. (2000). *Atatürk’ün Ekonomi Politikası*. Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul.
- BAYUR, Y.H. (1995). *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*. Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- BAYÜLKEN, Ü.H. (1996). “Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII(36), 891-909.
- BİLGİN, M.S. (2004). “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX(60), 799-820.
- BUDAK, M. (1998). “Hangi Misâk-ı Millî”. *Yeni Türkiye Cumhuriyeti Özel Sayısı*, Cilt I, Ankara, 253-260.
- CEBESOY, A.F. (1967). *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul.
- DOĞANER, Y. (2009). “Atatürk’ün Ebediyete İntikali ve Mirası”. (Ed.) ACUN F., *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 401-434.
- ERGİN, F. (1991). “Musul Sorunu ve Körfez Petrolleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII(20), 165-173.
- ERİM, N. (1952). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuzey ve Doğu Sınırları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), Ankara, 1-26.
- GAZİ MUSTAFA KEMAL (1981). *Nutuk*. Türk Dil Kurumu Yay. 22011, Atatürk Dizisi 1., Genkur Basm., Ankara.
- GÖNLÜBOL, M. ve KÜRKCÜOĞLU, Ö. (1985). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I(2), 451-474.
- GÖNLÜBOL, M. (1992). “Atatürk ve Dış Politika”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII(24), 439-442.

- GÖNLÜBOL, M. ve SAR, C. (2013). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- GÖYÜNÇ, N. (1998). "Musul, Misâk-ı Millî'ye Dahil midir, Değil midir?". *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 47-50.
- GÜLER, A. (2006). "Mustafa Kemal Atatürk (Ailesi, Yetiřmesi, Eğitimi, Fikir ve Düşünceleri)". *Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye*, Genkur ATASE Yay., Ankara, 43-92.
- IRMAK, S. (1987). "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III(9), 487-495.
- KAYAM, H.C. (1993). "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX(27), 581-608.
- KOCA, S. (2006). "Tarihte Türk, Türklük ve Türk Kültürü (Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihi Temelleri)". *Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye*, Genkur ATASE Yay., Ankara, 1-23.
- LEWIS, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.) KIRATLI M., Türk Tarih Kurumu Yay., 10. Baskı, Ankara.
- ORAN, B. (1981). *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Bilgi Yay., İstanbul.
- ÖZKAYA, Y., SARAY, M., BALCIOĞLU, M. vd. (2003). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*. Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2003.
- SAKİN, S. (2003). Misâk-ı Millî'nin Hazırlanışı, Kapsamı ve Tarihsel Değeri. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- SARINAY, Y. (1996). "Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII(34), 3-65.
- SONYEL, S.R. (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- SONYEL, S.R. (2006). *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- ŞİMŞİR, B.N. (1990). *Lozan Telgrafları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- TEZCAN, D. (1994). "Bozkurt-Lotus Davasının Uluslar arası Hukuktaki Önemi". *Modern Türk Tarihi Çalışmaları Dergisi*, 2(4), İzmir, 267-274.
- TURAN, R. (1998). "Misâk-ı Millî ve Atatürk'ün Lozan Sonrası Hedefleri". *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 51-56.
- TURAN, M. (2003). "Türk Davası: Misâk-ı Millî", (Der.) Yalçın E.S., *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof.Dr.Kazım Yaşar Koprıman'a Armağın*, Berikan Yay., Ankara, 619-632.
- TURAN, M. (2005). *Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.
- YALÇIN, E.S. (1998). "Misâk-ı Millî ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi". *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 155-174.
- YALÇIN, E.S. (2000). *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Berikan Yay., Ankara.
- YALÇIN, E.S., TURAN, M., EKİNCİKLİ, M. vd. (2004). *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- YILMAZ, D. (1998). "Misâk-ı Millî ve Yeni Türk Devleti'nin Kuruluşu". *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 37-40.

YILMAZ, M. (2009). “Yeni Türk Devletinin Dış İlişkileri (1923-1938)”. (Ed.) ACUN F., *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 361-399.

EXTENDED SUMMARY

The 1920 Treaty of Sèvres, which envisaged erasing the Turkish Nation from the stage of history, was definitely rejected with the National Struggle, which was won with great pain and sacrifice. This treaty was buried in the depths of history on the international platform with the Lausanne Peace Treaty signed in 1923. National Pact was accepted in the last Ottoman Parliament on January 28, 1920, announced to the Turkish and world public opinion at its public meeting on February 17, 1920, and distributed to all the country and foreign state representations in the form of a statement. The principles of the six articles of the National Pact are the summary of "Amasya Circular, Erzurum and Sivas Congresses" and a result of the discussions made within the national movement. When the issue of the principles on which the Turkish national borders are determined comes to the fore, the answer should be given without hesitation, "According to the National Pact". Because with the National Pact, the borders of a national and indivisible homeland, the main spirit of the National Struggle, the goals of Turkish foreign and domestic policy, the independence of the state, the future of the nation and the last sacrifices that can be made for a permanent peace have been determined. Although the Amasya Circular could be seen as an expression of the Turkish thesis against the occupations, it was not a text that could be acquitted in international law. A movement that does not accept Mondros is aware that the agreement, which will contain extremely harsh conditions, will be imposed after a while. A systematic expression of the National Struggle, which rejected occupation and annexation, was needed. In this respect, the legitimacy of just cause is generally based on the Wilson Principles. Although it is uncertain how much the imperialist states would take these principles into consideration and how much they would like to recognize Turkish independence, the legitimacy of the struggle could be explained in this way in the world public opinion. National Pact was about the future of Turkey during the Paris Peace Conference, which started in January 1919, by the Entente Powers, who wanted to divide the Ottoman Empire into pieces and finally put an end to the historical oriental issue by citing some political and military developments in the First World War. It is an important historical and political document that reveals the domestic and foreign policy goals of the National Struggle, as well as being an important political message to the Allies, as well as a program containing Turkey's peace conditions, in an environment where they started to take some decisions. At the beginning of the National Struggle, first of all, it was necessary to state what the future geographical and political foundations of Turkey would be, and to declare this publicly at home and abroad as a definite national program and target for future wars. National Pact is such a document. The main principle of this document is unconditional national sovereignty. In the second part of the study, the general situation in the world between the years 1919-1938 will be presented in a very brief way. It would not be healthy to evaluate the efforts made towards the realization of the articles of the National Pact by ignoring the general world situation. In the third part, six articles of the National Pact will be explained one by one, and what can be done about the relevant articles in the Atatürk Era will be discussed.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

**YEKTA KOPAN'IN BANA KUŞLAR SÖYLEĞİ ÖYKÜ KİTABINDA
MODERNİZME YÖNELİK ELEŞTİREL SÖYLEM ve İRONİ**

Critical Discourse and Irony About Modernism in Yekta Kopan's Story Book

Bana Kuşlar Söyledi

FEYZANUR KİRAZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, , Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Graduate Student Erzincan Binali Yıldırım University, , Department of Turkish Language and Literature

feyzanurkiraz@gmail.com

Orcid: 0000-0002-0868-1766

Atf/©: Kiraz, Feyzanur (2022). Yekta Kopan'ın Bana Kuşlar Söyledi Öykü Kitabında Modernizme Yönelik Eleştirel Söylem ve İroni, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss. 237-251

Citation/©: Kiraz, Feyzanur (2022). Critical Discourse and Irony About Modernism in Yekta Kopan's Story Book Bana Kuşlar Söyledi, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp. 237-251

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : 11.05.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 26.12.2022
Sayfa Numarası-Page Numbers: 237-251
Doi : 10.46790/erzisosbil.1115602

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

YEKTA KOPAN'IN BANA KUŞLAR SÖYLEDİ ÖYKÜ KİTABINDA MODERNİZME YÖNELİK ELEŞTİREL SÖYLEM ve İRONİ

Critical Discourse and Irony About Modernism in Yekta Kopan's Story Book *Bana Kuşlar Söyledi*

FEYZANUR KİRAZ

“Çocukluk, çitlerle çevrilmemiş bir özgürlük bahçesidir. Düşünce atları özgürce koşar orada” (Kopan, 2021: 97).

Öz:

Yekta Kopan'ın eserlerinin pek çoğunda postmodernizmin izlerine rastlamak mümkündür. Yazar, eserlerini kahramanlarının bireyleşme süreci, aşk, yabancılaşma, yalnızlık, kopuk aile ilişkileri, iletişimsizlik, çağın getirdiği sorunlar ve kaçış temaları etrafında oluşturur. O, öykülerinde hayatın hemen kıyısında, yazı ve edebiyatla bir şekilde ilişki içinde, aşk ve evlilik hayatında başarısız, kendine bir yol ve yöntem çizememiş hikâye kahramanlarının arayışlarını, tedirginliklerini, yenilgilerini anlatır. Öykü kahramanları, modern hayatın kuralları ve toplumsal normlar içinde kabuklarını kıramadıkları için insanlar, toplumdan ve çevrelerinden kaçarak var olmaya çalışırlar. Kahramanlar büyük oranda topluma, çevreye ve yaşadıkları modern hayata eleştiriler getirirler. Yekta Kopan, öykülerinde modern hayata yönelik eleştirilerini *ironik* bir söylemle dikkatlere sunar. İronik anlatımın sıklığı, yazarın metinlerini postmodern çizgiye yaklaştırır. Kopan'ın öykülerinde postmodernizmin birçok özelliğini görmek mümkündür. Biz de bu çalışmada Yekta Kopan'ın *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabındaki modernizme yönelik eleştirel söylemi ironi çerçevesinde inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yekta Kopan, *Bana Kuşlar Söyledi*, modernizm eleştirisi, ironi.

Abstract:

It is possible to encounter traces of postmodernism in many of Yekta Kopan's works. The author creates his works around the themes of individuation process of his heroes, love, alienation, loneliness, broken family relations, lack of communication, problems brought by the age and escape. In his stories, he tells about the quests, uneasiness and defeats of the heroes of the story, who are on the brink of life, in some way in relation with writing and literature, unsuccessful in love and marriage life, who could not draw a path and method for themselves. People try to exist by escaping from society and their environment because the heroes of the story cannot break their shells within the rules and social norms of modern life. Heroes mostly criticize the society, the environment and the modern life they live in. Yekta Kopan presents his criticisms of modern life with an ironic discourse in his stories. The frequency of ironic narration brings the author's texts closer to the postmodern line. It is possible to see many features of postmodernism in Kopan's stories. In this study, we will analyze the critical discourse of modernism in Yekta Kopan's story book called *Birds Tell Me*, within the framework of irony.

Keywords: Yekta Kopan, *Birds Tell Me*, modernism reviewing, irony.

1. GİRİŞ

Türk edebiyatında 1970’li yıllardan sonra görülmeye başlayan postmodernizmle bireyin iç dünyasına yönelim artmıştır. İsmet Emre’ye göre postmodernizm; “modernitenin pratiklerinin modern teorinin düşlediği bir zeminden çıkararak kendine yabancılaştığı, kendini dönüştürüp yeni bir dönemi başlattığı sürece verilen addır” (2006: 34).

Kopan’ın öykülerindeki modernizme yönelik eleştirel söylemleri daha iyi anlayabilmek için çalışmanın bu bölümünde ironinin tanımına yer verdikten sonra mizah, satir ve parodiden ayrılan yönlerine kısaca dikkat çekilecektir.

İronik söylem, Batı’dan aldığımız bir kavram değildir. Türk edebiyatının geçmişinde öteden beri var olan istihzâ, mizah, tâ’riz, kinâye, tecahül-i ârif gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla ironi hakkında çok farklı tanımlar yapılmıştır. Fakat üzerinde ortak bir karara varılamadığından ötürü her kuramcı kendi anlayışına göre tasnif girişiminde bulunmuştur.

Osman Konuk, ironi kavramıyla ilgili şunları söylemiştir:

“Edebiyatta ironi gerçeği görünür kılmanın bir yolu. Bu durumda gerçek bazen, flulaştırılmış, örtülmüş, bulanıklaştırılmış, bozuşturulmuş olabilir. (...) Edebiyatta ironi, bu anlamda, ‘dil zindanını’ bir an için aydınlatan bir zeka anahtarı. İroni, gerçeği ve onun bilişsel, dilsel kurgularını tersindirerek, gizli mutabakatlarla kabul edilmiş büyüklükleri ‘küçük düşürür’. Zaten kelimenin Grekçe ilk hali, kendini küçük düşürmek anlamı da taşıyor” (2007: 135).

Bir başka ironiyle ilgili görüşlerini dile getiren ise Ulaş Bingöl olmuştur; “Edebi bir mod olarak ironi, anlatımın renklendirilmesine, mesajın daha etkili bir şekilde iletilmesine yardımcı olur” (aktaran Bingöl, 2018: 180).

İsmet Emre *Postmodernizm ve Edebiyat* adlı eserinde ironiyi, “İnsanların eğlenmek için sık sık başvurdukları ve çoğunlukla da kastedilenin tersini ima eden bir söz sanatı” olarak tanımlar (2006: 160).

Metinde mizahtan kaynaklanan ironi önceden hesaplanmış bir sonucu vermek üzere kurgulanmıştır. Daha çok fıkralarda ve hicivlerde kendisini gösteren bu yapı muhatabını önceden hazırlama ve aşama aşama sonuca götürme olanağına sahiptir (Tuğluk, 2016: 108). Mizahı anımsatan ironi komiklik ögesini kullanım biçimi yönünden ondan ayrılır. Çünkü ironi, ‘bilip de bilmezden gelme’, ‘alakasız sorular sorarak bilgiçlik taslayan kişinin aslında ne kadar cahil olduğunu ortaya koyma’ gibi amaçlarla ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle ironi, mizah gibi yüzeyde algılanabilen bir olgu değildir (Sönmez, 2016: 550). *Satir*, ironi gibi eleştirel bir üslubun ürünüdür. Satirle genellikle toplumun aksayan yönleri anlatılmaya çalışılır. Satirin, ironiden ayrılan yönü ise satirin propaganda amaçlı olmasıdır ve eleştirmeyi uygun gördüğü şeyi komik bir perspektiften anlatmasıdır.

Parodi yaparken özellikle aranan şey alaydır. Oğuz Cebeci parodiyi, bir ‘sentez’ olarak yeniden yorumlama ve buna bağlı olarak bir ‘fikir değiştirme faaliyeti’ olarak da görür (2017: 78). Oğuz Cebeci parodinin satirden ayrılan hususlarını şöyle açıklar: “Parodi ‘bitiştirme’, ‘çıkarma’, ‘ekleme’, ‘yoğunlaştırma’ ve ‘süreksizleştirme’ gibi tekniklerle ele aldığı metin üzerinden incelemesini yapar. Hedef aldığı şeyi kendi bünyesinin bir unsuru hâline getirir” (2016: 84). İroni ile parodi arasındaki farkların başlıcalarından biri metinde, parodinin anlaşılması ironiye göre daha kolaydır. Bir diğeri ise parodinin, ironi ve satiri bünyesinde barındırabilmesidir.

Postmodernist çizgide eserler yayımlayan Yekta Kopan, öykülerinde metinlerarasılık, üstkurmaca, pastiş, parodi, satir, oyun ve ironi gibi postmodern anlatı tekniklerine sıklıkla yer verir. Modern çağın getirdiği yenilikler ve değişimler, bireyin hayatında olumlu ve olumsuz yönleriyle önemli bir rol oynamıştır. Yazar yayımladığı son öykü kitabında anlatı kişilerini çocuklardan seçerek çocuğun yalnızlığını, bunalımlarını, kopuk aile bağlarını, pişmanlıklarını, umutlarını, çevreye yabancılaşmasını, kaçışını ve özgürlüğünü konu edinmiştir. Yazarın öykülerinde; modern çağın getirdiği baskı ve tekdüzelikten sıkılmış, isimleri belli olmayan kahramanlar aracılığıyla ironi örnekleri sunulur.

Vefa Taşdelen'in tanımlaması ise şöyledir: "Kökene Antik Yunan'a uzanan ironi, tartışmada kendini hafifseyerek, bilmezden gelerek ayrılmak, ayrıştırmak gibi bir anlama gelen 'eironeia' fiilinden türediğini" söylemiştir (2007: 53).

Peter Childs ve Roger Fowler, "Bir edebiyat terimi olarak ironinin kastedilen şeyin anlatılan şey ile uyuşmaması olduğunu belirtirler. Onlara göre birçok ironi çeşidi bulunmasına rağmen hepsi için geçerli bir kural vardır. Bütün ironi çeşitlerinde içerik ile söylenmek istenen arasında bir mesafe bulunur" şeklinde ironiyi tanımlamışlardır (Bingöl, 2018: 180).

Eleştirel bir boyut taşıyan ironi, postmodern anlatılar için vazgeçilemez bir anlatım tekniğidir. "İronide bir şey söylenir; fakat başka bir şeyler ima edilir. Dolayısıyla ironi, özsel amacına hatta içkin ifade biçimine rağmen postmodern düşüncenin ciddiyeti ve gerçeklik kurgusunun temelsizliğine karşı kullandığı bir araçtır" (Eliuz, 2016: 140). Farklı yollarla okuyucunun dikkatini çekmeye çalışan postmodern yazarlar, işlerini kolaylaştırmak için ironiyi kullanırlar. Postmodernistler özellikle de ironi ile modernizme yönelik eleştirilerini dile getirmişlerdir. "Postmodernistler, modernizme dönük sert eleştiriler yapmak yerine ironi gibi anlatılması gerekenleri üstü kapalı bir formda ifade eden ama aynı zamanda kendisinden yararlanan özneye de belirli bir üstünlük kazandıran bir araca başvururlar" (Emre, 2006: 161).

Türk postmodern anlatılarında ironi, postmodern metinlerde çoğunlukla kullanılarak postmodern metne anlam yoğunluğu kazandırır. Ayrıca, "Postmodern metinlerde ironinin amacına ulaşım ulaşmaması önemli değildir. Çünkü postmodern söylemde, sanatçının mesaj verme kaygısı bulunmaz, o sadece bir şeyleri gösterir." (Aktaran Bingöl, 2018: 184).

Çağdaş Batılı kuramcılardan Muecke, ironiyi gerçek anlamının gizlilik derecesine ve ironi ile yapılan arasındaki ilişkiye göre iki farklı grupta tasnif eder. "Muecke, gerçek anlamının gizliliğine göre 'açık ironi', 'kapalı ironi' ve 'özel ironi' olmak üzere üç tür ironinin varlığından söz eder. Ironi ile yapılan arasındaki ilişkiye göre 'şahsi olmayan ironi', 'kendini azımsama ironisi', 'saflik ironisi' ve 'dramatik ironi' olmak üzere dört tür ironi vardır." (Cebeci, 2017: 282-284).

Yekta Kopan, öykülerinde ironi kullanımının ona sunduğu imkânlarla hem güldürü hem de eleştiri yaparak çok katmanlı, üstü kapalı anlamlar oluşturur. Bu bağlamda çalışmamızda Yekta Kopan'ın *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabındaki ironi örneklerine yer verilecektir.

2. Bana Kuşlar Söyledi Adlı Öykü Kitabının Modernizm Eleştirisi Ve Ironi Açısından İncelenmesi

Yekta Kopan'ın son yayımlanan hikâye kitabı *Bana Kuşlar Söyledi* on iki (12) hikâyeden oluşur. Bu hikâye kitabında gerçekle gerçek ötesinin yani gerçeğimsi bir dünyanın sınır çizgisinde yürürken kimliğini bulmaya çalışan çocuklara yer verir. Yekta Kopan yaptığı bir röportajında çocukluğu şöyle tanımlamıştır: "Ben çocukluğu insanın doğup büyüdüğü, yetişkinliğe geçtiği gün terk ettiği ve bir daha asla gidemediği o uzak kasaba olarak tanımlarım diyor" (<https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/dunyanin-bugunune-cocuklarin-gozunden-bakinca-41825033>). Yekta Kopan, bu hikâye kitabında yetişkin her bireyin çocukluğunu bıraktığı o uzak kasabadan çıkarıp yüzleşmesi gerektiğine dikkat çeker. Ayrıca Kopan, hikâyede hayatta yaşadığımız sıkıntılara ve sorunlara bir çocuk bakış açısıyla bakılması gerektiği tavsiyesinde bulunur.

Yekta Kopan, *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabının ilk öyküsü olan "*Şarkısı Çocukluğun*" da on yaşındaki bir çocuğun gözü önünde önce babasının, sonra da annesinin madende çalıştırılmak üzere tanımadıkları adamlar tarafından zorla evlerinden götürülmesi ve bunun neticesinde ablasıyla birlikte yalnız kalan çocuğun ölümcül rüzgâra, korkulu adamlara rağmen hayatta kalma mücadelesini anlatır. Yazar, dispotik bir atmosfer içerisinde okuyucusuna, insanların nasıl çalışmaya mecbur bırakıldığını bir nevi köleleştirildiğini ve hayatın anlamını nasıl yitirdiğini metinde ironi yoluyla eleştirir: "Birkaç gece sonra yine geldiler. Kocaman, sarı bir arabaları vardı. Arabanın homurtusunu duyunca avuçlarımız terledi. Seslerden korkuyordum. Paltolarımızı giyip kapıyı açtık. Bekliyorlardı." (Kopan, 2021: 11). Çocuk anlatıcı, tanımadığı adamların evlerine gelmesinden korkmuştur. Yazar, kocaman ve sarı sıfatlarıyla nitelediği arabayı adeta yüceltirken homurtu kelimesiyle de arabanın eskiliği ve çıkardığı korkunç sesi **ironik** bir şekilde tasvir etmiştir. Yekta Kopan, öyküde nereden ve ne zaman eseceği, ne kadar güçlü olduğu tam olarak bilinmeyen rüzgârı metafor olarak kullanarak **ironik** anlamlar yükler. Rüzgâr,

öyküdeki kahramanlar için korku, ölüm gibi kavramları çağırıştırır. Sıradan bir eylem olan rüzgârın esmesi hadisesini yazar öyküsünde **ironik** bir dille abartarak şöyle ifade eder:

Sonra laf Rüzgâr'a gelirdi, yine esecek, derlerdi. Neler yapılması gerektiğini anlatırlardı. Maskesiz, şapkasız, gözlüksüz sokağa çıkmayın. Bugün şu saatte esecek, yarın şu saatler arasında durmayacak, öyle bir esecek ki içine girdiği bütün evlere ölüm getirecek. O saatlerde sokakta olmak yasak. Böyle şeyler söylerlerdi. Zaten artık hiç çıkmıyorduk ki sokağa. Bazen daha önce hiç duymadığımız şeyler anlatılırdı; Rüzgâr'ı soluyunca dişleri dökülen bir adamdan, Ada'nın diğer ucunda tümüyle terk edilen bir kasabadan, madene gitmediği için aç kalanlardan konuşurlardı (Kopan, 2021: 12-13).

Yekta Kopan, öyküde rüzgâr metaforuyla çevredeki tahribatları ve kahramanların yaşadıkları sıkıntılı durumları, modern dünyanın son yüzyılda yaşadığı en büyük pandemilerden biri olan Covid-19 ile ilişkilendirerek **ironik** bir dille anlatmıştır. Hâlâ etkisi devam eden Covid-19 salgınının ilk dönemlerinde, sokağa çıkma yasağının uygulandığı ve nasıl ki sokağa çıkarken de maske, eldiven ve gözlük takılarak önlem alınmaya çalışılıyordusa metinde de rüzgâr'ın etkilerinden korunmak için neler yapılması gerektiği anlatılmıştır. "rüzgâr'da nefes almayın, dediler. Sakın içinize girmesin. Ciğerlerinizi paramparça eder. Damarlarımızı patlatır. Gözlerinizi yakar, kör olursunuz. Boğazınızı öyle bir şişirir ki nefes alamazsınız. Anında yapar bunları. Hemen. Öldürür." (Kopan, 2021: 14). Sıradan bir doğa olayı olarak bildiğimiz rüzgârın, öyküde insan vücuduna verdiği zararları bir bir sayan çocuk anlatıcı için rüzgâr ölümle eş değer sayılmıştır. Yazar, bu durumu öyküsünde abartılı bir şekilde **ironik** söylemle anlatır. Coronavirüs solunum yoluyla bulaşan bir enfeksiyon olduğu için metinde de Rüzgâr bu sebeple kullanılmış olabilir. Yüksek ateş, soğuk algınlığı, öksürük gibi belirtilere sahip olan Coronavirüs, hasta ettiği insanların ciğerlerine inerek nefes darlığına veya ileri boyuta solunum yetmezliğine hatta hastanın ölmesine neden olabilir. Hikâyede yazar rüzgârın toplumsal yapıyı nasıl değiştirdiğini on yaşındaki bir çocuğun gözüyle anlatarak modern dünyanın eleştirisini yapmıştır. Yekta Kopan, modern dünyanın gün geçtikçe artan iklim felaketleri, eşitsizlikler, çevresel yıkımlar ve son yılların biyolojik yıkımı olan pandemi gibi sorunlarını öyküsünde "rüzgâr" metaforunu kullanarak ismi belli olmayan küçük çocuğun gözüyle anlatmış ve dünyanın sorunlarına dikkat çekmiştir: "O dediği şeyleri öğrenemedik. Çünkü okul kapandı. Çünkü bir gün biz okuldayken Rüzgâr geldi. Ağzımızı, yüzümüzü mendillerle, atkılarla kapattılar. Mendili olmayanlara bez parçaları dağıttılar. (...) Artık herkes madende çalışıyordu. Öyle biliyordum. Bunu ablam demişti bir gün. O ne dese inanıyordum. O da radyodakiler ne dese inanıyordu. Okul yoktu artık, evden çıkmak yoktu. Madenler vardı bir tek." (Kopan, 2021: 13-15).

Yekta Kopan, "*Şarkısı Çocukluğun*" da çocuk anlatıcının okula gidememesinin nedenlerini **ironik** bir dille eleştirmiştir. Son yıllarda salgın bir hastalık olan Covid-19, hızla insanlar arasında yayıldığı için ve günlük vaka sayılarında görülen artışın ardından okullar kapatılarak öğrenciler uzaktan eğitim sistemine geçmiştir. Metinde rüzgâr'ın getirdiği olumsuz sonuçlardan korunmak için kapatılan okullar, pandemi döneminde kapatılan okullarla benzerlik gösterir. Yazar, son dönemde yaşadığımız sıkıntılı süreci maden ocağı, Rüzgâr gibi kötücül durumlarla anlatmaya çalışmıştır. Öyküde bir kâbus olarak görünen Rüzgâr'ın ve madende çalışmaya mecbur bırakılmışlığın yarattığı kaos ortamından dolayı programlanmış olan eğitim sisteminin bozulmasını ve bu yüzden de okula gidemeyen çocuk anlatıcının eğitim durumuna yazar ironiyle dikkat çekmiştir: "Bazı insanlar rakamların değerini büyüdükçe anlar. Ama sen farklısın. O değeri anlamaya başladığın için büyüyorsun. Bir mendil uzattı bana. Gözyaşlarımı sildim. Sümkürdüm. Mendilin içine baktığımda sümüğümün yedi rakamına benzediğini gördüm. Büyümek böyle bir şeydi demek ki." (Kopan, 2021: 19).

Daha on yaşında rakamlarla oynayabilen, rakamların sırrını çözmeye başlamış ve bütün işlemleri aklından yapabilen akıllı çocuğa büyüdüğü rakamların görsel şeklini hafızasında tutabilmesiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle çocuğun rakamları öğrenmesiyle büyüdüğünü düşünmesi ironiyle anlatılır.

Postmodern anlatıda zaman kavramı, klasik ve modern metinlerde kullanılan anlamından farklı bir boyut kazanmıştır. İsmet Emre'ye göre "Postmodern metnin ötekilerden ayrılan en önemli özelliklerinden biri kuşkusuz onun zamanı kurgulama, zamana yaklaşma biçimidir" (Emre, 2006: 173). Postmodern anlatılarda zaman kesin, ölçülebilir olmaktan uzaklaşmıştır. Kitapta öykülerin tam olarak hangi zaman dilimini kapsadığı anlaşılabilir. Öyküde de zaman kavramına yönelik **ironik** eleştiri yapılmıştır: "Saati

hep kurmalıyız, diyordu ablam. Zaman çok önemli. Hangi günde, hangi ayda, olduğumuzu asla unutmamalıyız. Her sabah, uykuya dalmadan önce saati kurmak benim görevimdi. Hiç unutmuyordum. Zamanı unutmamak için rakamlarla oynamayı bilmek gerekiyordu. Saniye, dakika, saat, gün, hafta, ay... Hepsini öğretmişti ablam. Annemin gidişinin üstünden iki ay geçtiğini biliyordum.” (Kopan, 2021: 21).

“*Şarkısı Çocukluğun*”da; gün, ay, yıl, mevsim, saat cinsinden zamanı unutmaktan korkan çocuk kahramanın ablası, ona zamanı unutmaması için zamanla ilgili kavramları ve rakamları öğreterek kardeşini bu konuda hassas davranması için uyarmıştır. Yazar, çocuk anlatıcının rakamlarla oynamayı bilmesiyle zaman kavramını ilişkilendirerek bu durumu *ironik* üslupla anlatmıştır. Öyküde ablanın zamanı unutmaktan korkması, modern zamanın klâsik, planlı, programlı hayatına bir eleştiri yapıldığını düşündürür.

Arayış ve kaçış motifine yer verilen öyküde abla-kardeş rüzgârın olmadığı ve insanları öldürmediği başka bir adaya kaçarak kurtulmak isterler: “Kurtulacağız, dedi. Başka adalar da var, biliyordum bunu, biliyordum. Rüzgâr’ın olmadığı bir yer var. İnsanların ölmediği bir yer. Oraya gideceğiz. Kurtulacağız. Yaşlanınca da mı ölmüyorlar, diye sordum. Saçlarını karıştırıp güldü ablam.” (Kopan, 2021: 24). Ütopik bir mekâna kaçma, gitme isteği postmodern anlatıların pek çoğunda işlenen bir konudur. Burada da yazar anlatı kişilerini dünyanın içine düştüğü kaostan uzaklaştırarak büyülü mekânlarda yaşama hayali kurdurur. Modern dünyada insanların artan huzursuzlukları ve güvensizlikleri çağımızda önemli bir problem olmuştur. Yekta Kopan, on yaşındaki çocuğun içinde derinden hissettiği ölüm korkusunu, çocuğun nazarında başka bir adada yaşayıp yaşlanılsa da rüzgâr’ın öldürmediğine şaşırmasını yazar, ironi yaparak anlatmıştır.

Bana Kuşlar Söyledi deki “*Dancing Queen*” öyküsünde yazar, bir kız çocuğunun, ölüm döşeginde olan hasta anneannesini anne-babasıyla ziyaretine gitmesini ve anneannesinin odasında, hasta yatağının başında ettikleri sohbetleri, dansları dokuz yaşındaki kız çocuğunun gözüyle anlatır.

Yekta Kopan’ın, “*Dancing Queen*” –Türkçesi- Dans Eden Kraliçe öyküsündeki kraliçe, yaşlı bir anneanneyi temsil eder. Henüz dokuz yaşında olan küçük kız çocuğunun ölüm döşegindeki anneanesi onun için hayat dolu, süper bir kahramandır. Çünkü anne-babası tarafından devamlı azarlanan, hoyrat bakılan, istenmeyen kız çocuğuna sevgi ve şefkat gösteren, saçlarını okşayan, sıkı sıkı sarılan, ‘Sen benim canım torunumsun.’ diyen bir tek anneanesi vardır. Hasta yatağında dans etmeye çalışan anneannenin dansa olan tutkusunu Yekta Kopan, kraliçe anneanne ifadesiyle vurgular. Küçük kız çocuğuna hiç kimseye aldırış etmeden, içinden geldiği gibi özgürce dans etmesini söyleyerek kızın kendisiyle barışık olmasına yardımcı olur. “Sen de hep kendi çevrende dön hangi şarkıyla istiyorsan. Nerede istiyorsan. Sen de kendi ABBA’ını bul. Aç kollarını, dön çevrende. Düşmekten korkma. Bir şekilde kalkarsın yine. Ama o sevdiğin şarkının notasını kaçırma. İçinden geldiği gibi dans et.” (Kopan, 2021: 51). Yazar, dansı simgesel olarak kullanır. Aslında dansla kastedilen, çocukların özgür düşüncelerine büyüklerin gölge etmemesi ve çocuğun dilediği zaman dilediğini yapabilmesidir.

“*Dancing Queen*” öyküsünde, babası dokuz yaşındaki kızının huyunu beğenmez ve kahvaltı sofrasında, büyüyünce kendine ne arkadaş ne de bir koca bulamayacağını söyleyerek çocuğun canını sıkı sıkıya çalışır. Fakat çocuk babasının söylediklerini saçmalık olarak görür ve onun bu eleştirileri karşısında güçlü durur: “Zeytin ne güzel bir şeydi böyle, babaların bütün anlamsız laflarını yok edebilen bir tadı vardı. Canım zeytin dedim içimden.” (Kopan, 2021: 36). Kız çocuğunun gözünde zeytinin tadı yeni bir değer kazanmıştır ve zeytini, anlamsız lafları yok edebilen bir güçte görmesini Kopan, öyküde zeytine yeni bir görev yükleyerek *ironik* bir dille ifade etmiştir. Anne-babasıyla zayıf bağları olan küçük kız çocuğu, geleceği hakkında saçma düşüncelerde bulunan babasının söylediklerini önemsemediğini omzunu silkip alakasız bir durumla peş peşe ağzına attığı zeytinleri yiyerek göstermek istemiştir.

Öyküdeki küçük kız çocuğu, anne-babasının sahte bakışlarından, ikiyezlü davranışlarından artık sıkıldığı için bu durumun üzerinde durmaz. “Nefret ederdim böyle gizli kapaklı işlerden. Neyse ki aile denen şeyin gerçekleri örtbas etme çetesi olduğunu ilkokula başlamadan öğrenmiştim.” (Kopan, 2021: 36). Öyküde çocuk kahramanın ailesinin gerçekleri saklamasını ve gizli kapaklı işlerle uğraşmasını yazar, çocuğun nazarında ‘gerçekleri örtbas etme çetesi’ benzeterek ironi yapar. Yekta Kopan, “*Dancing Queen*” öyküsünde küçük kız çocuğunun bakış açısıyla modern çağda büyüklerin birbirleriyle samimi yetersiz, sahte ilişkiler içinde olduklarının eleştirisini yapar.

Yekta Kopan, öykülerinin birçoğunda bireyin yalnızlığını, iletişimsizliğini ve kopuk aile bağlarını işler. *Bana Kuşlar Söyledi* öykü kitabında da isimleri belli olmayan çocuk kahramanların penceresinden onların merak, korku ve yalnızlık duygusuna, anne-babalarının çetrefilli hayatlarını anlamlandırmalarına, aile içi çatışmalarına ve iletişim kopukluklarına ortak olur. Modern zaman çocukları da öyküde aradıkları sevgiyi, mutluluğu ve huzuru anne-babalarının yanında veya yaşadıkları evde bulamazlar.

İsmet Emre, *Postmodernizm ve Edebiyat* adlı kitabında 21. yüzyılda aile kurumunda yaşanan değişimi postmodern teoriyle şöyle açıklamıştır:

Genel olarak bakıldığında postmodern metinlerin olay örgüsünün önemli bir parçasını işgal eden 'aile' kurumunun bu metinlerde bir probleme dönüştürülerek sorgulandığı ve çoğunlukla modern sürecin aile kurumu üzerindeki olumsuz etkilerinin ortaya çıkardığı patolojilerin gözler önüne serildiği görülür. Bu metinlerde yer alan aileler ya da aile bireyleri, çoğunlukla parçalanmış, aile birlikteliğini sağlayan ortak değerlerden uzaklaşarak 'atomize' olmuşlardır. Bu hem ailenin kendi iç unsurlarının birbirlerine yabancılaşmaları bağlamında hem de bir aile ile öteki aileler arasındaki ilişkilerin kopmaları bağlamında böyledir (2006: 328).

Çocuk kahraman, takside anneannesinin evine giderken aklında uzaylıları düşünür. “Zaten aklım başka yerdeydi, saçma sapan deneylerinin sonucunu görmeden dünyayı terk eden korkak uzaylıları düşünüyordum. Madem bir çocuğun hastalıklı bir ortamda büyümesiyle ilgili bir deney yapıyorsunuz, sonuçlarını göreceğiz kadar cesur olun. Tabansız uzaylılar!” (Kopan, 2021: 38). Yazar, çocuk kahramanın uzaylıların yaptığı deneyleri bilimsel değil de saçma sapan görmesini *ironik* dille anlatmıştır. Burada modern bilim ve aklın merkeze alındığı dünya düzeninin eleştirisi, özellikle de yapılan deneylerin eleştirisine yer verilmiştir. Metinde insanlar üzerinde bile deney yapılması eleştiriliyor. Yazar, öyküde insanı tabansız uzaylılara benzeterek ironi yapar.

Öyküde, küçük kız çocuğunun kuzenleriyle alaylı betimlemelerde bulunmasını Yekta Kopan, ironi aracılığıyla anlatmıştır. “Büyük dayımın zekâ küpü oğlu ve küçük dayımın yapış yapış şekerli ikizleri... Üç hasta ruh. Uzaylıların en anlamsız projeleri!” (Kopan, 2021: 39). Küçük kız, gıcık olduğu kuzenlerine ‘zekâ küpü’ ve yapış yapış şekerli sıfatlarını kullanarak onunla alay eder. Ayrıca öyküde küçük kızın, gıcık olarak anlattığı kuzenlerini uzaylıların başarısız projeleri olarak görmesine yazar ironi yaparak dikkat çeker.

“*Dancing Queen*” öyküsünde çocuk kahraman anneannesini ve anneannesinin evini kendisini güvende hissettiği için çok sever. Uzaylılara ilgi duyan çocuk kahramanın düşüncelerini Yekta Kopan, gerçeküstü bir unsur olan uzaylılar üzerinden *ironik* söylemle anlatır: “Hatta bu evin dünyadaki en güzel ev olduğunu söyleyebilirdim. Olur da bir gün uzaylılar, ‘Dünyanın merkezi neresi?’ diye soracak olsalar, onlara bu evi gösterecektim” (Kopan, 2021: 41). Küçük kız çocuğu, anne-babasından nefret eder. Çünkü kendisini sadece anneannesinin sevdiğini düşünür. Bu yüzden devamlı anneannesine birlikte olmak ister. Kendi evinde mutlu olmadığı için anneannesinin evini dünyanın en güzel evi olarak görür. Hatta küçük kızın, uzaylılara bir gün Dünyanın merkezinin anneannesinin evi olduğunu göstermek istemesini yazar, çocuk bakış açısıyla gözlemleyerek, *ironik* söylem aracılığıyla anlatmıştır. Küçük kızın dünyasında onu sevip koruyan bir tek anneanesi vardır.

Çocukların dünyasını iyi gözlemleyen yazar, bu öyküsünde küçük kız çocuğunun, anneannesinin hastaneden gelen özel yatağını zihninde uzay gemisine benzetmesini *ironik* dille anlatmıştır. “Şimdi hastaneden getirdikleri uzay gemisine benzeyen bu kocaman şeyi pencerenin önüne yerleştirmişlerdi.” (Kopan, 2021: 42). Küçük kız çocuğu anneannesini, onu koruyup kollayan, ona kızmayan ve ona umut veren güçlü kadın olarak görür: “Canımdı o benim. Annemle babam bale kursuna yazdırmak için inat ettiklerinde karşılıklarına dikilip, ‘Olamadığınız her şeyi torunumun üstünde denemeyin a deliler, istemiyor işte anlasanıza,’ diyen güçlü kadın. İçimden geldiği gibi konuştuğumda bana kızmayan, uzaylıların ayarlarını bozmadığı tek insan.” (Kopan, 2021: 44).

Küçük çocuğun gözünde anneanesi, uzaylıların ayarlarını bozmadığı tek insandır. Yazar bu durumu gerçeküstü varlıklar aracılığıyla anlatarak ironi yapar. Çünkü anne-babası kızlarını sevmediklerini açıkça söylerler. Küçük kız çocuğu, hayal dünyasında tasarladığı uzaya ve uzaylılara sığınarak anne-babasından ve gıcık kuzenlerinden kaçmak ister. Postmodernist bir bakışla değerlendirildiğinde, öyküde

küçük çocuk kahramanının adının söylenmeyip silik bırakılması, ailesinden uzaklaşması, ötekileştirilmesi olarak yorumlanabilir. Modern dünyanın tek tipleşiren yapısını dış dünyadaki gerçekdışı canlıların varlığına inanan çocuk kahramanın gözüyle yazar ironi yapmıştır. Yazar ayrıca burada yenedünya düzenini inşa edenleri yani modernizmin kurallarına göre programlandırılan insanları eleştirir. Onlara uzaylı der. Modern dünyayı inşa edenleri uzaylılara benzetir.

Yekta Kopan, çocuk kahramanın dünyasında anneannesinin hasta yattığı odayı uzaya, kendisini ve anneannesini gezegene, odadaki eşyaları ise uydulara benzeterek ironi yapmıştır. “An’anem ölüyordu ve biz dans ediyorduk. İkimiz gezegenlerdik, eşyalar uydularımız. Uzayın derinliğindeydik. Uzaylıydık. Mamma Mia!” (Kopan, 2021: 52). Ayrıca yazar, ölüm döşeğinde olan anneanneninin torunuyla dans etmesini de ironi yaparak anlatır. Çocuğun hayal dünyasında anneannesiyile birlikte uzayda yaşama isteği vardır. Çünkü orada anneannesiyile çok mutlu olacağını düşünür. Her şeyi dilediği gibi özgürce yapabilecektir. Ona karışan, baskı yapan, horlayan anne-babası olmadığı için kendini rahat hisseder. Çocuk kahraman, içinde bulunduğu bunalımı, modern hayatın sonunda büyük bir yıkım yaşatarak çocuğun ötekileşmesine, yalnızlaşmasına, hayattan saklanmaya çalışmasına, yaşadığı çevreden kaçıp kaybolmak istemesine neden olur. Yekta Kopan da “*Dancing Queen*” öyküsünde küçük çocuk kahramanın bu ruh hâlinde kurtulması için ‘kraliçe anneanne’ karakterini yaratarak çocuğa, özgürce düşünebilmeyi, dilediği gibi dans edebilmeyi nasihat eder.

“*Uyku Koyunu*” öyküsünde Yekta Kopan, kopuk aile bağlarını ve aile içi iletişimsizliği, dramatik aile içi meseleleri altı yaşındaki Öteki Teo’nun bakış açısıyla okuyucusuna **ironik** söylemlerle anlatır. Gerçek adı Teoman olan abisinin on beş yaşında bileklerini keserek intihar etmesinin ardından annesi yeni doğan oğluna ‘sen benim yeni Teoman’ımsın.’ diyerek sarılır. Yani annesi intihar etmiş oğlunun adını kardeşine verir. ‘Öteki Teo’. Gerçek Teo intihar edene kadar anne-babası ve kardeşinin harika bir hayatları varmış, Öteki Teo, abisinin intiharından sonra ailesinin hayatının bir karabasana dönüştüğünü anlatır.

Manzarayı gördüğümde sırtımdan soğuk bir ürperti geçti. Kendimi bildim bileli salondaki büfede duran vazo paramparçaydı. Yanlış anlaşılmasın, yere falan düşmemişti. Durduğu yerde patlamış, tuzla buz olmuştu. Korkudan ağzımdaki zeytin çekirdeğini yutacaktım neredeyse. ‘Vazomuz,’ dedim, ‘vazomuz anneciğim?’ Altdudağı titreyerek, ‘Babamın nişan hediyesiydi,’ diyebildi annem. Daha fazla konuşamayacağı belliydi. Ablamla babam da geldi arkamızdan. Salonun kapı pervazının çerçevelediği bir fotoğrafı artık. Bir vazonun intiharını seyreden dört kişi (Kopan, 2021: 59-60).

Öteki Teo’nun annesi için vazo huzuru simgeler. Dolayısıyla bir anda vazonun patlamasına annesi derin üzüntü duyar. Öteki Teo, durduğu yerde bir anda patlayan vazoyu, intihar etmiş abisinin durumuyla ilişkilendirerek benzetmesini yazar **ironik** bir dille öyküsünde işlemiştir. Öteki Teo, kapının pervazında ailecek intihar etmiş vazoyu seyretmelerini bir fotoğraf karesi olarak anlamlandırır. Çünkü vazonun intihar etmesiyle bir araya toplanan aile bireylerini yazar, **ironik** söylemlerle anlatır. Kopan, öyküde aile bireyleri arasındaki bağların ne kadar zayıfladığına ve aile bireylerinin aynı evde yaşayan birer yabancı olmalarına dikkat çeker. Öyküde altı yaşındaki Öteki Teo’nun bakış açısıyla günümüzdeki aile içi ilişkilerdeki kopukluğa dikkat çeker. Kahramanın adının Öteki Teo olması da oldukça manidardır. O hem ailesinin hem de toplumun ötekileştirdiği silik kişidir.

Öteki Teo’nun babası, üniversiteden atıldıktan sonra Radyo Politika’da yorumculuk yapmaya başlamıştır. Evden ayrı yaptığı yorumları sırasında annesinin, ablasının ve kendisinin ayrı ayrı odalarda bulunmasını hapisnede olan mahkûmlara benzetir. Yazar, çocuk kahraman olan Öteki Teo’nun gözüyle babasının sesini şekerli ve ciddi bulmasını **ironik** bir üslupla anlatır. “Babamın şekerli bir ciddiyetle süslediği sesi evi kaplarken, hepimiz ayrı bir köşeye sinmiştik. Kendi hapisanelerimizin mahkûmuyduk artık.” (Kopan, 2021: 65). Öteki Teo’nun kulağına babasının sesi hoş gelmektedir. Kopan, çocuğun babasının hoş sesini ‘şekerli bir ciddiyetle’ diye anlamlandırmasını ve o sesin evi süslemesini öyküde **ironik** bir üslupla anlatır.

“*Uyku Koyunu*” öyküsünde, anne-baba, abla ve Öteki Teo aynı evde yaşayan aile bireyleri olsalar da birbirleriyle düzgün iletişim kuramayan mutsuz bireylerdir. Çocuk anlatıcının ablasının anne-babasıyla konuşmak istediği bir konu vardır. Ama anne ve babası kızlarına zaman ayırıp onu dinlemezler. Artık

iyice yalnızlıktan ve mutsuzluktan bunalan çocuğun ablası evi terk eder. “Gitmeden salondaki büfenin üstüne bir not bırakmıştı. Bu sabaha kadar antika vazonun durduğu yere. Hafif sola yatık elyazısını hüznle okudum: ‘Gidiyorum. Çünkü uyumadan önce sizinle aynı koyunları saymıyorum.’” (Kopan, 2021: 66). Öyküde uyku koyunlarını saymanın huzur getireceğine inanan anne ve çocukları rahat uyumak için yatmadan önce uyku koyunlarını sayarlar. Yalnız Öteki Teo’nun ablası ailesiyle aynı koyunları saymadığını yazar öyküsünde ironi yaparak anlatır. Uykusuzluk sorunu yaşayan çocuk koyun sayarak istemediği düşüncelerden kurtulacağına olan inancını yitirmiştir. Çünkü ailesiyle aynı koyunları saymamaktadır. Ailesi çocuğun beyaz koyunları birer birer sayarak çitten atlayarak uykuya geçeceğini düşünür. Oysaki çocuk gözlerini kapayıp uyku koyunlarını saymaya başladığında, beyaz koyunların arasında siyah koyunun da çitten atlamaya çalıştığını dolayısıyla huzurlu ve rahat bir şekilde uyuyamadığını anlatmak ister. Modern hayatın olumsuzluklarından etkilenecek bireyin içine düştüğü bedbinlik, iç sıkıntısı, bunalım, yalnızlık ve yabancılaşma hissi modernizm sonrasında ortaya çıkan bireyin benliğinin ve bilincinin parçalanmasıyla metinde ilişkilendirilir. Birey adeta yaşadığı ortamın da etkisiyle içindeki kafesten çıkarak özgürleşmek ister. Öteki Teo’nun ablası da böyle bir ruh hâli içindedir ve evi terk ederek özgürleşmek ister.

“*Erimemiş Şekerler*” öyküsünde Yekta Kopan, adından da anlaşılacağı üzere ironi yüklü ifadelerle yer vermiştir. Öyküde, isimsiz çocuk anlatıcının ‘Hidayet’ adında kurduğu hayâli kahramanıyla yaptığı sohbetler anlatılır.

Pek çok postmodern anlatıda olduğu gibi öyküde, çocuk anlatıcının zihnindeki hayâli kahramanı yani ikinci benliği Hidayet’in küfürlü sözlerini çocuk defterine yazmaması gerektiğini ve bu sözleri yasaklı sözler diyerek benzetmede bulunmasını yazar ironi yaparak anlatır. “Böyle diyor Hidayet, daha fena sözler de söylüyor. Onlar evden çıkması yasak sözler. Bazı sözler yasak. Yasak. Hepsini yazma, diyor. O sözler aramızda kalmalı, deftere bile yazılmamalı onlar!” (Kopan, 2021: 69).

Öyküde, çocuk anlatıcı derslerini yapamayan, çarpım tablosunu ezberleyemeyen, kafası karışan bir çocuktur. Hidayet, çocuğun çarpım tablosunu ezberleyemediği için onu küçümser. Yazar da “*Erimemiş Şekerler*” öyküsünde Hidayet’in çocuğu küçümsemesini **ironik** eleştiri yaparak anlatır. “Daha çarpım tablosunu bile ezberleyemedim. Ulan ne var ki kerrat cetvelinde, bakkalın çırağı bile ezberlemiş, diyor Hidayet. Kerrat cetveli, çarpım tablosunun öbür adı.” (Kopan, 2021: 70). Yekta Kopan, öyküde eğitim süresince çocukların yarış atı olarak görülmesine eleştirel bir üslupla dikkat çeker.

“*Bızdık*” öyküsünde yazar, ismi belli olmayan çocuk kahramanın babasının iş değişikliği nedeniyle okulundan ve arkadaşlarından ayrılarak ailecek başka bir şehirde iki katlı, bahçeli bir eve taşınmalarını ve yeni okuluna, arkadaşlarına alışamamasını, uyum problemi yaşamasını anlatır.

Çocuk kahraman, okula yeni geldiği için kendisine ‘Bızdık’ isminin takılmasından hoşlanmaz. Bu yüzden de kahramanın yeni okuluna alışamayacağını yazar ironi yaparak vurgular. Postmodern anlatı özelliklerinden biri olan kahramanın adının belli olmamasının sebebini bireyin ötekileşmesi, yalnızlaşması, kendi içinde yaşadığı kimlik kaybıyla açıklamamız mümkündür: “Ders sırasında bile cep telefonuyla oyun oynayan bir oğlana, ‘Hangi oyun o?’ diye sormuştu. Cevap vermek yerine telefonun ekranını göstermişti oğlan. Bildiği bir oyundu. Annesinin tabletinde akşam yemeklerinden sonra yarım saat oyun oynama hakkı vardı. Oğlanın tıkanıp aşamayı nasıl geçebileceğini biliyordu. Tam kopya vermeye hazırlanırken, ‘Anlar mısın sen bu işlerden Bızdık?’ demişti oğlan. Bızdık demişti. Bızdık!” (Kopan, 2021: 74).

Ufak çocuk anlamına gelen “*Bızdık*” kelimesini yazar, öyküsünde küçümseme ve alay etmek gibi anlamlar yüklemiştir. Yazar, **ironik** bir dille öyküsünde sınıftaki oğlanın, ‘Anlar mısın sen bu işlerden Bızdık?’ demesini eleştirir. Ayrıca yazar, modern çağın getirdiği yenilikler, teknolojik gelişmeler ile çocukların telefon, tablet gibi teknolojik ürünlerle sanal dünyanın bir parçası olmalarına da dikkat çeker. Günümüz toplumunda hem bireylerin hem de çocukların vazgeçilmez bir parçası olan telefon, tablet gibi teknolojik ürünlerin faydalarının yanında zararları da olmuştur. Yazar, “*Bızdık*” öyküsünde çocuk anlatıcının telefondaki oyunu oynamayı bilmediğini düşünen ve onunla alay eden sınıftaki oğlanı eleştirir. Çünkü yazar, teknolojik gelişmeleri yararlı yönde kullanmayan çocukların zamanla bencilleşeceğine, yabancılaşacağına ve birbirleriyle çatışacağına dikkat çeker.

Yeni okulunda etrafındakilere uyum sorunu yaşayan on üç yaşındaki çocuk kahramanın dersleri kötü olduğu için öğretmen, çocuğun annesini okula çağırmıştır. Babası yeni kuşağın ergenliğe erken girdiğini

ve enerjisini boşaltması gerektiğini söylemiştir. Annesi de evimin küçük erkeği ergen oluyormuş diyerek gururlanmıştır. Oysaki çocuk kahramanın, ergenlik umurunda değildir. Anne-babası oğlunun derslerine çalışması gerektiğini şu cümlelerle vurgulamıştır: “‘Ama bazı durumları da anlaması lazım babası. Okula verdiğimiz paranın yarısıyla bütün bir yıl geçinen aileler var. Ne gerekiyorsa yapıyoruz.’ ‘Annen haklı. Sırf boyu kısa kalmaması diye, o basket kursuna eşek yüküyle para ödüyorum ben.’ ‘Babanın ne kadar çok çalıştığını görmüyor musun?’” (Kopan, 2021: 76).

Yeni geldiği okula alışamayan çocuğun anne ve babası çocuklarının psikolojik durumunu, hislerini anlamaya çalışmak yerine okul ve basket kursu için yüklü miktarda para harcadıklarını babası argo kelimeyle dile getirir. Yekta Kopan, modernizm eleştirisini öyküde eşek yüküyle ödenen paraya dikkat çekerek yapmıştır. Yazar, metinde modernleşmeyle birlikte paranın gücüne güvenen bireylerin arttığını söyleyerek *ironik* bir dille bu değişimi eleştirir.

Öyküde, çocuk kahramanın babası, çocukken korkuyla ve cezayla büyüdüğü için kendi oğlunu korku ve cezadan uzak, motive edilmesi gerektiğini eşine söyleyerek geçmişteki eski düzene yani geleneğe eleştiride bulunur. “‘Bizi cezayla büyüttüler de ne oldu? Benim oğlum korkuyla büyümeyecek, sadece motive olması lazım.’ demişti babası.” (Kopan, 2021: 76). Yekta Kopan, öyküde çocuk kahramanın hayallerini, tercihlerini önemsemek gerektiğini ve anne-babaların çocuklarını kendi bildikleri doğrunun içine sıkıştırmayı, baskı altına alma çalışmalarının yanlış olduğunu vurgular. Ayrıca öyküde çocukların, özgürce düşünebilecekleri bir dünyada yaşamaları için büyüklerin üzerlerinde gölge etmemelerinin gerektiği mesajını verir.

Okuldan sonra ormanlık alandaki duvarın üstünde babasını bekleyen çocuk kahraman, duyduğu hışırtılar üzerine ormana doğru yürümeye başlar ve bir yaban domuzu görür. Korktuğu için kaçacaktı ki yaban domuzu konuşmaya başlar. Yekta Kopan, ironi aracılığıyla yaban domuzunu konuşturarak çocuk kahramanın gözünde hayal olanı gerçekleştirmiş olur. Çocuk kahramanın yıllardır hayalini kurduğu hayvanlarla konuşma isteğini yazar *ironik* anlatımla gerçekleştirmiştir.

Domuz iki adım geri attı. Başını eğdi. Bir şey düşünüyor gibiydi. Derin bir nefes verdi burnundan, hırıltılı bir nefes. ‘Annen bizi yemenin günah olduğunu söylemiştir sana, belki de pis olduğumuzu söylemiştir. Ama konuşmak günah değildir herhalde.’ ‘Bilmem. Değil midir?’ ‘Bak bir sürü ağaç var burada. Şu dalların arasında kuşlar var. Arılar var. Çiçekler, böcekler var. Keşke hepsini dinleyebilseydin, keşke hepsiyle konuşabilseydin. Dünyada hikâyesini anlatmak isteyen kim varsa, dinlesen keşke. Bu kadar çok hikâyeye varken dinlememek, konuşamamak daha büyük günah (Kopan, 2021: 79).

Yekta Kopan, modern çağda birbirimizi dinlemenin ve anlamamanın önemini kaybettiğini öyküde yaban domuzunu konuşturarak anlatmıştır. Yazar, bütün insanları, doğayı, canlıları ve hikâyeleri yargılamadan onları dinlememiz, anlamaya çalışmamız gerektiğini öyküsünde ifade etmiştir.

Yekta Kopan, “*Bızdık*” öyküsünde çocuk kahramanın yanında, yaban domuzunu konuşturarak büyüklerin sevimli, beyaz yalanlarına hayvanların dünyasında yer verilmediğini insanların ‘Kuşlar söyledi’ diye ifade ettiği sözü domuzun alaylı bir kahkaha atarak insanlara eleştiri yaptığını *ironik* üslupla anlatır. Yekta Kopan, masum çocukların gözünden dünyaya bakarak büyüklerin ikiyüzlülüklerinin ve yalanlarının çocukların üzerinde gölge etmemesini *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabında sıklıkla dile getirir.

Yazar, “*Bızdık*” öyküsünde modern zamanların çocuğu olan kahramanın, ailesiyle iletişim kuramamasından ve okuldaki arkadaşlarıyla da mutlu olamamasından ötürü çocuk kahraman kendini yalnız hisseder ve bu yüzden kendisiyle konuşan yaban domuzuyla arkadaş olmak ister. Çünkü çocuk kahraman gerçek dünyada mutlu olmadığı için ormandaki hayvanlarla konuşan süper kahramana dönüşmeyi hayal eder : “‘Senin asıl konuşmak istediğin ben değilim ki çocuk. Sen aslında annenle, babanla konuşabilmek istiyorsun. Seni dinlemelerini istiyorsun. Annen, öğretmenlerine bağırsın istiyorsun. Baban okula gitsin, sana Bızdık diyenleri tek tek azarlasın istiyorsun. Bunun için biraz sabırlı olman gerekiyor.’” (Kopan, 2021: 81).

Modern çağda mutlu olamayan çocuk kahraman, mutluluğu ormandaki hayvanlarla konuşabilmede bulabileceğine inanmıştır. Günden güne korkutucu olan bu dünyada yitirilmiş birçok değeri, masum

çocuk kahraman, yaban domuzuyla arkadaşlık etmede bulmaya çalışır. Fakat yaban domuzu arkadaşlık edebilmelerinin mümkün olmayacağını ona söyler. Yekta Kopan, çocuk kahramana sabırlı olmasını, gerçeğe yüzleşmesini ve hesaplaşmasını yaban domuzunun ağzından *ironik* bir üslupla anlatır.

Yazar “*Bızdık*” öyküsünde ormandaki baba domuzu, konuşturarak günümüz modern insanların doğayı tahrip ettikleri için yiyecek bulamadıklarını, yavru domuzların aç kaldığını sitemli bir dille çocuk kahramana şikâyetle bulunur.

‘O kadar da mutlu değiller,’ dedi baba domuz. Yine aklından geçenleri okumuştur. ‘Ormanın üst tarafında yeni bir site yapıyor insanlar. Bütün ağaçları kestiler. Yiyecek bulmak için buralara kadar inmemiz gerekiyor.’ Utandı birden. Kendisi de ormandaki bir sitede oturuyordu. Babası genel müdür olduğu için mi aç kalıyordu yavru domuzlar? ‘Keşke kimse aç kalmasa,’ diyebilirdi sadece. Sonra aklına harika bir çözüm geldi. ‘İstersen ben her gün okul çıkışı size yemek getirebilirim buraya’ (Kopan, 2021: 81).

Yekta Kopan, modern dünyanın içinde bulunduğu şehirleşme, kontrolsüz nüfus artışı ve ekolojik yıkım gibi problemlerle doğayı tahrip eden büyüklerin, çocuklara güzel bir dünya bırakmadıklarını ve kendileriyle hesaplaşmadıklarını öyküde *ironik* bir dille eleştirir. Baba domuzun, hayatın doğallığına müdahalede bulunan insanlardan duyduğu sıkıntıları çocuk kahramana anlatır. Çocuk kahraman da okul çıkışı ona yemek getirebileceğini söyleyerek kendince çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Bu sebeple öyküde insanlar tarafından ormanların kesilip yerine sitelerin yapılmasını yani betonlaştırılmasını ormanda yaşayan canlıların beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçları için ne kadar tehdit oluşturucu bir durum olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Doğal olanın tahribatının yanı sıra modern şehirlerde yaşamaya çalışan bireylerin özellikle de aydınların köksüzlükleri, siyasi, ideolojik baskılar sebebiyle karamsarlıkları, değişen davranışları, bağımlılıkları, mutsuzlukları, hayatlarındaki maddi ve manevi boşluklar çağın sorunları arasındadır. Söz gelişi büyük ölçekli sanayi merkezlerinin kurulması, daha güvenli olduğu düşünülen ve nüfus oranına endeksli artan barınma ihtiyacına çözüm olarak tasarlanan apartmanlar, her geçen gün özellikle de çarpık kentleşmenin olduğu mekânlarda hem bireye hem de doğaya zarar vermeye devam etmektedir. Bu sebeple postmodernistler başta çevre duyarlılığını geliştirmek için çaba sarfederler (Şahin, 2019: 322-323).

“*Pos Bıyıklı Hayalet*” adlı öyküde, çocuk anlatıcının annesiyle birlikte akşam izlediği Hamlet filminin etkisinde kalarak ölmüş babasının duvarda asılı fotoğrafına bakınca babasının pos bıyıklı bir hayalet olabileceği düşüncesini aklından geçirmesi anlatılır. Yazar, öyküde iç monolog tekniğiyle çocuk anlatıcının içinden geçirdiği düşünceleri *ironik* söylemle anlatır.

Bir insan bir insana, bir hayalet bir insana, bir ölü bir canlıya nasıl şeyler anlatabilir ki kaynayan kanı dondursun? Ölülerin anlattıkları insanı öldürür mü? Bütün ölüler insanın aklını başından alacak gizemli hikâyeler mi götürürler yanlarında? Şimdi çıkıp gelse babam, otursa kanepenin orta yerine annemle aramıza, şu karşı duvarda asılı fotoğrafındaki gibi pos bıyıklı bir hayalet olarak başlasa konuşmaya, anlatsa hikâyesini, biz de ölür müyüz? (Kopan, 2021: 86).

Çocuk gün içerisinde annesinden habersiz bakkaldan iki gofret alıp yer. Akşam annesiyle birlikte film izlerken sütlaç yemek istediğini söyleyince annesi çocuğa izin vermez. Çocuk, annesinin neden sütlaç yemesine izin vermediğini merak edip sorduğunda annesi bakkaldan gofret alıp kendisinden gizlice yediğini ama kuşların gelip annesine anlattığını öğrenir. Yekta Kopan, öyküde kuşlara insana ait olan konuşabilme ve fısıldama özelliklerini kazandırarak *ironik* anlatım yapmıştır: “Zaten bakkalda ayaküstü iki gofret götürmüşsün bugün. ‘Ne gofreti, yok öyle bir şey,’ diyorum panikle. Yalan söylediğim her halimden belli. ‘Yemedim ben gofret mofret, nereden çıktı bu?’

‘Bana kuşlar söyledi.’

‘Kuşlar mı?’

‘Kuşlar tabii, çocukların yalanlarını annelerine fısıldayan kuşlar pencereme kondu bugün.’ ” (Kopan, 2021: 85).

Yazar, öyküsünde anneden gizli bir şey yapıldığında kuşların anneye söylediği mesajını vererek bu dünyanın masalsi yanına dikkat çeker.

“Geçmiş *Silmek*” öyküsünde Silgi adında bir kedinin, ismi belli olmayan kahramana geçmişiyle ilgili merak ettiği sorular sorması ve birlikte yaptıkları sohbetler anlatılır. Yekta Kopan, hikâyede kediyi konuşturarak *ironik* bir anlatım sergiler.

‘Bir şeyler var, eksik kalmış parçalar. Orada bir yerde duruyor, çocukluğun o tuhaf anılarında. Ama ne olduğunu bir türlü bulamıyorum. Neden korkuyorum gök gürültüsünden? Neden yalnız kalamıyorum, neden iki dakika başka odada olsan hemen peşinden geliyorum? (...) Hadi hepsinden geçtim, sana kırgın olduğum zamanlarda bile biraz başımı okşasan neden mırıldamaya başlıyorum? Nedir o öyle, murr murr? Neden? Bütün takıntılarımızın cevabı çocukluğumuzun pati izlerinde mi? Eksik parça orada mı? (...) Belki de bir canlının yüreği sadece çocuklukta dilediğince atıyor. Korkmadan, hesaplardan, bütün mümkünlere inanarak (Kopan, 2021: 90).

Geçmişini bilmeyen kedi, hayatında eksik kalmış parçalar olduğunu düşünür ve bu düşüncesinin çocukluğunda yaşadığı tuhaf anılardan kaynaklandığını söyler ve kendine sorduğu soruları cevaplayamaz. Kopan, kedinin çocukluk anılarıyla yüzleşmesi gerektiğini *ironik* söylemlerle öyküde anlatır. Hayatımızdaki eksik parçaların yansımaları, büyüdükçe hayatımızdan silikleşeceği için yazar, çocukluğumuzdan bağımsız olamayacağımızı ve çocukluk anılarımızla yüzleşmemiz gerektiğini vurgular.

Yekta Kopan, “*Sır: Bir Masal*” öyküsünde, köy halkının gözünde pek seilmeyen, haylaz olarak bilinen yedi yaşındaki Sadık’ı bir gün babası, Rıza Usta adında bir çömlekçinin yanında çırak olarak çalışmaya verir. Rıza Usta’nın oğlu olmadığı için Sadık’ı oğlu yerine koyar ve bildiği her şeyi Sadık’a öğretir. Rıza Usta, Sadık’a dükkânında duran üç çömleğin sanatının bütün sırrının bu çömleklerde olduğunu söyler. Bu üç çömleğin adı; sadakat, bilgi ve rehavettir. Bir gün, Rıza Usta vefat eder. Dükkânda üç çömlek hariç Rıza Usta’nın yaptığı tüm çömlekler satılır. Sadık da güzel, çatlaksız çömlekler yapar ama köy halkı bunları satın almaz. Bunun sebebini özü sözü bir olan Tahir Baba’ya sorar. O da köy halkının haylaz belledikleri için güvenmediklerinden almadıklarını söyleyince Sadık’ın üzülp ağlamasını yazar abartılı bir üslupla ironi yaparak anlatır. “Dükkânın kapısını kapayıp, yere çömeliverdi Sadık. İçinden o güzelim üç çömleği kırmak geliyordu. İçinden artık hiçbir şey gelmiyordu. Ağladı. Hüngür hüngür ağladı. Gökten düşseydi onun gözyaşı, kuraklığa çare olurdu.” (Kopan, 2021: 122). Köyde aylardır süren kuraklığın çaresini arayan köy halkı adaklar adar, kurşunlar döktürür, yağmur dualarına çıkar ama hiç biri başarılı olmaz. Yekta Kopan, Sadık’ın yaptığı çömleklerin satılmadığı için ne kadar çok ağladığını vurgulamak için Sadık’ın gözyaşlarını, kuraklığa çare olacağını abartılı bir şekilde okuyucusuna ironi yaparak anlatmıştır.

Köyde, hatırı sayılır, sözüne güvenilir bir adam olan Arif Efendi, bir gece rüyasında kuraklığın sebebini açıklayan karga görür. Karga, Kara Aymanda olarak bilinen büyücünün lanetini yağmur bulutlarının üstüne saldığı için köy halkının toprakların çatlamış, kurak olduğunun haberini verir. Kara Aymanda’nın mağarasına giden Sadık, Aymanda’nın soğuğa soğuk, sıcağa sıcak katan işkencelerine dayanarak, çılgınlıklarına kulaklarını tıkayarak ustasının gerçeğine ermek için sadece düşünüyordu: “Dilediğince sabret, o da yanacak kül olacak, bre densiz!” Bu sözü duyduğu anda çömleklerin neden o sırada durduğunu anladı. Sadakat, bilgi, rehavet. Se, be, re. Sabır. Üç çömleğin bir araya geldiğinde diyeceklerini duymak zaman ister, tecrübe ister, sevgi ister demişti ustası. İşte artık duyuyordu: Sabır” (Kopan, 2021: 127).

Yekta Kopan “*Sır: Bir Masal*” öyküsünde Rıza Usta’nın sadakat, bilgi, rehavet adını verdiği üç çömleğin sırrını zaman sonra Sadık, neden o sırada durduğunu anlar ve çömleklerin sırrını çözer. Sadakat, bilgi ve rehavet adındaki üç çömleği yazar kelimelerin baş harflerinden ‘s, b, r,’ harflerini isim sembolizasyonu yaparak *ironik* bir dille metinde işlemiştir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada Yekta Kopan'ın *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabındaki ironi örnekleri ve modernizm eleştirisi yazarın öyküleri üzerinden örnekler verilerek açıklanmıştır. Yekta Kopan'ın öykücülüğü postmodern anlatı teknikleri üzerine kurulur. Bu anlatı tekniklerinden biri de ironidir.

Yazarın yayımladığı son öykü kitabı olan *Bana Kuşlar Söyledi*'de; isimleri belli olmayan kahramanlara yer verilir. Metinde mutsuz aile ilişkileri, modern hayattan uzaklaşmak, yalnız kalmak isteyen bireylerin ve çocukların durumları dikkat çeker. Ayrıca metinde, modern çağın getirdiği baskı ve tekdüzelikten sıkılan bireyin kuralsızlığı esas alarak ötekileşmek istemesi okuyucuya hissettirilir. Metinde, öykü kahramanları üzerinden ironi unsurunun yansımaları görülür. Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan ironi, söylenen sözün etkisini arttırmak, eleştirmek veya alay etmek amacıyla kullanılır.

Çalışmamızın konusu olan “Yekta Kopan'ın *Bana Kuşlar Söyledi* Öykü Kitabında Modernizme Yönelik Eleştirel Söylem ve İroni” bu noktada yazarın öykülerinde kullandığı ironi örnekleri öykü içerisinde postmodern durumun modernizm eleştirisiyle ilişkilendirilerek yeni bir bağlam kazanmıştır. Yazar, ironiyi öykülerine yeni bir bağlam kazandırmak ve modern çağ insanının durumuna dikkat çekmek için kullanmıştır. Yazar, ironiyi *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabıyla günümüz çocuklarının durumlarını ve problemlerini anlatmak, eleştirmek için kullanmıştır.

Yekta Kopan, *Bana Kuşlar Söyledi* adlı öykü kitabındaki çocuk kahramanların pek çoğunu yalnız ve toplumdan kendini soyutlamış, içine kapanık, kendini hayata karşı yabancılaştırmış, ötekileştirmiş, modern hayatın getirdiklerinden mutsuz olmuş çocuklar, anne-babasından ayrı ya da aile ilişkileri problemlili çocuklardan oluşturmuştur. Çünkü, yazar çocuk kahramanları üzerinden ironi yaparak modern çağın sonrasında çocuğun ve dünyanın sancılı durumuna dikkat çekmek istemiştir. Yekta Kopan, *Bana Kuşlar Söyledi* öykü kitabında modern çağın çocuklarının durumu ile birlikte özlem, yalnızlık, aile içi kopukluk, bireyin iç dünyasına yönelik gibi temaları **ironik** bir üslupla işlemiştir. Modernizm sonucu gelişen şehir hayatındaki bozulmaları, çocukların modern hayat içinde kendilerini bir köşeye sıkışmış olarak hissetmelerini ve özgürleşme isteklerinde başarılı olamamaları gibi pek çok problemi yazar eleştirel bir üslupla kaleme almıştır. Yekta Kopan, ironiyi kullanmada oldukça başarılı bir yazardır. Bazen metnin içine gizlediği ironiyle bazen de öykü kahramanı aracılığıyla doğrudan ironi yapmasıyla hünerini göstermektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BİNGÖL, U. (2018). Postmodern Zamanın Metal Şairi, Murathan Mungan'ın Şiirlerinde Postmodernizmin İzinde, ed. Kemal Timur, Fatih Atak, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- BİNGÖL, U. (2019). "Bir Kavram ve Bir Edebi Tür: İroni ve Roman", Meczua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 8: 125-134.
- CEBECİ, O. (2008). "Tarihsel Bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi ve Bazı Uygulama Örnekleri", Cogito Dergisi, 57: 87-104.
- CEBECİ, O. (2017). Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ELİUZ, Ü. (2016). Oyunda Oyun Postmodern Roman, İstanbul: Kesit Yayınları.
- EMRE, İ. (2006). Postmodernizm ve Edebiyat, Ankara: Anı Yayıncılık.
- KONUK, O. (2007). "İroni", Hece, Edebiyatta Paradoksun Biçimi: İroni-1 (135), Nisan, Ankara: Öncü Basımevi.
- KOPAN, Y. (2021). Bana Kuşlar Söyledi, İstanbul: Can Yayınları.
- SÖNMEZ, F. (2016). "Haldun Taner'in 'Sancho'nun Sabah Yürüyüşü', 'Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu' ve 'Ayışığına Çalışkur' Hikâyelerinde İroni", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic Volume 11/10 Spring: 547-562.
- TUĞLUK, A. (2016). Postmodern Türk Romanında İroni, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- YETER ŞAHİN, G. B. (2019). Türk Postmodern Anlatılarında Modernizm Eleştirisi, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Ak, E. (2021). <https://www.hurriyet.com.tr/kitap-sanat/dunyanin-bugunune-cocuklarin-gozunden-bakinca-41825033>, (09.11.2021).

EXTENDED SUMMARY

With postmodernism, which started to be seen in Turkish literature after the 1970s, the orientation to the inner world of the individual has increased.

Yekta Kopan, who publishes works in a postmodern style, often includes postmodern narrative techniques such as intertextuality, metafiction, pastiche, parody, line, play and irony in his stories. The innovations and changes brought by the modern age have played an important role in the life of the individual with both positive and negative aspects. In this study, the result of modernity will be examined by giving examples from Yekta Kopan's story book called *Birds Tell Me*. In the last story book he published, the author chose the narrators from children and focused on the child's loneliness, depression, broken family ties, regret, hopes, alination from the environment, escape and freedom. In the author's stories; Boredom with the oppression and monotony brought by the modern age, ironiy examples are presented through heroes whose names are not known.

In the study, after comparing the similarities and differences between the elements frequently used in postmodern narratives such as parody, pastiche and line with irony, Yekta Kopan's "Birds Tell Me" story book, "The Song of Your Childhood", "Dancing Queen", "Sleeping Sheep", "Unmelted Candies", "Bızdık", "Pos Mustache Ghost", "Erasing the Past", "Secret: A Tale" will be analyzed within the scope of irony with modern life criticisms presented to the attention from children's point of view.

Yekta Kopan creates multi-layered, implicit meanings by making both humour and criticism with the possibilities offered by the use of irony in his stories. In this context, examples of irony in Yekta Kopan's story book called *Birds Tell Me* will be included in our study. There are great differences between the colloquial context of irony and its context in a literary work. The subject of our study, "Critical Discourse and irony towards Modernism in Yekta Kopan's Story Book of *Birds Tell Me*", at this point, the examples of irony used by the author in his stories have gained a new context by associating the postmodern situation with the criticism of modernism in the story. The author used irony in his stories to give a new context and to draw attention to the situation of modern age people.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2022-15(2)- E-ISSN-2148-9289

TÂHİR EL-CEZÂİRÎ'NİN İTİKADİ ESERLERDEKİ TELİF METODU

The Copyright Method in Tahir al-Jazairi's Works of Faith

MUSTAFA YALÇINKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Divinity

e-posta /e-mail: myalcinkaya@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0401-1893

İLHAN SELÇUK KASIRGA

Diyanet İşleri Başkanlığı

Presidency of Religious Affairs

e-posta /e-mail: ilham-55-gs-rz@outlook.com

Orcid: 0000-0002-0345-7458

Atıf/©: Yalçinkaya, Mustafa ve Kasırğa, İlhan S. (2022). Tâhir El-Cezâiri'nin İtikadi Eserlerdeki Telif Metodu, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 15, Sayı 2, ss. 252-263

Citation/©: Yalçinkaya, Mustafa and Kasırğa, İlhan S. (2022). The Copyright Method in Tahir al-Jazairi's Works of Faith, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 15, Issue 2, pp. 252-263

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma- Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *04.11.2022*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *26.12.2022*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *252-263*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1199098*

Notlar/Notes

Bu çalışma 2022 yılında tarafımızdan hazırlanan "Osmanlı Son Devir Islahatçı Din Alimlerinden Tahir el-Cezairi ve İtikadi Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TAHİR EL-CEZÂİRÎ'NİN İTİKADİ ESERLERDEKİ TELİF METODU

The Copyright Method in Tahir al-Jazairi's Works of Faith

MUSTAFA YALÇINKAYA- İLHAN SELÇUK KASIRGA

Öz:

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Tâhir el-Cezâirî, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Suriye bölgesinde yaşamış, ıslahatçı fikirleriyle temayüz etmiş bir âlimdir. Cezâirî'nin ıslahat düşüncesine yönelmesinin en önemli sebebi Müslümanların batı medeniyetinin gerisinde kalması yer almaktadır. Müslümanların yeniden ayağa kalkması için öncelikle onları geride bırakan sorunlarla yüzleşmeye ardından yeniden yükselişe geçmenin anahtarı olarak gördüğü ıslahat metoduna davet etmiştir. Onun pek çok eseri yeni açılan modern okullarda okutulmuştur. Cezâirî bu eserleri yeni bir öğretim metodu ile kaleme almış böylelikle öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları zorluklar yeni yöntemler kullanılarak aşılmaya çalışılmıştır. Onun kalam alanında yazdığı iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Suriye'de iken yazdığı El-Cevâhirü'l-Kelamiyye ve Mısır'daki hicret yıllarında telif ettiği El-Cevheret'ü fi-Kava'idi'l-Akaid adlı eserlerdir. Onun eserleri klasik akaid metinlerinden farklı olarak birtakım yeni metodlar içermektedir. O, bu yöntemlerle itikadi meselelerin kolayca kavranabileceğini öngörmüştür. Cezâirî'nin akide metodunu incelediğimizde temel anlayışının Selef âlimlerini takip etme, itikadi konuları tartışmalardan uzak yalın bir dille okuyucuya aktarma, kelimelerin çokluğundan ziyade anlam yoğunluğuna önem verme ve açıklayıcı misaller verme gibi birtakım temel metodları tercih ettiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda müellifin itikadi konuların aktarımında takip ettiği bu metod ve yöntemler tespit edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tâhir el-Cezâirî, Kalam, Akaid, Metod.

Abstract:

The subject of our study was Tahir al-Jazairi. He is a scholar who lived in the Strian region in the last period of the Ottoman Empire and was Distinguished by his reformist ideas. The most important reason why al-Jazairi turned to the idea of reform is that Muslims lag behind western civilization. In order for Muslims to rise again, they must first face the problems that left them behind. Also, the key to re-ascension is the method of reform. Many of his works were taught in newly opened modern schools. al-Jazairi wrote these works with a new teaching method. Thus, al-Jazari by using new methods, he enabled students to overcome the difficulties they encountered in the education process. He has two works written in the field of kalam. The first of these is El-Cevâhirü'l-Kelamiyye, which he wrote while he was in Syria, and El-Cevheret'ü fi-Kava'idi'l-Akaid, which he wrote during the hijra years in Egypt. His works include some new methods different from the classical akaid texts. He predicted that with these methods, theological issues can be grasped easily. When we examined al-Jazairi's method of creed, he followed the Salaf scholars of his basic understanding. He conveys the issues of creed to the reader in a plain language that is far from discussions. It is seen that he prefers some basic methods such as giving importance to the density of meaning rather than the plurality of words and giving explanatory examples. For this reason, in our study, these methods that the author followed in the transfer of theological issues were determined.

Keywords: Tahir al-Jazairi, Kalam, Akaid, Method.

1. TÂHİR EL-CEZÂİRÎ'NİN HAYATI

Tahir el Cezairi 12 Şubat 1852 yılında Suriye'nin Şam kentinde dünyaya gelmiştir. Künyesi Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî'dir. (Kehhâle, 1993:2; Hâfız, 1986:1; Muhyiddin, 2001:2) Babası Cezayir asıllı Mâlîkî mezhebi kadısı olan Muhammed Salih el Cezâirî'dir. Salih el Cezâirî, Fransız birliklerinin Cezayir'e girmesi üzerine 1847 yılında Şam'a göç etmiştir (Kürd Ali, 1950:5). Cezâirî'nin annesi kendisi küçükken vefat etmiştir. Büyük dedesi Ebu'l-Kâsım, Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) atfedilen ve İslâm coğrafyasının en büyük tarikatı olarak bilinen Halvetiyye'ye mensup bir şeyhtir.

Müellifimiz ilk dini öğrenimine babasının yanında başlamış, akabinde Rüştiye okuluna gitmiştir. Daha sonra Şam'da bulunan Çakmakıyye Medresesi'ne girmiş, burada Abdurrahman el-Boşnâkî'den dini ve pozitif ilimler öğrenmiştir. Cezâirî ayrıca Türk muallimlerden matematik, astronomi, tarih ve arkeoloji gibi ilimleri de tahsil etmiştir. Cezâirî, akabinde Abdulganî el-Ğuneymi el-Meydanî'nin (ö.1881) talebesi olur. Diğer taraftan lise eğitimini sürdüren Cezâirî, burada Süryanice, İbranice, Habeşçe, Berberice ve Fransızca gibi yabancı dilleri öğrenerek İslâmî ilimler ile pozitif ilimleri kendi bünyesinde toplamıştır. Dil ve edebiyata olan aşırı tutkusu sebebiyle "Arabın dili" ve "edebiyatın hazinesi" gibi sıfatlarla vasıflandırılmıştır (el-Bânî, 1920:74).

Cezâirî eğitimci olarak ilk görevine 1877 yılında ez-Zâhiriyye mektebinde öğretmen olarak başlamıştır. Aynı yıl kurulan ve Müslümanlar arasında modern eğitim düşüncesini yayma amacı güden, âlimlerden ve hayırseverlerden teşekkül eden Cemiyet-i Hayriyye (Paşa, 1997:232) derneğinde kurucular arasında yer almıştır. Bu teşkilat daha sonra Dîvan-ı Maa'rif ismiyle bir devlet kurumu haline gelmiştir. Cezâirî'nin reform yanlısı düşüncelere haiz olması, dönemin Suriye Valisi Mithat Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Bu sebeple Mithat Paşa Cezâirî'yi Suriye Mekatib Müfettişliği görevine getirmiştir. Cezâirî yeni açılan modern okullarda okutulmak üzere yirminin üzerinde ders kitabı hazırlamıştır. (Commins, 1993:84). Müellif, eğitim sisteminde göze çarpan kusurları saptamış, birçok öğretmene doğru eğitim metodu konusunda danışmanlık yapmıştır. Görevi süresince devlet okullarının eğitim kalitesini artırmaya çalışmıştır.

Müellifimiz 1886 yılında eğitim müfettişliği makamının lağvedilmesinden dolayı görevinden alınmıştır. Mithad Paşa (ö.1884) ile kurduğu yakın dostluk Osmanlı idaresinin kendisine şüphe ile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde kendisine yöneltilen suçlamalar nedeniyle evi polisler tarafından defalarca aranmıştır. Gelen ihbarlarda yayın yasağı olan kitapları evinde bulundurmakla itham edilmiştir. Müellif yaşadığı bu baskıyı gerekçe göstererek Mısır'a hicret etmiştir. On üç yıl Mısır'da yaşayan müellif, ilmi faaliyetlerini burada da sürdürmüştür. Mısır'da reform düşüncesini benimseyen memurlarla tanışan Cezâirî, ıslahatçı düşüncelerini genç dimağlara aktarma fırsatı bulmuştur. Cezâirî Mısır'da yaşadığı süre zarfında çalışmalarını sürdürmüş, bilhassa modernizm düşüncesine sahip gençlerin gönlünde hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Ekonomik zorluklar başladığı için gazetelerde yazı yazarak elinde bulunan eserleri buradaki kitapçılara satarak geçimini sağlamıştır. 1919 yılında Suriye'de bir Arap Devleti kurulunca Cezâirî Şam'a geri dönmüştür. Cezâirî, aşırı bir şekilde sigara kullandığı için Mısır'da astım hastalığına yakalanmıştır. Suriye'ye döndüğünde hastalığının şiddeti artmış ve 6 Ocak 1920 tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Cenazesi kendi isteği üzerine Kasiyun Dağı'ndaki Zülkifl Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Çimen, 2010:39-396).

2. CEZÂİRÎ VE KELAM

Tâhir el-Cezâirî Kelam ilmiyle hemhal olmuş ve üzerinde çalışmalar yapmıştır. O, itikadi meselelerin daha kolay anlaşılabilmesi için farklı metotlar denemiştir. Özellikle anlaşılması zor konuların üst perdeden anlatılarak daha da karmaşık hale getirilmesine karşı çıkmıştır. Onun yönteminde kelam ilminin kolayca anlaşılabilmesi bulunmaktadır. Cezâirî kelam ilmiyle alakalı üç eser telif etmiştir. Bunlar; el-Cevahirü'l-Kelamiyye, el-Cevheretü fi Kava'idi'l-Akaid, Şerhu'l-Akideti'l-İslamiyye adlı eserlerdir.

2.1. el-Cevâhirü'l-Kelâmiyye fi İzâhi'l-Akîdeti'l-İslâmiyye

Cezâirî bu eseri ilkokullarda okutulmak üzere kaleme almıştır Müellif eserinde akaid ilminin temel konularını sade bir dille soru-cevap şeklinde ele almaktadır. İlk olarak 1885 yılında Dımaşk'ta

yayımlanmıştır. Toplamda sekiz ayrı bölümden meydana gelmektedir. Mukaddime kısmında İslam akaidi ile alakalı özet bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Allah'a iman konusu işlenmekte, icmalî iman, tafsilî iman, müstahîl sıfatlar, haberî sıfatlar hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde meleklerle iman, meleklerin birtakım özellikleri ve görevleri konularına temas edilmektedir. Müellifimiz üçüncü bölümde kitaplara iman, Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'an hakkında bilgiler paylaşmaktadır. Dördüncü bölümde peygamberlere iman, Beşinci bölümde âhirete iman, altıncı bölümde kaza ve kadere iman konularından bahsedilmektedir. Cezâirî, eserin son bölümünde selef âlimlerinden aktarılan itikada dair önemli meseleleri incelemiştir.

2.2. el-Cevheretü fi Kavâ'idü'l-Akâid

Müellifimizin Mısır'da ikamet ettiği yıllarda yazdığı bu eser, el-Cevâhirü'l-Kelamiyye gibi hacmi büyük olmayan bir risale niteliğindedir. Eser ilk olarak 1900 yılında basılmıştır. Biz eserin 2000 yılında Kahire'de neşredilen baskısına eriştik. Muhakkik Hasan es-Semahî Süveydan tarafından yayına hazırlanan eser Dârü'l-Kalem yayınevi tarafından Dımaşk'ta, Dârü's-Şamiye yayınevi tarafından da Beyrut'ta yayınlanmıştır. Bizim ulaştığımız yeni baskı nüshada eser toplamda 151 sayfadan oluşmaktadır. Eserde aklın İslam dinindeki konumu, insanoğlunun fitratı, ruh ve beden arasındaki ilişki, bilgi edinme vasıtaları, peygamberlik, vahiy, Allah'ın sıfatları gibi mevzular açıklanmaktadır. Cezâirî, eserde selef ve halef ifadesini kullanarak her iki görüşe mensup alimlerin bazı görüşlerini vermektedir. Müellif, itikadi konuları açıklığa kavuşturduktan sonra bazen selef alimleri gibi düşündüğünü söylemekte bazen de sadece kelimcilerin kişisel görüşlerini zikretmektedir.

2.3. Şerhu'l-Akâidetü'l-İslâmiyye

Osmanlı Devleti döneminde yaşamış Hanefî mezhebi alimlerinden Mahmûd Hamza'nın (Baktır, 2003:27-365) kaleme aldığı "el-Akâidetü'l-İslâmiyye" adlı eseri üzerine Cezâirî bu şerh çalışmasını yapmıştır. Bu eseri Hanefî ulemasının öncü şahsiyetlerinden İbn Âbidin de "el-Hibâtü'l-İlâhiyye bi'l-'Akâidetü'l-İslâmiyye" adıyla şerhetmiştir. Cezâirî'nin bu çalışması yayınlanmamıştır. El yazması halinde olup Zâhiriyye kütüphanesinde bulunmaktadır. Cezâirî eserde iman esaslarını açıklayarak anlatmaktadır. Müellifin soru-cevap şeklinde oluşturduğu eseri toplam 144 soru ve cevaptan meydana gelmektedir. Eserin son kısmında çocuklara hitap eden didaktik şiirler bulunmaktadır (Çimen, 1993:79). Bu şiirler en büyük Arap şairleri arasında gösterilen Emin b. Hâlid el-Cündî'ye (ö. 1841) (İshakoğlu, 2021:85) aittir.

3. ESERLERİNDEKİ TELİF METODU

Cezâirî, İslâm toplumunun kurtuluş reçetesi olarak en temel fikirin Selef-i Salihin'in anladığı ve uyguladığı manada dinin algılanması ve uygulanmasını sunmuştur. Toplumun genelinde yaygın olan bid'at ve hurafelerin temizlenmesi ve dinin aslının yerine ikame edilmesi gerektiğini ifade eden Cezâirî, Selef alimlerden farklı olarak ilim ve aklın da ön plana çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Her ne kadar Selef düşüncesinin ağır bastığı biri olarak görünse de Cezâirî, akılcı yaklaşımları onun diğer Selef alimlerden farklı bir ilim adamı olduğunu göstermektedir.

Cezâirî'nin eserlerindeki metodolojisini akıl merkezli tutması özellikle dinin anlaşılmasına verdiği önemi göstermektedir. Tefsir konusunda ortaya koymuş olduğu yirmi sekiz maddelik yaklaşım akıl merkezli hareket etmesinin en önemli göstergesidir.

3.1. Sade ve Anlaşılır Bir Dil Kullanmak

Cezâirî'nin akaid eserlerinde sun'î ve kapalı ifadelerden uzak, kolay ve sade bir üslup kullanması dikkat çekmektedir. Şöyle ki müellifin itikadi meseleleri anlatırken kullandığı yalın anlatım tekniği oldukça belirgindir (el-Bânî, 71). Cezâirî'nin böyle bir teknik kullanması itikadi eserleri gençler için kaleme almasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi müellif ilkokullarda müfettişlik vazifesi yürütürken bu okullarda okutulmak üzere kitaplar yazmıştır. Cezâirî açılan modern okullarda yetişecek yeni neslin ilimlere olan vukufiyetini artırmak ve onlara fayda sağlamak amacıyla küçük hacimli eserleri onların istifadesine sunmuştur. Mesela el-Cevahirü'l-Kelamiyye adlı eserini ilkokul talebeleri için yazmıştır. Müellifin eserde kullandığı sade ve yalın dil tekniği onun akaid sahasında yetkin olmadığına delalet

etmemektedir. Çünkü müellif bu eseri hazırlarken akaid sahasındaki güç meseleleri kavrayamayan talebelere kolaylık sağlamak için böyle bir metot takip etmiştir.

Müellif başlangıç seviyesindeki talebeler için kadim ulemanın eserlerindeki tafsilatlı konuları muhtasar bir şekilde sunmaya gayret etmiştir. Cezâirî'nin akaid sahasında neşrettiği eserlerde yalın ve sade bir üslup tercih ettiği ve eserlerini de bu şekilde biçimlendirdiği görülmektedir. Bu onun itikadi konuları üst perdeden anlatma tekniğine hoş bakmadığını ve talebelerin zihninde kavram kargaşası oluşmaması için bu yöntemi benimsediğini göstermektedir. Eserin bu denli küçük hacimli olması ve klasik ilmi eserlerdeki ağır dilden uzak olması Cezâirî'nin ilmi derinliğini yansıtmasa da onun akaid ilmini öğretmeye ne derece önem verdiğini göstermektedir.

3.2. Özlü Anlatımı Tercih Etmek

Cezâirî'nin itikadi eserlerdeki bir diğer metodu da az ve öz anlatım tekniğini kullanmaktadır. Onun küçük hacimli akaid eserlerinde bu yöntem oldukça dikkat çekicidir. Müellif itikadi konuların pratik örneklerle zihinlere daha iyi yerleşmesi için bu metodu kullanmıştır. Talebesi Muhammed Kürd Ali, Cezâirî'nin aktarmak istediği bilgiyi veciz bir şekilde anlatmayı tercih ettiğini ifade etmektedir (Kürd Ali, 2014:371). Çünkü bilgi aktarımında düz bir anlatım ile veciz bir anlatım arasında çok fark bulunmaktadır. Düz anlatım biçiminde okuyucu metni okuyup geçmektedir. Oysa ki veciz ifadelerle süslenmiş bir metin okuyucunun zihninde önemli çağrışımlar yapmakta ve öğrendiği bilgiyi unutmamasını sağlamaktadır.

Cezâirî, bir eserin hacminden ziyade taşıdığı anlam yoğunluğunun önemli olduğunu düşünmektedir. Ona göre yüzlerce sayfaya yayılmış gereksiz açıklamalardan ziyade 5-10 sayfaya doğru bir anlatımla sığdırılmış bilgiler daha değerlidir. Bu onun nicelikten çok niteliğe değer verdiğinin göstergesidir. Talebesi Muhammed Kürd Ali'nin aktarımına göre Cezâirî, birkaç satır ile ifade edilebilecek bilgilerin gereksiz uzatılmasını, yazarların küçümsenme ve eser inşa etmede yetersizlik damgası yeme korkusu olduğunu belirtmektedir. (Kürd Ali, 1950: 33).

Cezâirî'nin eserlerini incelediğimizde talebelerin gereksiz ayrıntılar ve sabit metinler içinde bocalamasını önlemek kastıyla özlü anlatım metodunu kullandığı görülmektedir. O, akaid eserlerini gereksiz ifade ve uzatmalardan uzak muhtasar bir şekilde kaleme almıştır. Müellif el-Cevahirü'l-Kelamiyye ve el-Cevheretü fi Kavaidil Akaid adlı eserlerinde itikadi konularda gereksiz ayrıntıya yer vermeden özet bir biçimde okuyucuya sunmuştur. Müellif ibareleri kısaca özetlemiş fakat vermek istediği mesajı ön plana çıkararak muhtasar bir eser olmanın verebileceği yetersizlik kaygısını telafi etmiştir. Çünkü Cezâirî'nin itikadi konulardaki güzel anlatımı maksadına ulaşmıştır. Bu anlatım metodu sayesinde talebelerin akide ilmini anlamada yaşadıkları zorluğun üstesinden gelmeleri sağlanmıştır. Nitekim müellifin el-Cevahirü'l-Kelamiyye adlı eseri Suriye'deki okullarda uzun yıllar okutulmuştur. Müellifin az ve öz anlatım metodunu benimseme konusunda peygamber efendimizi örnek aldığını söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Peygamberin veciz konuşma özelliğini belirten ve Cevamiü'l-Kelim olarak bilinen bir sıfat bulunmaktadır. Muhammed Kürd Ali hocası için eser telif etmenin çok kolay olduğunu ve bir eseri birkaç haftada yazabildiğini söylemektedir.

Müellifimizin özlü anlatım metodu uyguladığı bazı örnekleri zikrederim. Cezâirî ahirete iman bahsini anlattığı bölümde ahiret gününü şöyle tarif etmektedir: “*Ahiret gününe gelince o çok dehşet verici bir gündür. O gün çocuklar ak saçlı ihtiyarlara dönüşür.*” (Cezâirî, 2018:50). Müellifimiz ahiret gününü anlatırken müzzemmil suresindeki şu ayete işaret etmektedir: “*Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatacak o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?*” (Müzzemmil 73/17). Cezâirî'nin ahiret gününün ne manaya geldiğini bu ayet ile anlatması çok manidardır. Çünkü müellif el-Cevahirü'l-Kelamiyye eserini ilk ve ortaokul talebeleri için kaleme almıştır. Onların zihnine ahiret gününün ciddi bir kavram olduğunu yine çocuklar üzerinden aktarmaya çalıştığını görmekteyiz. Bir çocuğun bu ayeti okurken vereceği ilk tepki şaşkınlık olacaktır. Önce anlamakta zorlanacak daha sonra ahiret gününün ciddi bir sorumluluk gerektiren son olduğunu idrak edecektir. Bu yüzden Cezâirî'nin ahiret mefhumunu sayfalar dolusu anlatmak yerine kısa ve öz bir mesaj veren bu ayeti kullanmasını mantıklı ve yerinde bir yaklaşım olarak görmekteyiz.

Cezâirî'nin özlü anlatım tekniğini kullandığı bir diğer örnek ise Cennet ve Cehennem kavramlarını anlattığı bölümdür. Müellifimiz Cenneti ebedi nimetler yurdu (Cezâirî, 2018:59) olarak tanımlarken,

Cehennem için de ebedi azab yurdu (Cezâirî, 2018:60) tanımını kullanmaktadır. Cezâirî'nin normalde tafsilatlı olan iki konuyu kısa ve öz ifadelerle anlatmaya çalıştığını görülmektedir. Onun buradaki tanımında ebedilik vurgusunun ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ahiret yaşamı sonsuzdur. Cezâirî bu örnekteki özlü anlatım tekniği ile talebelere Cennet ve Cehennemin kavramlarının temelinde sonsuz bir yaşam bulunduğunu öğretmeye çalışmaktadır. Çünkü ahiret bilinci henüz olgunlaşmamış bireylere bu yaşamın dünya hayatından en önemli farkını yani ölümsüzlüğü anlatmak daha makbul olacaktır. Çünkü talebeler sonsuz bir yaşamı düşünerek idrak edebilirlerse bu durum onların yaşamlarına da yansıtacaktır. Şöyle ki talebeler Cennet ve Cehennemin ebediliğini öğrendikleri zaman fani olan bu dünyaya olan bakış açıları değişecek böylelikle dünyayı sadece ahreti kazanmak için bir vesile olduğunu görmeye başlayacaklardır. Sonuç olarak aşırı dünya sevgisi yerine dünya ahiret dengesini sağlayan bireyler yetişmiş olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Cezâirî'nin Cennet ve Cehennem kavramlarını ebedilik üzerinden kısaca ama mesaj vererek aktarmaya çalışması olumlu bir yaklaşım olarak görülebilir.

3.3. Açıklayıcı Misaller Göstermek

Tahir el-Cezairi'nin akaid eserlerinde dikkatleri çeken metotlarından biriside okuyucuyu tatmin eden örnekler anlatımlar sunmasıdır. Bilindiği gibi her ilim dalında anlaşılması güç konular bulunmaktadır. Akaid ilminde de talebelerin kolay kavrayamadığı bu yüzden de somut misallere ihtiyaç duyan konular bulunmaktadır. Müellifimiz bu noktada talebelere çeşitli misaller getirmekte ve onların itikadi konulardaki idrak kabiliyetini geliştirmektedir. Müellifin itikadi konulardaki somut misallerine birkaç örnek verelim.

3.3.1 Kabir Azabı ve Uyuyan İnsan Örneği

Mesela el-Cevahirü'l-Kelamiyye eserinin ahirete iman bölümünde kabir azabını ve kabir nimetlerini bir başkasının göremeyişini şöyle bir misal ile açıklamaktadır: “Bunun misali uyuyan kimsedir. Kişi rüyasında kendisini hoşnut eden şeyler görür, bunlardan memnuniyet duyar veya birtakım üzücü şeyler görür bunlardan dolayı üzümlüp acı duyar. Uyuyan kimsenin yanında olup onu izleyen birisi bu hisleri bilmez ve rüyada ne olduğunu hissetmez. Aynı şekilde ölmüş insan da böyledir. Kabirde ona sual edilir ve cevap verir. Kabirde kendisine nimet verilir veya azap edilir. (Cezâirî, 2018:53). Görüldüğü gibi müellif kabir azabı ve nimetleri konusunda gayet açıklayıcı bir örnek sunmaktadır. Yani konuyu yeni öğrenen öğrenciler için kabir azabı konusu akaid ilminin zor konularındandır. Cezâirî, bu konuda uyuyan insan örneğini misal getirerek öğrencilerin konuyu daha iyi kavramalarını sağlamıştır.

3.3.2 İhtiyari Fiiller ve El Titremesi Örneği

Cezâirî, aynı eserin kaza ve kadere iman bölümünde kulun ihtiyari fiillerinde icbar altında olmadığını şu misalle açıklamaktadır: “Her insanın fiillerinin tamamında mecbur olmadığını bilmesi mümkündür. Bu durum kişinin yazı yazarken elinin hareket etmesi ile titreme anında hareket etmesi arasındaki farktan ayırt edilir. Kişi yazı yazarken elinin hareket ettirdiğinde bu durumu kendisine nispet ederek “kendi seçimim ve iradem ile yazdım” der. Kişinin titreme anında elinin hareket etmesine gelecek olursak kişi bunu kendine nispet etmez ve “elimi hareket ettirdim” demez bilakis bu durum benim iradem dışında vuku bulan bir olaydır” der” (Cezâirî, 2018:62). Cezâirî bu örneğinde kulların cüz'i bir iradeye sahip olduğu gerçeğini elin titremesi ile açıklamaktadır. Akaid ilminde kulların ihtiyari fiilleri ile ızdırari fiilleri konusu ilk defa öğrenilirken zor gelebilmektedir. Müellifimiz talebelerin bu konuyu net bir şekilde zihinlerine yerleştirebilmesi için elin irade ile veya irade dışı titremesini bir misal ile sunmakta böylelikle talebelere zor gibi görünen bu konu kolaylaşmaktadır.

3.3.3 Marifetullah ve Ruh Örneği

Cezâirî bu örneğinde Allah'ı gözle görmediğimiz halde onu nasıl tanıdığımızı anlatmaktadır. Müellif bunun en basit örneğinin çevremizde mevcut olan şeyler olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Birisi bir bina görse bilir ki bu binanın bir inşa edeni vardır. Aynı şekilde bir kitap görse bilir ki bunun bir yazarı vardır. Aynı şekilde bu alemi yoktan var eden bir yaratıcının da var olduğu bilinir” (Cezâirî, 2018:66). Cezâirî

açıklamasının devamında soyut bir örneği misal göstererek konuyu somut bir hale getirmektedir. Bu örnek, insan ruhu örneğidir. Müellif insanların varlığını kabul ettiği halde göremediği insan ruhunu Allah'ı görmeden tanımamıza kıyas ederek şöyle bir beyanda bulunmaktadır: “Her ne kadar ruhu göremesek de muhakkak onun mevcudiyetine hükmederiz. Gözlerimiz ruhu görmese de fikirler onu idrak edemese de onun etkilerinden birtakım izler görebiliyoruz. Aynı şekilde Allah Teala da böyledir. Şüphesiz biz onu gözlerimizle görmesek de O'nun zatını fikirlerimizle idrak etmesek de O'nun harikulade eserlerine bakarak mevcudiyetine inanıyoruz.” (Cezâirî, 2018:67). Müellif Allah'ın varlığını ispat ederken ruh örneğini sunmaktadır. O, ruhun varlığını Allah'ın varlığı ile kıyaslayarak bir sonuca varmaktadır. Müellifin öğrencilere Allah'ın varlığını ispat ederken bu örneği kullanması pozitif bir yaklaşım olarak görülmektedir. Nitekim Allah'ın varlığını gerçek manada idrak edemeyenler sahip oldukları fakat göremedikleri ruh örneği ile marifetullahı kavrayabilirler.

3.3.4 Nazar; Heybet ve Mıknatıs Örneği

Cezairi, nazarın (göz değmesinin) gerçek olduğu düşüncesindedir. Ona göre bazı insanların böyle birtakım özellikleri vardır. Yani baktıkları şeyi güzel gördüklerinde ve ona hayret ederek baktıklarında gözdeki nazarın zararı bakılan şeye isabet eder (Cezâirî, 2018:68).

Müellif nazar esnasında gözün bakılan şeye temas etmediği halde ona nasıl zarar verebileceğini şu örnekleriyle açıklamaktadır: “Bir şeye etki etmek için ona dokunmak şart değildir. Muhakkak biz heybet sahibi ve güçlü insanların birisine öfkeyle baktığında, bakılan kişiye temas etmediği halde bakılan kişinin dehşete kapıldığını, şaşkın bir halde afalladığını, bazen de öldüğünü müşahade edebiliriz. Mıknatıs demire temas etmediği ve mıknatıstan demiri etkileyecek bir şey çıkmadığı halde demiri kendisine çektiğini görüyoruz” (Cezâirî, 2018:68). Cezâirî bu örneğinde gözün latif bir madde olduğu halde kuvveti daha yoğun şeylere nasıl zarar verebileceğini açıklamaktadır. Onun ilk örneğinde güçlü insanların karşısındaki sadece korku duygusu ile tesir altına alabileceğinden bahsedilmektedir. Nitekim bu gerçekçi bir yaklaşımdır. İnsanın çekindiği kimsenin kendisine kızgınca bakmasından dolayı korkması olağan bir durumdur. Aynı şekilde mıknatıs örneği de nazarı idrak etmede açıklayıcıdır. Mıknatısın hiçbir temasta bulunmadan çevresindeki demirleri çekip etkilemesi gözdeki nazarı karşıdaki kişiyi etkilemesine benzemektedir. İki durumda da etkileyen şeyler temas halinde değildir. Bu durumda bir şeyi etkilemenin temas ile bağlantısı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Cezâirî günlük yaşamda rahatlıkla karşılaşabileceğimiz bu durumları nazarı anlamakta güçlük çekenlerin önüne koymakta böylelikle konunun anlaşılması için okuyucunun önüne somut örnekler sunmaktadır.

Müellifin kullandığı bu örnekler, görülmeyen şeylerin varlığını kabul etmeyen ve onların etki alanları olabileceği konusunda şüpheli yaklaşımlar sergileyenleri ikna edebilecek tarzdadır. Nitekim Cezâirî bu konuyu aktarırken örnekleri çoğaltmamış ve sadece iki sade örneği açıklayıcı bir şekilde okuyucuya takdim etmiştir. Burada müellifin açıklayıcı misaller aktarmasının dışında anlam yoğunluğu fazla iki örnekle yetinmeyi tercih ettiğini görmekteyiz.

3.4. İhtilafı Konulardan Uzak Durmak

İslami ilimlerle uğraşan pek çok alim bu sahada etkinlik gösteren diğer alimlerle münakaşa etmiş pek çok konuda birbirleriyle ihtilafa düşmüşlerdir. Kelam alimleri itikadi konularda ihtilaf etmekle beraber özellikle Ehl-i sünnet kelimciler bu sahada aynı kanaati paylaşmaktadır. Matüridi ve Eş'ari kelimciler 10'a yakın meselede ihtilaf etmiş olsalar da onlarca meselede aynı hükme varmışlardır.

Cezâirî, itikadi konuları anlatırken ihtilafı konulardan uzak durmaya gayret etmiştir (Kasırga, 2022:32). Onun bu gayretini el-Cevahirü'l-Kelamiyye'de görmekteyiz. Müellif bu eserde öğrencilerin zihninde oluşabilecek en ufak bir itikadi tereddüde mahal vermemek adına akaid konularını birleştirici ve bütünleştirici bir üslupla kaleme almıştır. Cezâirî'nin bu tavrı temel akaid eğitiminde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Çünkü akaid dinin temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Talebelerin bu ilmi öğrenirken karşılaşacağı ihtilafı meseleler zamanla büyük bir kavram kargaşasına

dönüşebilmektedir. Bu nedenle Cezâirî kelam alimlerinin ihtilaflı görüşlerine bu eserinde hiç yer vermemiştir.

Cezâirî el-Cevheretü fi Kavaidi'i-Akaid adlı eserinde ise tam olmamakla birlikte buna yakın bir tavır sergilemiştir. Bu eseri Mısır'da hicret ettiği yıllarda kaleme almış anlaşılması güç kelami meseleleri halef selef ayrımı yaparak okuyucuya aktarmıştır. Müellif bunu yaparken itikadi meseleleri farklı yorumlayan hak ehli iki zümre imajı sunmaktadır. Cezâirî hem Selef-i Salihin alimlerin görüşlerini benimsemiş hem de halef olarak ifade ettiği Ehl-i Sünnet kelimcilerinin fikirlerini savunmuştur. Müellif bu eserinde ihtilaflı meseleleri okuyucunun gözünde büyütmeğe ziyade aynı kaynaktan beslenen fakat bazı konularda ayrı düşünen alimlerin düşüncelerini sunmuştur. Cezâirî ihtilafları ayrıntısıyla anlatmaktan ziyade sadece selef ve halef görüşlerini sunmuş, bazı konularda ise iki gruptan birinin görüşünü tercih ettiğini açıklamıştır. Müellifin bu eserinde de itikadi meselelerdeki ihtilaflardan uzak durduğunu, normal okuyucu seviyesinde bir kitap olduğu için ihtilaflı farklı yorumlama olarak sunduğunu görmekteyiz. Genel olarak Cezâirî'nin kelami meselelerdeki ihtilaflı konuların ayrıntılarına girmekten kaçındığını, bu davranışını çocuklar için hazırladığı el-Cevahirü'l-Kelamiyye adlı eserinde bariz bir şekilde ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

3.5. Selef Âlimlerinden İktibasta Bulunmak

Cezâirî'nin itikadi eser telifinde ortaya koyduğu metotlardan birisi de Selef-i salihin alimlerinin görüşlerine yer vermesidir (Cezâirî, 2018:65). Müellif kadim ulemanın itikadi meselelerdeki düşüncelerine ehemmiyet vermiş, eserlerinde onlardan alıntılar yaparak pek çok konuda onlarla aynı kanaati paylaştığını beyan etmiştir. Cezâirî, selef-i salihin düşüncesinin ihmal edildiğini ve onların eserlerinin ve görüşlerinin yeniden ihya edilmesini gerektiğini düşünmektedir (Cezâirî, 2000:28). Müellif kadim ulemanın eserleri üzerinde çalışarak onları sonraki nesillerle buluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Cezâirî, pek çok kadim eseri tahkik ederek şerh etmiş ve yayınlamıştır. O, bu eserleri yaşadığı toplumun güncel diline uyarlamaya çalışmış böylece eski alimlerin ağır ilmi dili altındaki birçok ilmi hazine, ıslahatçı bir alimin süzgecinden geçerek okuyucu ile buluşmuştur.

Müellif itikadi eserlerinde selef alimlerine ayrı bir parantez açmıştır. Şöyle ki; el-Cevahirü'l-Kelamiyye eserinin son bölümünde selef alimlerinin itikadi konulardaki görüşlerine yer vermiştir. Müellifin selef alimlerinden naklettiği konular arasında Allah'ın zatı, marifetullah, ruh, rü'yetullah, isra ve miraç, velilik ve içtihad, ölümlere Kur'an okumanın ve onlar adına hayır yapmanın hükmü gibi tartışılan konular bulunmaktadır.

Zikrettiğimiz konular hakkında bazı alimlerin farklı görüşleri ileri sürdüğü bilinmektedir. Cezâirî selef alimlerinin bu konudaki görüşünü sade bir üslup ve dikkat çekici örneklerle anlatmaya çalışmıştır. Müellif el-Cevheretü fi-Kavaidi'l-Akaid adlı eserinde de selef alimlerinin görüşlerini sunmaya çalışmıştır. Bu eserde selef ve halef tabirlerini kullanarak Ehl-i Sünnet kelamının temelini oluşturan ulema ile sonradan gelen alimlerin meselelerdeki farklı yorumlarına dikkat çekmiştir. Müellif her iki görüşün de hak olduğunu batıl olmadığını söylemekte çoğu yerde de selef alimlerinin görüşlerinin daha sağlam olduğu gerekçesiyle onları tercih etmektedir. Mesela eserinde istiva, nüzul, rahmet gazab gibi müteşabih konuları anlatırken Gazzali'nin el-Maksadü'l-Esna eserini örnek göstermektedir. Burada dikkatimizi çeken husus Cezâirî'nin Gazzali'yi müteşabih ayetler konusunda tamamen Selef-i salihin alimleri gibi düşündüğünü göstermeye çalışmasıdır. Oysa ki Gazzali ayetlerde Allah'a atfedilen ve teşbih inancını andıran sıfatların uygun anlamlarla tevil edilerek yorumlanması gerektiğini söylemektedir. "İstivâ, nüzûl, yed, "gibi kelimelerin kelimciler tarafından şerh edilmesinin isabetli olacağını, çünkü bunların mana yönünden bilinebilen kavramlar olup müteşâbih ayetlerden sayılmadığını, hepsinin Arapçadaki zâhirî manası dışında bazı mânalarda da kullanıldığını ifade etmektedir. Gazzali selef-i salihin döneminde yaşamasa da müteşabih ayetler ve haberi sıfatlar hususunda Selef alimlerinin görüşünü benimsemiştir (Özervarlı, 1996:13-508). Cezâirî el-Cevhere adlı eserinde Gazzali'nin müteşabih ayetleri gerçek anlamında tasavvur ederek mecazın tahrifatından kurtulduğunu ve bunu el-Maksadü'l-Esna eserinde beyan ettiğini söylemektedir (Cezâirî, 2000:103). Sonuç olarak Cezâirî'nin selef alimlerinin beyanatlarını eserlerinde zikretmiş olması, akide metodunda onların görüşlerinin son derece önem arz ettiğini göstermektedir.

3.6. Müellifleri ve Kaynakları Belirtmemek

Cezâîrî'nin kaleme aldığı akaid kitaplarında yazarlar ve kaynaklar konusunda genel anlamda muğlak bir durum söz konusudur. O eserlerinde bazen müellifi gizlemiş sadece kaynağı vermiş, bazen de kaynağı açıkça zikretmiş müellifi açıkça belirtmemiştir. Ama iki eserini dikkatlice incelediğimizde kaynak vermekten genel olarak kaçındığını görülmektedir.

Cezâîrî, el-Cevâhirü'l-Kelamiyye adlı eserinde kullanmış olduğu kaynakları açıkça zikretmemektedir. El-Cevheretü fi Kavâ'id'l-Akâid adlı eserinde ise Gazzâlî'den alıntılar yapsa da umumi olarak istifade ettiği kaynakları beyan etmemiştir. O, eserlerinden yararlandığı şahıslar için "bazı imamlar" (Cezâîrî, 2000:90). "bazı kelam bilginleri" (Cezâîrî, 2000:115). "bazı mümtaz âlimler" (Cezâîrî, 2000:121) gibi ifadeler kullanmıştır. İtikadi çalışmalarının haricindeki teliflerinde de müelliflerin adı yerine eserini atfederek yazarları tanıtmaya çalışmıştır. Bunu da müellif manasına gelen sahip kelimesini kullanarak yapmış ve terkip şeklinde kaynak göstermiştir. Örnek verecek olursak İmam Gazzâlî' için "ed-Dürretü'l-Fâhire'nin sahibi" (Cezâîrî, 2007:255) terkipli kullanmaktadır. Cezâîrî'nin kaynakları zikretmeme konusunda dikkat çekici bir özelliği de Mâtürîdî ve Eş'ari'den bahsetmemesidir. O genel olarak görüşlerini Selef-i Salihin âlimlerine dayandırdığını söylemektedir. Müellifimiz bunu yaparken de Selef âlimlerinin ismini zikretmemektedir. Fakat aynı Cezâîrî başka bir eserinde Gazzâlî'nin mezhebine mensup olduğunu söylemektedir. Gazzâlî itikadda Eş'ari yolunu takip etmektedir. Müellifimiz ise iki eserinde de Eş'ari'den hiç bahsetmemektedir. Cezâîrî'nin eserleri incelendiğinde Gazzâlî ve İbn Teymiyye'nin etkisinde kaldığı, birisinden söz edecekse bu iki alimden söz ettiğini görülecektir. Bunun dışında müellif genel manada kaynak belirtmekten kaçınmıştır. Özellikle talebeler için yazmış olduğu el-Cevâhirü'l-Kelamiyye eserinde bunu tatbik etmiş olması akide metoduna getirdiği bir yenilik türündendir. Bizim kanaatimize göre müellif akide eğitiminde mesajı verenden çok verilmek istenen mesajın önemli olduğunu vurgulamak istemiştir.

4. SONUÇ

Tâhir el-Cezâîrî'nin itikadi eserlerdeki telif metodunu ele aldığımız bu çalışmamızda, öğrenmeyi ve öğretmeyi düstur edinmiş bir kişilik profili karşımıza çıkmaktadır. Müellifimizin ilim ehli bir aileden dünyaya gelmiş olması gelişimine oldukça katkı sağlamıştır. Gençlik yıllarında pek çok alimden istifade etmiş, böylelikle düşünce dünyasındaki gelişim ve değişim erken yaşlarda başlamıştır. Cezâîrî, toplumun 19. yüzyıldaki yaşadığı dönüşümü ve buna bağlı olarak ortaya çıkan pek çok problemi gözlemlemiş, ortaya çıkan sıkıntılara pansuman tedbirler uygulamak yerine kalıcı çözümler üretmeyi yeğlemiştir. Onun düşünce dünyasındaki kalıcı çözümün anahtar kelimesi ise ıslahatçılıktır. Müellif, batı medeniyetinin sanayileşme hamlesiyle beraber hızla ilerlemesi karşısında İslam coğrafyasının geri kalmışlığını ıslahat çalışmalarıyla durdurulabileceğini öngörmektedir. O, eğitimci olması nedeniyle yeni metotlarla eserler telif etmiş, eğitim ve öğretim alanındaki durgunluğu ıslah edici bir yöntemle bertaraf etmeyi uygun görmüştür. Müslüman çocukların inanç dünyasında İslam akidesinin sağlam bir şekilde anlatılması için eserler kaleme almıştır. Müellifimizin akaid sahasında yazdığı bu eserler metot bakımında diğer eserlerden farklı özellikler barındırmaktadır.

Cezâîrî'nin akide eserlerini telif ederken kullandığı metodunun kolaylık sağlama ve anlaşılır bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. O, el-Cevâhirü'l-Kelâmiyye ve el-Cevheretü fi Kavâ'idi'l-Akâid adlı eserlerinde sade bir dil kullanımından yana olmuştur. Bu eserlerde İslam akaidi çerçevesinde tartışılan ihtilafli konuları dile getirmekten ziyade itikadi meselelerin özünü sunmaya gayret etmiştir. Eserlerinde işlediği olduğu konuları, anlaşılmayacak bir üslup ile anlatmaktan kaçınmıştır. Onun ihtilafli meselelerden uzak durmasını, okuyucunun inanç konularındaki dikkatinin başka bir tarafa kaymaması için bir çaba olarak görmekteyiz. Çünkü Cezâîrî bu yaklaşımı ile ihtilafın talebelerin zihninde meydana getireceği kötü çağrışımları öngörmüş ve engellemek istemiştir. Müellifin bir diğer metodunda somut misaller getirme çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Ele alınan meselelerin dikkat çekici misallerle süslenme çabası, Cezâîrî'nin eserlerinde net bir şekilde görülmektedir. O'nun bu metodu tercih etmesi, konuların öğrenilmesine verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Müellifin akide metodunda kullandığı yöntemlerden biri de kaynak belirtmemektir. O, genel olarak itikadi konularda yararlandığı kaynakları zikretmemeye özen göstermiştir. Müellifin bu tercihi, konuların meselenin özünden şahıslara kaymaması için başarılı bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Cezâîrî, Selef-i salihin alimlerinden alıntı yaparken de bu metodu devam ettirmiştir. Nitekim müellifin bir diğer metodu selef alimlerinin

görüşlerini paylaşmaktır. Cezâirî, selef alimleri ile sonraki dönem kelim alimlerinin görüşlerini kıyaslarken bile şahıs ismi vermekten kaçınmıştır.

Cezâirî'nin bilgi aktarımında kullandığı yöntemler çok dikkat çekicidir. Onun akaid ilmini itikadi meselelere odaklı, abartılı ifadelerden uzak, gereksiz ayrıntıya girmeden ihtilafsız ve mantıklı bir şekilde öğretme çabasını, akâid ilmine getirdiği bir yenilik olarak görmekteyiz. Onun öğretim metodu ile günümüz ortaokul/lise imam-hatip öğrencilerinin okuduğu Akâid/Kelam ders kitapları karşılaştırılarak pedagojik yönden ele alınabilir. Ayrıca akaid ilminde yetersiz kalınan ve öğretilmesi güç konular müellifin eserleri baz alınarak yeni şekliyle müfredata konulabilir. Özellikle Cezâirî'nin verdiği açıklayıcı misaller örnek alınarak akaid kitapları yeniden düzenlenebilir. Kısacası günümüz akaid eğitiminde Cezâirî'nin kullandığı bu metotlar değerlendirilebilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAKTIR, M. (2003). “Mahmûd Hamza”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Cilt:27, Ankara, s.365.
- CEZÂİRÎ, T. (2000). *el-Cevheretü fi Kavâ'idi'l-Akâid*, Darü'l-Kalem, Dımaşk.
- CEZÂİRÎ, T. (2007). *Şerhu Hutabi İbn-i Nübate*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- CEZÂİRÎ, T. (2018). *el-Cevahirü'l-Kelamiyye*, Seyda Yayınları, Diyarbakır.
- COMMINS, D. D. (1993). *Osmanlı Suriyesi'nde Islahat Hareketleri*. (Çev) AYZAZ, S., Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- ÇİMEN, A. E. (1993). *Tahir El-Cezairi ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇİMEN, Abdullah Emin. (2010). “Tahir el-Cezairi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt:39: İstanbul, s.395-398.
- ELBÂNÎ, M. S. (1920). *Tenvîru'l-Besair Bisîreti eş-Şeyh Tahir*, Suriye Arap Hükümeti Matbaası, Dımaşk.
- İSHAKOĞLU, Ö. (2012). *Suriye Tarihi; Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- KASIRGA, İ. S. (2022). *Osmanlı Son Devir Islahatçı Din alimlerinden Tahir El-Cezairi ve İtikadi Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- KEHHÂLE, Ö. R. (1993). *Mu'cemi'l-mü'ellifîn, Müessesetü'r-Risale*, Beyrut.
- KÜRD ALİ, M. (1950). *Künûzü'l-ecdâd, el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabî*, Dımaşk.
- KÜRD ALİ, M. (2014). *Bir Osmanlı-Arap Gazetecinin Anıları*. (Çev) TÜFEKÇİ, İ., Klasik Yayınları, İstanbul.
- MUHYİDDİN, H. Z. (2001). *eş-Şeyh Tahir el-Cezâirî. Râidu't-Tecdîdi'd-Dîniyyi fi Bilâdi's-Şâmi Fi'l-Asri'l-Hadîs*, Darü'l-Kalem, Dımaşk.
- MUTÎ, M., ABAZA,, N. (1986). *Târîhu Ulemâ'i Dımaşk*, Darü'l-Fikr, Dımaşk.
- PAŞA, M. (1997). *Midhat Paşa'nın Hatıraları*. Temel Yayınları, İstanbul.
- ÖZERVARLI, M. S. (1996). “Gazzali; Kelam İlmindeki Yeri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt:13, İstanbul, s.508.

EXTENDED SUMMARY

The science of *Ilm al-kalam* has been a discipline that preserves its dynamics in every century among the Islamic sciences. Many scholars have been trained in the field of *kalam* and many studies have been prepared. Theologians who have made an effort in this field have discussed the issues of creed from different angles. *Kalam* scholars wrote books in the field of *akaid*, which constitutes the basic quality of this science, and used different methods in the written works. The fact that these methods differ from each other shows that the authors think differently in terms of conveying the issues of creed. Authors have been in search of new methods while conveying theological issues. Many theologians have written similar works by applying classical methods without putting anything on it. Some, on the other hand, sought ways to teach this science more practically and developed some new methods due to the increase in theological corruption and the importance of the science of creed. Tahir al-Jazairi, who is the subject of our study and we will examine the copyright method in his works of faith, is a scholar who lived in the Syrian region in the last period of the Ottoman Empire and distinguished himself with his reformist ideas. al-Jazairi has been very influential on the social and scientific life of the region where he lived, with the works he wrote, the schools and libraries he initiated to establish, the students he influenced and trained. In this period, Syria was in the position of a remote region where political, social and economic problems were dominant. In this process, some rehabilitation works were carried out in the region. Tahir al-Jazairi has been one of the leading scholars who carried out reform studies. Looking at his life, it is seen that his personality is integrated with the concept of reform. The most important reason why al-Jazairi turned to the idea of reform is that Muslims lag behind western civilization. He researched and revealed the antecedents that led to this situation. He invited Muslims to face the problems that left them behind, and then to the reform method, which he saw as the key to rise again.

Al-Jazairi has written many works reflecting his reformist thoughts. Many of his works were taught in newly opened modern schools. Al-Jazairi wrote these works with a new teaching method, so the difficulties encountered by the students in the education process were tried to be overcome by using new methods. One of the fields in which our author has copyrighted works has been the field of *akaid*. He has two works written in this field. The first of these are the works named *El-Cevâhirü'l-Kelamiyye*, which he wrote while he was in Syria, and *El-Cevheretü fi Kava'idi'l-Akaid*, which he wrote during the *hijra* years in Egypt. His works include some new methods, different from the classical *akaid* texts. The plain and plain style he used in his works attracted the attention of the reader and attracted attention. Although the work contains a simple style, the enrichment of its content by using high-intensity expressions has taken them out of being a simple treatise of faith. The practical examples used by the author in his *akaid* works have facilitated the reader's understanding. Thus, difficult to understand issues became clear thanks to logical examples. When we look at the method that al-Jazairi followed, we come across an effort to stay away from the controversial issues in the science of *kalam* in general. The author did not deal with different views on issues that are the subject of intense debate, with the aim that conflicts and *akaid* teaching cannot coexist, but only gave information about the subject. The only point where the author dealt with different views was the point of view of the predecessor and later scholars. While expressing these different understandings, he was content only to say how they thought, and did not mention any debate that took place among these scholars. As it can be seen in his works, al-Jazairi attributes his views to the scholars of *Salaf-i Salih*. Although he respected the later scholars of *kalam*, his devotion to the predecessors was at an advanced level. So much so that *al-Cevâhirü'l-Kelamiyye* gave place to their views at the end of his work. In addition, *al-Cevheretü fi Kavâ'idi'l-Akaid* gives the views of the predecessor scholars and the later *kalam* scholars together, and says that he prefers the views of the predecessor scholars in most places. When we examine his works, we come across a profile of a book that will help the students' *akaid* education and that they can learn easily. al-Jazairi has built works with a low number of pages but high intensities of meaning. He predicted that with this method, theological issues can be easily grasped. When we examine al-Jazairi's method of creed, it is seen that his basic understanding prefers some basic methods such as following the *Salaf* scholars, conveying the issues of creed to the reader in a plain language away from discussions, giving importance to the density of meaning rather than the multiplicity of words, and giving explanatory examples.